

ВАСИЛЪ
СТЕФАНИКЪ

III
ТОМЪ

ИЗДАНИЕ
ОБЩЕСТВА

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00519690 (U)

2012

АКАДЕМІЯ
НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ

В ТРЬОХ ТОМАХ

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ * 1954

В 2817/3

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ТОМ ТРЕТІЙ

ЛИСТИ

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ * 1954

Друкується за постановою Редакційно-видавничої ради Академії наук
Української РСР

Відповідальні редактори: дійсний член Академії наук Української РСР
М. К. Гудій і кандидат філологічних наук С. А. Крижанівський.

Том підготували: старші наукові співробітники, кандидати філологічних наук
М. С. Грудницька, Й. М. Куриленко, Я. Я. Ярема і науковий співробітник
Чернівецького музею О. Кобилянської Є. М. Панчук.
Показчики склали К. М. Секарева.
Літературна редакція Ф. Ф. Скляра.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 34381

30483

3

В. Стефаник (фото 1933 г.).

ВІД РЕДАКЦІЇ

Третій том творів Василя Стефаника містить його епістолярну спадщину. В. Стефаник листувався з багатьма літературними й громадськими діячами, але тільки незначна кількість листів була опублікована в періодичних виданнях. Ще й досі не всі листи зібрані; перед дослідниками і далі стоїть завдання — розшукувати їх.

У цьому томі публікується найповніше на сьогодні зібрання листів Стефаника. Тексти подаються за автографами, що зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР, у Львівському музеї українського мистецтва, у відділі рукописів Львівської бібліотеки Академії наук Української РСР, в Чернігівському меморіальному музеї М. М. Коцюбинського та Чернівецькому меморіальному музеї Ольги Кобилянської. Оскільки переважна більшість автографів зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР — фонд В. Стефаника (ф. 8) і фонд І. Франка (ф. 3), — на ці фонди й посилаємося у примітках без зазначення місця зберігання. На автографи, що зберігаються в інших закладах, посилаємося, вказуючи місце зберігання повністю. Незначна частина листів, автографів яких не збереглися, друкується за першодруками.

Том поділяється на дві частини: перша — тексти листів, друга — примітки, словник діалектизмів, покажчики. Листи розміщені в хронологічному порядку і мають порядкову нумерацію; примітки йдуть відповідно до нумерації листів. В них подаються відомості, за якими джерелами друкується лист, де зберігається оригінал, де вперше надрукований, пояснюються власні імена, події, назви творів. Відомості про адресатів і осіб подаються лише при першому їх згадуванні, в примітках.

Листи Стефаника характерні тим, що відображають творчу лабораторію письменника. Ряд новел бере свій початок з листів, отже, в примітках вказуються ці новели. При відсутності авторських дат у примітках мотивується датування листів. Дати до всіх листів, як правило, подаються над текстом у правому куті, авторські дати зберігаються на своєму місці і друкуються прямим шрифтом, редакторські дати — курсивом.

Опущені місця, здебільшого інтимного характеру, позначаються трьома крапками в квадратних дужках [...].

Третій том друкується за тими ж принципами, що й перші два томи цього видання. Тексти подаються за сучасною орфографією з максимальним збереженням синтаксичних і лексичних особливостей мови письменника. Максимально зберігаючи особливості авторського стилю, передаємо і вагання В. Стефаника у написанні того чи іншого слова, наприклад: *хочеться* — *хочеся*, *людей* — *людий*, *грудкою* — *грудков*, *чекала* — *чикала*, *напишіть* — *напишіт* та ін. Пунктуація в основному зберігається авторська. Виправлені тільки деякі розходження з сучасними нормами. Явні авторські описки виправлені без застережень. Слова, написані скорочено, в разі потреби розкриваються в квадратних дужках. Слова, підкреслені автором, даються курсивом в розрядку.

В кінці тома подано пояснення слів, покажчик імен і назв, алфавітний покажчик адресатів, хронологічний покажчик листів і список ілюстрацій.

ЛИСТИ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Листи Василя Стефаника, які у переважній своїй частині вперше публікуються в цьому томі, є цінним матеріалом для характеристики суспільно-політичного життя України, зокрема Галичини, майже на протязі п'ятдесяти років, починаючи з 90-х років ХІХ ст.

Епістолярна спадщина В. Стефаника становить великий інтерес не тільки для літературознавців, а й для найширших кіл читачів. З його листів широко, з найважливішими подробицями постає напружене духовне життя одного з передових демократичних письменників, розкривається процес формування його світогляду і творчого методу. Ряд листів відкриває доступ до творчої лабораторії В. Стефаника і показує процес творення художніх образів, показує, в результаті якої серйозної, наполегливої праці з-під пера цього видатного майстра художнього слова виходили високоправдиві і високохудожні новели. Начерки і варіанти ряду новел в листах розкривають життєві і літературні джерела, що живили творчу уяву Стефаника.

Перед нами на весь зріст постає письменник — борець за гуманні, демократичні ідеали, палкий викривач брехні і гнилизни буржуазно-поміщицького суспільства. Не всі думки і прагнення письменника могли бути виразно висловлені у підцензурній пресі, але вони повністю відбиті в його листах.

Формування суспільно-політичних, літературно-естетичних поглядів, художня творчість та листування В. Стефаника проходили в конкретних умовах суспільно-політичного і культурного життя Галичини кінця ХІХ — початку ХХ ст.

З 1772 р. Галичина входила до складу Австрійської держави і була її найвідсталішою провінцією. З утворенням Австро-Угорської імперії економічні відносини між Австрією і Угорщиною, з одного боку, і Галичиною, з другого, були на ділі відносинами між промислово розвиненою метрополією і відсталою колонією, з якої метрополія висмоктувала всі соки. Відень і Будапешт жили за рахунок Галичини.

Українське трудяще населення в Галичині терпіло подвійний гніт — соціальний і національний. Правлячі кола Австро-Угорщини, яку справедливо називали „бастилією народів“, діяли за принципом „поділяй і владарюй“, поклавши його в основу своєї політики в Галичині.

Австрійські правлячі кола боялись симпатій українського населення Східної Галичини до Росії, прагнення народу до возз'єднання з Наддніпрянською Україною, що їх не могли вбити цілі віки відокремлення і гніту. Вони всю повноту влади в Галичині віддавали польським панам-магнатам. Цю чисто австрійську систему національного гноблення яскраво охарактеризував Й. В. Сталін у своєму виступі на XII з'їзді партії. „Є стара спеціальна система управління націями, — говорив Й. В. Сталін, — коли буржуазна влада наближає до себе деякі національності, дає їм привілеї, а всі інші нації принижує, не бажаючи возитися з ними. Таким чином, наближаючи одну національність, вона тисне через неї на всі інші... Так управляли, наприклад, в Австрії...“

Австрійці наблизили до себе поляків, давали їм привілеї, щоб поляки допомогли укріпити австрійцям свої позиції в Польщі, і за це давали полякам можливість душити Галичину¹.

Українське селянство, що становило близько 90% всього населення Галичини, володіло тільки половиною всієї землі; друга половина належала польським поміщикам-магнатам, а також українським панам, попам та монастирям.

Відбувався швидкий процес зубожіння і обезземелення селянства. Десятки тисяч господарств продавалися з молотка. На початок XX ст. майже половина селянських господарств мала наділи землі менше двох гектарів — півморга, морг, а значна кількість селян була зовсім безземельна.

В той же час за рахунок розорення селянства зростало куркульство, досягала нечуваних розмірів експлуатація селянської бідноти. „Лихва руйнувала нарід, — писав І. Франко, — ліцитації сипалися тисячами, банки розкидали свої паукові сіті, недороди йшли одні за одними, нужда збільшувалася страшенно“².

Промисловість у Галичині була розвинута слабо, пролетаріат становив незначну частину населення. Селянство у шуканні виходу із страшених злиднів з середини 90-х років почало масами емігрувати за океан. Тільки за десять років (з 1900 по 1910) з Східної Галичини емігрувало 5,4% всієї кількості українського населення в США, Канаду та Бразилію. В еміграції українські селяни потрапляли в лабеті до місцевих фермерів і буржуазії і жили в умовах нещадного визиску, на становищі безсловесних рабів. Життя західноукраїнського селянства в Америці правдиво змалювали В. Короленко у повісті „Без язика“, І. Франко у циклі віршів „До

¹ Й. В. Сталін, Твори, т. 5, стор. 251—252.

² І. Франко, Молода Україна, Львів, 1910, стор. 4.

Бразилії“; Марія Конопницька у поемі „Пан Бальцер в Бразилії“ та багато інших письменників-демократів.

Доведені до крайньої межі зубожіння і розорення, селяни Галичини, під впливом піднесення революційного руху в Росії, в кінці XIX — на початку XX ст. не раз піднімали повстання, які австрійський уряд придушував з нечуваною жорстокістю.

Українські поміщики, попи та буржуазія, боючись свого народу, який грізно нагадував про себе стихійними бунтами і заворушеннями, шукали спілки з австрійським урядом та з польськими правлячими колами в Галичині. На протязі другої половини XIX ст. відбувається організація сил української буржуазії та поміщицтва. На чолі так званої „освіченої суспільності“ Галичини, тобто галицької інтелігенції, стояли попи, які, за свідченням І. Франка, мали два провідні пункти у зверненні до народу — облудну проповідь єдності національних інтересів („ми всі русини і повинні держатися купи“) і виховання австрійського патріотизму та віри в доброту цісаря („ми повинні дякувати цісарю за його безмірні добродійства“).

Правдиву і широку характеристику галицької буржуазної інтелігенції тих часів дав М. Коцюбинський у своєму рефераті про І. Франка. „Цей час, — писав М. Коцюбинський, — в Галичині був самим мертвим, як свідчать історики. Ще з кінця 60 років серед галицької інтелігенції почалися суперечки, чи ми самостійний народ, чи тільки частина російського. Чи наша мова окремих „язик“, чи „наречіє“ великоруського. Ці суперечки ділили людей на два ворожі табори і розкололи вкінці галицьку інтелігенцію на москвофілів і народовців. Були навіть такі, що визнавали галичан за окрему „рутенську націю“, окрему од українців і великоросів. Москвофіли хотіли писати мовою Пушкіна, якої, звісно, не знали, а виходило у них так зване „язичіє“ — мішанина українського, російського і церковнослов'янського. Окрім язикових спорів, галицька інтелігенція займалася високою політикою, а та політика зводилась до того, щоб як-небудь запобігти ласки правительства, що-небудь, хоч дрібницю випрохати у нього. Це була політика рабів. Ідея абсолютизму, бюрократичне „чинопочитаніє“, затхлість, байдужність до живих народних інтересів, повне безсилля в духовній сфері, схоластичність, теологічний та догматичний спосіб думання — от чим характеризується тодішня, навіть краща частина галицької інтелігенції“¹.

Ще з 70-х років у Галичині з'явилася нова суспільно-політична течія, яка ставила своїм завданням боротьбу за інтереси пригноблених народних мас. Революційні демократи, або, як вони себе пізніше називали, радикали, під впливом революційно-визвольних ідей, що йшли з Росії, внесли в затхлу атмосферу суспільного життя Галичини нові ідеї, оголосили війну всякій реакції, „рутенству“, одверто заявили про свою підтримку інтересів народу, почали

¹ М. Коцюбинський, Твори, т. III, Держлітвидав України, 1949, стор. 23.

боротьбу не тільки проти австрійського уряду та польської шляхти, а й проти української буржуазії та поміщицько-клерикальних сил і їх ідеологів в особі москвофілів і народовців.

Революційно-демократичний напрям у суспільно-політичному та культурному житті Галичини розвивався в тісному зв'язку з російською і східноукраїнською революційною демократією, під дедалі сильнішим впливом ідей марксизму. Іван Франко, який стояв на чолі цього напрямку, та його соратники налагоджують тісні зв'язки з революційно-демократичними письменниками Наддніпрянської України, насамперед з Лесею Українкою, М. Коцюбинським, П. Грабовським.

З розвитком капіталізму відбувається дальше розмежування класових сил в суспільно-політичному житті Галичини та загострення боротьби між ними. Переломним щодо цього був 1890 рік. „Кипуча, невгомна натура Франкова, — писав М. Коцюбинський, — не могла вміститися в рамки самої літературної роботи. Року 1890 він, вкупі з другим, заснує радикальну партію, стає на її чолі і видає партійний орган „Народ“. Тут він містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей і, стоячи на сторожі „мужицьких“ інтересів, викликає часом цілу бурю серед громадянства своїм різким, палким словом, гострою критикою тодішньої „неполітичної політики“ народовців“¹.

Під впливом діяльності радикалів 90-ті роки стали початком широкого масового руху серед галицького селянства. „Віча, — писав І. Франко, — яких давніше бувало одно-двоє в році, тепер йшли раз за разом у різних повітах; звільна на перший план почали виступати збори за запросинами, без контролю властей. В народні маси кидано нечувані досі гасла: загальне голосованне, свобода друку, податкові та аграрні реформи. Промови і реферати інтелігентних проводирів, то були цілі студії, виголошувані популярно і приступно. Серед селян появилися прекрасні бесідники, що поривали маси до ентузіазму“².

Поряд з розбудженням революційної енергії мас іде організація реакційних сил. Зважаючи на зростаюче невдоволення в широких народних масах, австрійські правлячі кола шукають засобу приборкати цей масовий рух і йдуть на зговір з найбільш реакційною частиною „народовців“, що виражали інтереси української буржуазії, попів та куркульства. В 1890 р. народовці, в особі своїх одверто реакційних лідерів О. Барвінського і Н. Вахнянина, проголосили так звану „нову еру“, тобто зговір з польською шляхтою та австрійським урядом. Народовці заявили про свою солідарність з політикою австрійського уряду, за це намісник Галичини граф К. Бадені обіцяв дати їм кілька місць у парламенті, відкрити українську гімназію та ще кілька подібних дрібних подачок.

¹ М. Коцюбинський, Твори, т. III, стор. 29.

² І. Франко, Молода Україна, стор. 52.

Радикальна партія на чолі з І. Франком рішуче виступила проти політики „нової ери“, цілком слушно розглядаючи її як зраду інтересів широких народних мас, критикуючи кар'єристські заходи українських буржуазно-націоналістичних політиків. В процесі цієї боротьби з ідеологами української буржуазії зростала і формувалася молода генерація демократичної галицької інтелігенції. Молодше покоління галицької демократичної інтелігенції, в тому числі В. Стефанік і Л. Мартович, вперше заявило про себе з сторінок журналу „Народ“. Вже в перших номерах цього журналу за 1890 р. знаходимо виступи майбутніх письменників (тоді ще гімназистів), зокрема спрямовані проти народовців викривальні статті В. Стефаніка „Жолудки наших робітних людей і читальні“ і Л. Мартовича „Що діється та говориться по наших читальнях у Снятинщині“.

Листи Василя Стефаніка дають нам яскраву характеристику різних груп і напрямів у політичному житті Галичини, картину боротьби ідей в глибоко емоційному відображенні. Будучи активним діячем радикальної партії в той час, коли вона була ще найлітвішою політичною партією в Галичині, стоячи в центрі суспільно-політичного життя Галичини в 90-х роках ХІХ — на початку ХХ ст., В. Стефанік відігравав у цій боротьбі помітну роль, ідучи у фарватері діяльності І. Франка. Займаючи послідовно демократичні позиції, він рішуче і гостро критикував зрадницьку політику народовців та москвофілів, виступав проти попів, українських і польських буржуазних націоналістів. Так само він не спинявся і перед різким осудженням політиканської діяльності правих радикалів, які в гонитві за депутатськими кріслами та урядовими посадами часто знаходили спільну мову з народовцями і перебігали в буржуазно-націоналістичний табір.

Найбільше цікавила і хвилювала Василя Стефаніка проблема „народ і інтелігенція“; їй він присвятив чимало публіцистичних статей; немале місце займає вона і в його листах. Треба сказати, що питання про взаємини інтелігенції і пролетаріату, інтелігенції і селянства дуже жваво обговорювалися в тогочасній пресі. Так, наприклад, цілі добірки на тему „інтелігенція і народ“ друкувалися в той час у журналі „Народ“. На цю тему писали твори О. Кобилянська, О. Маковей, Л. Мартович та інші прогресивні письменники Галичини і Буковини.

Галицьку націоналістичну інтелігенцію В. Стефанік ототожнював з її господарем — українською націоналістичною буржуазією — і тому всю історію інтелігенції змальовував як довгий ланцюг підступництва і зради інтересів народу.

В листі до Ольги Кобилянської в листопаді 1898 р. В. Стефанік писав: „Правда, я не люблю рускої (тобто української.— С.К.) інтелігенції... Для неї, інтелігенції, я не маю серця. Писати для неї не буду. Не можна любити то, що вродилося тому п'ятдесят років і є маленьке та до того миршаве. Оправдати я годен, але любити не могу.“

Я люблю мужиків за їх тисячлітню тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За тото, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них“.

Ця політична і разом з тим літературна позиція червоною ниткою проходить через усі листи В. Стефаніка. Весь його викривальний пафос спрямований проти буржуазної інтелігенції, яку він правильно розглядає як слугу буржуазії. Ось чому і зараз, через 50—60 років після написання листів, думки, висловлені в них, звучать надзвичайно актуально. В своїх листах В. Стефанік показує шлях постійної зради інтересів народу з боку буржуазної інтелігенції і прибиває до ганебного стовпа цих духовних батьків різної сучасної націоналістичної погані, яка торгує інтересами українського народу на американських та європейських імперіалістичних біржах. Так розцінював Стефанік і галицьке попівство, що було вірним зряддям антинародної політики Ватікану.

В наступному листі до О. Кобилянської, ніби доповнюючи характеристику, дану в попередньому листі, В. Стефанік пише: „Ще лиш слово за інтелігенцію. Минуле єї чорне, ще від 48 р. чорне. В'язала поляків повстанців, доносила до поліції. Кільканацять років несла просто в поліцію Франка, Павлика і его сестру. Нині стала хитрійша. Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує его 25-літню працю, хоче Франкови конче закинути, що б'є мужиків по лицю, і радуєся его прологом на представленю Наталки Полтавки.

Любити єї — значить заболотитися, ненавидіти — значить любити чистоту люцку. Для неї лише той серце має, хто єї хоче в кусні розбити“.

Тут досить влучно підмічена письменником тактика націоналістичної буржуазії, яка завжди прагнула присвоїти собі кращі здобутки національної культури українського народу і сфальсифікувати їх. Націоналізм — ось що найбільш повно виражає суть цієї зграї: „Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі, чуючі по-руски, ведучі дім по-руски, виховуючі діти по-руски, збираючі матеріали до історії і етнографії рускої і всяка всякість руска, то вона є спеціалістею до втовмасювання людей у болото... встид і жаль і гнів на тих синьо-жовтих лайдаків“, — пише він до О. Кобилянської в січні 1899 р.

Актуальне політичне значення мають ті листи Василя Стефаніка, що містять в собі яскраві характеристики зрадницької політики, яку вела українська буржуазія в особі буржуазно-націоналістичних партій і груп в Галичині. Ці листи підтверджують і ілюструють відоме твердження про антинародну суть українського буржуазного націоналізму: „Український націоналізм ніколи не був національним, бо він завжди обслуговував інтереси чужоземних пануючих класів. Він ніколи не був самостійним, бо він ніколи

не орієнтувався на сили власного народу, а орієнтувався на багнети чужинців“¹.

У листі до Ольги Гаморак в січні 1899 р. Василь Стефаник дав влучну характеристику верховоді українського буржуазного націоналізму М. Грушевському, який наприкінці минулого століття, здійснюючи політику „нової ери“, перебрався з Києва до Львова і розгорнув там свою мерзенну „діяльність“. Цей політикан „мовчить і поводить нитками з Руси-України як сам знає... Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою...“. „Маковей... каже, що Грушівський є деспот. Вірю ему, бо Грушівський має щось в собі з московського чиновника“, — пише В. Стефаник у листі до О. Кобилянської.

Гостру, нищівну характеристику дає В. Стефаник всьому таборі галицьких буржуазно-націоналістичних політиків. В згаданому листі до О. Гаморак він писав: „Тепер романчукісти і москвофіли стараються увійти в [у]рядову партію. Дика хапатня руских патріотів. Загальне вражінє є таке, що ті люде не мають ані розуму, ані сумління, що ведуть так зване руске жите. Спекулянти на почести і кар'єру. Їх армія без запалу, без віри волочяться за ними і втекла би до того, хто би дав більше. Ще ніколи я не надибав у Львові кілько бруталности до свого народа“.

В. Стефаник розумів наявність двох таборів серед української інтелігенції, що видно з його листа до О. Кобилянської: „Мені все здаєся, що Чернівці є згряя купців і якихось міністерських політиків і Ви“.

Те ж саме він повторював у своїй статті „Поети й інтелігенція“, говорячи про І. Франка: „Той антагонізм між поетами і нашою інтелігенцією тягнєся, як червона нитка, в цілій нашій новій літературі... Тота борба, бачитья, ще довго протягнєся. Здаєся, що наш люд має в собі багато сили, щоби родити Шевченків, Федьковичів і Франків; здаєся, що вони не позволять інтелігенції проярмаркувати інтересів того люду“².

Демократичних письменників, в тому числі і себе, В. Стефаник розглядав як захисників інтересів простого народу: „Селянський світ висилає найліпші свої сили в інший панський світ, аби вони там набирались розуму і боронили потім його перед тим ворожим панським світом“³. Така концепція селянського демократа, звичайно, не дозволяла йому відносити ці демократичні сили до інтелігенції, яку він, як ми вже зазначали, розглядав виключно як „кар'єровичів і доробкевичів“, тобто ідейних прислужників буржуазії.

З любов'ю і співчуттям ставився В. Стефаник до народу, зокрема до селянства, яке становило дев'ять десятих населення Галичини. Вихований на гуманістичних традиціях російської і української класичної літератури, щоденно спостерігаючи тяжке життя

¹ Д. Мануїльський, Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини, К., Укрдержвидав, 1945, стор. 18.

² Василь Стефаник, Повне зібрання творів, т. II, вид-во АН УРСР, К., 1953, стор. 82.

³ Там же, стор. 162.

і поневіряння трудящих, В. Стефаник з ранніх літ стає захисником і оборонцем селянства, співцем його тяжкої долі.

Навчаючись у Кракові, він бачив масову еміграцію галицького селянства до Канади, що особливо посилилась в кінці 90-х років. Тяжкі картини розлуки з рідною землею, почуття страху перед невідомим майбутнім, знущання поліції і чиновників, які на власні очі спостерігав письменник, викликали у нього гнівний протест проти того суспільного ладу, який привів мільйони трудящих до неймовірних страждань.

Стефаник добре розумів, що селянина за тридев'ять земель, в ту далеку і страшну Америку, гнала невідступна економічна скрута, потреба знайти вихід із злиднів, врятуватися від голодної смерті.

З почуттям величезного обурення пише В. Стефаник у своїх листах про тих, хто береться представляти народ у парламентах і сеймах, хто пише просвітянські книжечки для народу, але пальцем не ворухне, щоб полегшити важку народну долю. Адже там, за океаном, трудівника чекає ще гірший визиск, безпросвітна праця і безправ'я. В листі до В. К. Гаморака від 29 березня 1899 р., передбачаючи сумне майбутнє емігрантів, В. Стефаник писав: „Бачу нині на двірці руских мужиків, що їдуть до Канади. Громада, що сунеся, як в сні, кудась далеко. Дітий, жінок і бабів досить. І не жалую їх, тому що то великі, чорні руки шукають плуга, аби орати. А всі інтелігенти будуть співати „Помарніла наша доля“ і нічо не зроблять, аби їм хоть дорогу показати до того плуга“. Обдурених різними панками-вербовщиками українських селян в капіталістичних джунглях Північної і Південної Америки чекали голод, злидні, пошесті і хвороби. В Америці вони перебували у найбільш безправному становищі „білих муринів“. Листи В. Стефаника про еміграцію до Америки правдиво відобразили цю трагічну сторінку життя українського народу Галичини.

Натхненний любов'ю до трудящих, Стефаник веде революційну роботу серед селянства, виховує селян у демократичному дусі. Ця робота зокрема набирала форми виборчої агітації за Івана Франка та інших демократичних кандидатів до австрійського парламенту та галицького крайового сейму. За участь у виборчій агітації письменник в 1895 р. був ув'язнений і просидів 13 днів у тюрмі, про що він розповідає у листах до свого друга В. Морачевського.

Критика буржуазно-націоналістичного табору, який він розглядає як табір продажних і безчесних політиканів, що ради почесей і кар'єри готові оптом і вроздріб продавати інтереси простого народу, ненависть до всіх гнобителів і любов до експлуатованих мас становлять зміст більшості листів В. Стефаника на суспільно-політичні теми.

Проте це не значить, що політичні погляди самого В. Стефаника не мали суперечностей. В. Стефаник був обізнаний з ученням марксизму, але марксистом не став. Викриваючи зрадницьку роль

буржуазної інтелігенції, він гадав, що лише селянство є основою нації, що лише представники народної інтелігенції є тією силою, яка здатна повести за собою селянство. Цей помилковий погляд частково можна пояснити тим, що промисловість в Галичині була розвинена слабо, робітничий клас становив меншість населення, а основною масою населення було селянство.

* * *

*

В одному з листів до О. Гаморак В. Стефаник писав: „...Ся наївна пані гадає, що нинішні люди пишуть, як вони є молоді, лиш любовні листи до себе. А тим часом у тих листах є критика літературна, є сама література, є програми політичні і проблеми філософічні...“. Це чудова автохарактеристика листів В. Стефаника, у яких справді є і „програми політичні і проблеми філософічні“. Досі ми розглядали ті висловлювання В. Стефаника, які характеризують його суспільно-політичні погляди. Не менший інтерес становлять і ті листи письменника, у яких „є критика літературна і сама література“.

У листах до О. Кобилянської, до І. Франка, М. Коцюбинського, до своїх особистих друзів В. Морачевського і О. Гаморак В. Стефаник висловлює багато цінних і цікавих думок про літературу і її призначення. Вони дають нам багато нового матеріалу для розуміння літературно-естетичних поглядів письменника, а також для характеристики літературного процесу на Україні, зокрема в Галичині.

В. Стефаник любив і шанував класичну спадщину української літератури, зокрема творчість Т. Шевченка, І. Франка, Панаса Мирного, Ю. Федьковича, добре знав народну творчість і з захопленням говорив про неї. В листах дано високі оцінки творчості М. Коцюбинського, Лесі Українки, Ольги Кобилянської та інших письменників демократичного табору української літератури.

Особливо важливими є ті листи, в яких Стефаник, ідучи за традиціями своїх великих учителів Т. Шевченка і І. Франка, з великою любов'ю і пошаною говорить про російську літературу. З листів ми бачимо, що В. Стефаник не тільки читав російську літературу, але й учився у кращих представників її, насамперед у М. Горького, а також у Г. Успенського, М. Гоголя, Л. Толстого.

У своїх листах і висловлюваннях В. Стефаник з глибокою пошаною говорить про Максима Горького. Так, у листі до О. Гаморак у липні 1899 р. він пише: „Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо наклад розкуплений“. Мова йде про двотомне видання творів М. Горького 1898 р., яке було з величезним інтересом зустрінуте не тільки в Росії, але і в Австро-Угорщині, особливо у Польщі та Галичині. В іншому листі до О. Гаморак письменник цитує слова одного з персонажів оповідання М. Горького „Супруги Орловы“.

У Стефаника було велике бажання особисто познайомитись з М. Горьким, установити з ним тісні творчі зв'язки. З цією метою він у 1903 р., під час поїздки у Київ і Полтаву на святкування ювілею І. Котляревського, мав намір поїхати до Петербурга. В листі до О. Гаморак з Києва він повідомляв: „В Петербурзі нема Горького, ото ж я вертаю“. До останніх днів свого життя В. Стефаник зберігав живий інтерес, любов і пошану до великого пролетарського письменника, родоначальника соціалістичної літератури, вчився у нього. Останньою книгою, яку читав В. Стефаник перед смертю, була повість М. Горького „Жизнь Клима Самгина“.

Таким же незмінно шанобливим було і його ставлення до Гліба Успенського, якого він вважав одним з перших своїх літературних учителів. Підтвердження цього любовного ставлення до видатного російського письменника, революційного демократа знаходимо в листі до В. Морачевського від 2 квітня 1896 р. „Ото на феріях, — писав В. Стефаник, — лишив-єм у Сторожинці Успенського. Я би хотів єго мати, бо велика мені радість з него, і прошу яким чином сю книгу надіслати“. Великий і плідний вплив Г. Успенського помітний на всій творчості В. Стефаника. Як і Г. Успенський, В. Стефаник у своїх творах руйнував легенди народників про прогресивне значення общини, показував розшарування села на трудівників і визискувачів, на бідних і багатих, показував народження куркульства в селі. Суворою правдивістю і тверезим реалістичним підходом до життя В. Стефаник великою мірою зобов'язаний впливу Г. Успенського.

Одна з найхарактерніших рис творчості В. Стефаника — психологізм — також знаходить своє пояснення у листах. Глибині психологічного аналізу Стефаник учився, безперечно, у російських письменників-класиків. Про це свідчить неодноразове посилання на Л. Толстого, А. Чехова. Дуже цікавим є лист, у якому Стефаник дає психологічну характеристику одного знайомого сільського вчителя, підкріплюючи її великим уривком з вірша М. Некрасова „Застенчивость“. Письменник для підтвердження своєї думки взяв один з порівняно маловідомих віршів М. Некрасова, що свідчить про його хорошу обізнаність з усією творчістю видатного російського поета.

Звичайно, цими прикладами не вичерпується знайомство В. Стефаника з російською літературою. У своїх листах він згадує імена багатьох російських письменників, а вже в радянську епоху, крім М. Горького, цікавиться творчістю М. Шолохова, Л. Леонова, І. Еренбурга.

З великою увагою ставився письменник і до польської прогресивної культури. В краківський період життя в числі його близьких знайомих були видатні польські письменники Владислав Оркан, С. Виспянський, Ян Каспрович. Певний час він був у близьких стосунках також з лідером польського модернізму С. Пшибишевським, але в листах неодноразово висловлює досить критичне ставлення до нього.

Найбільш приязно згадує він польську демократичну письмен-

ницю Марію Конопницьку. В одному з листів до В. Морачевського, що, по суті, є чудовою ліричною новелою, він передавав розмову селян про те, що нині земля родить лише три колоски — цареві, панові і лихвареві, а мужикові четвертого вже не родить. Один з присутніх, очевидно сам Стефаник, почав читати селянам вірші Конопницької „І чого ж ви впали, роси холодні?“. „Всі слухали, але з таким ревним серцем, з такими ясними очима, що не могли відвернутися від письменного, хоть вже не читав. „А то хто співає таку співанку?“ — „То одна пані написала“, — кажу я. „Ей, де то паня, не може бути, аби то паня була“ (лист від 24 квітня 1897 р.).

Василь Стефаник, ідучи за І. Франком, весь час закликав до дружби і єдності з польським народом. Гостро засуджуючи націоналістичні тенденції як українських буржуазно-націоналістичних, так і польських правосоціалістичних політиканів типу Ігнатія Дашинського, він в той же час з глибокою любов'ю і повагою ставився до досягнень демократичної культури і літератури польського народу, знаходив спільну мову з кращими представниками демократичної польської культури. В цих зв'язках проявились інтернаціоналістичні позиції письменника.

Радянському літературознавству і досі доводиться стикатися з невірними уявленнями про ступінь організованості демократичного напрямку української літератури. Деякі дослідники представляють справу так, що, мовляв, письменники демократичного напрямку ідейно єдналися, але ніякого організаційного єднання у них не було. Цю невірну думку спростовують листи В. Стефаника. З його листів ми бачимо не тільки ідейну спільність кращих демократичних письменників, але й особисте єднання і дружбу, зокрема В. Стефаника з І. Франком, О. Кобилянською, Лесею Мартовичем, Лесею Українкою і М. Коцюбинським.

Надзвичайно важливим є лист В. Стефаника з характеристикою Івана Франка як великого революційно-демократичного письменника, що очолював весь табір демократичної літератури. „Особисто я, — писав В. Стефаник, — українську літературу з давнього минулого і недавно минулого знав, як літературу, але зрозуміти боротьбу за визволення українського народу в моїй молодості я міг лишень через особисті стосунки і приязнь з Іваном Франком. Я до сьогодні щасливий безмірно, що він мене провадив і по голові глыв“ (лист до М. Рудницького від 3 червня 1931 р.).

З такою ж глибокою повагою ставився він і до Лесі Українки та М. Коцюбинського, з якими неодноразово особисто зустрічався. „Ваші писання читаю радо і вони мені найбільше подобаються зі всіх теперішніх наших“, — пише він М. Коцюбинському у листі від 8 липня 1901 р.

Особливо дружні стосунки на протязі всього життя були у В. Стефаника з Лесею Мартовичем. Вони ще у гімназії разом починали літературну діяльність, і Стефаник у листах до В. Морачевського розповідає історію їхньої юнацької літературної спілки.

Все життя обидва письменники підтримують найдружніші стосунки, радіють літературним успіхам один одного, допомагають один одному матеріально і морально. Так, у час сильного нервового захворювання у 1901 р. В. Стефанік неодноразово приїздить до Леся Мартовича у Городок. „Мартович мене любить дуже, — пише він до О. Гаморак, — і каже, аби я лишався в него, а він буде робити за двох і дасть мені удержання і сам буде порядний“ (лист від 27 липня 1901 р.).

Всі ці факти свідчать про тісне єднання демократичних сил української дожовтневої літератури, про те, що в складному переплетенні тодішнього суспільно-політичного і літературного життя передові українські письменники добре розрізняли друзів і ворогів.

Особливе місце у листуванні В. Стефаніка займають листи, які самі по собі є художньою творчістю. В них міститься ряд новел, ескізів, сцен, ліричних „образків“. З листів до В. Морачевського, а пізніше до О. Кобилянської перед нами постають нові сторони літературного обдаровання автора, процес його літературного розвитку.

Приблизно в 1895 р. відбулося його знайомство з Вацлавом та Софією Морачевськими і почалося жваве листування з ними. З цього часу в листах раз у раз трапляються ліричні „образки“, своєрідні поезії в прозі, а також і зародки майбутніх реалістичних новел Стефаніка. За списками можна простежити, як виникали сюжети багатьох новел, які життєві враження лягли в основу таких творів, як „Новина“, „Лист“, „Вечірня година“, „Мое слово“, „Камінний хрест“, „Ангел“ та ін.

Одним з перших літературних „образків“, які зустрічаються в листах до В. Морачевського, є легенда про велетня. Ця легенда має алегоричний зміст; вона була своєрідною літературною декларацією майбутнього письменника. Легенда про велетня — це легенда про народ, який ще спить, але який неодмінно пробудиться і змете всі ворожі сили, що його обступають: „Я почув у собі силу велику і пішов шукати великана. І найшов. Але спить він, спить, все спить. Не хоче кинути ні рукою, ні ногою. Не хоче встати сила народна, не хоче затопити сіл і міст і піль! А я втопився в тій силі і часом руки мені ув'євають, часом плачу, що великан спить. Я би хотів, аби пробудився, аби рукою махнув і розбив усілякі програми і катехізми і розбігся по полях“.

В цих словах відчувається велика любов до народу, віра в його потенціальні сили і одночасно великий біль, що у широких масах народу ще не визрів дух революційного протесту проти визискувачів.

Цікаво, що цю легенду відтворила згодом Леся Українка у „Казці про велета“, висловивши гарячу віру в те, що „встане велетень з землі, розправить руки грізні, і вмить розірве на собі усі дроти залізні“.

Розвиток стилю В. Стефаніка йшов від безсюжетних ліричних

„образків“ до реалістичних малюнків, також проїнятих лірикою. В художніх начерках деякі риси стилю окреслюються глибше і детальніше, деякі риси є зовсім новими. Так, у листах особливо яскраво розкривається любов письменника до психологічного аналізу.

З приводу інтересу молодих письменників до психології І. Франко говорив: „Новіша література і побачила одну із своїх головних задач у психологічній аналізі соціальних явищ, у тому, сказати б, як факти громадського життя відбиваються в душі й свідомості одиниці, і навпаки, як у душі тої одиниці зароджуються і виростають нові події соціальної категорії“¹.

Деякі листи В. Стефаника за глибиною психологічного аналізу можуть бути цікаві не тільки для літературознавців, але й для спеціалістів-психологів.

Відмітною рисою листів письменника, як і всієї його творчості, є їх глибокий ліризм. І. Франко говорив, що лірика В. Стефаника не пуста фраза, а дійсний срібний, проймаючий тон правдивого, щирого і глибокого чуття.

Свої життєві або літературні враження Стефаник у листах часто передає мотивами народних пісень. В листі до В. Морачевського від 2 квітня 1896 р. дано поетичну імпровізацію листа від матері. Мати жаліється синові, що всі діти порозходились по світу і залишили її одну, мов ту чайку-небогу: „Ой біда чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі: там чумаки йшли, чаєнят найшли, чаєчку зогнали, чаєнят забрали. Таке має з Вами, діти, як тої чайки з чаєнятами“. Таке диктандо написав брат від мами“.

Сильним ліричним почуттям проїняті імпровізовані в листах спогади про дитинство, які потім послужили матеріалом для новел „Вечірня година“ і „Мое слово“, або й самі є новелами — „Санчита“, „Про хлопчика, що його весна вбила“ та ін.

Говорячи, що в листах виступають нові риси обдаровання В. Стефаника, ми маємо на увазі також сатиру. У деяких його статтях та новелах відчуваються окремі сатиричні ноти, але особливо виразно сатира проявляється у листах. Так, у листі до В. Морачевського від червня 1898 р. розповідається про „комерс з тоастами“, тобто про бенкет з тостами після концерту відомої української співачки Соломії Крушельницької.

В сатиричному дусі змальовано тут сцену бенкету і виступи на ньому українських панів, які тужать за долею „меншого брата“. Один з них, пише В. Стефаник, „мав позу на собі як брехун на ярмарку, в роті слова солодєнькі, як ті Омеляна Огоновського, а плаксиві, як того попа, що звіщає про упадок кандидата руского до сойму. Як сей пан рот розтворив, то правда і сила втекла від публіки, а вона лишилася, як коли би „Діло“ читаючи. А другий пан говорив за меншого брата і заплакав“. А в цей час під тинном сиділи з парасолями для цих же панів ті „менші брати“, над долею яких вони плакали, і вели свої розмови про життя, про співачку,

¹ „Літературно-науковий вісник“, кн. 2, 1903 р., стор. 117—118.

про те, що дощу немає, поки, чекаючи, й послули на камінні. „Не знали бідні менші братя, що над ними плакали панство“, — з уїдливою іронією закінчує письменник цей блискучий сатиричний памфлет.

Подібні картини викривають брехливість теревенів буржуазних націоналістів про „єдність національних інтересів“, про „безбуржуазність“ української нації і свідчать, що Стефаник був тверезим реалістом, який нещадно зривав маску з ліберального панства.

У широковідомих новелах В. Стефаніка пейзажні малюнки не займають помітного місця. Більше уваги пейзажу письменник приділяє саме в листах і виявляє себе як ніжний і тонкий співівець краси природи. Ось один із таких чудових малюнків пейзажу, яких чимало розкидано в окремих листах: „...А я дивився на гори. Череда зізд густим дощем спадала в чорні ліси, верхи стояли супокійно в синявій млі, над Черемошом протягнулася молочна дорога, а Черемош гудить шумом і летить з молочною дорогою геть із гір. А десь із далека чути стогін двох бервен на воді, як стогін лісів зрубаних. А з верхів дзвоники корів та й жалібну сопілку та й густу росу з неба. А в душі ворущиться якийсь жаль закований, якийсь шум і стогін, і жалібна пісня. І куди я зайду і чого я все відриваюся від моїх людей, як трава від берега?“ (лист до О. Гаморак від серпня 1899 р.).

В малюнках чудової природи Карпатських гір і зелених покутських долин завжди відчувається певний соціальний і психологічний підтекст.— Яке б тут могло бути чудесне життя, коли б не той суспільний лад, який відібрав у трудящих змогу втішатися красою життя і красою природи, а створив навколо справжнє пекло, з якого втікає вса краса і втіха, — ніби говорить письменник.

В листах найповніше розкриваються потенціальні можливості В. Стефаніка як письменника. Свої листи він розглядав як продовження творчого процесу. „Я не маю часу тепер що писати і, звичайно, свою жилку писарську згону на листах. То коштує мало часу і не мучить, за півгодини готово“.

Як у своїх висловлюваннях, так і в листах В. Стефаник часто не раз боронився проти обвинувачень у песимізмі, який йому закидали критики з націоналістичного табору. В листах Стефаник виступає не песимістом, а сміливим і послідовним захисником народних інтересів, людиною, для якої особистим боєм було тяжке становище народу. Слід нагадати слова І. Франка, який, відкидаючи обвинувачення націоналістами В. Стефаніка у песимізмі, говорив: „Я не бачу у Стефаніка ані сліду песимізму. Навпаки, у многих із його оповідань віє сильний дух енергії, ініціативи, а у всіх бачимо велику любов до життя і природи — речі зовсім суперечні песимізові. Певне, коли когось болить, то він кричить, стогне, але хіба ж це песимізм?“¹.

Василь Стефаник з надією дивився вперед, вірив у щасливе

¹ „Літературно-науковий вісник“, кн. 2, 1904 р., стор. 82.

майбутнє свого народу, в перемогу над темними силами, над старим гнобительським соціальним ладом. „Я бачу навперед себе ціле покоління таких молодих сил, що будуть як орли облітати нашу країну і шукатимуть для неї простору“, — писав він у листі до О. Гаморак у квітні 1900 р.

Чому ж все-таки, коли не брати таких суто особистих причин, як смерть матері та ін., у багатьох листах письменника справді брешуть сум і печаль, чуються сумні мотиви? Прямою відповіддю на це є лист до О. Кобилянської у квітні 1899 р., в якому письменник пояснює причину трагічних мотивів у своїй творчості. „А тому панови Івасюкови, — пише він, — Ви подякуйте за прихильність до мене та й скажіть, що веселости у нашого народа є дуже багато, але в моїм серцю веселости мало... Бо, кажіть ему, що дуже чую трусость, і брехню, і глупоту, і декламацію нашої інтелігенції... Якби я веселість народну сказав — то виглядала би так, як би хтось реготався і плював квітами червоної крови на публіку. Я би сам здурів, а публіка борзенько купувала би мило, аби плями з одержі позмивати... А нарешті скажіть, що я свою душу пустив у душу народу і там я почорнів з розпуки і слів не маю, аби-м всі міг сказати...“ У цих рядках чути відгомін благородної некрасовської музи: „Не может сын глядеть спокойно на горе матери родной...“

Пером письменника водила любов до того бідного, знедоленого селянина, який, за словами Стефаніка, „годує увесь світ, а сам гине з голоду“, великий смуток і співчуття його тяжкій долі.

Звичайно, у листах В. Стефаніка відбилися не тільки сильні, але й слабкі сторони літературно-естетичних поглядів письменника. В окремих висловлюваннях письменника проступають наївні тенденції відокремлення літератури від політики, залишки естетства.

Листи В. Стефаніка, будучи першорядним джерелом для детальної творчої його біографії, тією або іншою мірою характеризують різні періоди життя письменника. Найповніше вони висвітлюють час з 1890 по 1902 р. — період найінтенсивнішої творчої і громадської його діяльності. На цей час припадає основна кількість листів. Наступне десятиріччя — 1902—1912 рр. — представлено в томі лише окремими листами, а період з 1912 по 1924 р. майже не представлений, оскільки листи за ці періоди повністю ще не зібрані. Дуже бідне і листування останніх років життя письменника. Це пояснюється тим, що з 1930 р. В. Стефанік був паралізований і сам не міг уже писати, а лише зрідка диктував листи і новели кому-небудь з своєї родини.

Підсумовуючи аналіз вміщених тут листів, можна сказати, що епістолярна спадщина В. Стефаніка дає нам нові, цінні матеріали для характеристики суспільно-політичного і літературного життя Західної України переважно з 90-х років минулого століття і оцінку багатьох явищ тогочасної дійсності з позицій революційного демократизму. Особливо цінною є критика В. Стефаніком буржуазного націоналізму, клерикалізму, реакційності, антинарод-

них позицій галицької буржуазної інтелігенції. Ця критика не втратила своєї політичної актуальності і досі.

Листи показують процес оформлення і зростання революційно-демократичного напрямку в літературі Західної України, роль Франка у згуртуванні демократичних сил української літератури.

Листи в значній своїй частині є особливою формою художньої творчості і, отже, доповнюють і збагачують наше уявлення про письменника як майстра художнього слова, доповнюють і збагачують його літературну спадщину загалом.

Листи В. Стефаника дають яскраві приклади зв'язку літератури з життям, показують життєвий ґрунт, на якому поставали відомі нам новели, нарешті, показують процес творення художнього образу. Листи дають нам змогу детальніше простежити весь шлях ідейного і творчого зростання письменника; з них видно органічну єдність світогляду і творчого методу одного з найвиразніших представників критичного реалізму в українській літературі.

Листи свідчать про тісні зв'язки В. Стефаника з літературою великого російського народу і про благодіючий вплив на нього таких її представників, як М. Горький, А. Чехов і Г. Успенський.

Листи Василя Стефаника вносять цінний вклад у публіцистичну і наукову спадщину класиків української літератури і є саме тими матеріалами, які свідчать, що наші письменники вели пряму атаку проти українського буржуазного націоналізму, боролися за зміцнення братнього зв'язку українського народу з російським і всіма братніми слов'янськими народами.

С. Крижанівський

1. ДО РЕДАКЦІЇ ЗБІРНИКА „ТОВАРИШ“

Коломия, 2.Х. 88.

Світла Редакціє!

Прошу вислати для двох, т. є. Л. Мартовича й В. Стефаніка, Вашу газету на адресу: Ол. Печерський — в Коломійі. Гроші незабавки вишлемо. Що більше будуть брати Вашу газету, не висилаючи згори передплату, то просимо — не беріть нам сего за эле, бо нам годі в кождім часі мати гроші.

З поважанем.

Оба передплатники.

2. ДО О. К. ГАМОРАК

29 серпня 1890 р., Дрогобич.

Дорога пані!

Коби то ви виділи, в які я кнайпі сижу — гет, гет дивно стало би Вам, чи осе отой Ст[ефанік], що якось на комерсі був в позиченім англосі. Та й кажу вам, що волів би-м був сто раз раднійше, аби мене з Коломійі вигнали — як тут раз прийняли. Міркуйте лиш, в якім я страху от тепер хочу іти спати, боюся, аби не було вуший, боюся й за блощиці — а спати так хочеться! Найгіршу муку на світі терплять-таки, відай, американські арештанти, що то їм не вольно через рік або й більше ні словечка промовити, якби ще 364 дні, я би також був таким арештантом на цілий рік. Погадайте собі лиш, що то за мука до нікого живого словечка не промовити — се дуже гірко. Я говорив з 15 минут з Борковским (він собі добрий директор!) та й тільки мої полекші. Вже 6 годин хочу води, — а проклятої води дрогобицької до писка не можу повернути — і смердить, і солена, і густа — се таки загато! Приходжу до ч[айної Народної] Торгівлі, прошу води — суб'єкт, розуміється, після своєї професії відповідає „прошу“, але якийсь кабанистий попик забирає голос і каже, щоби сей внесок (від мене була се дуже усильна просьба) передати під розвагу анкеті з львівських репухатих. Зворот такий дуже мене роздражнив, тим більше що і загальні збори

„Просвіти“ передали внесок Колесси анкеті (але се лиш був внесок), і почав я з попом гаркатися. З другої сторони се мене трохи і розрадило, бо я зігнав оскому на попі місто на коломийських бельферах.

Але що характеристичне, то се, що все мені хтось із коломийських привиджується, раз виджу Невестюка, раз директора, раз Вас, а врешті і стецівска бричка із сестрами біжить містом — і то таки направду. Сам не знаю, що се — здурів чоловік в Дрогобичі. Коби-м тут узрів того кривого із Спілки, то ліпше би-м ся утішив ним тут, як Франком в Коломиї.

Але так дуріти не буду, коби лиш Мартович приїхав, зараз шморгнем до Борислава межі Франківських героїв.

Кінчу та й зо страхом божим лізу під покривало — (але от у сі хвилі причуває ми ся ваш сміх! що се, бігме не знаю). Як що є цікавого, то напишіт, як трохи поздоровіли. Кланяйтесь сестрам, як ще у вас є, та всім патріотам.

д. 29/8.

Ваш щирый
(і трохи хоробливий)
В. Стефаник.

д. 7 кл.

Р. С. Кобих міг заплакати, так бих заревів, що аж жили би ся збігли.

3. ДО М. І. ПАВЛИКА

Вересень 1890 р., Дрогобич.

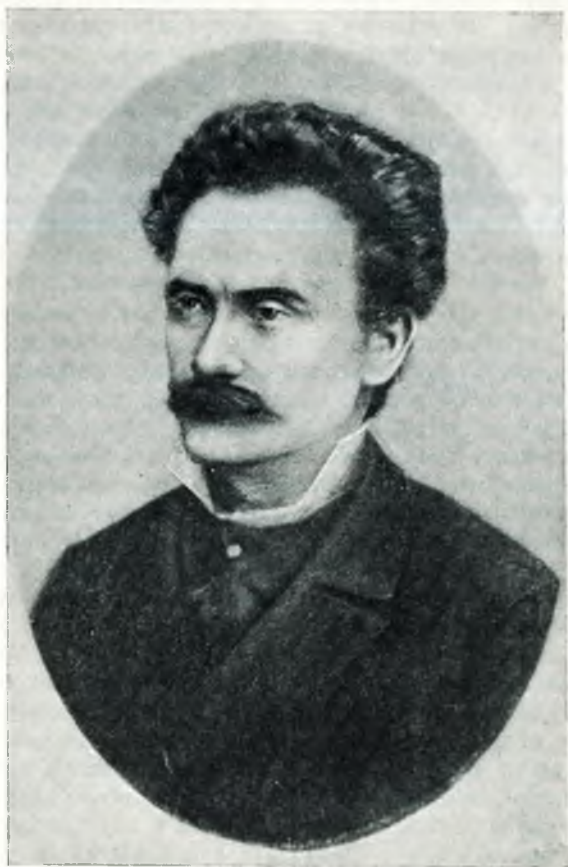
Дорогий добродію!

Недавно післали вам студенти дрогобицькі 2 злр., один злр. на „Зорю“ на ім'я Данила Тиховського, а другий злр. на книжки. Тутка ми заводимо новий кружок а брак нам книжок, тож прошу вас дещо подаруйте, дещо продайте, аби-сьмо мали з чим зачинати. Тепер посилаємо Вам ще 1 злр. на „В поті чола“ через нашого доброго товариша Федя Кобрин (ви можете з ним о всім говорити) і прошу Вас передайте му які книжки, бо тут годі без них. Може маєте деякі книжки в 2 примірниках — то дайте нам їх хоть на який час. Осей чоловік забере все. Прошу єму також дати „Народ“ той, що на ім'я Олексовського, послідне число. Мартович лагодить Вам якусь повістку, добра вийде, як ми ся здає, оже незадовго вишлемо. Сегодня давав мені Борковський науку. Говорив про „Народ“, про вас і Франка, казав, що дуже му ся подобає, лиш аби осторожно робити.

Десь незадовго і я якусь допись пішлю, але мушу ще ліпше розглянутися. Мартович ще просить, аби ви єму передали єго 2 кавалочки — він то переробить і, як буде треба, то вам назад вишле.

Будьте здорові та напишіт
або розкажіт що осему.

Ваш щирый
В. Стефаник.

І. Франко (фото 1890 р.).

Високоповажана Пані!

Вкінци я таки зібрався писати до Вас. Пишу тому, що хотів би-м дечого нового дізнати, чи то за справи та новинки в Снятинськiм, чи за справи та поведінку цілого мира радикального. До Вас такі звістки все скорше доходя, чим до нас отутка, а то тим більше, що газет ніяких не читаєм, а „Народ“ дуже нерегулярно гостить у нас. Пишу ще й тому, що вас люблю чи поважаю, все рівно і рівно ж за вас хотів би-м знати дещо.

Зі своєї сторони я вам нічого нового і доброго звідси написати не могу; бо тут живу наг яко благ. Недавно був тут один потерпівший радикал — студент з Рознова. Він, тримаючись девізи радикальної, читав мужикам „Хлібороба“, вияснював дещо а межі іншим сказав, коли річ зайшла про папу, що сей панок має з пів-Риму дітей, хотя жінкою бог его не милували. Може ще дещо іншого там сказав — не знаю. Але слухателі — парубки (межі ними і поет Бідолах) зараз же не мали нічо пильнішого, як донести реторичеськії подвиги радикала до его гімназії в Стрию. Розумієся, що школа пропала, але перед ним ще і процес. Маленька воно історія, але я над нею призадумався. [...] Знов друге, що я замітив, то се, що „угода“ немало наробила пакости моральної і межі мужиками. А третє, що треба ще доброї надуми, над ким тре ліпше робити, чи над мужицтвом, чи над сице рекомою інтелігенцією. Чи не пустити б мужика теорії Маркса, а взятися до інтелігенції, котрої і менше і вона все-таки більше має приготованя. Як кажу, я над сим лиш думаю і се ще не моє переконанє. Скажіт ви самі, кілько то людей отак гине без сліду через отакє народничество. Єсли б такий студент взяв собі за мету робити щось межі інтелігенцією, то до неї не міг би аж доти приступити, поки сам не виобразував би свої сили інтелектуальні. Коли б ми мали більше людей самостійно і добре виобразуваних, то і річ наша стояла би ліпше. А тепер кождий берєся мужика вчити, хоть сам небагато розуму обївся, а наше почтенне і любє селянство от як відплачуєся. Не знаю я, чи се не переборщенє, що я написав, бо се перший випадок такого рода, котрий аж печінки рве всередині. Ви о сім напишіт свою гадку, і се буде зав'язком нашої кореспонденції, котру я гадаю з Мартовичем утримувати з Вами і іншими. В другім листі порушиться іншу якусь справу, котра і користь нам двояку принесє.

Кінчаючи вже, прошу вас напишіт все, все, що знаєте за всіх і за вся. Я дуже цікавий на лист, то й не барітьєся з ним.

Здоровляю ваших сестер і най вони докинут слово до листу Вашого.

З поважанєм.

В. Стефанік.

5. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

5 листопада 1893 р., Краків.

Коханий Левку!

Я ще на вакаціях казав, що Шлемкевич упаде, бо шляхта не така дуже постійна, щоб одного держатися. Чи не робили твоєї матери витязі котячої музики?

Так, коханий Левку, намість лишитися обом вам з Марком у Коломиї, там вас жадного нема. Сидітимете на селі та [мете] віди пускати, бо на селі і вчитися не мож. Марко писав до мене вже два листи. Послідний раз не відписав-єм ему, бо-м мав велику горячку, так що і листу не розумів. Нині я вже здоров та й треба братися до роботи, бо багато єсть. Дістав я ще від Кирила предовгий лист з єго звичайними бештанинами та проектами. Я троха тішився, що роз'яжут парламент і всі ми три знов справляли би храм, та якось нема надії на роз'язане парламенту. Наш храм у Коломиї мені не шкодить, я чекаю, коли ще раз можна буде справити.

Тутка жию досить весело, Невестюк справляє мені веселість і своїми віщами і грішми. З початком грудня робит докторат і приїзджає до Городенки. Чайковский як лиш коли нагадає за Русь, то видко по нім якесь неозначене вражінє, сумішка перебутої нищети з подвигом патріотичним.

Я хочу до п[ан]ни Пугалоскої в Коломиї написати картку з запитанєм, чи маю виставити реверс на 113 лев., чи вірит на слово. Єі, як старшій, приходиться рішати в справах молодшої сестри. Наївна Дульчінея Мбскви!

Зійшовся Гефест з Ескулапом і перший моцно інтригує, бідний не знає, що Ескулап має усіякі зіля на любощі. Що з вірменином?

Коханий, як вже будете оба, то пишіт до мене, ви може не знаєте, що листи Ваші мене тримають разом з вами на Русі. Здоровлю сестру, родичів а тебе цілую

Твій

Василь.

Кр. 5/XI. 93.

6. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків д. 4/XII. 93.

Коханий Левку!

Тебе не так село заїдає, як то, що москаль каже „ничего не делать“. Слушний час, хто знає, чи настане, а ти ждеш его та нічо не робиш. Прийдеся, відай, довгенько ждати! Ти ліпше розложи собі день на кавалочки (години): одні кавалочки на науку, другі на читаня, треті на писанє поезій, четверті на забаву з Ромком і т. д., і т. д. Так тобі день борше зійде і не буде тої рутенської апатії. Бо справді дивно, чому Левко радикал мав би на селі скучати,

маючи мужиків і книжки під руками. Напиши, яких книжок більше-менше хочеш, то я відци пішлю, розумієся, як пришлеш марки на пересилку (40 кр.) і даш слово, що в кождий час, як зажадаю, вишлеш у Краків назад.

Я до Мартовича написав давненько письмо до Торговиці та жадної вістки нема. Де він дівається? Єму я описав віче і его проваторів досить широко і виступ Франка рівно ж. Тобі ж скажу, що віче мазурске робило на мене вражине давних наших вечерниць кейванівських, де мужики виступували з усякими своїми віршами довгими і млавими, з бесідами ad hoc¹ виробленими, де о. Стояловський підповідав і т. д. Зі всего пізнаєся початок руху мужицкогго. Про се я написав до „Хлібороба“.

Я сам жию добре. По 7 год. сижу між мерцями, потім спасаю мир політикою, етикою (Спенсера, Золя, Дюма), бігаю по всяких Kółkach literackich², схожуся з Невестюком (робит коло 15/XII. с. р. докторат) і йду до кофейні на шклянчину. Жаль мені великий, що тебе з Марком тут нема. На різдво не їду додому; покажуся аж при кінци вакацій.

Сеї лист пишу $\frac{1}{2}$ 3 год. по опівночи, прийшовши від Балідких з Подгуржа. У них бачив-єм фотографію сестри Гені; хотів-єм свиснути та не вдалося. Фотографія нагадує мені блаженні часи на Руси. Чи сестрі сниться все, що побиває служниці?! Відпиши скоро, не оправдуйся апатією (geste³ ліностю!). Цілую тебе, родичів і сестру здоровлю. Твій В. Стефаник.

Дай яку звістку за Марка; адрес: W. S. stud. med. w Krakowie.

В. Ст.

7. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 15. XII. 93.

Дорогий Левку!

Як бачу з письма, ти вже вправляєся в палестрі у д. Окуневского і кажеш, що слушний час (?) вже для тебе настав. Поки що і се добре — ліпша Городенка як Серафинець. За ті городенські вечерниці і товариство політичне читав-єм в нашім любенькім „Ділі“ і дуже мені весело стало на души. Ото наши провінціональні поборники, як Окуневский, відвічно держаться, що Христос любив маленьких, і з маленькими навіть політичне товариство заводять! Щось дуже виглядає на ідилично-кейванівські карлівські вечерниці! Треба б раз закинути дитинство, а взятися за діло серіозно, не з дітьми і паннами. А то кождий корифей робить фаєрверки, щоб потім пустити в „Діло“ слезливо-веселу допись, що, мовляв, серце радувалось, як побачили ми маленьких мужицких діток на естраді, а між ними так заслужену Ольгу Шухевич! Старенькому патріотови

¹ Спеціально для цього (лат.).

² Літературних гуртках (польськ.).

³ Насправді (лат.).

„Заячківському з Лопянки“ потекли здорові, як горох, сльози на сей вид, а енергичною пружиною всего єсть наш посол Окуневский. Таке менше-більше напевно буде в „Ділі“ — і на сім скінчиться; на другий же рік будуть такі самі загальні збори „городенского козацкого коша“ і т. д., і т. д.

Ти повинен або Марко таке рутенство взяти „шпетно“ (по-краківски) і написати до „Народа“ про него.

Мене дуже тягне на різдво поїхати на Русь, та якось не сходяться кінці. Треба сидіти та вчитися. Між академіками у Кракові я виробив собі вже відповідне оточене з найліпших радикалів і можу жити нормально. Читаю багато, бігаю по всіх усядах, де що цікавішого побачити і добре мені єсть!

Чи ти уважаєш, як „Хлібороба“ помалу беруть самі мужики для своїх дописів?! Як Дорундяки, Марцінюки і т. д. заступають дуже добре місце лінивих Даниловичів *et consortes*¹? Але що найгірше, то се, що маститі радикали за своє лінивство до писання не дадуть навіть геллера на „Хлібороба“, так що Павлик мусить без обиняків заповідати упадок „Хлібороба“. Якби се сталося, то був би се страшний по[с]т[у]пок зі сторони Даниловича *etc.*

Я пишу на Русь листи та пишу, а лиш ти один відписуєш. Намов же Марка, най раз відпише, чи дістав мій лист, де-м описував віче мазурске? Скажи му, най конче передасть Трильовському книжки з „Громади“ — він їде у Краків по першім січня.

Як зійдетеся разом та говоритимете за шельмовства — напишіт і мені трохи. За дитинячі збори напиши також. Баліцким при спосібности передам поклін. Здоровлю родичів і сестру, тебе ж цілую.

В. Стефаник.

8. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 9. II. 94.

Коханий Левку!

Вибачай, що так запізнив-єм ся з письмом. За послідний час я мав так багато клопотів, що ніяк було писати. З найновіших нинішних новин подаю тобі до відомости, що Павлик сидить в Бродах у готелі і пише до нас, щоби гроші присилати на агітацію (в готелі?), бо має шанси перейти. Я вже дуже був би вдоволений, якби він дістав там 10 голосів, бо, відай, упаде без жадного голосу — був би скандал. Кирило сидить від двох неділь в Кракові і, після звичаю, викрикує та нагонить людей до писання статей політичних, економічних, моральних, скликування з'їздів академіцких, віч народних, закладаня „Поступу“ (радикальної Просвіти) і т. д.,

¹ І товаришів, співучасників діла (лат.).

і т. д. Всі збори мали б бути під час вистави краєвої. Яросевич знов попав в страшну апатію — бог знає, чи вилічиться коли з неї. Якось дістав-єм лист від Маєвського, дуже для мене прикрий; він каже, що причиною всіх его „бедствий“ єсть мій вплив на него, де попри пшеницю був кукіль і дурійка („нераціональний атеїзм, непошановане і ігнороване школи з єї властями“). Гадає вертатися до гімназії і просить залагодити деякі формальности з Борковским. Я єму вже відписав і в доста делікатний спосіб боронився від его закидів. Дістав-єм також лист від Марка. По листі бачу, що єму дуже а дуже стало тяжко жити на селі, — піди до него та розведи чоловіка. Дивно лиш, чому ти дотепер в него не був — ліпше совокупно пожуритися над іспитом. „Громаду“ хочемо розв'язати, бо нема сконд єї держати. Книжок вже не дістанеш, хіба моїх власних. Я тепер слабую [...]. За Невестюком дуже мені банно, ото душа була! гай! гай! Чи бачив-єсь ся з ним? Ти щось гнівно мені товмачив про „Палестру“, а я, бідний, не хотів тебе прогніввити, лиш пустити „віц“, та, як бачу, мені небезпечно пускатися на „віци“. На святах я був в Самбірщині, звідти післав-єм і карточку на новий рік до Вас. В марті приїду накоротко додому (вербунок) і загляну до тебе. Що ти робиш? Чи ідеш до Черновець? Чи маєш де яку лекцію? Тарасимович мав забрати зі Спілки 1000 злр. — грозить кримінал, не кажи сего нікому. Пиши до мене. Здоровля матір, тата, сестру і Ромка (...раєва).

Цілую тебе.

Стефанік.

9. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Квітень 1894 р., Краків.

Коханий Левку!

Тепер дуже не маю часу, аби писати, і відкладаю то на 2 дні, а тимчасом посилаю ти книжки. Дві з них п. з. «Die Beichte eines Thoren»¹ і «Das Liebeskoncil»² маєш мені звернути невідклично до 26 мая — бо інакше платив би-м за цілий наступуючий місяць вкладку в вypoжичальні. «Das Liebeskoncil» посилаю тобі з двояких причин: а то, аби-сь переконався, до чого доходить література в німців, і аби-сь трохи розвеселив собі ум. Паніца сидів за ню рік у арешті. Решту книжок можеш задержати до вакацій. Аби не забути, то скажу тепер, що Strindberg написав «Die Beichte...» яко відповідь на то, що жінка его оголосила була в часописях і між літератами, мовби він зійшов з розуму. Свого часу великий був крик у Швеції, що їх найбільшого літерата треба замкнути до вар'ятів. Лист за 2 дни напишу. Цілую тя. Стефанік.

¹ Сповідь дурня (нім.).

² Любовний собор (нім.).

10. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 16. V. 94.

Кохані!

Як граєте в гроші, то не проклинайте мене, що-м вас обіграв — на вакації відіб'єте шкоду.

З дому я виїхав в неділю вечером; до неділі мені дуже навприкрилося так, що жалував-єм за Серафинцями. В Кракові новин небогато. Яросевич здав другий докторат і тепер лямпартує, Кирило вже кілька термінів брав до докторату, а що не зважився сідати, каже, що голова дурна і нема з нею ради. Радикали порозходилися по хатах. Недавно був тут Дашинський, соціаліст зі Львова, і казав, що соціалісти хоча під час виборів допомагати радикалам. Не знаю, в який се спосіб, але і се добре.

Нині здавав я справоздане тутешнім за Коломию. Жаден не згодився на те, щоби з'їзд був в Коломиї, мотивуючи се тим, що а) Коломия не є центром цивілізованих з'їздів, б) що мало людей з'явиться на з'їзді, с) що там не приїдуть „незавсими“, d) що з'їзд для надання більшої поваги партії повинен відбутися під час вистави, як будуть відбуватися інші конгреси, приміром, соціалістичний. Тому пишемо до коломийців, щоби з'їзд зробити десь коло 15-го липня, як будуть студенти розходитися по домах та як буде і конгрес соціалістичний.

Пишу Вам о сім для того, щоби і Ви підперли нас перед коломийцями в сім ділі.

Я починаю вчитися до рігороза. Віцями Марковими бавляся тутешні радикали і жалують, що не можуть Вам дати що „на карту“[...] Цілую Вас і прошу пишіт, що робите, але з віцями новими. Бачинских здоровлю.

Стефанік.

11. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 2. VI. 94.

Любенький Левку!

Зачинаю твоїми ж словами „я оправдую себе тим, що час було впасти в гнів, як стояв-єм годину на поли і просив-єм его вернутися, а він нічого собі з того не робив“ і, місто смутитися, сміюся з вас обох аж до вух. Мені се нагадує ваш Rückzug¹ зі Стецеви після звісної афери і я ще гірше сміюся. Що ж ви, мой, оба такі дурнички берете на правду, хіба ви діти, чи що?! Не перечу, що Лесько часом прикрий, але ти також. В сім разі лише він винен, то не маєш що добирати „червоної шапки“ — він верне сам, бо не можна думати, щоби інакше зробив. Ти ж вчися сам та здавай

¹ Відступ (нім.).

хутко. Як будеш у Чернівцях, то застанеш там в „Союзі“ запрошене на з'їзд слав'янської молодіжи у Львові на день 2 і 3 липня с. р. Ініціаторкою з'їзду єсть львівська Akadem. Czytelnia¹ — тепер реакційна, і єсть надія, що з'їзд буде такий самий. Тому ти ще задержся з рішучим кроком аж я тобі напишу, що робить Львів і Краків, а ти вже, як меш бачити, — осудиш чи їхати чи ні.

В рад[икальній] партії апатія велика і єсть основа думати, що менше викляровані радикали, а більше охочі до роботи підуть до Романчука, бо сам Ром[анчук] сказав на зб[орах] Нар[одної] Ради, що радикали — ліве крило народовців. Таке пишуть мені зі Львова, а в нас хоча апатії нема — то тут нема кому лізти в апатію, бо всего єсть чотири. Ось тобі гороскоп на будуче партії. Тому-то конче треба з'їзду, аби завести яку організацію в нас, бо пропадемо. А тут біда — Павлик з'їзду не хоче і знати! Ми віцци порозписували листи в справі з'їзду — всі гбдяться і уважають его за конечний, лиш коломиїські крутять носом. Діло пекуче і ти з Марком та ще з ким (Волошинским) напирайте на них (коломиї[ських]), щоб не рутенствували, а скликували з'їзд. Справа ся пішла до Драгоманова і ще чикаємо на его відповідь та сподіємося, що й він за з'їздом. До коломиїських треба взятися остро, бо буде погано! Якби був з'їзд, то будьте конче, зрештою до того часу буду з вами. Як будеш у зеленій Буковині, то пиши відти до „Народа“, бо корифеї тамошні вже надто дурні і подлі — читай „Буковину“, то побачиш. Волошинского здорови та кажи, най пише до „Хлібороба“ за всякі вечерниці, бо дуже вже млавий!

Сестрі снилося певно, що біла когось — то й має цигана — не треба бити нікого! Баліцка хора і до неї ходять лиш лікарі, а не радикали. Яросевич вже доктором — сидить на границі і бере 15 здр. денно. Кирило сими днями здає. Я тоже вчуся. Довідайся за Марка або піди до него. Я напишу ему письмо. Пиши ж. Здоровля сестру з родиною. Твій Стефаник.

Запитай мами, чи прислати сестрі капелюх??

12. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14 червня 1894 р., Краків.

Коханий Льве Василевичу!

Я таки відразу згадав, що Мартович не такий наївний, щоби по серафинським „краху“ не здумав по своїм боці вини та й не розмазував справи. Зле лиш то, що він (і ти) не сідаєте до іспиту перед вакаціями. Що він в Красноставцях робить? Хіба дражниться з панею Шмігельскою та співає єї „smutnéj“²!

За буковинські справи і діятелів треба щось конче написати і то не з точки загальної політики і єї принципів, а треба написати факти з їх поступованя в громаді. Ти се конче зроби! За Дутчака я хіба скажу, що він такий же рутенський філософ, як Сава, руский

¹ Академічна читальня (польськ.).

² Сумної (польськ.).

мудрець, лиш що він їздить на Kathedersozialism'і¹, а Сава на „мудрості народній“. Біда русинам від того, що вони науку беруть гет особно від справ щоденних і виходит наука для науки — а в політиці рутенець! Як будеш з ним, то скажи ему, що таким соціалістам, як він, порох з катедрів стирати би!

Тутка пробуває рос[ійська] революціоністка, жидівка з Риги, 18 рочків від роду! Соціалні і радикальні елементи злетілися до неї і зачалися „клуби“. По двох тижнях пробутку — що цареві вона не зашкодить, а мужикови не поможе — для окраси [...] зборів якраз пригожа.

Зо з'їздом діло стоїть тепер добре, бо справа зайшла до Драгоманова, а сей, як звичайно, порішив! Жадних заохочувань до коломийських не пишті, а вербуйте мужиків на збори Н[ародної] Волі. Намов-но якого мудрого мужика, най піднесе на зборах (приватно в більшім кружку рад[икалів]-мужиків) справу „Хлібороба“ та най заставить їх писати щось мудрішого і в своїм часі. З „Хліборобом“ виходит скандал! Нема „Хлібороба“ — нема партії!

Рутенским способом за з'їзд слав[янської] молодіжи нічого мені зі Львова не пишут, але я знаю, що се буде дзявканє молодих кар'єровичів і не раджу брати чернов[ицьким] студ[ентам] офіціальної участі. Приватно може хто-небудь їхати — може і я буду.

Тепер у мене посуха на гроші, оже най сестра чикає на парасольку до першого — зрештою нічо не вадитиме, як трохи опалиться! Маєвих герезій вже не відправляє мати з сестрою? Може юневі? Замість просто сказати, що хочеса трохи пробрикати по Городенці, — сестра з матір'ю звалює вину на Христа — він хоче, а ми мусимо! Мати най мішків не носить, бо вже доста наносилася дітий і на руках і в...

Недавно прийшов до нас лист від Драгоманова — сам він хорий і їде в половині липня до Парижа лічитися. Франком дуже недовольний, а Павлика теж не гладить. Після него студентам на з'їзд радикалів нічого являтися, а ліпше вчитися, бо „ї так дуже мало знають суспільно-політичних наук, а за всякими агітаціями теряють і то врем'я, котрим могли б покористуватися в тих науках“. Може й правда! Кирило здає завтра докторат — гет бідний здурів! Я сам трохи хорий, бо кілька днів тому, як затроїв-ем ся морфіною! Аптекарі намагають кутними. Рівночасно з твоїм листом надійшов і лист Маєвського. Він мене знов просить пактувати з Борк[овським], а я вже не можу! Як маєш нагоду, то перекажи, бо ему відпишу аж пізніше!

Побожній родині поклонися, а до мене пиши! Долинського по здоров! Твій Стефанік.

14. VI. 94.

Довідайся, чи в Русові посуха чи дощ, бо се у мене житеве питанє — а зі старим не кореспондує.

¹ „Професорський соціалізм“ (нім.).

Пане товаришу!

Тов. Шмігер дав нині прочитати Ваше письмо, в котрім Ви звертаєтеся до мене з просьбою написати о де чім. Я й зачну. Ото Ви хочете знати, чому від коломийських радикалів відсуваються львівські і віденські. Пічну вам говорити чи писати з кінця. Перед зав'язанем радикальної партії ми були перед світом народоуцями. Тоді ми бачили, що народоуці готові, з доброї чи злої волі — не знаю, за які-небудь ласки від поляків і ряду полишити мужиків і статися рускими „панамі“. Вправді, говорили вони, що так треба, що коби ряд нам дав які полекші, то ми покажем аж тоді роги! Але вони, як показала вже „нова ера“, не лиш рогів, а й носа не виказали. Виступили радикали з народовскої партії і подали осі причини:

1) Народоуці не мають жадного програму, кождий із них властиво не знає, чого ему держатися, чи годити попів і мужиків, чи всіх нараз.

2) Народоуці поступають в цілій своїй роботі нерозумно, бо причепилися до народности (національности) і під сим окликом стараються лиш о написи рускі на урядах, о добро урядників руских, о благодать для попів — а за мужиків забули, бо вся їх робота ані на волос не поліпшила долі мужика, ані навіть не старалася поліпшити.

3) Народоуці мають дві правді, одну для панів, другу для мужиків, бо самі вони читають і знають про нові висліди в науці, про нові здобутки людскої мислі (напр[иклад], наука про чоловіка, про жите між людьми, про бога і релігію і т. д.), а мужикам з сего ані слова. Чи з св. Николая тече сукровиця, чи другий святий проспав 300 літ за Тиберія — сими питаннями займалася „Просвіта“ і за се книжки писала, а за нову науку мовчала, бо самі народоуці мали народ за худобу, як боялися їм правду сказати. Радикали зараз же на першій своїй з'їзді установили ясну програму, в котрій ясно виложили, чого вони хотять і як будуть робити. Щодо першого, то сказали, що тепер у світі йде борба між бідними і богатими, аж ми стаємо партією бідних і берем у свою програму жаданя усіх бідних людей на світі і такі жаданя будемо ставити в імени нашого мужицтва. Національність сама в собі — нічо, бо форма чи торба нічого не вартує, як пуста всередині. Тим одним наш мужик не проживе, що він русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом жие. Стане нашому селянинові добре жити, як буде він мати добрі школи, як не буде прикований до ненастанної праці — то тоді буде наш мужик і мудрий, і здоровий, і Русь сама собов настане. Пустої форми радикали не хотіли. При третім радикали рішучо заявили, що в них одна правда і для пана і для Йвана, бо двох правд не існує! лиш одна з них правда, а друга брехня. Після такої програми ради-

кали донині поступають. Борикаються з рядом (загальне голосованє, доховоді податки), з попами (треби), з самими русинами, як Романчук, Вахнянин, Марков, як вони хотя або не хотя роблять на некористь мужиків. Крім того, подають у „Хліборобі“ дещо з нозої науки, що кожний за свою працю має право до нагороди, що нагорода та даєся мужикам не вся, що бог порядків між людьми не заводив, лиш вони самі, що ті порядки мож змінити.

Словом, робить партія, що може, бо тепер дуже мало людей інтелігентних і независимих, котрі би хотіли робити після радикальної програми. Взагалі робота так різко не йде, як би повинна. І ось ми на місці незгоди між самими радикалами. Одні, коломийські, кажут, що відразу не можна усього зробити, що треба багато сил, аби мож усвідомити мужиків, що ті сили будуть і між інтелігентними і між мужиками, але ще треба чикати, а тимчасом робити, що можна. Другі, власне ті, що не гбдяться з попередними, говорять: нам треба мастити¹ всіх мужиків, що мають більше маєтку, а братися до найбільшніх і наймитів, сих ми зорганізуємо і лучімся з партією соціалістичною, сих нічого не прив'язує до місця, се була би сила велика, а всіх мужиків на купу і богатших і бідних не можна получити, бо багатому мужикови нарешті ліпше, як бідний буде єму робити за 20 кр. Закидають, врешті, що коломийці замлаво беруться до роботи і місто мужиків підтягати вгору до себе, сходять на долину до них і займаються моченєм конопель і т. ін. Як бачите, річ важка до рішення, котра сторона має слушність і я цікавий, що на се скажете. Як ви мені напишете свою гадку, то я Вам подам і свій суд.

Питаєте Ви ще про опозицію Романчука. Романчук сам чесний чоловік, але злий політик і не розуміє, в чім опозиція лежить. Він у першій точці свого програму хоче знов пустої торбини, себто національності, він хоче знов панів мати за собов і врешті ще й династію. Самі ви бачите, що вже перша точка зарізала опозицію, бо робити опозицію з панамі і з династієв можна хіба проти мужиків, бо против панів не можна так, як за панамі стоять і попи і династія. Одинока опозиція можлива лиш серед радикалів — а Романчук боїться зробити такий крок.

Багато ще маю Вам в усіляких справах писати та се вже в другім письмі, як дістану від Вас відповідь. Чикаю на лист.

Здоровлю Вас усім добром.

В. Стефанік.

14. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

2 липня 1894 р., Краків.

Коханий Левку!

Я тобі не відписував, бо, правду повівши, не маю що і писати до тебе. Збори „Нар[одної] Волі“ в порівнанню до інших рад[икальних] зборів не удалися та й членів дуже мало приступало. „На-

¹ Можливо — пустити. — Ред.

родна Воля“ і „Хлібороб“ чи там їх гірший або ліпший стан, свідчать о таким же стані радикалізму серед мужиків. Як видно зі зборів, стан сей не світлий. „Хліборобови“ треба конче змінитися на ліпше, а то зійде на нінащо. Павлик нездатний редагувати „Хлібороба“, треба кого іншого, та тепер нікого нема, тож і „Хлібороб“ буде кривати. На доказ, що „Хліборобом“ недовольні мужики, посилаю тобі лист мужика зі Збаражчини, колишнього „москвофіла“, а тепер радикала. Сего листу мені не затрать, бо Драгоманову я вже обіцяв его післати чи дати у Львові — як вийде.

З газет пізнаю, що тепер на Руси нсмалий рух з вічами та з „мужами довір'я“. Добре і се, все ж таки рух більшає, а причиною ссму буде, відай, зворот Романчука в політиці. Все ж таки він має сторонників по краю, котрі йдуть разом із ним в „умірковану опозицію“. Навіть бандерії п. Стоцького не без значіня — перед 6 роками такі бандерії кирило-кейванівські пробігали і Снятинщину та й таки щось помогли. Ти своєв дорогов повинен его знищити, і числа ті „Народа“ чи „Хлібороба“ казати собі прислати та розіслати в его округ виборчий хоть в 10 селів.

Чернівські радикали — капустяні голови, як вони служать новоерцям буковинским, та що ж подієш з дурнями — їх немало і у нас, і на Буковині, добре що хоть разом не ходя, а то була би їх велика сила! Не даруй і їм, як писатимеш до „Народа“. — Невестюк трохи хибнув, але не дуже, видко, що хотів віцом залагодити роптанія москвофілів, але не вдалося і тільки.

Я виїзжаю десь коло 15-го липня, повертаю до Львова, їду в Збаражчину і осідаю на вакаціях в Пістини. Що з Марком, чи вже у Чернівцях? Най що напише! Парасольку я вчера вислав до Серафинець, не знаю чи буде до вподоби.

Я вчуса здавати ботаніку. Пиши, твій Стефанік.

2. VII. 94.

15. ДО М. І. ПАВЛИКА

24 серпня 1894 р., Снятин.

Любий добродію!

Ухвала з'їзду: скликати віче мужицке до Львова пішла ад акта¹. Партія наша береся на спосіб інших рутенских партій ухвалювати ухвали, знаючи рівночасно, що та ухвала лиш піскова справа, більше нічо! Нарікаєся на реакційні елементи, а вони гет розпаношилися межи нами (vide² Данилович і Франко). Серед такого дивує мене, що Ви також пристаєли до абстинентів віча. Я від себе можу лиш сказати, що зі Збаражчини і Добромильщини надійшли до мене листи, що люде тамошні радо поїхали би на віче.

¹ До справ, під сукно (лат.).

² Дивись (лат.).

В Снятинщині таке саме. Зі взгляду на се думаю, що Ви повинні не дивитися на „крути-верти“ Даниловича, а скликувати віче. Способи Вам вже знані. Медики Шмігер зі Збаражчини і Гукевич з Добромильщини конче натискають, щоби віче було, і Ви на-стоюйте, а воно певно вдасться. Відозви най будуть червоні і впа-даючі в очи, і доносit до Снятина, щоби вислати експедиторів.

Ваш
Стефанік.

Снятин 24. VIII. 94.

16. ДО І. Я. ФРАНКА

25 серпня 1894 р., Русів.

Вельмиповажаний Добродію!

Я зачуваю, що віча не буде. Тимчасом багато людей зголошуєся на віче. З Добромильщини і Збаражчини люде збираються на віче і вже оголосили тамашні товариші то віче. Вертатися назад не можна, оже Ви таки скликуйте віче і старайте салю та нічліг. День перед вічем прийде нас більше, щоби лад удержувати і ходи-ти напро-тив мужиків до желізниці.

Ваш
Стефанік.

Русів 25. VIII. 94.

17. ДО Л. В БАЧИНСЬКОГО

6 листопада 1894 р., Краків.

Любий Левку!

Хоча лист твій не так то інтересний, та все ж трохи мене ураду-вав — се бо перший з тих сторін. Ніхто не хоче писати, лиш Кирило „пускає“ час від часу картки зо всякими препорученнями. Сам я не маю часу писати письмів, бо вчуса через цілий день, а вечером такий приголомшений, що на все забуваю. Бачиш тепер у Кракові нудота, котрі були добрі хлопці, пійшли у практику, а нового нічо нема. Тому хочу здавати перше рігорозум та тікати у Відень або Прагу. До всего цього я ще хорую на якусь хоробу, котрої ім'я ані мені не знакове, ані братам-лікарям. Самі кажуть не ходити до лікарів (бач, які вони!), бо пошкодять. Coś z nerwami nie w porządku i trochę anemii¹ — каже мені першорядна слава.

Тутка пробуває Волошинський і заходить часом до мене. Мав тутка бути Костецкий при войску та не бачу го — може й нема. Чи знаєш, де він? Кажи єму, що не вміє писати по-руски, бо так ви-ходить з єго дописи в „Народі“ за ті чер[нівецькі] кобіти.

¹ Щось з нервами не в порядку і трохи анемії (польськ.).

Недавно був-єм у Яросевича у Щакові за Краковом. Каже, що мусить уперед сплатити довги, потім забезпечити діти і жінку, аж потім радикалізм. Хто знає, чи не слушно? Лиш чи вдасться? Читав мені листи Драгоманова, але з-перед 2—3 місяців. Пише, що сам вже тяжко піймає Галичину, бо що ні зробиться чи пак зачнеся доброго в ній, то все зійде в туман. Таке і з радикалізмом. Сам, каже, вже виписався і нема вже що писати (смутно!). Через два місяці був німий, через слабость серцеву — тепер трохи ему ліпше. Просить критики на его „Заздрих богів“ та „Рай і поступ“. Я від себе сказав би, що не варто мужикам давати книжок, писаних за євангелія, бо чи то вони будуть за церквою чи проти неї — мужик все скаже, що радикали бога хвалять, бо пишуть євангелія. Так боронився Сандуляк перед попами — а сі лиш злобно підморгували, що радикали ім на послузі. До таких книжок треба людий вже трохи оброблених. Тому і „Поступ“ не повинен так дуже бити на такі книжки, як сего хоче Україна.

Тепер я у виділі польскої читальні і веду політику, за котру вже прийшлося вислухати нагани. Пиши, коханий, як що маєш цікавого, бо видиш, що всі померли, а я не маю часу сам писати. Здоровля жичу матері а сестру здоровлю.

Твій Стефаник.

6/XI. 94.

18. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 29. I. 95.

Дорогий Левку!

Я собі не нагадую, аби-м не відписав на твій лист, але як кажеш, що дійсно так, то вірю. Поперід констатую факт, що в тебе енергії ані за геляра нема. Треба вже бути крайнім декадентом, аби собі з правничими студіями не вистарати хоча 25 ринь[сь]кової писарки. Мартович стоїть від тебе під сим зглядом далеко вище. Вправді, багато не має, але на кілька має, що жие люцким житем, а не скоцким. Окуневский, Данилович, „Дністер“ у Львові — всюда можна би випорпати якесь удержане. Але з бабиним сином нічо не вдієш! Читав-єм твою картку до Марка. Ти питаєшся, чи 20 р. доста, аби прожити в Снятині? А як не доста, так що ж сидіти далі в Серафінцях? Що не стане, треба дожити і далі жити — інакше будеш мужиком, що все обрізує свої потреби. Роби що-небудь, а з села тікай!

Я був на вічу. Випало добре, бо все ж мужиків набралося повна саля. Соціалісти доповнювали. Мужики говорили добре — провідники партії гірше. Резолюції вже знані — ухвалено. Важний момент був тутка той, що мужики зійшлися з мазурами і соціалістами. Всі три приобіцяли себе підпирати. Друге було, що перше віче вдалося, що ряд не заборонив. Відай, хотів довідатися про стан партії або настрашити другі партії [...].

Перед вічем у суботу був зїзд партії. Данилович і Трильовський виходили з Standpunkt'у¹ своїх кандидатур і не хотіли нічого радикальнійшого, а Данилович навіть пропонував вкхати в організацію чи програму національність, що á la консолідація, котру сам Дан[илович] у марті м. р. лишив. Бештати не було кому за таку безчельність, бо Ганкевича і тов[аришів] не було. Я один протестував, і лишилася така програма як давно. Франко не був на вічу і не підписував відозви, бо стараєся о катедру. Добре, що хоть щирий. Чи дістане катедру — се інше питане. Трильов[ський] кандидує, але не має ані риньського на агітацію і до того дістає ще *dementia*² (все забуває). Чи довго мем дурити людей? Чи може ми не дуримо, а дійсно ми великі — от питане! Що робить сестра? Пиши. Здоров родину.

Стефаник.

19. ДО М. І. ПАВЛИКА

3 лютого 1895 р., Краків.

Дорогий добродію!

[...] Тепер, як раз треба би „Народа“. Зачуваю, що „Діло“ має перейти в руки Барвінського, а якби „Народа“ не було, то хіба би лишилася ціла галицька інтелігенція без критики на ту гнидаву політику.

Вибори також вже не забавлять, а тут нема навіть де просто розібрати, як нам бути при виборах і при двох Комітетах руских. Тримайте конче, бо без „Народа“ обійтися вже годі.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

Краків 3. II. 95.

20. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

26 липня 1895 р., Чортовець.

Високоповажаний Добродію!

Тепер я в Обертинщині на виборчій агітації за Даниловичем. Пантрую, аби мужицька правда стала на верхи, а панська пійшла на присподне. Так звана інтелігенція тутешна запудилася, бо змора радикальна перший раз межи їх родини загостила. Крім жандармів у неї нема оборони проти змори і вона, спустивши вуха, наслухає кінця.

Мужиків не так дотискає „вібір“, як Гамерика, і за ню вони моц розпитують.

¹ Точка зору (нім.).

² Слабоумство (лат.).

„Царя, вповідають, нема, а поле є і людям бідним заробки слушні. Хліб родиться у хлопа і ціна добра. Попів люде сами приймають і можна християнам навіть лютріянського попа принаймати“. Сонце, бачу, пече аж люде чорніють, але байки, коби білий хліб їсти. Осе Вам есенція Гамерики. Положене трудне, бо приходится агітаторови розповідати за „підсоняшну землю“, за котру сей панок так, як нічо, не знає.

„Вібір“ у них діло з первовіку вигадане на ошуку. Кожий напрошуєся мужикови, а лиш стане депутатом, то забуває, як за орало, не то за мужика, а за повіт, з котрого вийшов.

Треба довести мужикам, що радикали не забудуть за мужика, що будуть его обороняти, що вибрати „свого“ ім доконечне треба, бо мужикови податки не будуть „пани“ підгонити горі і т. д.

Се все діло трудне і волів би-м ся не родити, як вибором труднитися.

Солонину ім, квасним молоком попиваю, а чорного хліба мужики гей встидаються давати. Гостинність велика, та нестравна.

Тепер сижу на „лаві“ та гадаю собі, як то я відпочину у Вас. 5-го серпня я стану зсолонений, зсолонлений у Сторожинці.

Письмо Ваше я одержав і дякую за запросини.

Здоровляю Вас з докторшою і др-ом Окуневским усім добром.

Ваш

В. Стефанік.

Чортовець
26. VII. 95.

21. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

7 серпня 1895 р., Обертин.

Drogi Doktorze !

W drodze do Was aresztowano mnie pod zarzutem jętrzenia jednej narodowości przeciw drugiej, § 302. Kaźnica z kratami i zamkniętymi drzwiami robi bardzo przykre wrażenie — czekam apatyi. Świat za kratami, a Wy na świecie — teraz bardziej niż kiedykolwiek chciałbym do Was zawitać. Podczas śledztwa mówiono mi, że za tydzień może mnie uwolnią i jeszcze: „Pan wiesz, że Austria oprócz konstytucyi jest i monarchią“. Mądre słowo. Moi rodzice jeszcze o niczem nie wiedzą. Dług mój później. Gdybyście mieli niezadługo odjeżdżać — napiszcie do kryminała.

Pozdrawiam Was z doktorową.

7. VIII. 95.

Stefanyk.

Переклад

7 серпня 1895 р., Обертин.

Дорогий Докторе!

По дорозі до Вас мене арештовано під закидом підбурювання одної народності проти другої, § 302. Камера з ґратами і замкненими дверима робить дуже прикре враження — жду апатії. Світ

за ґратами, а Ви на світі — тепер дужче, ніж коли-небудь, хотів би до Вас завітати. Під час слідства мені сказано, що через тиждень може мене увільнять і ще: „Ви знаєте, що Австрія, крім конституції, є і монархією“. Мудре слово. Мої батьки ще ні про що не знають. Щодо мого боргу — пізніше. Коли б Ви мали незабаром виїздити — напишіть до в'язниці.

Здоровляю Вас з докторшею.

Стефаник.

7. VIII. 95.

22. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

12 серпня 1895 р., Обертин.

Дорогий Докторе!

Я не можу прийти до пам'яті з тою Темідою.

Вже та, що служить усім, а найпаче тим, що єї прихваляють і храми зо смітниками єї ставляють — та публіка з зав'язаними очима!

Але Ваша Теміда, що храмом єї — Ваш мозок і серце, аби та сука виписувала такий акт оскарження не здригнувши — о, вона також сліпа, як і та світова.

Зло, лож, подлость! І де ж вона відшукала тільки плюгавств у Вас?!

Перекажіть, що свідки стануть проти неї, не мужики, що стовпіють перед лицем сеї пані, ані єї найменні слуги, а стане наука, праця і любов Ваша до чоловіцтва. Сесі свідки єї очи відокриють — і вона доконаєся, що була сліпа.

Я буду прокурором Вашої Теміди.

Осінь у нас чудова пора. Земля, гей з просоня прокидаєся і чогось єї стає легко, як-от чоловікови, що з вечера кине его в горячку, а кров бурлить і придушує его. То як рано прокинєся, а слабість перемоглася, то обличє его достоту таке, як-от наших піль під осінь.

Товар за трийцять межів переходить, а польові вже не галакують.

Втіха пастухам. Я також тішився.

Але батько завіз до міста у школи, казав: паном будеш. Отут не одну слезу я зґрібним рукавом обтерав. Паничі і вчителі збиткували замурзаного мужика.

Аж переказують, що мати приїде до міста олій бити аж на цілу добу. Забув за все, жду.

Галаган маю в хустині зав'язаний, булок повні пазухи та й цукру добру байду. Сижу коло мами, ладно мені, а за школу забув.

За протрачені години нелюцкый учитель покарав мене вісім-найцяти палицями. Я від себе відходив і в крові своїй купався.

Перший раз я почув руку справедливости.

Батько мій мовчав, а мати, сільська молодиця, пійшла правди шукати — і учителя перенесли.

І вже коли Теміда мого тата, моїх рідних, моїх учителів — була сліпа, вона ставала в обороні моїй і не лиш моїй, — бо Теміда єї видюча.

Вона тепер умирає, бо дитина єї гние в неволі, і єї встид, але Теміда єї ясно бачить, що соколик єї правий.

Нині пса випускали за браму, гарний пес, я так хотів перекинутися псом... Та розгадав лише, що там десь псярник читує. Пес сей власність мого начальника і штепований — а я, штепований, не хочу по волі ходити. Нічо з метаморфози. Вона лиш в байках.

Я на гофі. Звичаєм арештанским розпитують „квізітники“: Ти за що? І йде зараз оповіданє, котре все кінчаєся тим, що оповідач богу душу винен і нічо не свідім! Хто стане сам себе дїямати?!

„Ви за що, вуючку?“

„Ет, щоби не казати! Шукали-сми дїдька, я та й ще двох. Я мав дїдьком урядкувати, а ті два грїшми мали урядкувати. Пішли-сме в Чорногору. З Вікна до Чорногори май, май! Прийшли ми. Заводить нас, дух святий при Вас, отот, що в скалі сидить, цілий у волові шкірі, а роги як у бика. Тож, кажу, заводить та й до мене першого, я аж почорнів, каже: марш до прицеги! Ей, господи, йду. Вхожу, а то другий у вовчі шкірі. Виймає хрест та й матір божу та й плюй, каже. Мене щось цукнуло, а господи святий Кан, що бідні голові дїяти та що робити?“

„Ні, не буду плювати“.

„Гай, гай, я як тобі плюю, то не спамнетаєшся, де стоїш, добувай крови з-під нігтів“.

„Як-сме почув та й таки добля стою. А далі та до дверей, та на двір. Дїстав-сми довбнев у голову і гроші пропали, щось 500 ринских і ще мене ті завдали в кременал, що я ворожбит. Ей, мой, що то за Гуцулія, що там мой за чудасія. Ішли-сме коло того села, де ті скаменюшники град піхають, то як на котре село добрі, то дрібно піхають, а як на котре злі, то такий, як куречі яйці“.

Гуцулови мой очи печи?..“ — закінчив бесідник, а всі слухачі дивним дивом дивувалися.

Ein Idealist in der Bestie¹ подумав-єм, пощо і єго карати, коли єго вже доля побила так, що аж чортів шукає. Бачите, що дїм сей не лиш для злодіїв, але й для ідеалістів.

Як мене в середу пустя, то я поїду до вас на коротенько, бо по тій катастрофі тато мій відмовив мені удержаня, і я мушу собі шукати єго, аби кінчити медицину.

Мій дорогий друже, пишіт, Ваші письма для мене що траві роса.

Ваш

Стефаник.

12. VIII. 95.

Тут зле і не до ладу, бо спокою не маю.

23. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 серпня 1895 р., Коломия.

Дорогий Докторе!

Від вчєра я на світі. Кажали, що процесу не можна зробити, а мені 13 днів криміналу стане на то, аби вже носа не показати на той терен агітаційний, відки мене прогналі. Помилилися, бо я вже вчєра був на зборах і ще нині піду, аби мужикам показати, що за „бунтацію“ не гниєся довго в криміналі, а так — трошки.

Завтра їду до Вас; напевне тоді, як мене не задержуть які потреби в агітації або другий раз не „заженуть в арешт“.

Як я виходив, то дозорці радили мені тікати „під москаля“, бо ляшва ймилаєся дуже за руки і мене здушить. Кажали, що й вони ждуть від царя слушного часу. Цїлую Вас, мій дорогий друже. До побачєня.

В. Стефаник.

16. VIII. 95.

Коломия.

24. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

8 верєсєня 1895 р.

Дорогий!

Чому до стилої матері ні словом не гавкнете, як пійшли вибори в Городенці і в селах дооколичних? Зачуваємо, що в Городенці діялися нечувані надужитя з уланами. Чому не даєте нам знати? Чому в газетах нема про то?

Таже знаєте, що від способу переведєня виборів у Вас залежить дальша акція наша і спосіб агітації. Се є просто безголов'є. Пиши ж зараз до Даниловича як і що. Я їду в Обєртинщину.

Стефаник.

8. IX. 95.

Сєстрі перекажи, що пасок сам привезу, бо гроші пропутив-єм.

Ст.

¹ Ідеаліст в звірюці (нім.).

Дорогий доктор!

Від віра і на обити. Кажуть, що тро-
мешу на морі зродити а мій 13. Дів
вприміноу стіане на соу, аби віра нова
не показати на шоді шорен абітації.
мій віра мене протим. Помилити.
Я, до і віра віра дуб на зборак і не
мій шоді, аби муфетам показати,
що за "Британією" не чинити дово в
вприміноу а шак. Шривіт.

Завіра шоді до Вал; напевно шоді,
щоб мене не задержувати шоді пошроді
в абітації або друшій раз не "зе"
приміт в арешті.

Як а вимовити що додержувати мене
мі шоді "шоді мовкам", бо мій шоді шоді
мій шоді за шоді і мене шоді шоді.
Кажуть, що я вомі шоді від шоді
шоді шоді шоді. Шоді Вал шоді до "
шоді шоді. До шоді шоді

16. VII. 95.
Коломия.

В. Віларанік

25. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

9 жовтня 1895 р., Краків.

Дорогий Левку!

Я надіявся, як багато других, що русини, по таким упадку я[к] вибори, спам'ятаються і стануть окном проти зла. Віче „царське“ показало, що русини, не виключаючи і радикалів, вритні політики. Ті Олесницькі, Нагірні, Окуневські etc., що дорікали радикалам, немовби вони знижались до мужицтва і роздмухували его найнижші інстинкти жолудкові — ті панки, як їх притиснуло, не то що знижались так, як ніколи радикали не знижувались до тих „чорних“ інсти[н]ктів, а просто стали мужиками. Всі одним велім риком закричали: найяснійший, розпни, розпни Баденього! Потоптали конституцію, котрої не здобули, та ще хотять, аби царь карав Баденього, котрого сам уважає тепер за найкрасшого мужа у державі.

Якби були сі хлопчики політичні здобулися на сто віч до нового року в справах виборів і на сто заказів сих віч і на труд 50000 мужиків, аби йшли і вертали домів без віча — се була би робота, що пахла би протестом. Я тому дивуюся, як ти можеш грати в трубу сим патріотникам і ширити серед мужиків темноту через вербоване депутатів на руске паломничество політичне до бурку.

Я написав статю за Городенщину, але Будзиновский єї не напечатав. За се я єму зроблю таку бештанину на з'їзді, що в чотирьох водах не обмиєся.

Перепроси усіх прошених-недопрошених на сестрине весіле і подай причину, яку хочеш. Я тоді їхав з одним хорим київлянином до Італії — а се було для мене більше весіле.

На свята різдвяні зроби яку забаву, бо я буду два тижні у Русві.

Вп. директорці перекажи, що я тішуся з того, що вона мене згадує, як тішиться молодий чоловік зглядами молодої жінки. Відпиши зараз план „різдвяний“.

9. X. 95.

Стефанік.

P. S. З'їзд має бути з кінцем грудня.

26. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 жовтня 1895 р., Краків.

Мій приятелю!

Картку Вашу дістав-єм ще дома та не відповідав-єм через то, що тоді мусів би-м писати *rurgus*¹ на чотири лікті, котрий би Вас

¹ Папір (лат.).

зневолив слухати „жалів“ русина, що му ляхи портки скроїли, — а се була би річ нудна.

Тепер „практична робота“ проминула, устоялася як гнилиці, котрих наш ерщений мужик з'їдає чвертками нараз, і я можу до Вас писати „жалі“ на півліктя лишень. Русини при виборах провалилися як ніколи. Москальофіла не буде в соймі ані одного, незалежного народовця також. Прісний дух пахнути не буде, а з радикалів вийшов один мужик в повіті Перемискім проти кн. Сапегі. Решта правительственні, а всіх 14.

В західній Галичині „Ludowe stronnictwo“¹ вибороло 9 мандатів проти шляхти. Та заподіяло се „ludowe etc.“ по виборах таке, що наш мужик означає так: писав, писав, а г... запечатав. Ви за слово вибачайте, але воно якраз тут надібне. Ся партія гірко вела акцію виборчу, шляхта розгулялася, як за Targowicy, австрійські жандарми помагали в'язнити мазурів, а біскупи пускали проти неї куренди з прокляттями. Ся партія, кажу виразно, по виборах, коли здобула 9 мандатів, просила папского благословенства і одержала. Простіт єї і мені за плюгаве слово.

В Городенщині, де довелось мені „практично робити“ з Вашим глупим кузином (оп'єть вибачайте, бо не один чоловік має глупого кузина), вийшло так. Вів Філько нашу акцію, вів та й спудився. Страшно йому стало за мандат. Улани напали наших правиборців з голими шаблями в опівночі, улани йшли переводити правибори і обозували на ринку Городенки і Обертина; улани мусли кіньми трахувати сильну радикальну акцію, до котрої і бідні жиди приступили. А хто цілій акції чоло? Та же др. Окуневский — так собі він думав — і спудився. Спудився, пристав до попів, зрадив нас і вийшов [у]рядовим кандидатом в Коломийщині 175 голосами. Данилович в останній хвилі зрікся в користь Шухевича, етнографа, і сей перепав, а др. Окуневский казав, аби єму плювати в лице за таку роботу. Шкода було одежі єго.

Йшов-єм селом і зачуваю монолог малого властителя:

„Наплодила-сь (до жінки) тих бахурів як сука, господи мене прости, а то лиш на шкоді. Що лиш котрий йме в руки; зараз згорить, — то вломить, то пірве, то затратить. Вже се мене найшло та не було людей лиш є озди, аби собі таке відшукали! Але плюну на все, ой, бігме плюну!“

„А ви ж чого так тріскаєтеся?“ — питаю.

„От дайте ми поки, мав-єм, кажу вам, такий капелюх з зубців, що був бих го і за лева не дав. Десь я пішов — а! до коваля. А підіт же, що мій малий шибеник не виробляє! Зайди, озми капелюх та піді з пастухами „чопорні“ грати. Якийсь всадив буком в капелюх, бодай му очи висадило, а підвіяний приніс крила вже в руках. Та що я маю коло сеї хати робити, та що діяти?! А моя велебна жінка ще й заступаєся за него. Але-м бив, у оздухи здоймав, а бив,

¹ Народна партія (польськ.).

а парив!“ — Шибеник за два дні помер, мама дуже плакала, а дрібний властитель поперечився з попом за похорон, і тепер Трильовський має більше одного „свого“.

Діти, діти, де вас подіти! каже народна поговорка. Читав-єм гумореску Кобилянської, видно на ній вплив Вашої жінки, бо цілі положення ті самі, які мені довелося чути в Кракові не раз від докторші. Опроче добре.

Мені забаглося мати Вашу і Вашої жінки фотографію — прошу Вас уволіт волі та дайте мені їх.

Сердечно Вас поздоровляю.

Стефаник.

Краків.

16. X. 95.

Адрес: B. S. w K. coll. physic.

27. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Жовтень 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Простіт мені, що так забавив-єм ся з листом. Не можу Вам того скрити, що на мене мій побут межі львівською рускою інтелігенцією зробив дуже прикре вражіне. Я все гадав, що вона краща і любив єї. А тепер у мене такий неприємний час, що приходиться багато людей і їх вчинків не любити. Ой, як болить у душі переставати любити! Чоловік пропадає в своїй молодості, як перестає любити. Я перестав любити руску інтелігенцію. А ще мені дуже болюче було то, що я поступав якось зле в справі між Вами і Окуневским. Не знаю, що було зле, але щось було. Я їхав від Вас смутний.

Сто хрестів деревляних падало поволі на полі і пропадали в чистім просторі чорної землі. Ліси миналися, села, як коли би їх колесом в осі скрутав, оберталися і міста мертві ліниво проходили, як спутані. А мені було смутно, а колеса гриміли: не ладно, не ладно! Ой, не ладно переставати любити!

По дорозі блиснуло зеркальце маленької водичці. Біленьке, срібляне з зеленою травичкою посередині. Тепер водичка гріє ту травичку, а в літі буде охоложувати. Ой, які вони приятелі собі. Я, каже водичка, буду тебе цілу зиму як у теплу вовну загортати, і ти будеш зелена така, як-от ліс смерек. Всі ізжовкнуть, всі посивіють, — а ти будеш зелена, як той ліс, що мене вітром довкола тебе морщить. І будеш до сонця здойматися, а як сонце сховаєся, то я тебе сховаю від ночі і бурі. І так собі та водичка з травичкою сріблом б'ють серед чорних нив, як маленьке зеркальце в стіні мужицькій тогди, як дівчина заглядає до него.

І ще одно. Я ще більше тепер доконався, який я щасливий, що серед тих людей лиш Ви мій приятель. Я Вас буду шанувати за всіх них.

Здоровлю усіх Вас разом.

Василь.

28. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

30 жовтня 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я за себе майже ніколи не думаю. Часом така злодійська гадка закрадаєся, але я її зараз, як псами, витравляю з голови. Се эле, бо не трудно лишити себе при боці а говорити за других, спасати їх etc. Посвячувати себе комусь є тому глупость, що є фанатизм. В такій глупості я зріс і донині ховаюся.

Наше жите галицке домагаєся, аби бути або чесним фанатиком, або аби бути ученим, літератом, урядником, але подлим. Напр., Франко, як хотів сісти на катедру, вже мусів відпекуватися радикалів. Тепер він облишився знов фанатиком, щоправда, талановитійшим від сотки таких, як я, але все ж фанатиком. Се, відай, і є той трагізм некультурних народів, де все йде не так, як вимагає наука. Одно добре, що ми знаємо, що сесі трагедії буде кінець, і се відрізняє нас від гугенотів.

І в нас можуть найтися люде дужі і в розум і честь, та тільки їм прийшло би ся сидіти межі чотирма стінами та гніватися на подлость одних а на глупость других. Такого жерли би і тоті подлі, і ті, що фанатики.

Так як я тепер стою, я би ходив до такого чоловіка вчитися, як ходив до Вас у Кракові, але най лишуся надалі на домашнім хову, то хто збагне, чи і я не став би жерти таких „аристократів мізкових“.

Мені видиться, що кождий з наших чеснійших молодиків так спочатку гадає і хоче і через то стає песимістом. Се ж бо справді дорога в колесо. Я не є песиміст, бо свідім я того, що гній до врожаю ладного збіжя конечний і має також свою вагу.

Мене тягне до Вас, мої найлюбійші ідеали йдуть в ту сторону, де би панував чоловік, а не радикали, поступовці та соціалісти. Може я і дістануся там.

Вже коли Ви мене приперли, то буду розповідати за себе. Вчуся до іспиту і скоро здам его. Вправді гніває мене не раз система протекціоналізму навіть у асистентів. Як лиш такий панок з'їв вечеру у домі студента або протанцював одну польку з сестрою його товариша, того і гляди, що вже без сестри і без вечері ніде не дїпхашся. На великдень думаю іхати в Швейцарію та й сидіти

літній семестр і зважитися на щось рішучого. Тепер живу лихо, бо тато загніваний, не дає удержання.

За фотографії вже наперед Вам дякую. Пишіть далі такі письма, може з мене що і буде. Може би книжку яку файну післали-сьте?

Здоровлю Вас сердечно.

Стефанік.

Кр. 30. X. 95.

29. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

4 листопада 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Мені все стає страшно за себе, як хто перекоонує мене, що ти такий і такий, а робити ти повинен се і то. Видиться мені, що такий порада мій воріг, бо лиш кілька людей з цілого мого оточення каже мені, що ти добре робиш, а решта — маса, котру я сердечно ненавиджу, як вона влізає мені в печінки і мозок — ся маса все мені торочить, аби змінитися. Зміна така рівняєся у мене з „не бути“. Тож я з тим „не бути“ борюся і ніколи не подаюся, і звик мати себе паном в тім, який я маю бути. Але тут Ви перший раз в моім життю стаєте та й говорите мені: ти повинен ще ліпший бути, а до сего треба сего та того. Та й в'юся я, як пискорь у саку, та й гадаю, а може і він такий, як я, лишень виріс над синими озерами та й такий дужий, що мене хоче (тому що дужий) зманити над лазурі від. Та й мучить мене то, що я не такий дужий. Слабкість моя побиває мене, і я не піддаюся. Се мука. Се головна причина, крім других маловажних, чому мені не хочєся до Швейцарії. Се у мене називаєся трусостю — тікати з-поміж стосунків злих у добрі, грубим егоїзмом або слабкістю, до котрої я так не хочу признатися. Се корінь мого вагування. Та я вже на дорозі до того, аби признати себе трусом, егоїстом або слабим, се завдяки Вашим листам і Вашим розмовам зі мною. Тож прошу Вас не згадуйте мені більше про мою хору особу, а пишіть мені за науку, за сині моря маленькі, за людей, що є маленькі, а мають себе за великих (я також тут в рахубі, але мене лишіть) і т. д. Я вже своє зроблю.

З побутом своїм на літний семестр у Швейцарії я хочу зробити так, аби в Кракові записатися на 10 годин і в данім случаю не тратити семестра, а там слухати професорів яко надзвичайний студент. Розумієся, що се станєся тоді, як мої гроші дозволять на сесе, бо тепер я сиджу так, що кожної хвилини можу перейти не в Швейцарію, а в діюрністи. Якби мої сі стосунки не мали нічо против мої подорожи на різдво до Вас, я би не мав тим більше.

Рахманє се мають бути добрі духи людей, живучих на землі, а самі вони обертаються десь в таких країнах, що лиш щастє там пробуває. Злі вони є на людей наших, що все собі нащукають якоїсь біди і тому-то моя мама як замісила паски і вбила там яйці,

то шкаралуші із них давала мені, аби-м поніс до потоку, аби попливли до рахманів і дали їм знати, що завтра у нас великдень і радість. Чи не будете Ви рахманами в тій щасливій країні і чи не доведеться мені, як моїй мамі, посилати Вам лиш знаки, що і в нас гостить часом радість?!

Шановна докторша обіцяють мені три дні аж не сміятися з мене, як би-м надтягнув до них на християнський великдень. Я живо нагадую собі їх патрет, що висів на стіні, і все сміявся, хоча і мовчав. Тому я боюся, щоби через ті три дні вони мовчки не сміялися з мене, і дозволяю сміятися зараз, як лиш привітаємося або ще і перед тим.

Славно було би, якби Ви попросили батька Вашого і від себе, і від мене, аби мені прислав книг і наукових і белетристичних. Я ні з ким, крім двох людей, не сходжуся, і такі книжки мені би здалися. Обіцяю Вам не посвячувати їх нікому.

Здоровлю Вас сердечно разом з докторшою.

Стефаник.

4. XI. 95.

30. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

24 листопада 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я був у Русові. Моя мати була і є дуже хора. Тато робить мені гіркі докори, що, каже, через твоє радикальство та арешти ти матір загониш у гріб. Розуміється, тут виходить на світ і злоба батькова на мене за то, що я не ходив слідами розбишаки-дуки, а слідами коханої матінки. Вона не може говорити, але зором ласкавим заперечує слова тата. Донині у мене іншої любови нема, як до матері, і я тяжко терпів. Слабість перемоглася, і я вернув. Не раз, а сто разів на день я боюся своїх дверей, чи аби не розтворилися та аби мені не подано телеграми. Я такий нещасливий.

Тікаю з дому за місто. Тут смерть. Зів'яле листе, одно мідяної краски, а друге синьої. Є ще і млавозелені листочки, та їх добивають небесні рої білих порошинок. Без упину йде сей рій — летить, летить без кінця і міри. Пропали десь і гості зелених чічок; ще недавно совгалися то на животиках, то на тоненьких ніжках попід свої берези, лози, калину, а тепер, відай, чи не повтікали ближше д'вогневи землі? Смерть, відай, грозить і готицкому замкови разом з кадетами, що в нім навчаєся забувати про матір. Вижу, чую як він вгризається в землю, але вогонь її таких грішників не загриє, хіба до решти зледенить. В місті мати купила синкови каштанів — які вони мусять бути щасливі?!

Ваш

Стефаник.

24. XI. 95.

31. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

29 листопада 1895 р., Краків.

Мій любий!

Своїм письмом Ви мене ушасливили. Я такі терпіня терплю, що їх не можу далше зносити. Кожде волоконце мого тіла дροжить і хоче протягнутися на сто миль до постелі коханої мучениці. Здаєся мені, мабуть в горячці, що ліпші частини мене, то дотикають худорлявих її рук, то чують мозілі її згарованих пальців, то слухають страдальний голос її тихої муки. Я горджуся тими частичками і бачу, відай знов у горячці або я знаю, як вони понад білою, заскорузлою землею ясніші від громів найясніших, а пруткі від вітрів найпрутших, летять в своє огнище, — на тверді подушки, на вовняну вереню, в гарні хрестові десені. Вони складають перед очима любої матінки ангелів файних, як луг на весну, з такими крилами, як лебідь-царівної. Вона всміхаєся, але лице її гет споважніе, як іскри перекинуться в очі страшні, блискучі. „Василю, Василю“, — проговорить вна і обернеся, а сестра скаже: „Ні, мамо, Василя нема, то ви з горячки так, тато пустили письмо до него, що Вам ліпше — він десь спокійний“. Я чув добре голос мій милий, слабонький. „Най тато зателеграфує, що я вже здорова, що я навіть прошивку ему вишила“.

Я дістав телеграму і не міг прочитати. Лежу в ліжку, але завтра я поїду конче, най собі лікарі говоря, що то так медик не робить, але син так мусить.

Я до Вас напишу, як верну, бо я верну зараз, лиш подивлюся, може воно і правда в телеграмі.

Стефанік.

29. XI. 95.

32. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Краків 7. XII. 95.

Дорогий приятелю!

Мати хоча і не здорова, але може говорити, каже, що рада би тепер довго балакати, бо світ (вона его називає „якось“) для неї обновлений. От як водиться на великдень: стіни білі, чисті лави, стеля вимита, а люде повберані — то христенинови любо взяти любую людину за рукав, посадити на чисту лаву попри білу стіну, під вимиту стелю та й наговоритися по душу. Зі мною вона наговорилася по душу; бачилося, що любо єї з любую людиною! Обнова, великдень!

Признатися, то мене разило не раз обличе матери. Здавалося мені, що воно прикрите вельонкою і із-за неї тяжко було доглянути душу люцку. Тепер вельонка тяжкої праці і натуги спала,

і обриси стали чисті. Так і пашать із них любов'ю! Питалася сестри, чи наймити мають чисте біле, бо гріх, аби люцкі діти та поневірялися. Обнова, великдень!..

„Сидів би та й ненасидів би ся, каже мені мати, йди, дитинко, до свого, бо і так батько побоюєся, що науку протратиш!“. Я виїздив, а коло брами ту вербу, що сестра на ній найфайніші хустки у літі сушила, став сніг припадати. Від землі аж до галузя протягнувся на ній один біленький клинчик снігу, от як рубчик рантуху — незабавки ціла буде у рантусі. Обнова, великдень!

Так я зробився у Кракові з отими словами в серцю. Тепер я супокійний, може аж надто супокійний. Я баную, що писав до Вас послідні два листи, бо і пощо любим людям коломутити їх щасте!? Обіцяю більше сего не робити.

Я вчера був на вієсу akademickim¹. Ані одного бесідника не було, аби бесіда его хоть трошки була виразом его власних гадок, все і все тбówka². Решту нападав раз-по-при-раз телячий восторг. Я забрався зараз, бо жаль слухати, як чисті серця торочать дурниці.

Я буду в Кракові до 20-го грудня, а там махну у Русів.

Здоровлю Вас з панею докторшою усім добром.

Стефаник.

33. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14. XII. 95 Краків.

Дорогий Левку!

Депутація переїхала вчера рано через Краків. Я вітав єї від краківських студентів. Хоча дуже нерадо, але се мусів-єм зробити для маніфестації. Сказав-єм о. Озаркевичу, що як цілий народ ряд спихає на дорогу нелегальну, то народ мусить, як хоче боронитися, вибирати такі самі дороги. Дорога русинів у Відень нелегальна, але се ще найменше рішуча — ми хочемо рішучійших і яко молодіж мемо старатися мужиків на ню повести. Твій Бачинский при від'їзді з Кракова крикнув нам з вікна: „слава, молоді радикали!“ і ми єму зробили овацію. Депутація не буде принята, а краківські соціалісти хотя спровадити мужиків до Кракова і тут дати віче з мазурів, робітників і наших хлопів. Нині телеграфував-єм до Будзиновского, аби з поворотом вступив з мужиками на збори.

З'їзд партії 29 грудня. Ти повинен на нім бути, бо він дуже буде важний. Відціля поїхали би ми разом. Якби-сь не був, то пришли мені 10 здр., я в свята віддам. — Ти яко близько стоячий до грошовитих людей, можеш зробити се. А впрочім як можеш.

Спровадь до себе Павла Стецюка з Жукова, склепаря Шустера з Незвиск, Івана Мороза з Ісакова і роби протест, бо я не знаю нічого докладно.

¹ Студентське віче (польськ.).

² Балачки (польськ.).

Приїдь до мене на другий день свят, бо інакше не зможу поїхати — не пустять.

Здорови родину твою. Попитай фінансову „потугу“, п[ан]ну Дригиничь, чи на Андрея не привидівся єї старий чоловік без волосся на голові, а з великою мошонкою під пахою.

Стефаник.

34. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

15 грудня 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я тому так забарився з письмом, що зробився за сих кілька день лампартом. Лажу по шинках без ріжниць, чи їх піяки зовуть першорядними, чи п-рядними. Незадовго перестану, бо чую, що вже проїлася новина. Я Вам ладно признаюся до гріха, бо надіюся, що не мете мене мати за гідного докорів. Хожу по шинках, бо цікаво мені знати за них. Там так багато людей, так багато темпераменту, горя і сміху, як і по приватних мешканях! Лиш тут люде сходяться, аби не „робити“, а там, аби „робити“. За нероботою люде трохи інші.

Недавно помер тут на клініці мій товариш з гімназії. Ходив та ходив по шинках та й „набрався“, як казав, *delirium*¹. Вже мав рпештонію² і догорав; я сидів коло него і питався, чи як, аби вийшов з хвороби, то покине п'ятику. Він калатав по півфляшки горівки та й з іронією говорив: Ти знаєш то, що курка загребла! Та й так умер п'янісінкий. Потрохи я і через него ходив по рікєі-kach³, бо хотів допевнитися, чи гості тамошні більше знають як то, що курка загребла?

Передвчора переїзджала масова депутація наших мужиків до цїсаря, провідником д[обродій] Озаркевич з Болехова. Я вітав їх від молодіжи академічної і сказав, що радує мене то, що раз руснаки робля революцію — против конституції, все ж треба на се діло не мало відваги, а може і розуму!? Зараз же машина потаскала наших менших братів у темну, мрачну ніч (то було 5 год. рано) до цїсаря. Звуки чистих голосів мужицких доходили до ушес моїх і дослухав-ем ся „Боже, буде покровитель...“ Сих би тепер у Берлін! — до Відня гей заборзо вибралися! Книжку одержав, — дякую — буду читати.

Ваш

Стефаник.

15. XII. 95.

¹ Божевілля (лат.).

² Запалення легенів (лат.).

³ Нічних барах (польськ.).

35. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

1/І. 896, Русів.

Дорогий Левку!

З'їзд відбувся дуже гарно — видно було, що партія подужала і що учасники думають не на жарт братися до роботи.

Два послі-мужики приступили до нас, а твій шеф утік. Позаяк він втяг вже Остапчука і Новаковського до клубу Барвіньського, позаяк тягнув сих двох депутатів до кардинала на поклін і позаяк не згодився на нашу програму (жадав, аби пропустити „соціалізм“), то партія збулася єго, як непотрібного баласту. Він однаково ж все і всюда уходить за радикала і через се одно з ним рахуються високі і низькі сфери. Щоби сему положити кінець і загнати єго там, де єму місце, т. є. до Барвіньського, — видаємо з Будзиновским брошуру за него, в котрій надрукуєся єго діяльність в Городенщині, Коломийщині. Як вже бачиш — маєш списати факти, котрі нам допоможуть раз позбутися сєго йолупа. Се одно. Друге. Збери мужиків на довірочну нараду або на третій день свят або на перший день по святах, аби-м міг здати справозданє зі з'їзду і розповісти тобі спосіб організації повітової. Ти вибраний тимчасово мужем довір'я на Городенщину. По змозі проси по одному радикалови з села — а місце хіба Серафинці або Глушків.

Маю книжки для тебе і хотів би-м бути у тебе на другий день свят, але ти до мене уперше приїдь може у вівторок і забери. Зараз напиши картку до М'оскви, аби мені передав до Русова.

Стефанік.

36. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Січень 1896 р., Русів.

Дорогий друже!

Листок Ваш я одержав вже в Русові, саме тут я вичитав у газетах, що д. докторша степенувалася на доктора і що Ви є доцентом. Я лиш одного при сім собі бажаю, аби і жінка Ваша і Ви замешкали в нашім краю і роздавали багато з тих богатств науки і душі таким, як я, і подібним. Вам обом най доріжка ся устелюєся рутою і барвінком. Кождїська хвилина най буде така, аби можна весільної пісні співати!

Мені добре. Спокою маю якурат тільки, кілько треба дурним нервам. Сестра бігає по хаті і раз у раз плеще в долоні та приповідає, що дрова рубати, то панам нездало, або, що панам вставати рано, — не по-паньски. Все се алюзії до мене. Тато або мати стають по моїм боцї і творяться партії, котрим не багато хибує, аби всі плескали в долоні і тішилися.

Наймолодший брат, Володимир, — се дикий, до жодної партії не належить і щохвилі змушує сестру вносити до мами наглі інтерпеляції в справі збитого горшка, замазаної стіни або пальця, що пхається до риночки без дозволу. Ситуація стає натягнена, і дикий тягне чоботи з-під постелі та й махає з саночками спускатися. За годину тяжкі хмари настають наступати, — дикий вертає з плачем, бо запарі пушки розсажують, і сестра мусить стягати чоботи, а хорі пушки пхати в студену воду. Поволі хмари розходяться і знов дикий мусить щось дикого виробити.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

Р. С. З Біборским залагоджу, в Русові сижу до 20 січня.

С.

37. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

29 січня 1896 р., Русів.

Дорогий друже!

Був час, ще як я сидів у гімназії, коли „нечитальник“ був головним чинником на селах. Кидали ми класику у скриньку та йшли „нечитальника“ навертати. Не навернули ми его, а сами повилітали з гімназії. Тепер ми ковтаємо хто теологію святу, хто медицину, а — „нечитальники“ вилітають у Бразілію. Ми премося їх завертати, але вже не кидаємо медицини у скриньку. Осе, відай, буде та ріжниця в пропагандистах з р. 1889 — а 1896! „Нечитальник“ лишився той сам. Лиш тепер той пан, що заходив до Гусака, — вже не заходить до него, а той казетник, що хотів землю для мужиків забрати, пише в честь Драгоманова книжки і хоче землі для трупа лише!

Світогляд „нечитальника“ з 1889 р. і теперішнього — такий самий реально-темний; світогляд же тодішньої і теперішньої інтелігенції рускої лишився один — нереальний і безлично дурний!

Отакі гадки найшли у голову, як я Вам рішився післати сю брошурку.

Першого лютого я вже буду в Кракові і прошу вже там мене шукати. По дорозі буду у Львові і запишу Вам „Monitora“.

Здоровлю Вас усім добром.

Стефаник.

Русів. 29. I. 96.

38. ДО М. ГАНКЕВИЧА

14 лютого 1896 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Ми цікаві би знати, яке становище заняли делегати нашої партії соціалістичної на з'їзді всхідної організації польської? Просимо оже Вас напишіт нам з ласки свої, яким способом наші деле-

гати там дісталися, які поставили від себе жаданя, як порішено кандидатури і який Ваш стосунок тепер до польскої партії? **Ще** просимо повідомити нас, як стоїть діло з органом соціалістичним нашої партії і чи маєте яке товариство робітниче створити? **Є**сли на довірчих нарадах були які цікаві справи і для нас, то розкрийте нам їх. Чому (так часописи доносять) нашим делегатам поручувано агітацію між мужиками? Ніби напишіт все, що нам можно і треба знати з Ваших нарад. Думаємо, що Вам стане часу на коротке письмо до нас.

Здоровляю Вас.

Стефаник.

14. II. 96.

Coll. physicum.

39. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

17 лютого 1896 р., Краків.

Дорогі!

Бажаю Вашому фракowi і рукавичкам якнайліпшого успіху між меклерами катедр, а фізіологію лишит вже для *młodzieży doszrewających*¹. Я три дні жию гадкою мати Вас у Львові. Нічкою то бачу побіду рукавичок Ваших і куцого сурдута. Ми йдемо позаду і бачимо Ваші рукавиці серед глоти вчених; рукавички без рук тримають чорно-жовті слої; вереск страшний, а все чорно-жовта хімія! Фрак Ваш наполовину червоний, наполовину білий. Ви бідкаєтесь по-руски, та врешті збирає Вас досада і кажете вже в рідній мові: *aż to robactwo!*²

„Нечитальник“, то дуже давна історія. **Ще** в гімназії написало нас двох его. Спілка була молода і недосвідчена і назвалася Л. М. Я вкрав 15 ринських у тата і надрукував книжечку в кількадесятьох примірниках. Наклад розійшовся-таки між товаришами в гімназії і тепер ані перед тим за сю книжку ніхто не знає. Се дуже добре. Я прошу Вас також нікому не говорити про авторів. Хто знає, що з нас вийде, а то знов нарікали би бідні руснаки, що, мовляв, люде спосібні та й зійшли на пси — така вже песя доля! Пощо втягати в гру: жаль бобрів над соколикami, що лишали крила в домах розпусти!? [...].

Друге діло спілки Л. М. були „Лумера“. Я лиш написав диспозицію новели. В рукописах наших є не одна річ добра та тяжко зійтися разом і жити, аби з двох зробитися одним. Інакше не можна і ждемо, поки не надійде „слухний час“! Прошу ж Вас діло тримати в тайні, а по слухнім часі то ми гримнемо так п[овним] т[итулом] публіку руску, що аж в носі єї заскобоче!

¹ Дозрівуючої молоді (польськ.).

² Та ж то черва! (польськ.).

Богато би мені писати за подорож мою до Вас і тому лишаю се до другого листу. Питаюся лише, чи Вам висилати Словацького, чи ні, бо не можу добре зміркувати, а лист затратився. За Біборського не журіться, я ему заплачу та ще най почекає. Коло мене, бачите, такий стан, що хоч попід боки та навприсядки!

Ще я довжен Вам рецензію з Макая, то також напишу. Як маєте ще яку книжку, то пришліт, я вже не змарную, а зверну разом з Макаєм. Посилаю Вам „*Radykali ruscy*“ задля Н. Кобринської, котру знаменито підхопив автор, єзуїт.

Пишете лист, то пишіт, лиш не ставляйте перед очі нових горизонтів, бо осліпну а не дістану в заплату нічо.

Ваш

Стефаник.

17. II. 96.

40. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

25 лютого 1896 р., Краків.

Мій друже!

Вчера видів-єм дівчину, що бігла боса, та й весну увидів-єм, та й нагадав-єм собі одну давну, мою весну. Хлопчиною малим я дивився на повінь ріки. Школу лишив-єм і забаву хлоп'ячу, а дивив-єм ся згори на ріку і в ріці видів-єм велетня, що купався. Як руку відвернув — то село затопив, як ногу простер — то вода на милю втекла в поле, як грудьми відітхнув — то сонце [в] ріці пропало! А довколо того велетня маленьких филь, маленьких хлопців, як маку насіяв! Як я сердечно хотів тогди утопитися. Я знав, що той велет забіжить у море — до свого дому і там на дні як буде говорити — то море ме шуміти, як буде спати — то море буде спати, а як спросонку руку протягне — то один корабель пропаде.

Минуло зо чотири весні і я був у висших школах і мав-єм книжку з образками. У тій книжці був такий образ, як я видів его в ріці: великан і дрібонькі хлопці коло него. Я мало не задушився з радості і побіг до професора і питав-єм ся. А професор каже: се має бути повінь у фантазії греків, вони були багаті на фантазію. Радосте моя, жите моє! Я почув у собі силу велику і пішов шукати великана. І найшов. Але спить він, спить, все спить. Не хоче кинути ні рукою, ні ногою. Не хоче встати сила народна, не хоче затопити сіл і міст і піль! А я втопився в тій силі і часом руки мені ув'євають, часом плачу, що великан спить. Я би хотів, аби пробудився, аби рукою махнув і розбив усілякі програми і катехізми і розбігся по полях.

Я занемогаю і думка часом темніє. Але будьте Ви мені тим великаном на час знемоги і слабости. Як я Вас люблю за слово Ваше дуже до мене! Ви будьте все добрий мій друг. Тепер мені так дуже треба мати сильного друга. Я був у Сторожинці три дні і файно мені було. Коли з Вами разом будемо?

Здоровлю Вас.

Василь.

25. II. 96.

41. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

26 лютого 1896 р., Краків.

Дорогі!

Гадина то така тварь, що тяжко єї жити. Тіло дебеле, одяг має сто сот багровий і сонце не раз заходить межі ті пасминки та ленти щирозлоті і перебираєся в них. Зелені викидає наверх, сині кладе при один бік, червоні при другий, білі гармає у сам спід — того гляди та й лишиться тварь, все то в бруднавій не то чорній угортині. Сонце втекло, як та вельможна, що поперекидала в магазині шовки різноцвітні та й сказала, що нема єї нічо до вподоби. То повзає багато в красу тварь — аж надіде простий віз, навіть не смарований, та й перетне єї.

Така моя дорога до обітованої Вашої Країни. Великі Альпи, що заглядають богови у вікна, леди студені, що обхапують їх, аби, не при нас кажучи, не збили скла у синих дворах сивобрового господина — се образи моєї фантазії і я би з таков злобнов радістю розривав ті леди, аби лиш газді високому напакостити! Ти, казав би-м, гримоті громами, пали блискавицями, дощами змивай, дугами приманюй, а не держи ледяними кліщами, такими матовобілими, такими вічно одними, супокійними!

Такий я злобний. Аж чую віз скри-и-п- скри-ип! — Та й переїде усі фантазії! Поволеньки, по-волячому аж в порох затовмасить...

Зато на вакації, під лісом, на ниві стоятиме дворок, а ми всі, хоча не будем злобних намірів мати на небових господарів, будем там сами господарями і не обведемо себе кліщами леду. Так ждім же нового помешканя в Сторожинці. Пришліть мені, щасливі, хоча книжок, але таких, що Ви їх читали, аби йти дорогою тих думок, якими Ви вже ходили.

Здоровлю Вас.

Стефанік.

26. II. 96.

42. ДО О. К. ГАМОРАК

29 лютого 1896 р., Краків.

(Початку немає)

...лі обіймають не лиш кавалки природи, а цілу. Дайте ще звагу на то, що люде нині не ті супокійні, які були три десятки літ назад. Тоді стояла непохитно теорія раціоналізму, тоді стояв непохитно Спенсер зі своєю тезою, що суспільність люцка є організм, тоді Марх поставив 10 заповідів бідним — було в що вірити, було що писати. Тепер сі тези поволі уступають, а виходить Толстой, а виходить Verlaine і багато позолівських романтиків, що чогось ждуть

і чогось надіються, і не знають чого. Се ж такий час, який був за Байрона, Лермонтова, — а не той сам, як висше через помилку хотів-ем написати. Два рази ніколи нічо не буває. І чи Золя сам не читає Байрона? І чи думає, що як ми і після нас будуть читати Baudelaire'a, то его „L'Argent“¹ забудуть. Таж ми нині читаєм Lenau'a, Musset'a — і Золю, і Goncourt'ів. Чи вернеся такий сам натуралізм, як віщує Золя, тяжко осудити, хіба на даних можем per analogiam² сказати, що як романтизм Байрона є інший від романтизму Якобсена, так натуралізм будучий буде інший від золівського. Я хотів Вам лиш дати образ течій і борбів, які ведуться нині в Європі межі двома школами літературними. Ся борба є не лиш в літературі, вона дійшла і до штук красних і витворює символістів, імпресіоністів і ніколи, як Золя, не можна говорити, що ся борба — є борбою в жовніри хлопчиків. Навіть такий Ібсен в посліднім часі стався містиком. Се діло не маловажне; его треба знати, як хочеся „мати вікно до Європи“ — от вибачайте за фразу.

Якобсена читайте, а як прочитаєте, то вже цікаво будем за него балакати. Чи любі Вам мої писанія, чи ні, а все-таки вони довгі, і я прошу мене нагороджувати хоть короткими листами. Пишіть за Даниловичів, за Трильовских, Плешканів, за „Стецеву“, за школу Вашу, за весну — і чи мало то можна писати, як хіть є, а ліні нема! Я сижу, вчуся, читаю, мерзну в нетопленій хаті та знююхую вже весну і чую єї на нервах. Доста приємне вражінє. Напишіть ще, де хочете мати відчит? Але входить Левицький і питає, де пишу, — „до панни“ — кажу, а він додає: służącej³. Такий kochliwu'j⁴ він вже з природи до служниц.

Кінчу і здоровляю і Вас, і „Стецеву“, і весну в нас.

Стефанік.

29. II. 96.

43. ДО М. І. ПАВЛИКА

Краків, 2. III—96.

Шановний пане товаришу!

Я ніколи не листувавсся з покійним Драгомановим, а лист, що его передав у Ваші руки Трильовский, мусів писати Драгоманів до Трильовського, або кого іншого та чомусь на мое ім'я. Про се вивідайтеся у самого Трильовського. З краківских один Ярославич кореспондував з Михайлом Петровичем частійше. Братія наша вправді читала ті листи та їх не запропастила. Ще як Ярославич

¹ „Гроші“, роман Золя.

² За аналогією (лат.).

³ Служниця (польськ.).

⁴ Влюбливий (польськ.).

був у Цаковій, показував мені ті письма. Тоді він вже не сховався з нами і може бути, що як перевозився до Борщева, то і ті листи затратив. У Кракові тепер нема таких людей, аби коли зносилися з Драгомановим. Ще у Невестюка я бачив письма від покійного — тож зверніться до него, може ще не занехаяв.

Мені лично радикальні газети не подобаються задля своєї політичної посухи. Виглядає воно так, як коли би партія мала багато других часописів наукових, а „Громадский голос“ лише вів статистику зборів і насильств комісарско-жандармских. По-моему мужикам така часопись дуже мало дає хісна. Се кажу з досвіду. „Радикал“ дуже слабонький. Осим однако не хочу звалювати вини на т. Будзиновского, ані казати, що при іншим чоловіці ті часописи були би ліпші. Чи „Народ“ чи „Радикал“ — без статей Драгоманова були би слабонькі, а мужицка газета аж тоді буде добра, як буде мати редактора і співробітника і буде мочи їх удержати. Поки що треба ждати. Медиків тут таких нема, що могли би писати для „Поступу“ брошури, хіба один або два та й сі переконалися, що тре багато знати, аби щось доброго дати у руки. Та й вчуться. Уклінно Вас прошу о одну рукопись Драгоманова для себе. Як Ви будете ласкаві подарувати мені таку пам'ятку, то напишіт картку, а гроші на посылку пішлю.

Здоровлю Вас сердечно.

Ваш Стефаник.

44. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

3 березня 1896 р. Краків.

Дорогі!

Ви певно зміркували, що між Вашим листом, писаним з Відня, а моїм нема стосунку, який повинен заходити поміж питанням а відповіддю. Се так і є. Я зараз написав до Вас довгий лист і подаю із него тепер ось що: „Нечитальника“ і „Лумера“ написало нас двох під криптонімом Л. М. Се було ще в шестій класі. Далі спілка розвіялася. Друг мій хорує, а я сижу ні в мудрих, ні в дурнях. В течці нашій маємо скілька робіток, та вони чекають слушного часу. Се розумієся так, що друг мій має поздоровіти, а я маю раз вийти з ліса ріжних напрямів літературних, котрі тепер мене на роздорожю напали і кождий тягне на свій бік. Далі писав-єм, що суспільність руска нічо про нас не знає, хоча „Нечитальник“ трохи і заслужив на пам'ять, і ми не хочемо, аби вона що знала. Бо хто згане, чи не підемо мишам на снідане і пощо би сентиментальній нашій публіці давати причину, що, мовляв, були люде і з деяким талантом та пропали. Пощо мали би нас дорікати? Вкінці пресив-єм Вас задержати цілу справу в тайні. Ми дамося пізнати, як варті будем, і по[вним] т[итулом]; публіка мабуть буде нарікати на то, що ми пишемо, — так ми єї в шори уберем.

Сей лист видко затратився на почті, як і брошура х. *Badeni „Radykali ruscy“*.

Мій коц на ліжку все такий понурий, апатичний — тепер усміхаєся на ліжку. Сонце влетіло крізь шибки і скобоче его, а він робить таку міну, що туй-туй зарегочєся. Моє ліжко тепер не моє, а панує на нім молода весна, а старий коц рад з гостя і сивий вус підкручує.

Малому докторкови я буду збирати ягід і повозики буду плести і співанок за князівень співати, і байок за тройзіле вповідати. Як кричатиме, то я зеркальце ему покажу, і він сам зарегочєся, як себе побачить. Я его дуже люблю.

Моя адреса у Кракові.

Чи Словацкого посилати? Біборский най ще чекає.

Здоровлю Вас усі троє з весною.

Стефаник.

3. III. 96.

45. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

15 березня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Мені сумно. Хочу або себе лишень, або людей. Маю жаль до оточєня, бо сковане воно. Невільне в аудиторії та й у шинку, натягнене в театрі та й брєхливе перед питомими дітьми. Всі читають газети ранішні і пополуднішні та й балакають „новинки“. А часописів моц багато, день у день густо напечатані! Зривають собі очі, ядерне, червоне м'ясо висижують і мізки собі висушують. На тих ганделєсів думок препоганих, завязтости звірячої, — я би наслав град папоротиного зіля, аби пізнали, що чорне їх чорнило і душа їх чорна. Я не люблю випадати з ролі доброго хлопця, та находять злісні години, за котрі треба просити прощі у людей. Ви також не противтеся тим ганделєсам, бо люде вони.

Дуже файно дякую за Келлера. Поет гарний, весняний. Скали, люди, тварь, трави — все посплітав в одну веселку, файну, як єї коліри, свіжу, як земля під лучистою дугою, та й веселу, як вівчарь по дощєви, що глядить на перепужєні вівці. Попід веселку похожає поет та й вплітає змучєних, засумованих в стобарві веселощі дуги-світа. Любить людей. Скаржиться на людей часом. Але скарга така легенька як павутина і в ній таки більше любви.

То пішов бурлак у світ та шукати мав хліба-соли, та вернув бурлак та надніс чічку у долоні. Узяв батько сина побивати, взяла мати тяжко дорікати. Ридає бурлак та поник головою на буйнії трави, а янголь ему рай-птицю зсилає. Соловій співанок співає, а молод бурлак у сон западає. — Отаке вражїне брєнить на рідній мові із-за того *Taugenichts'a*.

Ще багато би я писав, та сумно якось. Не хочу гороїжитися, що літати не дають. От коби супочивку, коби ферії.

Дякую за книжки; з Черновець надіслано лише один том Keller'a.

Здоровлю Вас з весною.

Стефаник.

15. III. 96.

46. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

26 березня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Богаті Ви дуже, друже, бо роздаєте мені багато з передуманого свого, з перебутого свого і переболеного свого. Так уміє стояти файний, але дужий дуб посеред файних берез; як мені не стане сил хилитися, то втечу до Вас.

Тепер лиш що вернув-ем з-попід звіздяного неба. Шовки, переткані золотом, падають на землю від одного краю світа аж до другого. Дерева, то як земляні колюмни здвигаються ід горі, аби дорогій матері небесній не дати впасти на брудну землю. Я станув поміж галузе і куснички тої матерії падали мені в волосе, в пазуху, просувалися попри лице і робили не то вражине весняного вітру, не то гладеньких, незроблених рук жіночих. Нагарбав я тої парчі силу та й утік з маетком до хати. Може небо має втрату, але зато у мене зорі світять в душі, а легкий вітер червону кров гонить із серця в тіло. Що-м вкрав, то моє.

Бабуся Ваша ще й тепер лікарює у Русові. Вандрівна циганка радила єї на печінку, як вона ще зелену руту за коси затикала. „То, аді, небоже Йване, кров у тебе не кров, а гий вода, гий сирватка“, — каже бабуся. — „То ти озьми та піди до схід сонця у ліс та шукай білих чічок на найбільшій деревині і т. д.“ Іван підкотив штанята та місить божу росу, та ходить за бабиним розумом, білих чічок шукаючи. Йде та йде лісом, а ліс і собі йде, не то йде, не то сунеся, але дивно, дивно. То як солімка на хаті в пекучу днину гей дрожить, гей заходить одна за другу та намагаєся зсунути зо стріхи та лячи купою під грушу, то так віскресно і ліс той йде з Іваном, що ніби й не йде, а таки подаєся. Граб тримаєся зо свидиною, повій з явором, мушій з грибом; ягоди перехилують головки у траву, — ховаються від Івана. Не знають, що Іванові не до ягід, що він „ліку шукає“. То так як ліс сунеся, то нічо Іванові очі не видять лиш одну стежку з самих грабів десь так зависоко, як голова его, другу таку стежку зі свидини, з яворів, а на землі червоні стежочки з ягід, сині з чічок синих, жовті з жовтих, а всі ті стежки сунуться єму поперед очі і мріють напереді, і сходяться в одно, і хапають Івана за очі. „Се мене обмарило, ци що за пєся мама“, — каже Іван

та й хреститься. — Бабуся йому розказала потім, що так має до себе весна, що вона чоловікови лиш квітами „ружними“ привиджуєся.

Здоровлю Вас з весною.

Стефаник.

26. III. 96.

47. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

2 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

До Русова не їду. Причини не їхати не маю, але якось обличив-ем ся. Треба би вчитися та здати перший іспит і в світ тікати, бо в Кракові вже тісно. Разом з Вашим листом надійшов мені від когось з Відня і другий том Келлера, не знаю навіть, що за добрі люде вони, оті, що тільки красот надсилають. Ви простіт, що буду Вас непокоїти ще з одним ділом. Ото на феріях лишив-ем у Сторожинці Успенского. Я би хотів его мати, бо велика мені радість з него, і прошу яким чином сю книгу надіслати. Впрочім я можу сам написати до вп. Вашого батька і просити, аби прислав. Чи добре?

Моя мати та пустила письмо до мене та й прислала грошей на великдень. Пише: „Ти, синку, не лакім ходити до церкви, але на великдень піди, дитинко. Я также піду та буду говорити молитви, аби ти здоровий мені був та й ріс файний. Писаночок я тобі списала та й пасочку спекла, — тато на пошті пришло. Діти, діти, кільки Вас маю, а так як бих вас не мала! Ти десь світами отуда блукаєш, не знаю, чи би то за мої, чи за татові гріхи, Юрка відобрано до войска, Параска віддалася на друге село, а дома лиш Владзьо. Та й его хоче тато дати від хати. До Коломиї і бурси, ци в що. Ой біда чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі: там чумаки йшли, чаєнят найшли, чаечку зогнали, чаєнят забрали. Таке моє з Вами, діти, як тої чайки з чаєнятами“. Таке диктандо написав брат від мами. Отож я піду до церкви і буду глядіти на другі матері, як вони молитимуться за своїх дітий. А далі розіблю над потоком дві писанці, що-м сам їх списав, то одну пушу до Русова до мами, а другу до Вас. Ви прочитайте там, що на великдень до схід-сонця треба митися в такій воді, що писанки в ній плавають, бо лиш тоді буде христенин „файний, як великдень, добрий, як Христос, а мудрий, як рахмане, що сидять в серці землі“.

Шановна докторша най не забудуть, що мають йти дивитися, як дівчата грають „вербовую дощечку“ під церквою. Маленький хлопчик най глядить відтепер на завзятість дівчат, на наш нефайний рід хлоп'ячий, бо ймуться за попід боки та й приспівують: „Кільки в цебрі дощечок, тільки в хлопців болячок“.

Здоровлю Вас.

Стефаник.

2. IV. 96.

48. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Вибачайте, що зараз не відписав-єм, годі, бо горячка так ізнемагає, а голова така тяжка, як коли би натолочив цілу драптею з отих дітей, що снуються отам за вікном. Такі обдерті, такі годні! Я ще трохи полежу, а потім встану.

Послідний Ваш лист зробив на мене страшне вражінє. Чи багато таких людей, аби так відчували кривду чоловіка? Чи багато таких хвиль у одного чоловіка? Незміренно Вам дякую за сей лист.

Мене палить аж спалює такий вид на двірці краківськїм. Було у суботу великодну, а я вийшов на дворець, аби радуватися обличчєм усіх тих, що їдуть на великдень до своїх. Такий гомін, такий заколот! Вдарить чобіт до плити, загнєся одіне в фалди — якесь весіле учуваю. Старим бабам половина морщин на лиці пропало, дідусі бадьорно простуються, а молодь ніг під собою не чує. Така радість!

В почекальні брудній у кутку під залізною печею сидить молодиця, жовта, як віск. Робить вражінє людини на мак стертої, на винне яблуко стовченої. На колінах дитина буракової барви, в грубій сорочці батьковій. Уродила десь в почекальні, а тепер пістуге в почекальні. Се емігрантка. Даруйте, що так безмисно пишу, але не можу інакше.

Ви пишїт до мене і не оглядайтеся на то, чи буду відписувати. Ваші листи такі любі.

Ваш

Стефанік.

16. IV. 96.

49. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

22 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Я трохи хорий, але стало вже ліпше. За стан мій я не годен Вам писати. Щось так багато на душі накіпіло, а таке журливе і безконечне, що драпане пером по папері загонить тоту сумовитість ще глибше, як перед тим. І слів бракує. А от хіба Верлен може хоч в частині Вам скаже то, чого я не гарен. Тихі риданя. Сумно ридає Осїнь вохкая, Серце дрозь обіймає, Дика ж розпука, що на нїм грає. Блуджу — зболсний, Світом зболеним. Увесь змарнілий, Як вітром битий. По пустих нивах Листок зів'ялий.

„Завтра великдень! Сьогодні я мала роботи, роботи! Паски попекла, подвір'є позамітала, лавки помила... Де тому край?!.. Та же не роздеруся. Хоть най ні і віб'є, а таки не дам ради. Кличу Аничку. Розплітаю косенята, такі як хвостики мишачі, беру мию головку, розчісую, заплітаю. Гадаю собі: от, от підбуде, підросте

В. Морачевський (фото 1948 р.).

та й гаразду діждешся, Оксано. З-перед очей меш чоловікови брати та й перед очі класти, чічок, квіток, биндів — оберемки цілі будеш набирати по склепах. Подивиться Іван та й: „Акса, ади, яка фіцігорна наша Аничка“. „Єй, мой, мой, гадаю, якби-сь узнав за ті квітки, за ті бинди, що я грошей за них повідаувала, то аминь би-сь ми отут зробив. Але то все так з чоловіками“. Залетіла молодиця з десять років наперед. За рік залетіла у світи. Сиділа на лавці якурат у суботу великодну на колії. Сиділа та й говорила до себе: „Що тобі жінко? Що говориш сама до себе? Та же спам'ятайся. Аничка генси спить чорна, як ворона. Ти не газдиня, а циганка, та й я циган. Тепер на руснаків настав такий час, що вони на циганів сходя“. Так казав Іван.

„Годино моя, я тут везуся з осею підвіяною, а робота стоїть. Ото я буду мати від Івана! Дехоть не внесений, сорочки не тачені, прошивки не попришивані... Біжу ще корові дати їсти“. „Це жінці не на добре, — міркував Іван, — сама до себе говорить, ще прийдеся ховати десь в дорозі. Коби хоть вже на місці. Що я з дїтьми пічну?“ Та й їхали, їхали у Америку — обітовану землю.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

22. IV. 96.

50. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

29 квітня 1896 р., Краків.

Левку!

Грошей не було — і я не посилав, новин таки не було — і я не писав. Від тебе також не ждав нічо цікавого, аби писати.

За себе нічо не кажу. Вчитися гірко та й не люблю, до дівок підїздити не варто, а межі людей йти тоже не хочеса, бо всі читають 30 часописів на день і наперед вже знаєш, як і що будуть балакати. Сижу і читаю.

По решті думаю, що ліпше сидіти в торгівлі та слухати сплетень маломіських. Жива баба та й маючи фантазію підпустить бріхоньку, злосна баба задля бріхоньки тої розібіє посудину кухонну (говоримо делікатно!) на склепіню люцкоого організму, себто голові свого чоловіка, журливий чоловік зап'є-загуляє в торгівлі, решта гості беруть сторону одну або другу і т. д. Брешуть, б'ються і п'ють люде та й знають за що. Можеш взяти панну попід пахи або вона тебе і прийтися по ринку та й з цілою певністю можеш єї бавити: се, адіт, баба дуже брехлива, такої вже вритної натури, се молода пошта, се молода, але вже досвідчена льондра, і т. д. — се тот, та же знаєте, правник, що саманає на анархіста, а на ділі лиш тому так лупає очима (правда, що великі і файні очі має, чи пані ласкаві може спротивлятися), що мусить дниньки лазити з Серафинець до

Городенки і *retour*¹, а він хотів би, даймо на то, лиш в Городенці гандри бити; сей знов довгообразий балан, що шпортає ногами, тручає політику уперед, ревний русин, веде процеси против мужиків за панами, даймо на то, з Чернелиці, червоних людей не любить (має, бачте, спочутя естетично-художницкі, котрі не потурають яскравій барві червоній) і боїться, а білих шабель в дуелю не боїться і т. д., і т. д.

А глянь ти в місті на рій бляншів і пудрів, рій грудий, що вилівають з поза шнурівок і нагоняють страх на тебе, що за малу філю ти *му си ш* топтати їх, бо попадають на бруковане — глянь на товпу циліндрів, паличок і рукавичок — то лиш одно можеш сказати тій, що під пахою: сі всі читають газети! І шлюс.

Еміграція! Я бачив і ще бачу тут на двірци тоту еміграцію. Гонить їх голод з дому за світові води, а опікунове ще втікати не дають. Ще кісток їх треба, аби змолоти і перевести меліорацію ланів, аби побудувати з них христові костьольи, аби поставити ними піраміди побіди на[д] *Moskwa*. У велику п'ятницю і велику суботу снуються як вовки попід двори панські і страху нагоняють. А де ж послі? Чому не спитають апоскускую² Милость, як святкували мужики той день, коли Милость обмивала ноги жebraкам? Таже еміграція свідчить о такій безграничній темноті народу, о так малій силі нації, о так подлій інтелігенції, — що луснути можна із лютости. А де ж з'їзди нотаблів, а де ж могуті Олесницкі, Окуневські і інші „розважні“ і „поважні“?! (*Староста тернопільський закупе ґрунти емігрантів і відпродує мазурам.*) А то поважні і розважні телята закладають задаткові товариства, аби давати гроші на позику попам, патентованим патріотам, святкують поминки Шевченка — а спромігтися на товариство еміграційне не можуть. Та же скажи меценасови, що жінки родя діти під клоаками желізниці, що на лавках III класи вони жовті як віск, зелені як трава, здихають як мухи, що мужики плачуть та й кажуть, що не руснаки ми, а цигани вже. Море сліз, пекло ціле муки! Нагадай ему лист Польки по виборах — *de morituri te salutant*³ — каже та душа. Не русини, а цигани *morituri*, але й вони люди. Доле люцка, яка ти гірка і нескінченно зла!

Книжки мені пришли, то дістанеш другі, дуже гарні. Напиши, що робиш, що робите всі? Що робить сестра? Я ще щодо неї напишу до тебе. Дай адресу Мартовича і повідоми, що діє? Як функціонує заряд повітовий партії?

Доста того, що жду зараз довгого листу. Не забудь пустити п'ятки, котру видираєш ми з-під серця.

Здоров будь.

Стефанік.

29. IV. 96.

¹ Назад (франц.).

² Помилково замість „апостольскую“.

³ Ті, що мають умерти, вітають тебе (лат.).

51. ДО М. І. ПАВЛИКА

11 травня 1896 р., Краків.

Дорогий добродію!

Ваш лист позасмучував нас усіх. Ради дати ми не годні. Одна рада була би — витягнути калитку, а з тої калитки гроші і за них заплатити редактора. Редактор зараз найшов би ся. Позаяк грошовитого чоловіка нема, то хіба лиш отак можна біді зарадити. При Вашій помочи взяти з України запомогу з кількасот ринських, аби можна оплачувати редактора спершу. „Громадский Голос“ тепер сам оплачується, лиш редакторови не дає удержаня. Якби постаратися, аби ліпше его редагувати, то поволи і редактор міг би з него жити. На всякий спосіб центральний заряд не повинен допустити до того, аби мужики не мали газети. Ми надіємося, що заряд, котрий знає і відносини ліпше і зобов'язаний є стеречи партію від таких кризисів — лиху зарадить. Опроче можна скликати навіть ширший кружок наших людей і все таки зарадити.

На Будзиновского не нарікаємо тому, що прецінь він з чогось жити мусить, а як редакторство ему удержаня не дає, то шукає собі кавалок хліба. До кінця життя не буде жити коло мами.

Врешті просимо Вас і заряд справу найборше і найліпше порішити.

Оставайте здорові.

Стефаник.

Краків, 11. V. 96.

52. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

11 травня 1896 р., Краків.

Любий Друже!

Хоть може і гніватиметесь, що такі часи не писав-єм до Вас, то нічо не годен я сказати на свое оправдане. Хіба щиро скажу: не хотілося, ой, дуже, не хотілося! Навіть великий пошанівок до Вас і щире прив'язане до Вас не перемогли моєї лінивості. Задубів чоловік, очи, як кусники шкла замараного, та й місця собі найти не може. Якась утома, обезсилене — і ціла хвороба. Не пробую братися за барки з осими ворогами. Жду, що вийде, але так супокійно, тихонько, що може і воріг заспить. Каже воріг: йди в поле, йди в ліс, на траву — я хочу. Иду. Та тут виходя дуже комічні кавалочки. Лежу на траві, ані разок не рушуся. Воріг гадає: тепер придушев-єм го та й можу і я трохи побарашкувати, таже не продав-єм ся тим силам, що не знав пощо і за яке осего дурника завзялися мордувати. По решті ему і так не довгі гони. „А вухо в мене, як сто вух —

підслухаю. Ага! Розкрию одну повіку, другу — і мій світ, моя сила, моє панованє! Сонце стоїть вже недалеко д'хати. Дразниться з нашою землею. Повигонить усі промені з хліва на землю. Земля не тішиться, не радуєся! Танець. Масне зіле, гий дама циркова, ласиться до мушія, першого аманта театрального, і пустує з ним, аж публіка — комахи, жуки, комарі, сверщики і я — ображені в своїх моральних началах, мусимо відвертатися і шепнути: Фе! Починаєся свист, скрегіт, заколот. Сонце прогнівилося також і спускає свої огняні повіки, — чи би зі встиду, чи би зі злости?! Встидатися немає причини, бо кілько то воно на своїм віку надивилося на всяку гидь. Промені знов у хлівці. Зо сто лиш вибігло на лужок та на потічок і граються. Ліс оподалік почорнів зі злости, що такі молодики, як лужок, мають кілько промінчиків, а він старий, заслужений, досвідчений, ані одного! Пустій — лужок ще й доганить старому: час тобі, дідоро, на опал у піч, на підвалину в сиру землю, тепер час на нас, молодих! Сонце має боя, аби старий не заглушив тих молодиків, що ростуть коло п'ят его, і загонить і тих сто у хлівець. Сонце тримає сторону молодих, буйних, смілих. Звідки і як набралися хмари і як верета закрили сонце. І починаєся відвічний бій між сонцем і темними хмарами. Зміркувала земля, що тут кров потече — і дροжить, і боїться, і журба в неї на лиці. Темно. Вже по бою. Сонце окровавлене стоїть над заходом, глядить на землю і каже: ще я силу маю, ще темноту подужаю, але ти, земле, бери з осего науку собі. Добраніч тобі. Старий і молодий урадувані йдуть спати, вже забули за гнів. Воріг мій гадає, що я нічо не бачив — дурень!

Lange замовлений — пришло.

Ваш

Стефанік.

11. V. 96.

53. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14 травня 1896 р., Краків.

Коханий Левку!

Дякую тобі сердечно за щирю пораду. Лист знищив-єм і тайни додержу. Стан між нами такий: я написав сестрі ще в зимі, що я єї люблю, бо сего хотіла, але не можу єї сказати, що оженюся з нею. Се був річевий зміст листу. Якби припало на іншого чоловіка такий лист написати, то може би інакше его й написав. Може би вийшло, що як любить — ergo¹ ожениться. Чому в мене так не вийшло? Може навіть у тебе так би вийшло. Отут і корінь річи. Відколи я пізнав сестру, відтоді і полюбив. Цинічні уваги Марка,

¹ Значить (лат.).

а далі і ради єго — то голос вопіючого в пустини. Та зараз по запізнанню з сестрою наступила і переміна в мені. Не дивно, бо перший раз я полюбив. Оже зачав я себе аналізувати, дошукувати в собі спершу якогось чоловіка, ще не ясного, а далі певного чоловіка, такого, як сей або той знакомий. Дальше хотів-єм змайструвати себе за років п'ять, десять і т. д. — що за один я буду, який? Мені конче хотілося знати „по[ло]жительно“, чи я буду такий, як багато видіних мужчин, за котрих кождий і я може сказати: се такий, се такий і т. д.

Я не спускав з очий двох причин, котрі формують кожду людину: а се самого чоловіка яко характер і тип єго, і друге впливи з'поза него, так звані обставини. Робив чи думав я се з дуже великої любови до Гені. Я хотів знати так як з писаного, що я буду такий і такий, з такими а такими хибамн, а з такими добрими сторонами. Дійшовши так далеко, я хотів сестрі все то шнро розповісти, аби вона знала, з ким жити має. Того самого я би був зажадав і від неї — я би її вже так розпитував, шоби-м довідався за все. Се бо є перше услів'є шастя в подружю — знати себе взаїмно, злі і добрі сторони, бо тоді можна відповідно до того вкупі поводитися. Знати, напр., що одного з них робить злосним, заздрим, а то і бішеним, аби таких річий не робити, не говорити. Злі прикмети у кождого є, ніхто не є ангел, навіть і люблена. Знане ж добрих боків треба розвивати, робити задля них і т. д. Не перечу, що вік, здоровле, приналежність до одного або другого слою суспільности має також свою вагу, але тут, в сім спеціальнім випадку, о сім нема бесіди. **Ще** образоване. Я дуже скептично відношуся до образования галицьких жінок. Крім кількох, то всі жінки галицькі, що ходять в капелюхах, образованем собі рівні. Так само інтелектуально стояла панна Теодорович з Русова, як і Геня, хоча перша знала романи читати по-французки, так само стоїть Ольга Гаморак, хоч говорить іншими словами як сестра — але обі будуть говорити про річ мівко, необразовано. Кобринська, напр., є талановита та образования у неї нема. Stuart Mill, кілька книжок інших за еманципацію і з економії — то ціле жерело, з котрого черпає — і є нудна. **Ще** більше — бачив-єм революціонерки, і сі також необразовані. Образовані жінки є рідкість, я бачив лиш одну — Окуневську, а читав Ковалевську. Інша річ, чи все лиш образовану жінку можна любити. Я без мотивів кажу, що не все любиться образовану, де є вибір між образованою а необразованою, дуже часто вибираєся послідну. Опроче образованих людей і межн мущинами так мало, що брак образования не може бути перешкодою, аби пібратися з дівчиною. Я тому так розписався о образованю жінок, що ти в листі клав на се дуже велику вагу, і ще тому, аби раз бути im Klaren¹ з сим образованем. Без системи нема науки і образования. Нам може здаватися, що системи науки на уніве[р]ситетах дурні, але ми несвідомо чуємо

¹ Мати ясне уявлення (про що) (нім.).

їх користь в освітанню. Доки жінок нема на університетах, досі нема межі ними і освітаних.

Вертаю до своєї секції. Не буду тобі вповідати, що за муки терпиться, як пореся сам чоловік ножиком аналітичним. Кожний свій поступок береш, вивертаєш на всі боки і переконаєшся раз, що ти дурень, знов, що свиня, знов ще, що брехун, і т. д. — аж доходиш до хороби моральної, до зневіри в себе, до декадентизму, іпохондрії. І маячиться тобі то люфа від револьвера, то погорда усіх людей, котрих ти любив і поважав, то подла смерть в шпиталю. Що говорити — мука! Але як перейде чоловік сей пробний огонь, як зачне виздоровлювати з сеї хороби, то надходить ясність в ум, рівновага душевна і взглядне щасте. Мартович є добрий обсерватор і він не раз питався мене, чи ти не хочеш стрілятися? Був такий час, що се питане було злобою дня у мене. Та тепер той час далеко за плечима, а я лиш скажу тобі, до чого я дійшов. Ото я є фантаст. Сей genus¹ мого характеру має такі підряди: плани, котрі не можуть перейти в дійсність, брїхоньки і добрі брїхні, котрі я в силі пустити і сам у них майже вірити, що так було; оптимізм певного рода. Другий genus, що я ідеаліст: підряди такі: вражливі дуже на біду і кривду, нові вражїня раз по раз творяться і затемнюють передні, а за сим брак рішучости і завзятости, ненавиджу безвзглядности і люблю людей усіх, бо потрафлю не раз плакати над бідою їх. Третий genus, то є позістаість дідична усіх мужицких дітий — мовчаливість і потайність. Підряди: заздрість, інтриганство, посвята і тихе ігнороване людей. До цілости годиться додати, що ніколи не зробив-єм подлости хоча би лиш в гадці. Яскраво може видасться тобі зіставлене таких ціх мого характеру і зле вложені.

Може й слушно, але аби їх поставити рядком і після генетичного порядку треба би списати з десяти таких аркушиків.

На підставі сего знаня себе я не можу так, як ти би міг, напр., сказати за два або три роки я оженюся. Я не смію. Я тобі скажу, що жду божого змилованя і лиш маю надію на сестру, на кілько єї не лучиться жених. Лучився — все пропало, може і я. Бо люблю єї страшно і чим я непевнійший за ню, тим більше люблю. Та помимо таких мук, я би не відважився єї більше сказати, як лиш люблю. Тому я тобі писав і просив, що як буде хто єї сватати, чи як там, то відводи потрохи, а вже цілком ві[д]ражуй, якби мала бідити. Я вчуся дуже і скінчу борзо.

Осе я тобі висповідався до чиста. Ніхто такої сповіди, крім тебе, не вчує. Може би я і не зважився на се, але твій послідний лист був такий щирий, що я тобі не міг інакше писати, як лиш так. Пиши скоро лист.

14. V. 96.

Твій Стефанік.

¹ Рід (лат.).

17 травня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Нині мене сумліне заболіло. Воно все було в мене здорове. Я так гадав та й обмилився. Така обмилка дуже болюча. Але най Вам розповім як було. Іду вулицею та й „філософую“, що, бач, дощ ллє, як з цівки, а мені нема біди! Позволено мені забігти в будь-які сїни та й перечкати зливу. А будь я в Белелуї або в Сяноці та й не то! Треба би зараз газдині белелуйській (газда звичайно в полі під возом мокне) сказати: „Славайсу! Ег, то-то вїділо, як з коновки, коби хоть чисте!“ — „Сохрань, господи, лиш від граду, а ви відтїв?“ і т. д. За сховок треба в нагороду цілого „діалогу дощєвого“. Був би-м щось і далі думав — то певно, може за місто і за село, може за соціалїзм і дрібну власність, може би був говорив з газдинею, що „сигонни жити — каміня гризти“ — не знаю, що би-м думав? Хто думка пан?! То кажу не думав-єм далі, бо перед очима, перед душею, перед цілим мною станула драма муки зо змученими людьми в ролях.

Напереді босий хлопчина здув хрест угору. Ледве ноги волочить за собою, але на зеленкуватім его лиці можна прочитати буту. Несє хрест, веде похорон — головна роля. Далі йде чотири хлопчики, все по два в двох парах. Несуть трунву на дручках. Якби на тій трунві не було намальованого Христа, а напереді та аби зеленкуватий хлопчина не ніс Христа, то я би допевне помилився. Погадав би-м: несуть скриньку з парасольками на почту. Оббивають хлоп'ята босі пальці по твердїм каміню. Помучені. На трунвочці віночок чічок жовтєвких. Бідний віночок, бідні цвіточки! Такі колачки, як сей віночок, та дають сиротам у церкві за „Простибіг“. За трунвою іде кілька бабів з вазонками на руді. Бідні ростини, бо листє в маю жовтє! Бідні, помучені руки, бо для підпомоги чепляються за рубець спєнцєра. Змучені провожають одного замученого в сиру землю. Бідні, помучені!

Змучений і я, тож йду за своїми. Та одна баба каже мені забиратися і не робити сміху з їх похорону. Я відійшов, бо баба добре знає, хто змучений, а хто не змучений. А я, дивїть, обріхував себе і мав за змученого. А от баба каже, що ролі для мене в тій драмі ще нема! Христос змучений, бо людей спасав, хлопчики — мученики нашого ладу, баби — вони мучениці, бо зродили мучеників, а вітки я тут взявся?! Хотів бути мучеником, не протерпівши мук! От брехун!

Та й заболіло сумліне!

Дякую Вам за прєгарний лист і за прихильність до такого нероби. Я от направляюся, зачинаю знов любити людей, терпїти з ними і радуватися. Час від часу я занепадаю з надміру тих терпїнь. А їх так багато! Та й хто не занепадає? Коли їдете до нас, коли побачу Вас на двірці Краківскім? Хотів би-м бути близько коло Вас — може би сили набрав та подужів. Ваш Стефаник.

27 травня 1896 р., Краків.

Дорогий Левку!

При нагоді клопотів з „Гр[омадським] Голосом“ нагадую собі таку розмову діди́ча русівського з радикалом-мужиком. „Що ж ще не випроцесував Вам „Хлібороб“ панских ланів?“ — „Прошу ясно́го діди́ча то би довго тре процесуватися та адукатів перекупляти, а то грошей нема защо і друкувати. Аді вже 2 місяці не приходить на пошти“. — „Ов! то вже Корчак не має Івангелія, аби Вам казаня казати. Тепер радикали за Ваші гроші п'ють та гуляють. Поміркуйте, що Вас, мужиків, є зо 2 міліони, а як Данилович від кожного хапнув лиш по 50 кр., то має міліон, та й двори буде, та й вдер Вас ліпше як пан“.

Що собі „радикал“ потім міркував — не скажу, та все таки щось мусів міркувати. Але як з мужиком так зробить ще „Поступ“ і „Гр[омадський] Голос“, то не ручу, аби радикал не нагадав собі слів ліберального пана і не дійшов до конкляузії: „все, на тот приклад, ошука — і рада повітова і радикальство“. Сего би треба стеречися і вести мужицкі видання солідно. Тому хоча не зовсім радо, а таки раджу тобі обняти редакцію „Гр[омадського] Голосу“ до часу, заки Мартович вийде з войска. Роботи меш мати богато, але і користи не мало з того часу. Я обіцяю тобі писати до кожного числа. Обіцянки дотримаю. Ще урозуми Трильовського, най він закине гет „Трильовску гадку“ видавати в Коломні „Громаду“ ніби місячник, що має популяризувати науку. *Curiosum*¹: Коломня і Трильовський та популяризувати науку! Ще каже, що він гадає трохи і заробляти на сій газеті. Які люде наївні бувають! Але і ся „Громада“ буде сюжетом розмови за два місяці поміж паном і радикалом, бо має бути навіть ілюстрована. Дійсно, час би вже найвисший, аби перестати дурити мужика. Се ж політичне проступство зі сторони інтелігентів, а деморалізація для мужиків! Їдь же і редагуй „Гр[омадський] Голос“.

Лист сей пишу на почті і тому такий розвезений. Книжки прийшли запізно, тож як ще хочеш книжок яких, то упімнися.

Листу таки чикаю від тебе і рішення щодо „Гр[омадського] Голосу“.

Цілую тя.

Стефанік.

27. V. 96.

¹ Недоречність (лат.)

9 червня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Ви може бачили статую того післа з Маратону? Є то, знаєте, вирізьблений патріотизм і любов до рідного краю, видоложена долітцем на прегарнім тілі горожанина.

Статуя виглядає отак. Біжить той посел, лівою рукою держить-ся за серце, аби не розпуклося передчасно, а в правій тримає пальму навперед себе. Тіло — то одна одніська скісна лінія від п'яти до руки, а в тілі, в душі одна одніська гадка, аби сказати співгорожанам: *γενικήρατεν*¹. Гляючи на сю статую, Ви доспіваєте собі решту. Прийде він на ринок, скаже лишень одно слово та й вмере. Співгорожани піднімуть дороге тіло і поховають у високій могилі. Вчені, поети і різьбярі будуть славити его в історії, в поезії і різьбі. Потім пійдуть всі ті співгорожани на Маратон, глядітнуть на поляглих братів і говоритимуть: шкода, що й нас тут така смерть не спіткала! Тепер перебігніть своєю фантазією тисячу і сотки років і дивіться на другого горожанина.

Вибираєся у далеку дорогу. Хреститься, клякає перед іконами і наказує жінці, аби хати дозирала. Хатні его провожають, прощаються, ще раз обзираються за ним і дивно стає хатнім на душі. Ще ніколи чогось так не надіялися.

Йде мужик, йде та йде. На тлі зелених нив і голубого неба червона точка не то стоїть, не то пливе. Вітер час від часу розкидає поли червоного халата, а в голові мужик усякої собі гадає. Далі монолог: „Якби цар землю наново ділив, то конче треба би конину купити. Доконешне-е! Вже десь зажичуся, а купити мус! Нічо не поможе. Як муть ділити, то якби мені та попри моє вріжали...“ — Та й аж цмокнув.

Йде та йде, а на четвертий день на однім горбику як став, та й примерз до землі, та й засторопів. Щось урвалося в нім, але чи в голові, чи в серці, чи в трунку? Шум в голові. Забув за поділ землі, за жінку, — за все забув. Забувся о світі, обезсебився. Чув лиш, що тут ему амінь! Не поміститься тут ані его халат, ані его чорні руки, ані думки задушевні, чув, що він грішник, що ему би тут йти якимось не таким, як зеленими нивами.

Перед ним стояла мама — Москва. Від голубого неба красше мала небо, бо золоте, від чорної землі мала красшу землю, бо червоним піском устелену. Палаці і хати обснувала щонайдоросшими сукнами, щонайкрасшими цвітами!

Перехрестився та й сонний пішов у надземску Москву.

Одна одніська гадка була: разочок на царя глянути!

¹ Ми перемогли (грецьк.).

Якись муки переносив з рафінованою радістю аскета. Били его, товмасили, а він все кружив навколо царя, як кружить несвідома порошинка навколо сонця. Врешті впав серед страшних болів і спам'явся.

Думав за поділ землі, за жінку, ще й за конину збирався думати, та якась підкова, станувши на голову, перервала любі гадки.

В музею города Москви є статуя того післа з Маратону. Статуя так майстерски зроблена, що здаєся, біжить на Крету, аби братям сказати *великіхачев*.

Цілую Вас.

Стефаник.

9. VI. 96.

57. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

12 червня 1896 р., Краків.

Дорогий Левку!

Мені дуже не хочєся писати про ту „Громаду“. В листах дуже тяжко дискусію довести до кінця, а ще таку важну, як от про видавництво наукових писем для мужиків. Старатися буду не писати богато.

Можна в пана-бога не вірити, то можна і в Т[рильовсько]го. Коломия не є місто, здале на видаване наукової газети, бо не має бібліотек, а Т[рильовсь]кий не є здалий редагувати яку-будь часопись, бо не має відповідного знаня. Даймо на то, що Т[рильовсь]кий запевнив собі співробітництво таких людей, що мають знанє і не буде треба его голови ні нащо більше, лиш на переписанє статей і на розісланє нумерів, то все-таки газета не буде добра, бо буде єї бракувати одноцільності в переводженю наукових тез. Це додам, що Т[рильовсь]кий яко редактор марнував би себе, его ґрунт є агітація і він повинен се знати і не сунутися в редактори лиш з тої амбіції, що, мовляв, Данилович був у Коломні і редагував часопись, чому і я не маю бути видавцем?! Врешті можна би сі хибі якось направляти і таки видавати письмо наукове, бо котра часопись є ідеально редагована? Але власне тут я стаю вже рішучим противником „Громади“ із слідуєчих причин.

Зачуваю, що в Перемищині раді би тамошні радикали мати свою газету, таке саме доходить [до] мене і зо Збаражчини. Подумаєш ти над сим грозячим партикуляризмом (бо плани сі не здійсняться ніколи, бодай за нашого живота) і доходиш до того, що русини ще довго не будуть мати ні сильного товариства, ні газети, аби могла виходити більше як два роки.

А „Громада“ Т[рильовсь]кого? Се ж таки смердить тим партикуляризмом і тим, що кождий патріот хоче бути ватажком з неограниченою властю. Є тов[арство] „Поступ“ і має гроші, і має видавати наукові речі для мужиків. Що ж більше натурального, як взятися Т[рильовсь]кому до звербованя талановитих людей, аби писали

до того товариства, як він вже так відчуває брак науки серед мужицтва. Ні, Т[рильовсь]кий вербує співробітників до „своєї газети“! А може думає собі, що до „Поступу“ треба більше науки як у его газету? То яка ж то буде наукова газета? Міркуй далі. Т[рильовсь]кий має в Коломиї „Народну Волю“, „Народні спілки“ і „Науку“ в Снятині. Се є організації вже існуючі, і їх би треба тримати, бо вони упадають. Чому Т[рильовсь]кий сих робіт не робить, а хоче газетярити? Тому не робить, що тяжко, що лиш Гарасимович міг тримати сі товариства (в Коломиї) в якім таким розв'іті і лиш він робив як чорний віл. А не стало его то попри Т[рильовсь]кого і Д[анилови]ча і товариства сі чимдалі упадають. Задля сего партикуляризму і задля такого нерозуміння своєї ролі у Т[рильовсь]кого — я є рішучим противником его редакторства.

По-друге, час би вже не деморалізувати і себе і мужиків і не починати жадних громацких робіт, котрі мають напевно на нічім скінчитися.

Віра в свої сили при таких легкодушних експериментах щораз більше уступає місця апатії. Час би врешті братися вже до тих наших інституцій партійних, котрі вже існують. Ось задля чого я противник „Громади“. „Поступ“, а в данім разі місячний додаток науковий до Гр[омадського] Голосу заступили би коломийську наукову часопись.

Якось занесло мене до Велички і я оглядав копальні солі. Файна, небоже, мертва природа! Глибоко в сирій землі нападає тебе гармонія безглядного супокою, сну камінного. Неорганічна Нірвана зі своїми скристалізованими красотами спиняє в дрожаню кожду гаузуку нервів. Такий солодкий супокій під землею і такий повний і абсолютний. Здаєся, що смерть, то нічо таке страшне, а хто знає, чи може не краще. Але й тут дух чоловіка вбачає *Strebung*¹. Мертва ся природа незнаними законами кристалізуєся в чічки, в листочки, в деревця і стремить до того, аби зробити поміст, перехід між тим, що ми зовемо світом неорганічним і органічним. Йде до того, аби зараз на початку великого ланца показати, що той ланц в жаднім місці не перерваний і що тягнєся невпинно аж до найкращих думок мозку, аж до найгорячіших дрожань люб'ячого серця. Великий гімн природі промикаєся десь з нескінченної далечини і чоловік переконуєся, що все одно, чи бути першим, чи послідним вогнивом предвоного ланца природи.

Але ще одно звернуло мою увагу. Вложити в жерело сільне кімачок от хоть би і вербовий, подержати его там хвилину і витягнути, то чоловікови аж хочєся в чудеса вірувати. Кімачок пропав, а замість него маєш прегарну піраміду. Понавішувано на ній листів, цвітів, симетричних фігур, перлів і дорогих каменів. Промені електрично[го] світла не в силі вдержатися на сих красотах і стрімголов спадають і розсипуються кождий на десять, аби світити голубо, червоно, жовто. Ті десять розсипуються в душі ще на десять, але

¹ Прагнення, стремління (нім.).

вже невидних, і викликають вражінє чувства якоїсь ще більшої, ще гарнійшої краси. Гляючи на сі чудеса, я гадав собі, що так само дієся воно з любов'ю нашою. Найдеш собі дівчину, що має слиняні зелозі, цибульки неприємного поту, відходову кишку і рапавий жолудок, ніби кімачок вербовий, — і скупаєш єї в своїй могутій фантазії, вбереш єї в усі краси світові, даш єї красу мілоньської Венери і усмішку ба[к]хантки, і невинність Діани, і в своїм питомім творі кохаєшся цілим собою. То твій твір і ти єго нікому не даш потоптати і житєм важитимеш задля сєго ідеального єгоїзму! Але відбий з пірамідки чудні твори — лишиться кімачок, але возьми з любої дівчини ті красоти, що-сь на ню понакладав, — лишиться людина така, як міліони других, що хліб їдять.

Ось маєш твій стосунок до Н. Як ти вже котрусь перлу рушив із неї, то недалекий час, що ти і решту скарбів своєї фантазії з неї поздіймаєш.

Я в тім щасливім положеню, що мої скарби там, де їх хочу мати і не думаю здіймати! Чи тих скарбів хоче дівчина, чи ні — то моя фантазія все їх буде на ній уміщувати, і доки я хочу, то мусить ходити в моїх перлах, хоча би мала витися під ними, як в обняттях гадини.

Повномочія не даю жадного, бо не можу дати, не маю права. Книжок не посилаю, бо 1 липня вже їду з Кракова до Русова. Тут буду тиждень, а потім перебу[ду] цілі вакації на Буковині. Ти зараз мені відпиши. В Русові будем бачитися.

Мій коханий, будь здоров і сердечно поздоров сестру.

Стефанік.

12. VI. 96.

58. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

26 червня 1896 р., Краків.

Любий Левку!

Дякую тобі, що написав-єсь про віче, в жадних часописах не мож було дошукатися вістки. Я не хочу найгірше думати, але видиться, що радикалізм мужицкий в нашім куті трохи гей підупав. Чи аж так, що мужики не чують інтересу до вічів — не знаю та з письма твого троха тим заносить. Сидиш на плящу — ліпше знаєш. Лиш я таки мав радію, пишучи, що най би Т[рильовсь]кий держав рух рад[икальний] в русі, а не сунувся в редактори. Я глибоко переконаний, що „трильовщина“ нашого мужицтва інтелектуально не підійме. На се є Франко, Данилович, Мартович etc. Т[рильовсь]кий впливає на мужиків хвилею, лицем своїм, руками і загонистою завзятістю. Чоловік він є хвилі, а ніяк [не] вічної букви. Вже такий придався. Се він повинен знати. По решті, як він і ти думає, що

ліпше, аби він уїдався з патріотами за п'ятку на „Громаду“ і сунув у ту „Громаду“ „трильовщину“ і в сей спосіб тратив енергію на жєбручі kwesty¹ газетярські — то най Вам буде. Я би Т[рильовсь]кого хртів бачити лиш агітатором. Се, природно, не склонить мене, аби я відражував кому „Громаду“, — най читають кому хочєся.

Я такий з'абсорбований наукою, відчитами, zebrańiami², комерсами і т. д., і т. д., що не маю горячійшого бажання, як сидіти спокійно в селі і не чути десять разів на годину: Verlaine, Zola-плагіатор, стрейк в Neukirchen, Ходинская площадь. Все має свою міру, і нерви також мають свою. Тепер живу лишень гадкою, аби дістатися на зелену траву і мовчати і не мати нікого, аби ставив які-небудь питання.

В Русові певне зійдемося. Книжок я не буду мати, бо аж з Русова спроважу нових, але як спроважу, то дам тобі. Не пишу довгого листу, бо не хочєся якось.

Здоров сестру і, як що є цікавого, напиши.

Стефаник.

26. VI. 96.

59. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

3 липня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Чекаю та чекаю та й не дїждуся листу від Вас. Я би ждав і рік, коби віщий був, чи аби яке лихо не закралося до Вашої хати. А так боюся, дуже боюся, а Ви, як Вам добре, нічо не пишїт, лиш одно слово: нам добре!

Я мусїв здержатися з виїздом до 10 липня, бо мої вчителі хотїли, аби-м ще слухав великих їх слів. Я слухаю малими своїми ушєсами, але борзо дуже випускаю на вітер. Ранїсько 10-го липня їду до Збаража, аби в околиці роздивитися, що по собі лишили наші бідні емігранти. Звідсіля їду до Русова і тудя прощу писати. Потім подам адрес у гори.

Я тепер у свіжїм світі — за кулісами. Спїває в тутешній опері Крушельницка, наша землячка, як Павлик називає сю паню, і через ню я дивлюся на то, що намено его: „за кулісами“. Світ дуже ладно урядив, що замкнув куліси „за кулісами“. Сама землячка має прєгарні голосницї в горлі і розумне лице. Долїшна губа трохи звисає, та єї з сим дуже до лица. Ви не майте лишень боя і не думайте, що я, описуючи землячку, вже й полюбив єї. Бояв би-м ся, аби не зїйти на занадто утерту дорогу. Пишїт ще до Кракова, але конче хоть одно слово.

Ваш

Стефаник.

3. VII. 96.

¹ Збирання (грошей) (польськ.).

² Зборами (польськ.).

7 липня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Якби-м міг тепер з Вами говорити, то говорив би-м три дні і три ночі. Не за себе і не за Вас бесідував би-м, але за людей, в сім випадку за моїх товаришів. Я їх шанував і любив, а вони мене. Годі було не любити молоденьких ідеалів і кучерявого волосся. Та такої ріжноти було: і рожеві, і зелені, і жовті, що веселку з них мож було змережати. Я не міг слів дібрати, аби сказати їм, які вони файні! Згодом однаково ж росли кучері, а вони їх у циркуліка обтинали і водами пахнучими пригладжували, ідеали свої рожеві, зелені і жовті обдирали з красок, аби сталися коліру матового, чи, як вони вповідають, аби були об'єктивними. З дня на день друзяки мої все матовіли і старілися і на превелике їх диво не бачили нічо в собі, аби далі разом жити. Та й, як усі старі, найшли собі обруч залізний і добровільно обгородилися ним. Як ніхто не йде попри них, — то всі вихиляються поза обруч і на самолівку голосять: ми солідарні, ми в єдності, ми корпорація — не смій злословити!

Я не дався скувати і відійшов від них, аби більше не здибатися з ними. Вони ж закричали за мною: ти єдність поломив, ти громаду оставив! Я відрік, що громади не люблю, і пійшов своєю дорогою.

Та дорога самотна, якась темна і тяжко нею самому ходити. В душі ялось гірко, бо поза обручем, у моїх другів, я лишив частину фантастичної дружби і буйності мої, і молодості мої. А тепер треба би доконче той обруч доти гризти, аж пукне в десятюх місцях і пустить мені товаришів. А робота тяжка — а я сам, а товариші всі заковані! Але на Вас надіюся, Ви зі мною та й розірвемо залізо, та й випустимо на волю несвідомих.

Нині вечером надіюся побачити шановну дружину Вашу і коханого мого незнакомого. Цікаво, що як мене всі покинули — то той маленький їде до мене і моргає оченятами, як коли би приповідав: от я просто з вільної Гельветії, там також є такі, що їх всі покинули, але вони такі дужі, що стоять самі, і на закованих не оглядаються. „Я такоз буду такий дузий“, — кінчить маленький, а я цілую его.

Пишіт до мене лист до Русова, але аж 15 липня, бо досі буду в Збаражчині. Даю довго часу на лист і тому надіюся, що буде довгий.

Ваш

Стефанік.

Дорогий мій друже!

Я би хотів бути тепер коло Вас. Не говорив би-м нічо, бо не вмю говорити. Глипав би-м крадькома на Вас, йдучи попри Вас та й отак думав: „Як громи б'ють, як блискавиці небо підпалюють, то якби ти, земле, не здрігнулася, якби ви, буйні вітри, не тікали і дерев не гнули, якби ви, воздухи, в купу не збивалися, якби ви, чічки файні і листочки зелені, не дрожали і не плакали — то я би з такими сусідами жити не хотів. Я би перекинувся у вулкан вогневий і спалив вас і на порошинки розбив і межі зорі блукати пустив, бо там жите би було, бо рух би був, бо біль від пекучого сонця! Якби ти, мій друже, не почув болю серед моря болю, — то бездушне лиш тіло на тобі!“ Та й тішив би-м ся, ой радував би-м ся і в долоні плескав би-м, якби Ви падали під гнетом терпінь. Тішив би-м ся, що Ви дусші від терпінь і що за годину їх переможете. Але за годину, — та що за годину, за місяць Вас ще не побачу, а так хотів би-м. Ой веселив би-м ся!

Кількома опадами нагонив-єм ся питатися Вас за жінку Вашу, нагонив-єм ся та й не посмів. Якось боюся, чи воно та добре буде, як-от так запитаюся: чи дружина Вам здорова і добра та чи веселості в серцю має багато? Боязко ставало. Чому? А хоть язик урубайте, не скажу. Лиш оце знаю, що сумління свого боюся і жінок. Сумліне не все чисте, то і боятися є чого, та жінок за що? За що Вашої жінки? Маленьке лиш пояснене. Жінки Вашої з'бояв-єм ся від тогди, як на улиці Шевській хотів-єм їм кавалок спідниці урвати. Поміркуйте, що таке залицяне було в перший день нашого знакомства. І підіт же, якого я боя дістав! На мені тепер ще шкіра збираєся в горбки і долинки, як нагадаю, що може сим писанем щось напакощу Вашій жінці. А то якби так мало бути, то нічо не згадуйте шановній докторші!

Се, бачте, відай, діличність мужицкої неповоротности. Все гадаю собі у голові: от стану на чобіт, або приступлю спідницю, то ніхто не подумає, що пошпотався, кінь на чотирьох та шпотаєся, або не уважив, а навпростець уріжут: Колик непогинистий, мужичок неповоротливий. Та й сміх або сожаліне. А сожаліне я страх не люблю! А як вхожду до якого дрантивного салону, то на мене поти керваві збивають, та й ревно молюся: сили небесні, угодники православні, я знаю, що щось вистрою, допевно вистрою, але ласков своєв небеснов вдійте, аби-м збив лиш шибку від вікна, а вже ніяк від образу! Велике діло ніби збити скло від образу. Вдарю головою (до песьої шкіри такий високий вигудів-єм!) або позіваючи протягну руки та й пропала моя слава парубоцка! І жадна панна не повість: нудко „от там отому“ від наших делікатних розговорів та й стовк образ. Ні. Буде одна з другою, ганьба крилата, шепотіти: як матсіє кошам¹, він стовк образ п'ятами. А мої бідні п'яти

¹ Люблю як матір (польськ.)

дзеленькатимуть о долівку і встид із-за голови їм буде. І встидливі п'яти вхоплять неповоротну голову та занесуть додому. А мама: що ж, дитинко, веселив-єсь ся помежи дівчатами? То бо і є, люба матінко, що там лиш панни були і образи, що їх якийсь біс все ставить мені під руки. А панни ж, що за віра — питає мати. Та, відай, лютрианська. Ото!

Сердечно Вас здоровлю.

Стефаник.

62. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

8 серпня 1896 р., Русів.

Коханий друже!

Я не писав нічого тому, що шибав собою по горах і вандрував самотою без паперу. Тепер спустив-єм ся на доли. Воздух далеко тяжший і люде не такі гарні. З моєї вандрівки нічо не пишу, бо коло 20 серпня сподію Вас побачити і буду Вам дивні дива, божі казки розказувати.

Що Вас так довго задержує у Швейцарії? Я думав, що Ви в Сторожинци, і писав туди за Вами.

Напишіт до Русова картку, коли певно будете в Сторожинци.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

8. VIII. 96.

63. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Жовтень 1896 р., Краків.

Дорогі Ви мої!

Я на Вас ніколи не буду гніватися. Ви є мій приятель, а я на приятелів ніколи не гніваюся, хіба якби перестали бути моїми друзями. А Ви все будете моїм сильним другом. Мені аж страшно від письма Вашого і прикро, до сліз прикро, що так гадаєте о мені. Ви повинні знати, що я на Вас не можу гніватися. Як я від'їхав від Вас, то лиш один бог знає! Сум такий сивий, такий безконечний найшов на мене, що хотів-єм з Глибокої вертатися до Вас назад. Вернутися та й сказати: дійте, що хочете, а я не можу від Вас їхати, хочу бути у Вас. Ви би були сказали, що ти, дурнику, ще трохи посидь у нас, а далі забирайся та й до роботи. А я би промовляв просьбою. Бо лиш я виїхав від Вас та й почув, що я вітер у чистім полю — сам. Та й довго банував-єм за Вами, та й не писав, аби-сьте не жалували мене, бо тоді я би Вам написав таке писане, що мусіли би-сьте мене пожалувати. Тому я не обзивався. Пішов-єм у „політику“, аби перемочи сум, поїхав-єм до Кут, аби Вас ще раз

побачити, вернув-єм до Русова, аби брата віддати в рекрути, а на нашу бідну маму лляти воду, аби не мліла. Потім пробував-єм творити силу з молодих літератів наших. Збирав їх, наказував, аби сили божої не марнували, аби небо людям утворили. Врешті дав-єм проект заснувати літературний журнал для нас. І заметушилася братія і заговорила. Лиш тепер шукаю чоловіка у Львові, аби нам провадив редакцію, а з мого суму за Вами вийшло би гарне діло. Шукаю богачів, аби грошей дали, шукаю мудрих голів, аби писали. Чи вдасться викресати нам трохи вогню — побачимо. На кождий спосіб прошу Вас підпомагати мені радою і письмом. За такими справами пройшов мій час і через те не писав-єм, бо хотілося дати Вам вже щось певного. Але видите, що ще і тепер нічо певного не могу Вам сказати.

В Кракові сижу лиш 3 дні і якурат збирав-єм ся писати до Вас, як настигла Ваша карта. Друків жадних не одержав, не знаю, чи Ви послали до Русова, чи до Кракова? Якби пропали, — пришліт ще раз. Як можете, то пришліт мені усі Ваші праці — я буду радуватися. Брошуру Дашиньскої посилаю.

Чикаю письма від Вас.

Стефаник.

64. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1896 р., Краків.

Мій друже!

Насамперед за журнал. Як я від'їхав від Вас, то незабавки потому був-єм у Львові на з'їзді радикалів і там подибав-єм ся з молодими літератами нашими. Нарікали, кивали пальцем у чоботі на львівських редакторів, що не хочять містити їх праць. Кажали, що аби який редактор помістив яку працю, чи наукову, чи літературну, то треба: або стояти в его таборі політичним, або просто перекупити редактора. Додавали ще, що найрадше беруть до друку такі твори, котрі в данім случаю мають тенденцію сего або того гурту політичного. Конець жалів такий: не маємо своєї газети, тож марнуємося, а як котрий вийде наверх, то перефільтрований і скривлений. Я кажу рацію сим жалям, бо знаю, що редактори літер[атурних] наших часописів — се дурні, старі і шубраві панки. Дурні, бо нічого не знають і не хотя знати, старі, бо мають лиш Шевченка у мозгу та й то Шевченка, перейшовшого через коректу св[ятого] Юра, а шубраві тому, що шубраві.

Я подав проект молодим жалібникам, аби створити свій місячник, де би мали вступ лише молоді літерати з творами літературними оригінальними і переводами з чужих літератур та з критикою літератури нашої і чужих. Файно — пристали. Політики і духом не мало пахнути в газеті. Я знявся шукати редактора, бо самому редагувати годі було, і тому, що сижу в Кракові, і тому, що я в таких справах недосвідний — і не найшов поки що такого, аби ручив, що

часопись буде жива, молода і аби стояла на висоті штуки. Грошей був би-м роздобув на перший номер (120 злр.), та бояв-єм ся, що діло скінчиться на пробі і пропаде. А сего я не хочу. Хочу, аби така газета появилася і не падала. Тепер я в переписці з товаришами, та справи стоять так, що я не маю надії, аби вже в січні 97 р. зачати.

А тимчасом мені така гадка наплинула. Зачати видавати часопись аж в січні 98 р., але на певних підставах. Певні підстави такі: аби Ви і Ваша жінка і я взяли се видавництво на себе. Грошей найшли би-сьмо зо 500 злр. і сего було би доста, аби газету вдержати і поставити на ноги. Я би взяв на себе літератів наших, Ви би через Ваші стосунки найшли нам кореспондентів з заграниці, а жінка Ваші тримали би у нас через свої праці усіх жінок галицких. Я би ручив, що наколи би ми станули усі троє, то газета наша вийшла би файна. Ви не знаєте кільки то у нас талантів молодих а талановитих. Якби зібрав їх, якби дав їм місце на твори — отож би-м собі великдень зробив!

Дорогі! Ви не гнівайтесь, що я так сміло тягну Вас до роботи, що ані хвильки не вагаюся, що Ви мені допоможете. Я Вам можу все сказати, я можу Вас за сурдут потягнути, я можу Вас просити навіть о звізду з небес — я можу все, бо Ви мій, а я Ваш є. Але за то Ви можете мене за чупер ймити та й сказати: ти не городь дурниць, а слухай, що я тобі на се скажу. Я буду слухати та й казати: Дорогі, я хотів лиш трохи сонця пустити межі людей, я хотів ті зорі, що блимають слабеньким світлом, згуртувати і зробити молочну дорогу, аби людям зробити дорогу з звїзд краси. Отак би я казав, а Ви радували би ся, що такого хлопця собі виховали.

Аби з Вами спільно щось працювати, треба хоть трошечки знати того, що Ви знаєте. А я не знаю, ой не знаю і баную, що не знаю. Бракувало мені Вас у Кракові з самого початку студій, аби знати. Але рівно напишіт, що би то я мав робити, аби Вам помочи, не аби разом з Вами підписуватися, то я попробую, а як не зможу, то щиро скажу: ні, не можу. Словацкого твори пішлю Вам, але аж першого грудня.

Мені сумно, що так марне ідуть літа. Але про се вже в другім листі.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

65. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

24 листопада 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Радість моя велика, дуже велика, що Ви не відкинули моєї думки. Я Вас успокою і скажу, що я вже найшов такого чоловіка, щоби добре вів газету. Се є вже у нас знаний літерат і талановитий Василь Щурат. Про сю справу однако ж більше не пишу, бо буду з Вами бачитися і тоді поговоримо.

Най буде, що трохи за себе Вам напишу. Я від першого року моїх студій трохи впав у долину. Було так. Надіяв-ем ся, що на університеті найду можливість вчитися. Я був дуже пильний через якийсь час. Але згоді мене професорі з цілою гурмою щенюків доводили до розпуки. Лиш я хотів стати блисше до стола лекційного, аби ліпше що оглянути, — зараз доокола мене ставала купка людей, моїх товаришів, і сі просто, як в казці, змінjali свій вид і божу тварь. Я бачив у тих пильних тварь локайську, приємненькі усмішки, тіло разом із серцем готове, аби вигнутися, як вужевка, в кожний бік, навіть у той, куда не вільно згинатися. Я не міг відтогди йти між них. Я все відсувався, аби не бачити ні сих перших, ні професора, ні стола. Мене відтогди ніхто не бачив в іншій лавці, лиш у послідній, мене не знають товариші, хто я, а професорі не знають, чи я студент? Так донині. Без бою, я би там не стояв між ними. Так пішла моя наука. Я би тепер також не пішов до них. Бо треба би було зараз нисше, як треба, схилитися, бо треба би було сказати, що я „*tylko nauka, a żadna polityka*“¹ не займаюся, бо вимагали би, аби я подавав руку тим асистентам і коасистентам, — я ж би попик свою руку в руках денунціантів. Тому я Вам згадував, що йдуть мені роки мої марно. Тому я веселюся, що Ви хочете мене взяти до науки. Я хотів давно признатися Вам, що наука моя, то нуль, і хотів-ем просити, аби-сьте мені подали книги і програму науки. Але я встидався. Тепер Ви сами зробили перший крок. Оже ж прошу Вас подайте мені за порядком від азбуки книжки, а я буду вчитися і навчуся. Лиш не гоніт мене між столи професорські, бо не пійду.

Другий лист напишу, може ліпший, а сей такий прийміть, як є. Сподіюся дістати фотографію Юрчика, бо ми з ним кореспондуємо.

Здоровляю Вас.

Стефанік.

24. XI. 96.

66. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1896 р., Краків.

Мій друже дорогий!

Не могу Вам затаїти якоїсь безсильности, яку учув-ем, читаючи спис книг, котрі я маю вивчити. У мене зчаста лучаєся почуте безсильности і непевности. Давно я дуже грижівся сим, а далі гет привик до своєї малоти. Бувало так: увійду межи люде і нагле почую спад сили і звужене думок і невдоволене. За малу хвилину я був у кишені якогось панка. Чув-ем, що сижу у кишені від камі-

¹ Тільки наукою, а жодною політикою (польськ.).

зольки і був би-м дав незнатищо, коби лиш панок визволив. Такого панка я відразу не злюблював. Як вдалося, то і мстився зараз на місці, і злісно мстився. Але чим дальше, то я привикав. Не раз піду в місто і двояко з міста вертаю. Або якийсь чоловічок везе мене в кармані, або я везу багато чоловічків. Повні кишені маю, наладовані усяким миром божим. Виймаю одного по однім і тішуся ними та й посилаю додому. Кажу на відхід „здорові були“ і бачу, як гурма вилізає і розпливаєся в просторі. Тепер я навіть не гніваюся, як хто хапне мене за пазуху. Бери та неси, як любо, а мені що вадить?!

А як сам перший раз був-ем у Вас, у Кракові, то Ви також були такі недобрі, що хапнули-сьте мене в карман. Я вийшов від Вас трохи гнівний і з тим, аби більше не датися сховати. Більше від того часу я не був у Вашій пазусі, бо якби ще раз було лучилося арештоване, я би втік.

Отак сховали мене в карман і книги Ваші. Рішив-ем ся так само, як з Вами зробити — не датися. Отож попробую.

Я тепер радуюся зимою. Люди так бігають по вулицях, як коли би десь щось забули і вертають борзенько, аби ще застати згубу на місці. Вусаті дуже обережно тримають лід на вусах, а невусаті закривають гет лице, мов би гадали: на що маю виставляти тварь, коли нема вусів та й нічо не намерзне? А хлопці, мой, мой! Йде маленький з нянькою та й фатає ручков спадаючий біленький мотилік; заки донесе, аби глянути — вже нема. Хапає, лапає, фатає — та й все нічо нема. Потім дивуєся, личко гей посмутніє і може так у головці своїй розгадує: „паскудні, то на землю можуть падати і не тікають, а від мене зараз навтеки“ і машерує сумно далі. Ті другі хлопці, старші, то май інакше. Знають секрет, бо беруть сніг з землі і грудку цілу. Кладуть книжки, чи чоботи, чи уберію — що вже там несуть — та й гайда у бій. Не у кровавий, але в біленький, хлоп'ячий. Война. Руки тікають то в сторону противника з грудкою, то до кишені або рота без грудки, то до землі за грудков. Ні один не був у штурмі, але кождий знає, що так „приписа“ кажуть, аби руки раз у рот класти, а другий раз, аби за снігом сягати. Жаден ніколи не змилить. Люблю дивитися на сі битви, б'ються маленькі, неначе своїми серцями сніжними, а кров без серця тікає в личко і глядить, чи аби серцю що злого не сталося. А собі живо нагадую, як то я раз був малий і вийшов на сніг і не мав у кого кинути грудкою. Вийшла моя добра мати, і я пукнув єї. Здивована погляділа на мене, а я моц завстидався. За хвилию вийшла моя сестра і мав-ем ціль. А сестру мама вислала з хати, кажучи: а йди-ко Марійко, чос Василь кличе. І мати моя хора, а Марійка давно вмерла, а все-таки як згадаю ту пригоду, то тішуся, хоча смуток повинен здусити радість.

Не будьте ж такі злі і прийдьте доконче на свята; я би сів у Снятині і їхав би-м з Вами до Черновець, то би-м надивився на Вас і наслухався Вас. Я від 10 грудня буду в Русові, а до 8 гр[удня] сподіюся ще письма від Вас до Кракова. Напишіт, коли менше-

більше переїжджали би-сьте через Снятин, то я би сидів у Снятині зо два дні, а тоді телеграфували би-сьте st. Sniatyn, Narodna Towarowa. Приїдьте ж, приїдьте!

Зі Сторожинцем переписуємося часто і файно.

Ваш Стефанік.

67. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1896 р., Краків.

Шановна товаришко!

Нині післав-єм Вам книжку Буржета „Lügen“¹. Книжка добра, як знаю з критики, але сам ще єї не читав, то ж нічо більше сказати за ню не могу. Буржет сам є великий психолог і звертає увагу на такі дрібниці в чоловіці, що буває аж нудно стає від его аналізу. Глибше однак посягнути, то найдеся там вияснене не одного поступку люцкогo, котрий для суб'єкта є мимовільний, а для оточеня невияснений. Читати треба поволеньки і малими дозами. За два тижні надішла знов книжку і т. д.

Я сидів у Львові добу у тім готелю, де все Ваші тато перебувають. Був-єм зі Щуратом; в справі нашого журналу літ[ературного] говорили-сьмо довго і стало на тім, що аби видавати. Пізнійше однак ж надибали мене достовірні люде та й казали, що Щурат чоловік непевний і має за собою „турбацкі“ вчинки. Мені таки добре стало страшно і встидно за нашу молодь. — Тепер напевно не знаю, що буде з моєю „доброю ідеєю“, як каже Франко. Був-єм у него довше і видів-єм, що є хорий, чи запрацьовуєся, чи може заслаб на ту саму хоробу, що жінка? Робить він на мене вражінє нашого сільского дуки, що сам богатий і міг би жити добре і роздає багато на церкву та жите его не стоїть ані одної гарної хвилі, ні одного ясного промінчика. Такий Франко бідний богач! Ганкевич гадає видавати робітничу газету, лиш ще марниці не має — грошей. Впрочім у Львові нема більше нічо. Вахнянин герой дня — але Русь пустиня — голос чи добрий, чи злий у тій Сагарі скоро завмирає.

В Кракові всьо благополучно. Біда схована в сутеренах, слабість в клініках, злодійство в арештах. По улицях ходя лиш самі порядні люде. Спочатку пригнітала мене возня великого міста і відбирала мені всяку енергію, але тепер вже уходив-єм ся. По решті се доля кожного, що над'їде з тихого села у в[елике] місто. Сів-єм до роботи і тягну, доки не кину. Ще занотую Вам цікавий феномен техніки драматичної. У Лейпцігу грали „Гостя“ (смерть) Метерлінка. Старий дід чує, що хтось загостив до замку. Всі заперечують. Але д'опівночі вмирає ему донька, — сліпий каже: я видів гостя. Публіка в театрі сиділа так тихо, що та масова тишина загіпнотизувала єї і зробила з неї актора. Сцена властиво була аудиторією. Жите

¹ „Брехня“ (нім.).

є драма, а люде — актори (стара впрочім байка), але ще жаден драматург не казав публіці грати драми в театрі!

От ми таки не попрощалися, бо прощане послідне зробило фіаско. Добре. Бо якого біса нам прощатися? Ми ж не розходимося! Один Матейко прощався з розумом.

Жду листу від Вас і Матейка.

Здоровлю Вас усіх сердечно.

Стефаник.

Ласкавій для мене цьоці передайте мої вдячні поклони. Дай боже, аби було за що дякувати.

Ст.

68. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

Грудень 1896 р., Русів.

Добра пані!

Хотів би-м Вам з глибини найглубшої серця мого подякувати за Ваш лист. Але я не вмю вже, я забув файно говорити. А приїхати не можу. Я би Вас і гостей Ваших покомпромітував. Якби-м побачив лиш пробіск щастя на Вашім святім вечері, — то би-м розплакався і горячі мої сльози впали би на Вашу білу скатерть; а якби-м видів дрібку нещастя, — то би-м додав до него кілько свого, що страва Ваша застигла би і полином просякла би. А якби я увійшов до Вашої хати, то Юрчикове деревце зломило би ся. Ні, я не до людей; зараженим людям низькими болями і такими муками, котрих ані вповісти, ані сказати, ані убити не можна, — таким людям на святій вечір заказано сидіти коло стола. Їм вільно глядіти на гарно освітлені вікна, на деревця хлопчиків, — але з брудної вулиці. Там мають стояти, а хлопці, що ходять колядки колядувати, мають їх замісити в болото. Болото студене і легонько його мати на чолі, бо ялось жар уменшує. Як хто дуже терпить, то хоче, щоби тим мукам ні кінця, ні початку не було і аби все були більші, страшнійші. Се одинока радість.

Я Ваш приятель є і буду і все буду. Але Ви моїм не будете, бо я Вас можу затроїти, — а так приятелі не роблять. Але найліпше я Вам так скажу, що я пес перевалений. За того пса то найстрашніша історія, яку я знаю із людей, і зо звірів, і гір, і долин.

Іде собі пес. Зелена мушка бренить ему коло рота, а він — кланц! — але мушка втекла, а він — кланц! — а мушка втекла — аж рот зболів. Йде собі кукурудзами, гарбузине чепляєся хвоста, фасоліне заперло дорогу. Сів собі та уломив шуличок кукурудзи та й ссе молочко. Солодке, таке солодке, що небо сине не таке солодке! Сонце світить, ховаєся в его шерсть і ему там під кукурудзоком рай. Але надійшов мужик, ушмалив буком та й перевалив, та й пішов. Лежить пес, голову приткнув до широкого листа гар-

О. Гаморак (фото 1901—1902 гг.).

буза, а молочко тече зубами, але таке гірке, гірке... Небо таке жовте, жовте... Кукурудзок якийсь багровий, багровий. А мухи зелені надлітають, але нема вже: кланц! кланц! Сідають спокійно і живцем заїдають і злизують молочко з зубів.

Ви мене не втратили, але я Вас. А як собі нагадаєте, що у Вас нема приятелів, то вдарите своїм чолом о мене, як о скалу, та й нагадаєте собі, що я є. Одного-сте мене маєте. Маєте, маєте, аж самі хіба не схочете.

А тепер вінчую Вас щьвистем, здоровльим, аби-сьте щасливо зачали і ще краще обпровадили святій вечір. Аби та радість, яку-сьте мали від дитини малої, аби вона вся прийшла до Вас на святій вечір і сіла на Юрчикове деревце і аби-сьте обоє були як діти.

Будьте здорові.

Стефаник.

69. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Русів, нового року 1897.

Коханий друже!

Доста було мої турботи, нарешті дав-ем собі спокій! Гадаю собі, чим довше не будемо разом, тим краще буде нам здибатися колись в будучім. То буде файна година, але тепер вона ще в божих руках. Тимчасом я сижу в Русові ще до кінця січня і тут ще сподіюся від Вас листа. В неділю їду до Сторожинця, аби повітатися з Вашими та розпитати їх, що Ви говорили за себе і як виглядаєте? Вітха буде.

У мене і сусідів зачався сьогодні новий рік, але сумно. Ліс, давний сусід села, встав рано, як коли би змарнів від вчора — зчорнів цілий і схуд. Почав нахилатися до села і шепотіти, але так жалісливо, що всі хати наші розплакалися. Дрібненькі сльози котилися по вікнах і не переставали до заходу сонця. Маленькі галузки корчилися з болю, а пні все ними трясли і змушували шептати сумні якісь вісти зі світів, що лісови вітер приніс. Шуміт, шуміт, шуміт — каже пень, — що, що, ой що — питають прутчики.

„Вікна плачут, Катре, обітри платочком“, каже мама, а Катруся обтирає віконця, а Іванко маленький плаче і не дає обтирати і говорить: „хощу писати“. Мама відкликає Катрусю, а Іванко пише на заплаканих вікнах. Глянув на ліс і збоявся і втік на піч. Потім зліз назад і хотів знов писати, але віконця вже Катруся обтерла. Плаче. Мама бере его на руки, показує ліс і каже: лиш плач та вова з ліса прийде та й тебе хапне та й по тобі!“ Іванко поліз на піч та й заснув. „От дурне“, гадає мама і усміхаєся.

Д'вечеру ліс змордувався і задеревів і заснув камінним сном. Із світів далеких, із-за водів глибоких надніс сумну вість до села. Чи то війна буде, чи помір на люде, чи саранча сонце сховає, чи

пани панчину заведуть? Бог знає — ми не знаємо. Христимося і спати йдемо.

Лиш одна баба Тимчиха знає, що ліс шептав і що то буде? Сидить на печі і пряде вовну і віщує дівчатам, що на вечерниці зійшлися. „Чули-сте дівчата, як ліс шумів? Война буде, ой буде. Так: і війни ще не було. Всі царі будуть си бити. Усіх хлопців і чоловіків заберуть і всіх уб'ють, а потім старих озмут і вони не повертаються. Лиш баби, дівки і діти полишаються. А потім голод буде. Аж потім буде людям ліпше, бо рекрутів вже не мут брати“. Дівчата мліють зі страху і не хоча йти додому, бо страшно. Тато веде доньку додому і сварить, чому забавилася. „Я бояласи, бо баба казала, що така війна буде, що і вас уб'ють, і нашого Юрка уб'ють, і всіх уб'ють“... — „Добре, що тебе лишут“, каже тато і гадає собі: хто знає, може й буде війна, і не годен заснути.

Так ми усі разом з лісом, з бабов Тимчихов, з дівчатами і татами творимо то, що житем називається в селі, а що поза селом називають люде поезією. Над нами блідий, безкровний місяць, а ми в хатах з заплаканими вікнами супокійно спимо, хіба дівчатам сниться їх милий, але вже у війні вбитий. То лежить Іван дес у чужих краях на білім, острім каміню, а кров з него стікає, а він каже: болит мене серце й голова, а ще мої дівчиноньки коло мене нема. Вона роздирає вишиваний рукав надвоє і затикає рану в серці, і видить, що кров ще більшою струею витікає. В розпуці кричить: Іванчику, не вмирай, не лишай мене! Мати її будить і хрестить її і каже вже більше на вечерниці тебе не пушу, бо та баба якихось байок вам понавповідає, а потім спати не дає. На другий день брат каже мамі: ма, видите Марія з Іваном своїм і вночі не хоче розлучитися. Треба сказати Іванови, яку файну любку має. — Марія червоніє і тікає з хати, а всі регочуться. Дівчина за хатою перечікує сміх і говорить до себе: бодай ту бабу бог побив!

От Вам окраєць життя нашого в селі, Ви певне назвете его поезієв і будете нас мати за щасливих. Добре, ми щасливі до якогось часу. Але як нас сум спіткає і горе, а ми Вам про нього будем писати, то Ви не називайте того поезієв, але муков і горем.

Пишіт довгий лист.

Ваш

Василь.

70. ДО О. К. ГАМОРАК

12 лютого 1897 р., Львів.

Шановна приятелько!

Ще від суботи я в дорозі, а Краків ще далеко від мене — я у Львові у Вашого тата сижу оце вже третій день. У Коломиї також тільки просидів.

Віча, бесіди, агітації! Встає бесідник та й бесідує: а я вам кажу, люде, що як нашого кандидата не виберете, то запродасте діти свої,

родину і Русь. Пропадемо, братя, але я сильне вірую, що не бути тому, — наш кандидат буде послом.

Така бесіда стереотипова є, і всі партії так говоря через своїх бесідників.

Мені вільно було сидіти між публікою і грішну думку мати отаку: не пропадемо і не зрадімо. З публіки багато було таких грішників.

Сохрань боже, аби я сміявся над запалом людей! Зву себе і таких, як я, грішниками. Хвиля хвилю доганяє, не знати, чи з морщиня на воді не стане гора води і не пріжре тих, що пустилися на скло водяне? А я і другі грішники стоємо над берегом та й кажемо: нема що казати, — ті люде мають запал і силу, най ратуються, — ми не поможемо, бо ні запалу, ні сили ми не маємо. Грішники ставляються тепер в ролю учених, філософів і артистів. Добре роблять. Прецінь іншого виходу нема. Хто видумав кулі і карабіни і силу облічив розгону олова, сей не провадить війни. Стріляють і гинуть ті, що дістали готовий карабін з кулею і силою.

Сумний час настав, бо ніхто не хоче признавати грішників і праведних — всі люде. Ще гірше стало, бо вчені і т. д. розійшлися з тими людьми, що мають силу і запал і сидять в спіжарни, спільній для всіх людей, і перестають бути живими — се средство до поживи. В спіжарни сидять не *Übermensch*¹, але *Unmensch*². Є на березі Прута стіна жовта, червона, сива і т. д. — цілий поклад. Червона, сива і жовта, то вони собі червоні, сиві і жовті, але є в них одно спільне, що права Ньютона всі вони держаться і вночи і в днину.

А як межі людьми хто стане ученим і т. д., то каже, що для него інше право, як для тих, що читають его книжки. Се є нещасте. Бо гине від своєї власної кулі, а не від кулі другого. Се самоубійство. Отаке самоубійство лежить плитою над солею землі нашої — над ученими і т. д.

Та принайменше сі люде, учені і т. д. йдуть лицем на смерть. Вони герої. Але серед нашої суспільности намножилося багато таких, що віщують смерть, а хотять жити. Се темнота, що гірше вадить, як явне самоубійство. Се той вонючий гній у нашім суспільнім житю, що затроує і затроував наше повітре. У Львові старі і молоді кажуть, що нічо не буде з кампанії виборчої, хоча сильне симпатизують з кандидатами. Се трагікомізм, т. є. такий, що і смішний і гинути мусить. Наша політика ціла трагікомічна.

Ганкевич і в Коломиї і в Перемишли агітує против Окуневского і Франка за польско-соціалістичними кандидатами. З принципу мусить, хоч рад[икальні] кандидати ему дуже симпатичні. Подайте трохи світла у голову шефа молоді партії. Чи принцип є щось надлюцке, а симпатія щось люцке? Чи чоловік не признає тих принципів, котрі ему симпатичні?!

¹ Надлюди (нім.).

² Нелюди (нім.).

Франко залюбився у польских людвцях. Сі послідні получили з католиками, мають вступити вже до „Koła“ у Відні, голосують за Вавельом у соймі, що буде коштувати мужиків 50 мільонів, відмовляють радикалам підписів на інтерпеляції за те, що голосували проти Вавеля і т. д.

Франко возиться зі Стапінським і каже себе припоручувати виборцям через такого чоловіка.

Трильовский злий, що не лиш він скликає мужицкі віча, але і Дудикевич. Він з принципу є за кандидатом соціалістичним, але з симпатії стоїть за кандидатом радикальним.

Павлик робиться хвостом Окуневського, бо чиймось хвостом він та мусить бути.

Данилович — нулі, Гарасимович також.

Чи таку політику сих наших заслужених людей не можна назвати зрадою вже як не мужиків, то партії радикальної? Але може і не можна. Се є Kołowacizna polityczna w radykalnej partyi¹ — се правдиве і сумлінне.

Я вам дуже файно дякую за лист послідній, до Русова післаний. Се була справді приятельська прислуга, щоби задля личної цікавості другого чоловіка кільки заходів робити. Се може зробити лиш приятель і позвольте себе і мати за приятеля.

Нині їду до Кракова і там сподіюся дістати від Вас лист з дописками Івана.

Coll. physicum!

Будьте всіма здорові.

Стефаник.

Львів. 12. II. 97.

71. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

12 лютого 1897 р., Львів.

Дорогий мій друже!

Нині рано я мав дістати гроші та й не дістав. Усіх моїх знакомих я перешукав — не було. Завтра або аж у вівторок дістану з дому та й зараз пішлю. Як мій лист дістанете і як Вам таки конче треба, то зателеграфуйте, а я мушу найти. Мені дуже смутно, що я Вам не міг послужити, а Ви мені не раз. А ще мені видиться, що відколи Ви у нас, то я маю ще більше право до Вас і більші обов'язки. Я не писав тому, що гадав гроші найти. Я не дав за програне і шукаю.

А вже коли прийде яка грошева справа, то я до нічого. Я не люблю ніколи словом згадати за прокляті гроші. А тепер я Вам буду сповідатися за ті гроші, що я від Вас забрав. Насамперед ті 20 злр. на помешканє Біборському я не віддав, а взяв довг на себе. Той пан, що ті гроші позичив, — не віддав. Потім 5 злр. я взяв від

¹ Політична метушня в радикальній партії (польськ.).

Вас у Сторожинцю і не віддав. Ті 16—20 франків на побитих при виборах я дав на адвоката проступникови виборчому. Він лавив по агітації, а жінка го сварила, він жінку вбив. Я єму дав на адвоката і ті гроші також винен партії. Але партія з тими грішми самовільно обходиться. Завтра напишу Вам лист і може гроші пішлю. Як Вам конче треба таки зараз, то телеграфуйте.

Ваш

Василь.

12. II. 97.

72. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Краків, 14 лютого 97.

Coll. physicum.

Дорогий друже мій!

То я знов забіг у агітацію виборчу не з любви до політики, не з прихильности до кандидатів, але з великої до хлопів любви. Три тижні сидів-єм у гірських селах і вповідав-єм там, як що куда світом іде, а вони мені усілякі практики. Тримає гуцул відозву виборчу в мозилястих пальцях і не чує, чи має що в руках, чи не має, і так балакає: „Панам ні пся мама, гроші, моспане, мають та й гайда мужикам посилати на пошті папері, а дурні мужики, йди та слухай казане аж у Коломиї. Ліпше вже до церькови йти та попа слухати, то блисше“. Один із них сидить коло вікна та й нараз каже: „Мей, адьи кумедія!“ Всі вибігають з хати на злість усякому парламентаризмови. Видять таке: малий хлопчиско запряг двоє ягнят до саночок, сів на саночки та й поганяє батіжком. Я вижу, бо також вийшов-єм дивитися на кумедію, як по снігу серед величних скалів, серед лісів, що виглядають на сонце, як просо руде, засіяне на горах, іде на санчатах маленький хлопчик і сонце заглядає в єго чорні очі і смієся з него, і він смієся, і гори сміються, і ліси сміються, що таке воно мале та й забігло з ягнятами маленькими mezi таких величних, як ліси, гори, сонце. І я сміюся. А гуцули сміються також і кажуть: „з цього, мой, газди не буде!“ — Вертаємо назад до хати і я говорю їм бесіду агітаційну, а кождий з них роззявить рот, пустить ниточку слини до землі і злучиться тою ниточкою з землею і каже: „а, правда, пані, що як бих не вібрали посла, то бих далі жили“. А я, бідний агітатор, кажу: „Та правда, щоби-м жили“. „Ото бо і є!“ — кажуть мені і розходяться, а я чую, що кепский з мене агітатор, бо не змушую їх, аби мене слухали, лиш сам рад би-м їх слухати. По трьох тижнях я вертався і гуцули говорили: „добрий панок якийсь, лишень не знати, чого зимі йде у гори, хіба дома роботи нема?“ — Так що я в Кракові, бо жандарми хотіли ймити, а я втік, бо, кажуть, взимі зле в арешті сидіти.

Дорогий мій і сильний і шановний друже, пишу Вам це тому, аби-сьте мене оправдали і не гнівалися, що до Вас не писав-єм. Ваш послідній, прегарний лист може найбільше тому винен, що я пішов

межи тих людей, що годні ще сказати: хочь не віберемо посла, а жити будемо. Я лиш пішов глядіти на ту силу, за яку Ви там уповідали. Був-єм у Сторожинці два дні і там мені уповідали, що Ви може до Кракова приїдете, ой як би-м тішився! Напишіть, що Ви ще мій друг, і не гніваєтеся.

Ваш

Василь.

73. ДО Ю. В. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1897 р., Краків.

Коханий Юрчику!

Я прошу та прошу твого образочка та й не можу допроситися. Тепер посилаю тобі образочок писаний, може за него дістану тв'ї. Знаєш наші села? То тепер таких образочків, як отой нисше, сотки діються. Малі хлопчики кукають з-поза горну і добре обсервують, чи мама або сестра не зобачить їх саночок? Сотки таких хлоп'ячих сценок тепер по селах. Сей мій образок давний, але я его віднайшов і даю тобі его, бо він хочь не штудерний, але файний. Такий файний, що моя сестра і моя мама питалися мене, чому я збрехав та й перехрестив Василя на Івана? Але читай!

С а н ч и т а

хлопчика зимова сценка

Іванко

Марія, его сестра

Мама їх.

(Мужицка хата в зимі. Мама і Марія сидять на лаві під вікном. Мама пряде куделю, Марія вишиває плечіка. На печі з-за горну видко малу ніжку, відти падають на припічок маленькі трісочки).

В хаті

М а м а. Ти знов майструєш, майстре? Я то тебе, мой, намайструю! Аби-м де ніж сховала — все найде. Але коби-с'си втьив та аби-с плакав теж то спарю.

І в а н к о. Ая. Таки зариз?

М а м а. Но. Но!

М а р і я. Аякай, аякай, але як скау дьдивив, що з кошниці дра-ниці вітьгаєш та санки майструєш, то вони тебе облуп'я.

М а м а. То він санки майструє, цес кустрюбатий майстер?

(Підлізає на піч та й відбирає санчита. То дві драничці, споєні поперечков і затесані як копила від саний).

Мама. А то стариган, вже би худібку обійшов, а він сидит у попелі та санки віробіє. А потім, сновида, лізе в сніг та й кашлає і спати не дає.

(Іванко зсувається з печи — в одній руці великий ніж, в другій друга поперечка від саночок та кризь плач):

Іванко. Чікайте, чікайте, не куп'ю Вам червоних чобіт д'великодню.

Мама (усміхаєсь). Не треба мені твоїх чобіт.

Марія. Та най майструє, мамо, бо ме ландувати лавицями та павуків шукати та й стіни обшуровувати.

Мама. На. Майструй, але якби ж тьи на дворі вздріла та й аминь ти зроб'ю!

(До Марії)

Мама. Але всему то ти, сивуле, винна, бо даєш му чоботи, а воно плентаєси по надвір'юку. (Іванко сідає серед хати та й теше другу поперечку).

Мама. Іване, йдеш ти на піч!? На голі землі чипітимеш? (Іванко лізе назад на піч і трісочки знов падають на припічок).

Мама. Дівко, ня, може би-с собі найшла яку роботу? Віши-ваєш та вімережуєш як безробітна.

Марія. Таже зимі нема сапаня, не знати що робити?

(Прикладає плечіка до рукавів)

Марія. Дивіткоси як файно?

Мама. Файно, файно, але чьис корови доїти. (Виходить).

Іванко. Маріє, пусти на двір' лиш трошки. (Злізає з печи з готовими санчатами).

Марія. Заберешси. Треба мені ганьбу за тебе відбирати?

Іванко. Чіка, чіка. А волічку тобі не звивав-с-ми? А видиш? Пусти, пусти.

Марія. Про мене, але мама наб'ють.

Іванко. А як? Зараз таки. (Витягає з-під постелі сестрині чоботи і влізає в них та й шкрьомбає по хаті).

Марія. Ой ти, шкрьомбо підвіяна. Ходи най онучі навию на ноги, бо заковийзниш. (Саджає Іванка на коліна і вбирає).

Іванко. Маріє, борзо, бо мама надьдуть.

Марія. Годи! (Завиває братови голову червонов платинов і вбирає в кожушинку. Іванко, так убраний, йде до дверей).

Марія. Таже груди голі, чікай най тьи зацінкаю. (Зацінкає. Іванко виходить).

На снігу

Дві вишні за хатов обсіпані снігом. Горбик. Іван попід вишні бредє снігом та все оглядаєся на санчита. Паде в сніг. „Агій“ —

каже та встає. Бродить по снігу та все глядить на санчита і знов паде. „Та бо!“ — говорить і підіймаєся. Стоїть, витягає руку з рукава і шпортає пальцем в снігу, конче хоче здоймити звізdochку біленьку, що блищить в снігу. Пробує кілька разів — не можна. „Заєдно втече“, — говорить та й кладе змерзлий палець у рот й другов руков тягне санчита. Бродить ще хвилю, „Я вже йду до хати“. Заходить в задні двері.

Знов у хаті.

Мама. Ци ти, дівко, маєш розум, ци ти вістаріла его, що пускаєш дитину у сніг. Посинів і замерз як кечин. Але бігме скажу дьидиви най го і вб'є! — Дуже змерз?

Іванко. Так щипає в пальці, що є!

Мама. Видиш, дівко, видиш твій розум? Таже розбери го. Та води дай, най му запарі відийдут.

Марія. Видиш, чорте, лиш ганьби наслухайси за тебе (тормосить ним).

Мама. Борзо, борзо, бо дьидя йде до хати.

(Обі скоро розбирають Іванка, він лізе на піч, а мама ховає сачочки під постіль).

74. ДО Ю. В. МОРACHEВСЬКОГО

Лютий 1897 р., Краків.

Маленький приятелю, коханий Юрчику!

Я так шукаю за дарунком для тебе, як давно старий дяк шукав, аби мене обдарувати. То я бувало прийду до него, стану собі коло порога та й очі мої липнуть до грубих книжок, що були замкнені на клямки мосіндзові. Якби так відімкнути клямку, розтворити на колінах книжку та й мочити палець у роті та й листки обертати! Там десь образків, якби-м потім мамі став оповідати!

Я стояв та й собі так розписував у голові, а дяк тимчасом шукав для мене образка або скриньочки з паперю. Давав та й питав: коли прийдеш? Я тримав дарунок у руці та й собі питав: а коли каєте прийти? — Прийди у суботу.

Я йшов додому і раз і другий і третий раз віймав образок з пазухи та й обдивлювався, чи де пса або другого хлопця не видно та й дивився на образок. Прийшов згоді додому то ліз на піч, у куток та там вже добре надивився. Потім злізав-єм з печи та й показував дарунок сестрі та й мамі.

То ти дознаки так прийшов сегодне у гості до мене. Я тебе посадив на кріселце та й кажу: ти мені у хаті наймильнійший гість, бо я тебе дуже люблю, але дарунків тобі не дам, бо я не маю краших, як твої мама. Але за то я тобі розповім за хлопчика, що его весна вбила. Будеш слухати. — Буду! Мама мої однако такі сумні, то вони сидя тепер і нічо би не говорили до мене, а так то хоть вас послухаю. — Добре.

У долинку коло ставу зійшлися сонце, вітер, воздуха та й став та й таки верби, що над ставом стояли, та й радили, коли весну пустити з неба. Морозу та й місяця не було, щось гнівалися та й дома остали.

То заки вони ще радили, то сонце так сміялось, але так сміялося, що хмари всі повтікали у море. А як хмари повтікали, то воздуха стали такі легкі, такі чисті та й дякували сонцеві та й за то всі сонцеві промінчики пускали на землю попігратися. Вітер за тот час все ставав на став, аби слід зробити та й аби видіти, чи в него ніжка файна. Але став шкаботав его в ногу, а він тікав на верби та й допікав вербам. Вони із-за того все покивували руками, а часом то ловили вітра та й кидали ним до землі. „Що, мой, драпаннши на мене, — казала верба, — не можеш каменем сісти?“ А вітер — пустяк скіц! та й знов на вербі. Верба люта аж люта! „Зачинаймо, мей, ту раду, — каже сонце, — мені далеко, нема як баритиси“ — „Та як зачнемо, — каже вітер, — коли землі ще нема“. „Аді генди суне вже, — кажут воздуха, — дрантива та й чорна, як коли би штири дни не їла!“

Вже всі зійшлися.

Стали вони радити, радя, радя, одно цеї, друге тої, от як то в раді.

Але вибігає до них хлопчик. Такий файний та любий та й зачив гратиси. Оббігли его сонцеві промінчики та й зачіпають его. Один лізе в очи, другий у пазуху та в рукави. Аж сонце каже дітем: мой, бахурія, лишете хлопця. — Втекли. Став хлопець над ставом та й ймивси верби, верба рада, така рада, — то так давно, як єї хлопці не обіймали! А вітер собі до хлопця. Забіг у пазуху та й вибіг рукавом, замотався у волосє а відци скочив у вухо і не гвавтує у вусі, ні, аж хлопець мусів го вігнати. Став зачав собі робити фотографію з хлопця, бо був файний, а воздуха забігли єму у груди, аби там подивитися на серце, ци добре?

Пропала рада. Усі коло хлопця.

Весна вже чикала коло радних і мала зараз спуститися на землю, як лиш урадя, що має вона бути. Земля собі чикала, бо весна єї все убирає, як книгину до слюбу. А то диви нічо з ради — усі коло хлопця.

Гадає собі весна: я цього хлопця вб'ю!

Гадає собі земля: я цього хлопця вб'ю!

Минуло щос зо дві неділи і знов була рада.

Сонце каже: гадаєте? — мені весни треба? Мені лиш робота. Рано вставай, пізно лягай. Каже вітер: най буде весна. Я маю тільки втіхи тогди. Забіжу помежи чічки, що то ними земля завітчалася, та й термошу, рву, роскидаю, а земля така злосна як дівка на данци. як єї парубок барвінок з позлітков зірве. Кажут воздуха: мені весни на яку стилу матір! Накличе собі хмарів та так мене обмочить, що рубца нема сухого. Та коби це! А то ті хмари як си

зітрут, то вогню дають. То як зачнут мене печи, як циган залізом. Я тогди так реву, так реву, так гримлю!

Але верби, став, земля конче хотіли весни та й рада стала така, що весна має бути.

Вже була весна, вже земля лагодилася до слюбу, а файнний хлопчик вибіг у долинку та й ляг на травичку та й уснув. Прийшла весна та й пустила єму іди в кров, прийшла земля та й сказала: я тебе з'їм!

Вбила весна хлопчика, а земля єго з'їла. Єго ховали на весні на могилі. То було давно.

Тепер, любенький Юрчику, йди додому та й кажи мамі, аби сміялася до тебе і не тускувала.

Будь здоровенький.

Стефаник.

75. ДО В. І. МОРACHEвського

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Ваш лист, то як файна на весну розцвіла черешня. Цвіту, зеленого листя багато, а там від опівночи є галузка і на однім листочку єї слеза. Лиш одна слеза. Чи Вам, дужому і файному другови мому, не зависла одна слеза на віях? Бо лист Ваш то такий, як коли би віщував великий плач у Вашій душі. Коби я милився.

У нас весна — шість мужиків руских погибло від багнетів, а тисяча сидить у криміналі. То вибори з загальної курії. Для мене се весна, бо чують мої мужики крові у собі багато і виливають єї в чорну землю. Тішуся їх силою і їх пролітою кровєю, бо кров змие болото з нашого тіла і з ран наших тріло.

Ой на селі також буде весна. Біла хата купаєся в сонці. На приспі перед хатою кури дзвобають стіни. Навколо хати герцюють хлопці на деревляних конях. У хаті мала дитина граєся і ручков хоче ймити барви веселки, що крізь вікно увійшли до хати. А старий дід сидить на лавиці і навколо єго сивого волося розсипалися тисячі променів весняних. А волося діда як промені осінні, що лишилися від осени. А в серці у діда якась радісна туга промикаєся. І глядить дід на дитину, що граєся барвою веселки і шепче: „то давно було, як я так грався!“ І дивиться дід на сонце, і з журбою промовляє: „чи довго ще я буду дивитися на тебе?“ І чує дід на сивій голові теплі промені весняні і каже: „тепленько, весна буде, бо сонечко файно гріє“. І я чую, що дідови пустилася по зморщенім

лиці слеза, бо дід весну любить, бо дідови на весну жайворонки співали, бо дід на весну кидав зерно у божу землю. А тепер весна є, а хто знає, чи годен він піти в поле і зерно розкидати і жайворонспіву слухати?

І дід обтер слезу і нагадав собі свою молодість. Вінок споминів разом з весняним сонцем найшов у серце. Поле широке, зелене, воздухи чисті, его нива, его волики і плуг его, і він ходить за плугом по тих полях широких, і ходить, і ходить. І чує дід, як коли би весняне сонце вливало в старі кости ще силу і чує, що ще буде ходити по широкім поле. І радісно ему в душі.

Вийшов перед хату, крикнув: „аушь“ на кури і сів на приспу против сонця. І почув дід якусь музику, ему знакому. Ту музику укладають: сміх дітей, що герцюють на деревляних конях, шум галузя вербового, голос псів, що гавкають з утіхи, шум потока, що пливе попід верби, і вітер молоденький, весняний. А ту музику грає сонце, грають промені его. І почув дід музику своєї молодости, і видів дід музику — і чув, і видів музику.

А як він дивився на ту музику і слухав єї, то вітер закотив ему рукави аж за середину руки, і видко було худенькі, зроблені руки діда, що вигрівався на сонци, і чув, і видів музику своєї молодости.

Я Вам, дорогий друже, не годен сеї музики написати, але я єї чую, так чую, що все у мені грає. Якби-м був на селі, то би-м і видів ту музику. А якби-м був на селі з Вами, то оба любували би-м ся тов музиков, і я би плакав за старим дідом, і Ви би плакали. Чи будемо ми ще коли на весну укупі?

Посилаю Вам сей лист і жалую, що сам не можу йти до Вас і розповісти Вам за весну, і подивитися, чи не сумні Ви?

Ваш

Василь.

76. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

13 березня 1897 р., Краків.

Добрі!

Ви на Крету — а я до Тернополя їду. Хоть трохи ще хорий, але в русі і слабість ослабиться. Коби ніякий біс словом задавив. Мого товариша, кандидата з Тернополя, вчера арештували — аж я їду ему на підмогу. Коби хоть що помочи, або ему, або собі.

Будьте такі добрі та напишіт до мене до Тернополя — я буду у д-ра Вітошинського. Хочу і там ще знати, що з Вами дієся і яка душа Ваша, ци смутна чи весела.

Нині їду о 11. год. вночи, а до Тернополя над'їду завтра по полудни у 3. год.

Здоровіт Вашого тата, поцілюйте Юрчика і будьте здорові.

Стефаник.

13. III. 97.

77. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

14 березня 1897 р., Перемишль.

По дорозі до Тернополя — я трохи приослаб та й встав у Перемишлі, а відци їду до Добромиля, аби Франкови помочи, як не приарештують. Погода файна, жовнір ходить та й ніс му почервонів, але все вдає юнака, бо на варті. — Я буду у середу вже в Кракові як ...

В. Ст.

14. III. 97.

78. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

16 березня 1897 р., Перемишль.

Добрі!

Іду до Кракова назад. Ані мене не вбили, ані сховали. Лишень той готель, що я у нім сидів, обступила товпа підкуплена і верещала: „распнем“. Дурна товпа, бо лиш кричала. Ночєю мав-єм цілу зграю жандармів і поліцаїв. Нині отворив-єм бюро інформаційне і може яких 300 хлопів брало інформації на то, аби Франко дістав 24 голосів у Добромили. Та й ще багато усякого було. За то Вам з Кракова напишу. Напишіт зараз, що робите?

В. Ст.

79. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

19 березня 1897 р., Краків.

Коханий друже!

Я був через кілька днів на селах, аби казати мужикам, що кров червона чорній землі на весну не вадит. Я з ними ходив поміж шаблі і все казав: ви душі від шабель. Потім мужики впали з кандидатом своїм, а я казав їм, що вони ще десять послів чужих витримують. Потім нас арештували, але мусіли пустити. Врешті відвели мене до колії, і ми розійшлися як приятелі. У Кракові надіяв-єм ся застати від Вас лист та й не застав. Дуже боюся, чи Вам що злого не лучилося? Напишіт зараз хоть одно слово.

Василь.

80. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Нині я одержав зазив до збирання складок на родини мужицкі порізаних і поарештованих. У східній Галичині ще стоїть по селах військо, що кров з людий висисає. Збираю оже тут складки, а Вас

прошу, аби-сьте в Цюріху назбирали трохи гроший і мені післали. Ходить мені тут більше о маніфестацію як о гроші.

Як мете посилати, то напишіт, хто давав і кільки давав, а потім оголоситься в газетах. За тиждень може що узбираете.

Ваш

Василь.

81. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Сидів я, сидів та й не міг усидіти. Недалеко від мене били і рїзали. Я пішов тудя. Застав-єм подертий сніг на горах, заболочений на дорогах. Серед тої смерті сиділи чорні села, як тіні, як жужлі, спалені горячкою голоду давного і довгого. У селах — люде. Гадали вони і ще гадають, що їх сльози розсіються попід сонце і на сонце впадуть, і почорніе воно, і цїсареви знак дасть, що вони плачуть і гірко ридають. Гадали вони і ще гадають, що сльози їх на вітер усядуть і піднесуться там, де атоми пурпуру бога тихо обминають, і атоми шептати будуть їх сльози, і бог укритий покажесе, і буде з висот синих видіти їх, як плачуть і гірко ридають.

Потім я прийшов до них і казав їм, аби не плакали і аби гірко не ридали. Я їм радив, аби брали стріхи свої і складали одну на одну — аж під сонце. А сонце запалить їх високість і царя спече і бога покаже. Вони слухали мене і ще боялися. Але я їх таки намовлю.

Ми однако стали добрими приятелями. Я їхав, а вони мене прощали і розійти не могли ся зі мною. Жандарми надійшли і нас розтягнули. Се були бойки з Добромнльського повіту. Ми йшли темнов ночею болотами і раз по раз спотикалися, але не впав із нас ніхто, бо тримали нас плечі близьких, що разом з нами йшли. Довго ми йшли і хоть замерзали нам ноги і гнили від мокрого болота, то ми розгрівалися нашими великими словами. Потім настав день, і ми бачили ясне сонце і мідяні ліси, і чули-сьмо короткий, уриваний спів косів, що недавно надлетіли. Ми ще йшли, хоть бажали глядіти на сонце і ліси. Зайшли-сьмо у місто і надибали жовнірів, що стояли сперті на олов'яну збрую. Ми пройшли коло них, як діти, — невинні і цікаві. Потім вони нас, як дітей, загнали у церкву. Лиш у церкві ми були безпечні — ми невинні. Обступили вони церкву і хотіли нас там рїзати. Ми хотіли не датися і чарами святими боронитися. Прийшли потім начальники і просили, аби вийти, то будем безпечні. Потім ми вийшли, нас 24, і голосували.

По голосованю я казав їм, що можна і в церкві боронитися, а в хатах і селах, то конче треба.

Такі були вибори. Я за них Вам колись більше розкажу. Мій друже єдиний, я би рад бути з Вами хоть динку ясну і я буду доконче старатися, аби поїхати до Вас. Але Ви тимчасом пишіть такі листи, як пишете. Се сила моя і краса. Я по них ліпший і фاینіший. Пишіть.

Ваш

Василь.

Напишіть виразно, чиї імена подавати, а чиї не подавати і чи треба буде товариствам складати подяки? Коби можна, аби не складати. Бо се не конче добре.

82. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1897 р., Краків.

Ой Ви!

То байка психолог, але лист таки-м видер. А гадав-ем вже, що-м сказав знов якусь дурничку (це мій дідичний блуд) і єї травите, а аж десь гет, гет напишете: я була написала лист, але-м не післала, бо був острый, хоча Ви і заслужили на те, аби Вас змашкарити; тепер я усілася і вже-м ліпша. Отакого я надіявся. Бачите — не писане, а кепковане.

Матейко, я Вам кажу, що як ланцюжок закинувся, то він чувся трохи винуватим, трохи злим, трохи ймленим, як єму допікалося жартом. Це з нашого города чічка. Слаба, бо город виссаний, крохка, бо приморозки нашу весну навідують, і нефайна, бо сонця замало у єї листках. Ой, кажу Вам, що то за страшний стан душі у такого непридатного (*überflüssig*¹). Кожного чоловіка має за більшого від себе, а ратуєся тим, що ігнорує кожного, а не тим, аби придивитися тій великості і звести єї до маленькості або самому йти до великості. Такі люде не є дурні, але дуже нещасливі: ось, що каже Некрасов за них:

Улыбнись — непроворная, жесткая,
Не в улыбку улыбка моя,
Пошутить захочу — шутка плоская:
Покраснею мучительно я!
Помещусь, молчаливо досадуя,
В дальний угол... уныло смотрю
И сижу неподвижен, как статую,
И судьбу потихоньку корю:
„Для чего-де меня, горемычного,
Дураком ты на свет создала?
Ни умишка, ни виду приличного,
Ни довольства собой не дала?“

Чи Вам не видаєся так, що Некрасов був у Стецеві і видів Матейка і про него, таки з него ці вірші написав? Я так все піймав Матейка. Цікаво би віднайти коріне єго нещастя не лиш у нім, але і в єго оточеню, т. є. вдома, у школі, у житю. Колись будемо шукати.

¹ Надмірного (нім.).

впроз биллаши, Кривка, до стримур,
Ми ками весну тали дженто і надрайва
До сонци га мало чі аменткан. Ой,
Корну вем, що то же стдаль мий стдаль
Думі у тьокот не кридай мово (йвч,
Глі стізі). Кордого полове мей за
Большого від себе, а райнурей. Там, ш,
історич Кордого а не кіам, абн
Кридав италеи койи вели касейи звайт
зі же мексскі касейи. Абс самону ктис
до нескі касейи. Там, алозе не і вур,
іи оне дуре касейи миві: аде мже.
Коре Каврасов не мше:

У свідурі - недовориди, фостікан,
Абс во чвдурі дубедка мов,
Почути мте захоці - вузика павокаі:
Покрасейво мучейт елоі ?!

Покрасейво мочага іво досад дурі.

Во даявній чголь... чмико елиторіо
М елрсу мте дмрель, Кавс стай дурі,
І чур, вур потиме маву Кавс

„А хм чго - зе мейи поре мочі мого
Дуракоті чм на свбітє соудале ?
Тім чм мочі, мей влду мчрмочі мого,
На до вохейва собіи мей дала!“

А тепер Вам даю другий факт, що мені случився тиждень тому. Прийшов до мене хорий товариш К. Очі сімома огнями палають, кашель сухий, уриваний. Каже мені: „Спалююся сам своїм вогнем. Спалив-єм у собі все червоне, крім крові, а тепер палю білу тканию. Тепер то вже не поломить червона, ясна, але якась душенина димова і це прикро. Все перегризу у собі — перепалю, і землі нічо не оставлю, лиш недогарки. Смерть та й решта! — Лишу тобі мій Tagebuch¹ з трьох років. О, видиш, на день все видавав-єм 17 кр. через три роки. Диви 26/III. 94 є так: молоко 7 кр., хліб 3 кр., булка 2 кр., яйце 2 кр. — а 1 мая маєш: рожа 5 кр., а 12 кр. хліб і молоко. Такий цілий Tagebuch. Рожу я дав дівчині. А тебе прошу, як час меш мати, то найди межі тими лумерами стежку, таку алею. Я тов стежков три роки ходив „попід руку“ з такою добродійкою, що в простирало убираєся і косу у руках тримає. Там є цікаві позиції. О, видиш, отут є: фіалки 12 кр., 3 кр. молоко і 2 кр. булка. Фіалки дівчині дав.

Сховай же мій Tagebuch і як колись будеш у товаристві старих патріотів, що муть балакати за цвіт народу — молодіж, то покажи їм мій Tagebuch. А як пані будуть говорити за любов, то покажи їм позиції за рожі і фіалки. Кожда з них хотіла би тоді мене мати перед собою і запитати: то ви мали романс зі служницею? Так, але на цвіті видав більше, як найбільший пан. Будь здоров, мій генеральний спадкоємче, прийди до шпиталю подивитися на „хімію смерті“. Я сховав Tagebuch. Колись пошукаю тої алеї. Цікаву мож галерію зложити з молодого покоління. Пишіть.

Стефанік.

83. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

24 квітня 1897 р., Русів.

Коханий друже!

Як би-м хотів Вам сказати за себе, що я роблю, то лиш треба би Вас тут, у Русові, аби-м Вам показав довкола зелень і розцвілі дерева, а до того ще показав би-м мізинний палець правої руки і сказав би-м: а це я такий сам, як палець. Часом мені добре самому, а часом то так затужу. Хочеся такого чоловіка, аби з ним сісти на траву у лузі та й говорити. Говорити та й говорити, а потім казати тому чоловікови: та ходім до хати та їсти нам мама дасть, буде бідна мама трохи уніматися, що панських страв не кладе на скатерть, але то нічо, наїмося та й підемо поздовж яру попід верби і будемо знов говорити. — Аби то Ви так були у мене і аби-м так оба їли у мами, а потім ходили понад яр та й говорили. Мені видиться, що Вам було би дуже добре у мене та й тому виберіть Ви таку щасливу днину у добру годину та й з'їдьте усіма до Русова. Пані доктор буде з мамою журитися, чим би нас нагодувати, а ми будемо бавити Юрчика і так на їду заробляти. Лиш відтепер вже

¹ Щоденник (нім.).

зважтеся і скажіть, чи можна Вас надіятися, бо інакше не поїду до Вас до Цюріху, як вперед не обіцяєте. Вам буде добре і спокійно.

Вчора було Юрія, середина весни. Пообтикали мужики усі ворота терням, оглянулися, чи поколеся відьма, та й пішли, куди котрий. А одні до мене. Увійшли, посідали та й бесідували за свою радість, за весну, за свою журу, за біду. „Сьогодні лиш води мужикам під достаток, а хліба то нема“, — каже той, що ткає полотна, а сам зелений, як толока. „Говори свої, — каже тот, що свині перепродує, — тобі хліба на що, зелений-єсь, як лисниця, та й зацвітеш, бо весна тепер, все зелене та цвіте“. „Тобі фіст свинячий у руках позеленіє та й відгризеш, бо меш гадати, що то часнок“, — відбивається ткач свинареви. — Сміх серед решти. Один цікавий каже: „Набік, хлопи, бо шляхта гонору собі дошукує! Мой, ремісники, вам ще благодать, але нам, справедливим мужикам, то вже виходить з решти. Сьогодні рано кажу своєму хлопцеві: йди, небоже, овечита віжени та попаси. Вігнав, знаєте, а то роса така студена, що аж! Плаче малий та й каже, що роса пече у ноги аж щипає. Кажу я ему: то ти від роси плачеш, що в ноги щипає, чекай, небоже, прийде роса до очий, тогди заплачеш. Всі слухали та так якось невинно, по-діточому, як коли би вони все мали чоботи на росу, як коли би байки слухали. „Сьогодні вся робота мужицка — мука. Роса та й вона щипає мужиків, починає від ніг а до очий доходить. А земля родить лишень три колоски: один цареві, один жидови, один панові та й попові, а богові і мужикові четвертого вже нема. Та й не знати, чи стане воно коли на тім, аби нам земля вродила четвертий колосок?“ Всі слухали, але лиця всіх покрила жура за тим четвертим колоском, усі вони криввали, усі ноги збивали, досвітками вже по росі ходили, а четвертого колоса не доробилися. Але один письменний перебирав папері на столі та й зачав читати вірш Конопниціої:

І чого ж ви впали, роси
Холодні?
Ми ж і так вже голі, босі
Й голодні.
Мало сліз нам, тисне горе
На очі.
І пощо ж нам ще тих срібних
Сліз ночі?

Всі слухали, але з таким ревним серцем, з такими ясними очима, що не могли відвернутися від письменного, хоть вже не читав. „А то хто співає таку співанку?“ — „То одна пані написала“, — кажу я. „Ей, де то паня, не може бути, аби то паня була“. Потім порозходилися усі додому, а кождий гадав: добре вченому, ему світ розкритий, а сліпому мужикові світ закритий! Як приїдете до Русова, то мете видіти цих, що не вірять, аби Конопницка була панею.

Здоровлю паню доктор і Вас і Юрчика сердечно.

Ваш

Василь.

Дорогий друже!

Ви найліпше знаєте весну, бо у Вас все є весна, все росте, все від землі та під небо йде. Я також сидів сеї весни на горі, ще сонце не сходило. В досвітнім холоді чути було силу різкості, що мала стати на цілий день, бо як сонце зійде, то вип'є всю росу, весь холод забере. Пустить сніп променів і по горах росу вип'є. Мало єї для вічно прагнучого сонця. Пустить срібні лучі рівнинами широкими, далекими. Нап'єся в обіда та й нічо — палить его далі жара! Ще обмотує доли та долини нитками срібними і решту допиває. Потім стає знесилене своїм вогнем власним.

Витискає піт з сіячів на полі та й мало, мало для его світла, для его жару вічної!

А в полудне випиваєся нерухоме в ручаї, стави і ріки, у моря сині і Дунай випиває.

Потім підймає хмари з морів, гризе їх з жажди міліонами своїх променів, купаєся в них. А як викупаєся, як згасить душноту, то пускає дощ землі і на гори, і на рівнини далекі, і на долини межі ними. Виходить ясне, молоденьке на небо і смієся до землі, а земля до него.

Отим ранком їхав дід Михайло орати у поле. Чотири колеса від воза одно за другим йшло поволеньки за волами. Пільна дорога перед возом ще спала. За возом гойдалася, хиталася і всі бодяки, застрашені возом та й дідом Михайлом. Першому бодякови головку передне колесо урвало і викинуло аж на ниву, на жито. Другі відхилилися, пручалися, але багато їх впало. Вже віз діда Михайла далеко був, а бодяки ще зо страху тряслися. Виділи зеленого жука, як его роздавило на дорозі, як крильця зарив у порох і я[к] умер.

Так їхав дід Михайло орати на ниву. Перед ним пільна доріжка спала, а за ним тряслася і боялася.

— Гий, ги-ий маленький! — чути дідів голос, що росою розходиться. Заїхав на ниву, скинув плуг, збудив онука Івана та й орють.

„Гий, бичок маленький, борозного батогом, най тягне“, — каже дід та налягає на плуг, а внук борозного батогом підгонить. „Діду, аді, яких людий усюда по поле“ — говорить Іванко аж на цілу ниву.

„Богато людий, бо весна, треба орати, сіяти, аби земля родила. Довкола кожного села тепер люде орють і сіють. Перевертають скибу д'сонцеви. Кілько селів на світі, то довкола кожного є такий обруч людей, що землю д'сонцеви привертає“.

„Гов, най відітхнуть волн“, — каже дід. „Діду — каже Іван, — то такі колеса є довкола села кожного, гет коло всіх селів та й у тих колесах люде орють і сіють — то це весна?“

„Весна, синку, — каже дід, — а ну гони волики“.

Така весна, мій друже у нас була, і я тішився нею. Дякую Вам за раду, чому не пишете?

Ваш
Василь.

85. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Травень 1897 р., Русів.

Дорогий мій друже!

Будьте Ви мені дужим і щасливим другом, бо я не можу таким бути. Так мене жите розбиває та так опоясує горем, що ледво, ледво тримаюся. Я не годен ступити, аби не вчути страшної мелодії смерти, та й в моїй моці не є, аби смерть прогнати, а жите наново повернути.

А я собі нагадую жите, але фayne, як діброва в три ряди сажена, як калина червона, а веселе, як потічок у ярку, що кривульками гнеся попід береги та береся підмивати вербу над ярком. Але беріг дримає над потічком та й не журиться, що его підміє, а верба похитує листям, то д'сонцю, то від сонця та й тихенько шепче: та не біжи так борзо, бо ще в став забігнеш та й утопишся!

Але сів чорний мотиль на камінчику. Чи він відпочивав, чи холоду набирав у шовкові крила? А я сидів коло мами та й ланцюг робив зі стрівок, мама полочала грядки та й співала пісню: ой їхали купці з гору, з гору, з-за Дунаю...

Сонце розсіялося по синім небі і відти падало, але не проміннями, але мацінькими срібненькими дробинками. Такого богато сонця, що зіздочки напихалися в очі, в пазушину.

А мотиль сидить на камінчику, вітер хилить крила шовкові. То крила зійдуться з собою в одно, потім розходяться вдвоє. Та й так все, раз по раз. А сині облаки все запорошують чорні крила срібненькими, сонячними зірками. „Зараз срібний буде, не чорний“, — гадаю, а ланцюг тримаю у зубах. Шовкові крила замикаються, то утворюються, та й мотиль не срібліє.

„Ма! а мотиль зараз сріблій стане?“

„Який мотиль?“

„Аді, той чорний, на камінчику“.

„Ти чого на чорного мотиля дивишся, не дивися, бо вмреш“.

„А я, я йому его та й не вмру“.

„То лови собі“.

Повісив-єм собі ланцюг через шию та й гайда за мотилем. З камінчика утік на червону чічку півонії, а вітак впав на листок конюшини, а потім через пліт поплив синім воздухом гет собі. Куда, куда?

„А ймив-єсь мотиля?“

„Утік у бабин город“.

„Не лови ніколи чорного мотиля, бо вмреш, білого собі йми“.

„Я йому собі білого“.

Потім я заснув під соняшником, мама зв'язала їх кілька до купи, аби більший холод був, а мені приснився чорний мотиль на камінчику, потому мотиль сріблів, аж став сріблій, а я его ловив, ловив.

А я встав, а мама дала хліба і ложку у руки, аби їсти молоко. Але летів білий мотиль та й я за ним з ложков біг, а мама радила: та же найжся наперед, білих мотилів є багато та потім їмеш.

А я найвся та й ловив мотилі коло мами.

Але то давно, дуже давно, як ще моя мама полола грядки, а я за мотілями бігав і ловив їх, і в сні, і як молоко їв.

Файно мені було коло мами. А тепер мене обсіли чорні мотилі, а мама не годна вже порадити, що аби відгонити їх, бо вмру. Мені так страшно стає, чи я не забуду того раю мого, синих облаків, ланцюгів плетених, білих мотилів. А то і тепер я ледво нагадав собі, ледво списав Вам маленьку пригоду.

Шумить коло голови моєї рій чорних мотилів, шумить у безконечну мелодію і закриває сине небо, ясне сонце, очи затемнює. Чорна хмара настала, і я рвуся, пручаюся і, відай, утоплюся в чорних хмарах.

А може Вам буде не до вподоби, що я так розплакався. Мені би жаль було, якби Вам не було до вподоби, але я таки заплакати мусів. У неділю був у нас у Русові др. Окуневський. Дав раду, розрадив, успокоював та й я вибрався до Кракова. Коби я міг вірити, що ще мама хоть трохи поживе. Коли не можу.

Ще казав мені, що Ви переноситесь до Кракова, і я дуже сим зрадів. Блише будете, — легше буде.

Я вже хотів дати Франкови Ваші гроші та він питав, чи Ви не зажадаєте звороту грошей, як другі поляки. Франко написав у „Zeit“ статю про Міцкевича, і всі поляки, гет усі, тепер на него бий забий! Чи Ви схочете поставити Ваше імне тепер у Франкову газету? Через це мушу чикати Вашого дозволу.

Напишіт письмо добре для мене. Паню Вашу і Юрчика здоровлю сердечно і лист до них пишу.

Ваш

Василь.

86. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Файне Ваше письмо за Франка. Ви не знаєте, як мені дуже жаль, що повів студений вітер від нас та на Ваші ниви, у цвіті прибрані. Я би хотів цілою душою, аби так не було.

Але чому наші городи пусті, таже весна у нас щорік з полудня надходить. У нас ниви жита не родя і хліба нема; у нас жита нема, і птахів нема, співанок нема. Ми голодні й невеселі.

У нас мужик кидає зерно у землю і байдуже, чи вродить. Чи вродить, чи не вродить, — ліпше не буде!

Давно платили-м панщину полякам, потім платили-м за процеси лісів і пасовиськ, потім пропінатию, а тепер Вавель. Це полякам.

А Австрії платимо осібно податки з неслухно укласованих ґрунтів і даємо рекрута.

Ми за то маємо права конституційні від Австрії, але їх поляки нам *per fas et nefas*¹ зрабували.

Рабівник може собі у хату справити щонайфайні образи, щонайкращі столи і Міцкевича може читати, але він рабівник. А попід вікна снуються зрабовані і варварским оком глядять на образи.

Але дотепер там, у хаті рабівника, були его діти (соціалісти), що дивилися на зрабованих і казали: „Ми будемо люде, ми вам зрабоване вернемо“. Та діти підросли і батьківського розуму набрали.

Тепер ті гелоти кинулися на дім і вирвали поета з рук і казали: „Подлий поет, що татам не дає людства, а дітий до него не доводить“.

Оце Вам гадки усіх русинів, навіть найліпших, у сю пору. І Франко, що є їх ротом, сказав за них то, що вони собі гадають. А мені смутно і страшно, бо я з тих гелотів. Я розумію, що так мусить бути. Напад на найкращі цвіти у городі dokonує зрабований і є для себе оправданий. Се є страшне.

Я би хотів, аби розбили були то серце і голову, що поета не чує, а поета, аби в церкву були зложили.

Але той варварський напад най буде пересторогою для серць і голов рабівників і старих, і малих.

Простіт за нудний лист, але я Вам мусів з обов'язку подати теперішній образ мого оточення. Я не хочу бути нічийм ротом, але своїм буду говорити до зрабованих. Говорити буду від гелотів, бо я з них, але буду вчити їх, аби поетів у церкву заносили, а серця нелюцкі аби кололи.

До другого листу лишаю собі бесіду за мене, а тепер Вас прошу напишіт мені, як Ви маєтеся? Чи будемо видітися і коли, я би так з Вами хотів наговоритися. Так би-м ревне хотів. Говоріт хоть в листах.

Ваш

Василь.

87. ДО О. К. ГАМОРАК

Травень 1897 р., Краків.

Добра приятелько!

Був-єм у Франка у Львові. Застав-єм его в добрім настрою, трохи хорого по операції, і він мені так розповів за себе. Треба ему було покидати доконче „Kurjera“, оже аби було вже за що. то написав D. d. V.² Але написав і тому ще, що таке має переконане

¹ Чесним і нечесним способом (лат.).

² „Dichter des Verrathes“ — „Поет зради“ (нім.).

о Міцкевичу. Хліба не стратив, бо має 50 злр. щомісяця у тов[аристві] ім. Шевченка, а решту доробить собі кореспонденціями до нім[ецьких] і рос[ійських] газет. Кампанія проти него зі сторони поляків скажена. Газети як „Dziennik polski“, „Śmigus“ і т. д. wzywają patriotyczną młodzież polską, ażeby J. Frankę miała w swojej opiece¹. Чи будуть бити, чи не будуть, то ще в руках господніх. Незабавки виїздить до Завадова під Стрий і там може виховаєся [...]. Впрочім рутенці симпатизують з Франком, але взяти его в оборону чей страхаються. Франко не гадає вже ніколи кандидувати, гадає перестати видавати „Жите і Слово“ (300 пренум.), а загадує спокійно робити свою наукову і літер[атурну] роботу. За „Жите і Слово“ зайшла у него сварка з Україною із-за якоїсь статі, де Франко нарушив трохи радикалів українських. Впрочім спровадив собі недавно „Mahabharat'y“ і тишиться, що має 300.000 віршів у хаті.

Белей навмисне надставив Франкови ногу, аби не дістався, сохранный боже, до „Діла“. Кажуть, що то Романчук так розрешетився.

За аферу Трильовский—Данилович забули вже. Заряд партії вислав ему письмо, в котрім ему наказав, аби заперестав напасти і рівночасно завідомив, що „Громаду“ не уважаєся відтепер за радикальну часопись. Франко каже, що на найблисшій з'їзді внесе, аби Трильовского виключити з партії. Такий доробок Кирилів — але дурного все б'ють.

Нині рано я приїхав до Кракова. Уся Польща остікаєся на Франка. У п'ятницю вечером має тут бути велика дискусія на тему „Ein Dichter des Verrathes“. Я, бідний, маю боронити Франка. Ба чи проваля голову, чи ні? Пішлю Вам ті польські газети, що будуть писати за це. Ще пішлю Вам одну файну книжку, котру я тепер собі справив. А Ви будьте ласкаві, але *секрет!* післати мені на першого червня 15 злр., бо гроші пропутав-ем, а тепер першого буде пропаденіє. Я Вас ні перепрошую, ні Вас не встидаюся, — пішліть та й решта. В середині липня зверну.

Напишіть що.

Стефанік.

Адрес. W. S. St. med. coll. physicum w Krakowie.

88. ДО І. Я. ФРАНКА

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий добродію!

Посилаю Вам до „Житя і Слова“ коротеньку нотатку про збори тутешньої молодіжи поступової, скликані по поводу Вашої статі „Ein Dichter des Verrathes“. Були збори 28 мая с. р. Науковий бік статі обговорював перший бесідник і доказував, що Ви не ро-

¹ „Денник польський“, „Смігус“ і т. д. закликали польську патріотичну молодь, щоб І. Франка взяла під свій захист (польськ.).

зумієте доби романтичної і тому могли-сьте закинути Міцкевичови апотеозу зради. Таке можна би зробити з усіма поетами тої доби. — Другий бесідник обговорював політичну сторону статі. Чи міг Франко мати політичні мотиви, аби виступити против цілої польської суспільности в такий безглядний спосіб? Так, такі мотиви є. Франко, що є виразом найбільшої частини рускої суспільности, міг найборше, найрізкіше відчуту всі ті кривди, які поляки заподіяли русинам. Сих кривд є багато, а по виборах до парламенту сі кривди перейшли звичайну мірку. Русини в особі Франка мають причину найзавзятійше поборювати нас, поляків. Квестія польско-руска виступом Франка заострилася. Ся квестія ніколи не була предметом докладного і широго трактованя зі сторони поляків. Поляки сю квестію майже ігнорують, не знають єї цілком. Час би полякам пізнати сю квестію, бо статя Франкова вказує, що справа ся надзвичайно для нас важна. Єсли не має між нами дійти до катастрофи, то в найблисшій часі ми мусимо знати польско-руску квестію, аби не спрвадити тої катастрофи, страшної для обох сторон. А хоть Франко мав слухні мотиви, то однако таким способом, як статя єго в „Zeit“, не повинен поборювати поляків, бо се веде не від катастрофи, але до неї. Однаково ж, ми, поступова молодіж польска у Кракові, висказуємо свій рішучий осуд редакції „Kurjer Lwowski“, що усунула Франка зі своєї редакції за його переконанє, і тій польській пресі, що під'юджує молодіж польску против Франка.

Від русинів говорив Стефанік. „За свої переконаня історично-літературні відповідає сам Франко. Єму свобідно мати о Міцкевичу свою гадку. Я єго боронити не буду, бо сам собі це ліпше зробить. А скажу ліпше за ту квестію, що називаєся польско-руска. Ся квестія ніколи не була полякам ясна. Але донедавна була хоть одна партія межі поляками, котра в сій квестії висказувалася справедливо, хоть єї не знала, як решта поляки. Се соціялісти польські. Як ся партія вийшла на політичну арену при послідних виборах парламентарних, то з тої справедливости не лишилося нічо. Проти наших кандидатів радикальних ся партія поставила своїх. Видко, що стан посіданя не так легко може скинути з себе навіть поляк соціяліст. А другий факт, як заняла до русинів польска партія соціялістична, се бесіда посла Дашинского на зборах русинів у Відні, що були скликані русинами, аби в центрі держави запротестувати против різні виборчої. Посол Дашинский сказав, що надужити виборчі були в цілій Австрії, а в Східній Галичині лиш тому так ярко виступили, що там не було організації. Се така оборона Баденього аж фаше! То войско не на те різало, аби розбити нашу організацію, лиш аби завести організацію. Видите, яка логіка поляка, як забирає голос за русинів. Інших фактів не навожу, але осими двома хочу вас переконати, що тепер ми, русини, не маємо ні одной партії польської, щоби для нас була справедлива.

А що ж дієся серед нашого люду? Хлопи наші емігрують з найліпшої землі, з Поділя, тепер зачинають емігрувати з Буковини. Сотки їх сидить у криміналі за вибори і чикає страшного засуду.

Решта, ті, що сіють і орють тепер, чують, що над ними царить якась страшна сила, котра їх хоче раздавити. Хто та сила? Та же при послідних виборах вони, сі хлопи, усю свою енергію вложили в борбу політичну, легальну, аби визволитися з тої страшної сили. Повинні були вийти усі наші мужицкі послы, а вийшло їх три. Тепер вони сіють і орють і чують страшний нестосунок меж їх силою політичною а їх репрезентацією. Чи в тих масах нашого народу горить тепер ненависть до тої сили, чи розпука і апатія точить? А хто ліпше вгадає, як Франко, а хто глибоше відчує, як Франко, то, що тепер у нашім мужицтві горить або его точить? Се можуть бути мотиви політичні до статі „Ein Dichter des Verrathes“. Збори закінчила бесіда одного поляка. Казав він, що Франко має

(Кінця немає)

89. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Любий приятелю!

Сьогодні я такий до нічого, що би-м не годен слова написати, якби не Ваш лист. Читаю раз, читаю другий раз та й радуюся, що маю такого друга, що так пише, що людей зі слабости визволяє. Читаю Ваш лист та й як коли би-м по ниві, по зеленій ходив. Сонце гріє, земля, свідома родючости свої, вигріваєся, а трава і цвіти вилазять із землі, аби попiгратися. Нахожу і у Вашім листі такої сили багато, що ще раз радуюся, що Ви мій. Будьте Ви моїм другом, але все будьте і тримайте мене все простісінько, як земля тримає березу, під небо, високо.

Ви певне знаєте, як я люблю слухати, як Ви говорите. Я би поїхав до Вас, аби Вас послухати. Та тепер, мій друже єдиний, не можу. Напевно приїду до Вас 10 липня і побуду у Вас кілька схочете та й разом будемо вертатися із заграниці до нас. Файно буде, хоть треба чикати. Я би до Вас тепер вірлом злинув, так би-м хотів Вас видіти серед горів вільних — вольного. А вже відколи Ви мене зазвали, аби їхати, то відтогди мене пожирає охота їхати. Коли не мож!

Я тепер лиш що вернув з самотніх каменів на вулиці. Ходив-єм сам і уявляв собі Вас, якби Ви йшли коло мене? Усі сили фантазії зібрав-єм у одно, аби Вас мати. Так я з Вами блукав і чув Вас і зайшов до давної Вашої хати і навіть за клямку ймився. І такий мені жаль став, що я йшов до тої хати. Аж тут Ви лишили мене і я дуже сумний вернувся, аби Вам написати, як Ви мене самого лишили. А я сам та й сам, та й сам!

Вже Вам не буду писати за то, що я передумую і що переживаю, — нині я не годен. Нині я лиш би хотів їхати до Вас та й більше нічо.

Така мене туга найшла та така, як ті чорні хмари, що зорям лице закрили! Коби я міг якось все близько коло Вас бути! Я би Вам пожалувався, а Ви би мене розвели та й розрадили. А так листи не можуть зробити того. Хоть які вони файні, Ваші листи, а все я би хотів Вас. Ой так би-м хотів.

Незабавки напишу Вам знов, бо сьогодні ще би-м розплакався, бо-м такий самотний!

Ваш

Василь.

90. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Дуже файно Вам дякую за файний лист. До Вас поїхав би-м, полетів би-м, так дуже хочу Вас видіти. 10 липня ще би-м у Вас не міг бути аж хіба 15. Але ся дорога мені багато клопотів наробить. Як зможу, то хоть на один тиждень поїду. На довше, відай, не буде можна. Хоть я маю гроші, обіцяні на сю дорогу, але в кишені їх ще не маю, тож не знаю, чи бог дозволить мені, бідному, хоть тиждень бути у Вас. Ні, але я гроші з-під землі викопая! Боже, кільки би я у Вас своїх болів лишив, а кільки би-м сили від Вас набрав?! Коби хоть сей раз поталанило, який я вже змарганій! Я би собі дав палець утяти за сю їзду. Мені здаєся, що я би з Вашої хати чув сине море від полудня, чув би-м гори, що хмари як полотно пробивають і все глядя на голубе небо. Я би вибіг на гору і нагадав собі Вашого Словацкокого, збіг би-м на долину, на озеро і знов би-м его спом'янув і ймив би-м у долоню одну перлу водички і уприсив би-м перлину, аби замерзла, аби-м собі єї взяв до мами; а вночі сховав би-м кільки зв'язд з молочної дороги, обвинув би-м золоті у душу свою і приніс із вольного краю до рідного краю. Я би вибіг на верхній вершечок і пустив би-м свої думи найкрасші із хмарами, най би летіли до неба. Відти їм близенько вже. Я би пустував як хлопчик. А потім би-м Вам розповідав за то, як душа моя боліла, як веселилася, а врешті би-м узяв Вас за руку і довго єї тримав і поволеньки говорив:

У Кракові є така деревляна будочка. У тій будочці є булки, колачики, медівнички. А дозирає над ними старенька бабуся. Та будочка то так мені виглядає, як коли би єї вимів хто з великого склепу. — „А може це ще здатне?“ — казав до себе мужик. „Ая, най машірує на сміте, мій пан за таким не стоїть“. Та й вимів. Йшла бабуся, підоймила тото нездатне, та й має свою будочку.

То сидить вона собі та й доглядає колачиків. На колінах у неї шнурок пацьборків. Вона їх перебирає і шепче, шепче, шепче.

Чи ті пацьборки не сльози бабині? Чи вона їх не позбирала на шнурочок як одніське своє маєство? Чи вона не шепче над кожною

слезою, як то було, коли та слеза спускалася з трудом по зморщеним лиці? Але баба шепче, шепче.

Як то було, бабо?

А сонічко засвітило над бабиною будочкою. Ой ти, сонічко боже, не забуваєш за бабку!

А довкола будочки рівчик від дощу. Ковальчики каменя, цеголок, черепчків стояли довкола. То такий пліт бабин.

А за плотом бабиним дітий купка. Коли схочуть, то перейдуть пліт бабин. Сонце дітям з пороху робить веселки сині, дощ їм камінчики сполокав. Забава.

Ой, бабо, дивися, скрадаєся хлопчик та й пропаде колачик. Та й баба все дивиться, то на сльози свої, то на хлопчиків.

Вечір. Нема хлопчиків, баба лишень з пацьорками лишилася і шепче, шепче. Як то було баби?

Ми би оба шкодували, чому тої будочки нема коло нас, бабусі було би блисше до неба, а дітям до анголів.

Ваш

Василь.

91. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1897 р., Краків.

Добрі!

Прошу Вас прислати мені зараз Кіркегарда, бо мушу звернути єго властителя. До посланки додайте і лист, але довгий, довгий. Пишіть за що хочете, пишіть за себе або за школу, або за політику, але пишіть. Чи може знов чим не вгодив і — гнівається? Я Вам мушу дати наперед „генеральне“ прощення за всі мої проступки зглядом Вас, аби-сьте мені дарували і за то, що було, і за то, що є і буде. Так що як я Вам скажу або напишу що зле, то Ви відразу собі скажіть; але він вже перепросив.

З новин занотую то, що молодіж університетска руска в наступаючім році гадає величаво обходити 25 ювілей літературної діяльності Франка. Вже відтепер робляться приготования. Гадаю, що жіноцтво руске має також симпатії до Франка і не лишиться. Дайте гадку.

Я вчуся сильно і не знаю, що де в рускій політиці дієся. Знаю то одно, що мужиків страшно засуджують в процесях. Мені одному з того випливає одна правда: лиш рускі мужики тепер двигают цілу вагу посвяти, кроваву і невольничу, за поступ цілої нації. Чи Вам тото не впало в очі? Всі рускі партії менше або більше ставали в виборах яко опозиціоністи (крім Барвінського), а Ви не видите ані одного на лаві оскаржених з інтелігенції? Се річ, на котру повинно ся звернути увагу тій подлій публіці „Галичанина“ і „Діла“ і т. д. і зробити проти неї таку встеклу кампанію, аби вона раз вийшла з того, 1) що вона що-небудь варта в поступі народа, 2) що

вона є інтелігенція свого народу, 3) що вона живий ковалок живого організму, 4) що вона до чогось придатна в культурнім і суспільно-політичнім життю народа. Примір правдивої інтелігенції і провідників: польський рух соціалістичний почався в р. 1879. То був рух маленької частини польської нації. Оже той рух дав за 18 років свого існування 160 інтелігентних жертв того руху, 7 повішених, а решта в Сибірі і австрійських криміналах.

Мене лютя бере на молодіж, що хоче 25-літній ювілей Франка святкувати і донині не годна видати нічо. Зрозумійте Франка і єго критику на руску суспільність тепер. Відчуйте тепер напади на него зі сторони рускої інтелігенції і то, що мусить відчути Франко! Чи не має той чоловік жалувати, що доля кинула єго працювати у такій суспільности 25 років!

Пишіт.

Стефанік.

92. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1897 р., Краків.

Добра товаришко!

Дякую Вам файно за то, що борзо заввихнули-сьте ся і книжку прислали.

Іванович хотів би-м вибрати таку книжку, що становить правдивий доробок літератури теперішної. По-моєму такою книгою є: *Die versunkene Glocke—Gerh. Hauptmann'a*¹. В ладній оправі коштує 4. 50 марок. Напишіть до книгарні Н. Altenberg, у Львові, то зараз дістанете.

То добре, що не гнівається.

Я людина доста делікатна і не хотів би-м уражувати людей; а ще є у мене гурт таких вибраних, що їх за ніяку ціну не бажав би-м прогнівити. А мені з Вами лучилося раз таке, що Ви були дуже уражені, а я не мав ні в гадці, ні в мисли того, аби Вас образити. Я відтогди боюся.

А знов за моє писання, то Ви мені не дякуйте і вдячністю не обспайте. Я жию сам, бо русинів тут нема, а з поляками не жиеся. Оже в самотности приходя до голови усякі гадки. І хочеся їх виговорити, бо не дають спокою і чим більше їх тримати під ключем зубів, то тим більше вони чорніють і стають гірші. Чи Ви не знаєте, наприклад, таких людей, що мусять самотно жити (скомпромітовані, бідні інтелігенти в дірах і т. д.) і годувати себе щодня своїми огризками? Сі люде як надіблють чоловіка, що хоче їх послухати, то є дуже вдячні. Таке зі мною і якби ще не було щоденної роботи, то би було дійсно прикро.

Франко. Ви не можете уявити собі, як він мені вліз у мозок за послідний час. Мучить мене єго поступоване, бо воно не є

¹ „Потоплений дзвін“ — Герг. Гауптмана (нім.).

нормальне, хоть оправдане. Мені приходять гадки дуже чорні у голову. Ото Франко є чоловік такий культурний, що він не може видержати серед рускої суспільности. То є страшне непорозуміне чоловіка одного з оточенем, котре не має аспірацій, дійсно великих. 19-та частина писань Франка призначена для мужиків, і вона принесла хосен, 18/19 було писане для інтелігенції, — і не принесли майже хісна. Се є утрата для живого писателя.

А впрочім я думаю за се писати, а Вас прошу, аби-сьте були такі добрі і з „Діла“ і „Галичанина“ повибирали мені ті нумери, де пишуть про Франка і де описують процеси політичні наших хлопів. Треба раз плюнути інтелігенції нашій в очі зіставленем роботи Франка між мужиками і інтелігенцією і єї наслідками. Якби нумерів не було, то карткою дайте знати. Здоровлю Вас і п. Плешканову сердечно.

Стефанік.

93. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Вже першого липня гадаю їхати до Русова. Побуду у мамі з тиждень і виберуся до Кут, у гори, і хочу тут просидіти цілі вакації. Я трохи нездоровий і сей побут може трохи й поможе. Гадаю через той час подокінчувати і посправляти деякі свої роботи і дати до друку. Гадаю ще вчитися, аби раз дійти до порядку з моїми студіями. Студії йдуть пиняво тому, що до них не маю великої охоти, а професори мої не годні мене заохотити. Я би радо їхав до Вас, але боюся, що буду дармувати. Я би не видержав бубнити в хаті, як би-м чув, що Ви близько і можна з Вами говорити. Боюся сеї покуси.

У мене тепер зелений час. Вибираюся до мамі і молоднію. Весело дуже на душі. Якись промінчики втіхи дитинячої закрадуються в серце і намовляють аби-м скавав. Сам собі дивуюся, але і сміюся. Що діяти з дитиною, як розбрикаєся? Та сміятися хіба!

Дома буде мати всякої, всіякої розповідати. „Владзьо, наймолодший брат, то так розпустувався, що з ним годі видержати! Лізе в стодолі на банти, аби видирати воробців і ще колись розіб'єся. Але я вже татови скажу, най го виб'є, бо тато нічо ще не знає“. Цілком природно, що грозьба лишиться грозьбою. „Або Юрко, кільки я наплакалася за ним!? Взяти до уланів і ще розіб'є го кінь і таке моє буде, що мала-м діти доки мала-м, а на старість не буду мати. Ти пійшов десь світами, Марія вмерла, Параска на другім селі, а я з татом лишимося з одним Владзьом“. Зворот сей дуже Владзьові на руку, бо найменше два тижні буде дряпатися по бантах і певний буде, що мама не поскаржиться татові. „А ти, синку, не гадаєш женитися? Час би вже, дитинко! Ти лиш не

страхайся дівчат, а котру любиш, то направці скажи, що так а так та й решта!“ Я боронюся, що не все тота мене любить, котру я люблю, а мати дивуєся, що може під сонцем бути така, аби мене не любила!

А потім вечеряємо вкупі, і мати, дивлячися на нас, забуває за журу і щохвиля говорить: „Іжте, діти, бо будете голодні. Владзю, та бо іж, не дрімай, може би-сь трохи потовствів“. Та й йдемо спати. Мати ще довго говорить молитви і ревно просить бога, аби Владзю не розбився, аби Юрко прийшов здоров, аби мене любила тота, що я єї люблю.

Ваш

Стефаник.

94. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Друже любий!

Є такий пан над людьми, що ні буками не карає ані не дорікає сваркою і болю ніякого не завдає. Лишень скобоче і кров червону точить такими кропельками, що менші від сліз листу барвінкового. А на підмогу йде легіт повільний, але рішучий. Повіє, то витягне із листя зеленого, із зіля мачного, із квіта червоного, із серця люб'ячого такі пасминки дрібонькі, що барви вже не мають. І стає безбарва хмара, заметіль осих делікатних волоконців і замітає сумовитою і морозить серед літа своєю безбарвістю. Ся заметіль із найделікатніших частинок зіля, цвітів і серця налітає, як саранча, на Вас, мій друже, і звєся тугою. І тужит, бануйте, бо добре є розлетітися з цвітами і листєм і творити з ними єдність.

Але хмара розійдеся, заметіль усядеся і ясність настане, і тоді Ви встаньте, погляньте на дітий у білих сорочках і станьте серед них і вчіт їх правди. А дітий так богато а так сердечно ждуть, ой ждуть! То не чорні мундири, то серця золоті, голови кучеряві, тіла рожеві. Вони Ваші, а Ви їх.

Ще Вам із серця дякую за прихильність до мене. А вже самі судіт тепер і на будуче, чи варт я тої прихильности і великої дружби. Від себе скажу, що не можу сказати, чи більше Вас шаную, чи більше люблю. Най останєся пошанівок і любов в парі — разом будуть мати добру дорогу.

Ви не бійтеся, я сухіт не маю, а їду в гори тому, що цілий я до нічого. Може що pomoже. Обіцяю Вам, як лиш надїдете до Сторожинця, приїхати до Вас. Коли Ви так бануете за собою, що немов Ви стратили щось із себе, то я Вас зважу і скажу: любі, таже Вас на вазі прибуло!

Маленького мого приятеля ущипніт за личко, але легенько, лиш знак, що вщипнув. Мати позволить, а якби ні то, так аби і мати не бачила.

Будьте ж здорові і жінку сердечно поздоровіт.

Ваш

Стефаник.

Адресу оставлю, як буду виїжджати.

95. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Нині їду з Кракова, але не до Вас, а на село. Нині чую і своє невольництво більше як давно. Не годен я сісти з Вами на високих горах та й розповісти Вам свої радощі і смутки. А так би-м хотів, хотів. Може мете коли в Галичині, то дайте знати, аби-м Вас хоть побачив.

Найгірше мені є тому, що чую вину на собі, здаєся мені, що якби-м всі сили дав на то, аби Вас уздріти, то би-м таки уздрів. Але, кажу Вам, се мене мордує. Їду до знайомих, і хто знає, чи ще таки не повернуся і не поїду.

Мені треба Вас конче відіти. Хочу Вам написати маленьку книжочку і надрукувати в 5-тьох екземплярах, і всі Вам дати, а собі один лишити. Хочу Вам хоть це зробити, бо мені видиться, що відлітаю від Вас, що сам десь падаю і вже-м не годен Вас триматися, як сильного дуба серед вітру. Як надрукую книжку і Вам дам, то буду чути у собі більше сили.

Мені трохи несупокоем діялося, як я від Вас листу не діставав. Прошу Вас, як не можете писати щотижня, то пишіт що два, лиш аби я знав, що тогди а тогди лист надійде.

Мій єдиний друже, пишіт же конче. Сподіюся, що з селів наших напишу Вам не одно цікаве.

Кінчу, бо таки їду, а Ви відпишіт зараз.

Ваш

Василь.

Адреса: W. S. w Kutach via Kołomija u d-ra Daniłowicza.

96. ДО О. К. ГАМОРАК

Липень 1897 р., Краків.

Шановні!

Дуже Вам файно дякую за газети. Буду писати статтю аж на вакаціях. На вакаціях не буду сидіти у Русові, бо не можу нічого робити дома. Їду в суботу до Кут і буду бачити, як найду собі там добру хату і харч, то буду там через цілі ферії. А якби мені там не припало до смаку, то перенесуся до Сторожинця. У Сторожинці нема нікого, крім старого доктора, і в него можна буде жити спокійно. В понеділок або вівторок буду вже в Кутах.

Вчера надійшло тут письмо від ювілейного комітету львівського і в нім є *in crudo*¹ програма ювілею Франка. Хоть ухвали комітету є довірочні і не вільно їх розголошувати, то я Вам на вухо зацитую ті ухвали:

1) надрукувати книгу критичну про діяльність Франка з показником его писань;

¹ В чернетці (лат.).

- 2) видати популярну брошуру за Франка для мужиків;
- 3) заасекурувати Франка на більшу суму і платити рати (товариство ім. Шевченка);
- 4) зложити адресу від університетської молодіжи і дар;
- 5) адреси, дари, агітації в повітах Галичини, України і Буковини має збирати комітет по ближчій розсмотреню справи;
- 6) звернутися до молодіжи університетської, аби збирала гроші на розходи ювілея;
- 7) святкувати ювілей в тім часі, коли товариство ім. Шевченка скличе з'їзд руских літератів (червень 1898 або осінь);
- 8) припустити до ювілея і старших русинів, наколи того сходять;
- 9) держати ухвали в тайні;
- 10) в ювілею беруть участь: „Академічна Громада“ у Львові, „Січ“, „Союз“, краківські медики, львівські техніки.

Як бачите, мудро уложена програма, лиш аби єї можна доконати.

Я Вас прошу приїхати до Кут і обговоримо справу, а в данім разі зав'яжемо комітет на Снятинщину. Комітетови обіцяю один місяць зимою держати відчити за Франка по цілім повіті, аби єго підготовити до ювілею. Крім сего маю ще проекти, о котрих поговоримо.

Тримайте ж все у тайні, бо ще в програмі можуть зайти зміни. Городенські радикали зі своїм герштом мені не подобаються. Був тут Яросевич, здавав нам справоздане і казав, що буде їхати до Даниловича і Трильовського, аби тому панови у Снятинщині дати повне недовір'я. Ой се би здалося! Також і се тайна ще.

Тепер вже нема тайни. Я дуже насміявся з Микитюка, десь має що оповідати жінці! Тепер у тім подружю нема сухіт на розмову.

Будьте здорові, Ви і п. Плешканова, і всі.

Стефанік.

97. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

Липень 1897 р., Кути.

Добра пані!

Я лист до Вас запізно пишу, то лиш тому, що я з Кракова поїхав до решти зупсований і немічний, а тут у горах то зачив-єм відходити. А як я „відходжу“, то забуваю за свої дні і за все; Ваш лист був не то аби фаній, але такий, що правду каже та ще фаніми словами. Тепер буду Вам казати, як я сижучу.

Є у саду стара хата, є у тій хаті старі меблі, а газдує стара вірмінка. Стара вірмінка, як стара відьма, — лице смагляве, острє ще й з глибокими морщинами. Старий стіл має дві нозі, але не такі, як ноги, але як дві лірі. То вона мені той столик до ліжка приставляє і приговорює: як я була молода і чоловіка мала ще, то ці ліри гей

С. Морачевська (фото 1902 р.).

грали, гей голос з них голосив у хаті, а тепер то це ноги від стола та й більше нічо. Я тогди співала і ці ліри співали. Тепер пропало.

А до старої вірмінки та сходиться багато молодих дівчат, єї своячок. То сяде вона межі ними та й вчить: якби-м була молода, то бігме би-м цього доктора розлюбила та й оженив би ся зо мною. Йшов би він у город, а я би підсіла та й ймила его та й заговорила, чому Ви такі самі, чи у Вас роду нема, чи веселости, у нас, у Кутах, всі веселі. Та й би-м зрівналася з ним та й би-м вже від себе не пустила. — А дівчата слухають та й дивуються, як то давно добре було, що на хлопців „випадало“ підсідати, а як то сегодне эле... А я слухаю, як мені вірмінка уповідає, та й сміюся з старої цокотухи.

Ся пані та називаєся Богданета Ромашкан і каже, що єї родина давна ще й славна.

А ранком і вечером то я хожу по горах і по лісах здовж потоками. Прошу Вас скажіть Ви мені, що я правду кажу. А хочу казати таку правду: йду я дубовим лісом та й на голові капелюх поправляю, бо він так на голові стоїть, що у лісі так не має стояти — якось інакше, так як галуза на дубі так має стояти. А ще очі то мають не так дивитися, але так, як лист кучерявий у небо дивиться, так вони мають дивитися. А ще на дубів то я не маю глядіти, як на ліс, але як на дубів, що кождий сам росте, сам жие і сам гние. І я дубам кажу: ви, мой, кождий свій пан. Ти, старий дубе, наслухався Черемошу та й багато знаєш, а ти, молодий, слухай як старий говорить, то будеш з вітрами ся пізнавати, то будеш сонце знати та ще будеш дубом серед лісу ставати! — поважно мене питає: а ти, дубе чи береза, чи що ти є. — Я от чоловік. — І старий дуб якось згїрдно зашумить листем гей би приказував: ага, то ти плакати любиш!

Файно мені жити. Жию таким житєм, що сильне та й спокійне та й тверде. 13-го серпня їду до Сторожинця, бо Ваші тато їдуть до Москви на зїзд лікарів, а я маю коло хати бути. Дуже тішуся, що їду до Ст[орожинця]. А Ви ще мені напишіть тутки. Юрчикови то напишу письмо, а тепер то его файно витаю здоров'єм і добром.

Бувайте здорові.

Стефаник.

98. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1897 р., Кути.

Дорогий мій приятелю!

Добра і картка, добре би було і без картки, якби-м знав, що мене не забуваєте. Нема такого дня, аби-м за Вас не погадав — мені без Вас трохи эле. А вже не знаю, чому то так, але чим блисше до Вас стаю, то тим дальше від моїх давних відхожу. Часом мені і смутно є, що покидаю давних знайомих і приятелів. Часом мені

жаль, та такий, як малому пастухови жаль за тими полями, що вже спасені і нема пощо гонити вівці на них.

Ото видите тепер ніч, але ясна. Господь его знає, де поділася темрява. Відай, вона та збилася в купу у серце нещасливих людей і там панує — п'є та гуляє. Чи кожному так ясно, як на небі ясно?

Пливе ріка, перебовтує воду і шумить аж дробом ліс пробирає. Збилися ялиці в купу, в ліс — та й ночують. Страшно якось вони дримають, ті ліси. Які сні? Місяць згори розсипає світло, а ліс поставив над собою тисячі хрестів. Обороняти мають перед силою, що дримає у світах світених. Перед отими страшними скалами та мають хоронити ті хрести.

Ті скали і ті чорні тіни від них, то такий страшний сон. Сниться лісови той сон. Вперед є срібло у сні. Ціла земля срібла. Але встають великі чорні великани. Пожирають срібло і ростуть гет аж під небеса. Сили якісь божі посріблюють тих великанів, а перед ними земля без срібла. Йде сила на силу, йдуть гори на місяць, що місяць кине срібло, то скала прежре. Така страшна баталія скалів з місяцем. Отак сниться лісови і боїться він тих скалів і кожною шпилькою цілює місяць і дрожить у страшнім сні.

Пливе попід скали і ліси ріка і шумить живим сріблом та й заколисує ліси до сну і так йде та йде помежи ліси і скали і все гудить пісню.

А що тому павукови, що сховався під паху галузки? Гадає, що якби єму роса не змочила ткани, то би ловив сон лісовий. Але й сам він дримає.

Сріблій сон лісовий...

Не хочеса мені ще кінчити листу. Для маленького Вашого Юрчика та розповім тоту казку, що мені нині баба старенька розказувала.

Каже: Мій Іванко був чемний хлопчик. Пас він двайцять овечок і маленького коника. Вівці йшли наперед, Іванко за ними, а коник ще за ними. Бувало ані шкоди в поле, ані скарги від людей.

Пасе він собі, гадки не має. Як му здрімаєся, то співає, а як зголодне, то їсть хліб з пазухи.

Вечером то прижене вівці і коника, запре їх у загороді та й зговорить очинаш під фірточкою, аби коник вівці не вбив. А прийде рано та й знов гонить.

Але раз пішов і старий у полонину. Щось єму Іванко помагав, чи сіно стягати чи що. Дивиться коник, що Іванко не пасе его, та й забіг у чужий овес. Побіг Іванко та й вігнав. Але коник знов та й знов — унадився у овес.

Як старий побіг, як вужевков потяг коника та й вібив око.

Підбіг Іванко до коника, а коник плаче. Сльози цілу голову зросили. Плаче і собі Іван. А далі як не зачне молитися!?

Все просить бога, аби коникови легше на око. Ревне молиться.

Молився до вечора. Гонить овечки додому, та й коника веде, та й молиться за него.

Йде та молиться, йде та молиться.

Забігли овечки у город вже таки нашого сусіди.

Вібіг сусід та ймив бити Івана.

Лишив Іван і коника, і овечки та прибіг додому та такий страшний був що аж. Вже-м вік ізстаріла та такої страшної дитини не виділа.

А потім Іванко вже не хотів ся ніколи молити.

Вже тепер він оженився і діти має, а не молиться. Всі кажуть, що він Кальвін, що собі скаменюшника в серци має. А я знаю, що він не Кальвін і скаменюшника в серци не має, лиш таки відтогда не каже очинаш, відколи его сусід ймив бити, як він за коника ревне молився.

Коник таки осліп, а Іван і до сьогодні не молиться.

Таке мені розповіла баба та й банувала на сусіда, що сина від бога відвернув.

Пишіт, мої добрі, та й богато. Здоровлю і Вашу паню, і Вашого хлопчика, і Вас.

Стефаник.

Від 15-го я в Сторожинци.

99. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

Серпень 1897 р., Куги.

Називаю Вас таким наменем, яке найкрасше знаю. — Вже.

Ви собі нагадуєте, як то я ходив навперед хати, а Ви вийшли зі своїм гладко причесаним волосям і зі своїм сміхом на лици. А чи собі нагадуєте, як тогди я Вам уповідав за старого діда, що вийшов і сів на приспу і грівся протів сонця. То видите, той образ налетів на мене разом з промінями і лишився і вертиться, і дригаєся, і вивираєся від мене. Я Вам кажу, що мука моя з тим образом. Я хожу, а він ковтає і допоминається на папір.

Як мене катують такі образи! Вони у мені такі файні, такі файні, що я вповісти не годен. Ростуть вони, ростуть і вже стають файними парубками. І замість лишитися коло мене і радувати мене — вони конче хотя йти на свій хліб, на своє господарство. Боже, що я тогди за болі переживаю! Я дурію тогди. Беру пишу. Даю їм своє господарство. Дивлюся на їх господарство і вижу таке мізерне, таке маленьке. Кажу: у мене ви були богацкими синами, а на своїм хлібу нуждарями будете. А потім ще гірше вам буде. Підете по жебрах за шустку-дві. І йду з подвір'я блудних синів і забуваю за них.

Я вам кажу, як на сповіди, що колись усі ті мізерні господарства попідпалую, а сам здурію. Прецінь то страшна річ! Маєш доньку — та й фльондров стане, маєш сина — та й жебраком або злодієм людім у очи лізе. І кожда донька така і кождий син донці подобен.

І тому я такий рад, як я маю кому свій образ розповісти. Пускаю сина чи доньку, але до знакового, до приятеля. А як даю его, то ще можу просити, аби не били аби мили, аби голову чисали, аби до хліба ще й соли давали.

Доста того, що як пишу який свій образ, то починаю все: лізь, чорте, у бульбону!

І сьогодні я своїх синів покарав страшно, порізав, покатував, порозривав. Тепер розумію, як міг Гонта своїх дітей порізати. Але не розумію, як міг плакати на їх гробі?!

Який я сам нуждар і немічний, що не можу діти дати доброго хліба.

Ще-м сего нікому не вповідав і нікому не вповім, а Ви перечитайте лист, підріт, киньте [...] під ноги [...].

Ваш

Стефанік.

100. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1897 р., Сторожинець.

Дорогий мій друже!

Той лист, що Ви его писали до Сторожинця, я аж тепер прочитав. Мені дуже гірко стало, що Ви втратили до себе віру. Із-за того, що мете носити ковчиг або гузики та й зараз турбуватися. А най Ви уберетеся і в орнати, то все до Вас не липне. Ви є чоловік та й все чоловіком будете і великим, і сильним. Ой, друже мій єдиний, не дайтеся болевим і смутковим. Я би за Вас убрався в остатне лахмате, аби Вам не було зле. Як Вам приємно мати мене за свого найближчого, то подумайте собі так: він (я) мене має за свого найближчого друга і за такого, що все відкине з дороги, що стоїть напоперек неї, і зробить так, що его найближчі будуть ним тішитися. Без грошей, без маєтків буду тішитися. Най би-м Вас уздрів і в мундурі галицького старости, лиш аби-м уздрів раз. А мені що за кривда з того, яке Ви убрание на себе убирете?

Мій друже коханий, не журіться. Я тим дуже радуюся, що Ви будете близько коло мене. Мете видіти, який я коло Вас стану. Якнайборше приїзжайте.

Тепер я сижу у Сторожинці. Вам не треба казати, як тут добре. Ще ліпше тому, що я собі на кождім кроці нагадую Вас та й Вашу жінку.

На то межі нами не сходила бесіда, які Ви у мене вартні та добрі. Заки я Вас не знав, то-м місця собі між людьми найти не міг. А Ви прийшли, та й мені ясніше стало на світі. Ви мали на мене рішачий вплив, такий, що мені дуже легонько стало жити. Мое

жите особисте є дуже тяжке, але Ви єго якось змінили. Як то, я не знаю.

Як я хожу сюда отими дорогами, що ми разом ними ходили, то мені так добре, що аж!

Ми йшли раз оба дорогою тою, що до Будинців. Ви казали, що мемо творити таких людей, аби головами сягали у хмари, а ногами по землі ступали. А я вижу тепер, що я перший такий є. Ще чую, що маю сили доста, аби другого такого створити, як я. Я би хотів видіти ту радість, аби я, що Ви мене створили, і той, що я єго сотворю, аби ми оба йшли разом з Вами та разом слухали один одного.

Мені так файно про Вас нагадувати. Як я першого дня лиш подивився на ті стежки наші, то-м писав цілу ніжку. Сім образків я посилаю Вам, аби-сьте собі вибрали з них то, що Вам найбільше сподобаєся. Ви і Ваша жінка. То, що виберете, то най лишаєся Вам, а решту кину людям у друкованій книжці.

Тато Ваші дуже клопочуться Вашою їздою до Варшави. Кажуть, що Вас поарештують і посаду утратите. Я сам ся страхаю того, може би Ви не їхали.

Коби-м Вас якнайборше побачив. Ой коби, коби. Напишіт, коли будете у Відні. Може би-м вже раз зібрався та поїхав Вас привітати.

Ваш
Василь.

101. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

Вересень 1897 р., Сторожинець.

Добрі!

Першого дня, як я над'їхав та застав-єм Вашого тата, що го дуже голова боліла. Уповідав мені, що Ви дуже велику журу єму завдаєте, бо хочете їхати до Варшави. А як поїдете, то будуть Вас допевне арештувати. Прошу Вас не їдьте, най тато так не журиться. Мож й години нема такої, аби тато не клопотався тим. Гроші певно Вам дасть, бо повезе Вам до Відня.

Потім поскладав-єм усі конфітури в шафу, а Ваші річи Ганя просувувала, потім я замкнув і ключ загубив. Ой так.

Коби Ви були тут, то би Ви таких листів не писали, що Вам якось не знати як на світі жиється. Ви би узріли таку файну хату. Пішлиби-сьте на Ройче, тов толоков поза колю, понад той рівчик, що над ним ми раз сиділи та й би-сьте казали: але бо дивіть як файно. — А я би відповів: д-уже файно. А якби-м верталися, то щеби-м забігли на давне обісте. Нагадали би-м собі, як то туди бродилося та болото обходилося на тій дорозі. Тепер там якось так, як би хто там умер. Ще би-м ходили попри „пошту“ та попри „ворожку“ у гору як до Черновець.

А так я хожу та мені добре, а Ви у чужих краях та Вам зле.

Фортеп'ян стоїть насеред ординаційного покою. Я туди не заходжу, бо все ми ся здає, що він обертається тим вузшим боком,

як я увійду, та дивиться, чи Вас нема. Боже, якби він заграв. Усю тугу би сказав, як то тяжко чикати та й замикати у собі то, що найкрасше.

А потім я писав довго, дуже довго. Написав-єм малих образків на цілу книжку за один вечір. Сім посилаю Вам, Ви вібракуйте, лишть собі по одному, а решту киньте. Але скажіть, котрі-сьте вібрали Ви і Ваш чоловік. Як я писав, то Ви з портрету сміялися та мені кривилися: ду-у-же файно. Я Вам з десять разів показав язик. Потім убрав-єм кашкет тата, аби-сьте мали з чого сміятися.

Вашому татови на его бажане перечитав-єм 2 образок, бо то за него, і він заплакав. Мені стало дуже ялось жаль самотних людей. Але і радість мені груди розбивала. Аби мене критика у пух рознесла, бо я ті образки буду друкувати, то я не боюся тепер. Якби я міг перечитати 6 образок, Вам посвячений, мамам, то би їх мільон заплакав. Я того певний. Мільон мужичок би заплакав.

Ми з татом уже зжилися. Тато навіть мене полюбив. Але що з того. Коли я — песя натура. Мені все здаєся, що я упросився, що я зайвий. Хоть як мені прикро признаватися, а все-таки признаюся.

Цілий дім тутки, то якби офіцини того далекого дому Вашого. Все що робиться, то робиться з гадкою на Вас, все що гадаєся, то за Вас. Навіть сонічники так виглядають, як коли би Вас чекали.

На мою „Юдітку“ то вже щось надивлюся. Що роблю, роблю, та й зараз до „Юдітки“.

Рано п'ємо молоко, обідаємо і вечеряємо на „ресторації“. Гербат не така як за Вас була, а конфітурів маленько їм, аби Вам лишилося.

З татом як говоримо, то звичайно є у бесіді така диспозиція: Вступ: 1. старокатолицизм або щось друге.

Головна річ. 2. Ви і їзда до Варшави.

Закінчене. 3. Що, може їсти хочете?

Мені так як у раю Адамови ще нім яблуком захлिसнувся. Добре та добре.

Юрчика поздоровляємо усім домом. Пишіть вже до Русова. Коли будете у Відни, у Кракові або у Львові?

Бувайте здорові.

Стефанік.

102. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий друже!

Та й хата наша, та й сад наш, та й осінь наша — усі пливаємо у місячній світлі. Я хожу по стежці у саду та й чую листе упале під ногами. Трохи смутно. Нагадую собі за Вас. Люблю за Вас нагадувати. Мої згадки, то такі тихі, як оті горбики, що довкола мене. Межи одним а другим горбком маленька долинка. У тоту долинку

вітер згонить усе зів'яле листє. На горбках то ще лиш сонічник тяжко угинаєся. Та й гарбузи блищать до місяця.

Ниви спокійні, бо породили та й дали людям хліба.

З-під ніг мені вітер займив листок вербовий, десь займив, займив. Ба де він завтра буде, той листочок?

Небо так далеко, далеко. Звізди мерехтя як крізь сльози, як дівчата, що сміються взимі та чисті сльози пускають. Молочна дорога вже показалася і виглядає, як широка дорога, що на ній богато білявих цвітів порозкидано.

У коморі сіє наша наймичка муку та й співає. Шелест муки розриває її голос, вона все тихіше та спокійніше співає. Місяць також потихонько підкрадаєся до неї. Сито падає, а дівчина хилиться на підлогу, а місяць робить з неї файну коханку свою. Лиже єї по червоних губах та по чорнім волосою. Толочить по волосою, як по траві шовковій, а ссе червоні губи, як мотиль білий червоний цвіт висисає. Спить собі наймичка і рожевий квіт єї маленьку долю покриває.

А я стою та гадаю до Вас лист писати, але ще кортить мене дівчину збудити та сказати єї, аби йшла спати.

Гадаю за Вас і за лист, а дівчина зірвалася та вибігла з комори та шепче: лихо тих миший наплодило, скачуть по лиці, як по тоці.

Коби ми разом були, то би-м дивилися вкупі на осінь файну.

Я тому так довго не писав, що якомсь мені тяжко тепер писати. Не хочєся всего мочити в чорне та мазати. Чикаю вже того часу, як разом будемо. Пишіт до Русова.

Ваш

Василь.

103. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий мій друже!

Я би Вам хотів сказати, що той оріх збрехав, але він не міг правди уповісти. Тота правда страшна та не під пару вона срібному лучови, аби єї оріх пускав із ним укупі. Сонце лиш потіху дає людам. А той образочок правдивий, але за мене він написаний. Давню я сподівався, а за мою найсердечнійшу біль таки нікому не казав. Написав лиш образок та й вам дав, бо лиш вам міг дати.

То давна історія. Я ще був у школі. Висока, білява панна мене полюбила. Я перший раз дізнався, що мене дівчина любить. Ой то була радість, але така, що єї потім і перед тим такої не було. Але я не любив панни. Тому не любив, що вона мені лист написала відразу. Як я той лист читав та й та любов пропадала, як коли би єї стрічки листу співали. Та й пропала. То лиш була хвиля одна та й перша.

Тепер та панна нещаслива. Раз вона чисалася і я був при тім. Та вона питалася оріха, чи прийде єї милий? Я відповів за оріха,

що прийде, але додав, що оріх так мусить її сказати, бо інакше він не годен, як сонце дивиться на него. А якби він правду сказав, то би всох на другу весну. А той милий ходить собі та й не треба за него у образку писати, бо він мав лиш минутку одну, а та пропала, як камінь у воду.

Я боюся, що-м і Вашу рану може порунтав, а ви мені простіть, бо-м не знав, що є ще крім мене такі, що їх минутка пропала. Ще зо три дни буду сидіти у Русові. Тепер лагожу книжку до друку. Називається „З осени“. Хотів би-м мати Вас коло себе, аби Вам прочитати. Чую, що-м не так написав, як би-м хотів, але пропало. Не знаю, як довго будете у Рожнітові? Хотів би-м Вас хоть крізь вікно вагону побачити. Напишіт мені зараз картку, яка стація залізнична найблисша до Рожнітова. Може би-сьте вийшли на ту стацію, я зателеграфую, коли там буду. Хотів би-м Вас видіти та й годі! А може би-сьте до Станіславова могли, ото ж би рай!

Завтра телеграфую до Вас, хочу знати зараз, чи ще довго будете сидіти у Рожнітові.

Цілую Вас.

Стефанік.

104. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий друже!

Я виїду зі Снятина $\frac{1}{2}$ 12 вечером у п'ятницю. Як у Станіславові буде такий поїзд, що можна буде ним їхати пізнійше, як аби бути у Креховичах на 4 год. рано, то тим поїду. Але як такого поїзду не буде, то я просто поїду і ждати буду на Вас у Креховичах. Прошу Вас будьте десь на 9 год. рано на стації.

Чи я поверну до Вас? Як хочете, то добре, але як ми зійдемося і нам доста буде себе, хоть би-м лишень годину були разом, то пощо людям докучати? Лиш прошу не кажіть їм сего. Вони переказують, що можна бути у них, але мені яковось їхати до них. Впрочім ще обрадимось на стації.

Мені трохи прикро тепер на світі. З трудом дни свої коротаяю. Якесь то жерело моє висихає на чисту воду, але на якийсь терпкий трунок то богате.

Мої найгорячіші бажання, давні та не даються держати на прив'язі, але домагаються свого права. Мене разить балаканина люцка. Ані тни не хочеся із села їхати! Видиться, що моя мама і тато і сестра та були би стократ щасливійші, якби я лишився коло них. А то я поїду а їх лишу — їм смуток, а мені нічо, коби хоть смуток.

Нині рано я вийшов оглядати поле, як воно маєся. Вчера усі поля від межі до межі обсоталися павутиною. Та трав буйних нема, та в них живих душ мотилів нема! Але тою тканиною воно філює,

як шовковим одіялом, і пливе собі. Пливе по сонці, по воздухах, по собі. — А нині рано вчепилося до тканини сто сот перлів мраки на одну ниточку. Поле не пливе, сонця нема, стоїть студене, мокре, бідне. Коли сонце надійде?

Хочу вас конче видіти.

Ваш

Василь.

105. ДО В. І. МОРACHEвського

Вересень 1897 р.

Дорогий друже!

У Креховичах я сів з білетом третьої класи до другої. У Болехові присілася до мене якась пані. Ще як я ходив до школи, то видів-ем десь такі очі, чорні, великі, такі, що з них як з глибокого озера дими куряться. Чи то ті, що я видів? Нагадував, нагадував та й не міг збагнути. „Ви мені даруйте, ласкаві пані, але я такі великі очі, як Ваші, видів давно. То була панна, що ходила в червоній сукні з чорним поясом у поясі? Чи то не Ви ходили по Дрогобичі?“ Я дуже встидався як питався. А тота пані нагнала ті дими із своїх очей і дивилася на мене ясно та казала: „Я була перед шістьма роками у Дрогобичі, я ходила у червоній сукні з чорним пояси́ком“. Очі єї були такі гарні, а тварь так реготалася. Я вже більше нічо не говорив до неї, а вона певне собі думала за себе як ще ходила панною. Тепер вона у Болехові, у свого чоловіка, адвоката. Може єї побачите.

А потім я їхав, їхав. Мужики орали та мерзли, хлопці погонили, ліси шуміли мальованим листем, озимини зеленілися разом з смереками. Я їхав та гадав, якби так мав великі, чорні очі та аби ними дивився з віконця залізниці. Чи би не видів ними красше?

Прошу Вас напишіт мені, з чого найліпше вчитися мені анатомію патологічну, інтерну та фармакологію? Подайте ті підручники.

Панству Озаркевичам мій сердечний поклін і Вашій жіңці і Юрчикови. Зі Львова напишіт Вашу адресу.

Василь.

106. ДО В. І. МОРACHEвського

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Я ще був хлопцем, а він був вже жонатий і товаришував зі мною. Ми читали разом червоні листки „Przedświt“¹ і чорну книжку „Z pola walki“². Ми тогди оба хотіли урвати корінь злости лю́дскої,

¹ „Світанок“ (польськ.).

² „З поля боротьби“ (польськ.).

а цвіт єї відкинути на ліси пусті і на пустині. Я був гімназіаст, він був газда на ґрунті. Я Василь, а він Федір. Я єго вчив, а він мене слухав чорними очима. Я єму казав, що ми вмремо оба в тій борбі зі злобою люцкою.

Ми розійшлися.

У марті сего року він убив свою жінку. Вона єму дорікала за то, що свого не пильнує, а ходить поміж люде і балакає їм за злість панів та за кривду мужицку. А вона плакала, а діти коло неї плакали. Він діти післав, а жінку убив.

Піп католицкий пустив письмо до мене, що треба Федорови на адвоката. Піп дав гроші і я дав. Але Федір дістав сім років в язниці.

Зі Станіслава пише до мене Федір із темниці:

„Я гадав, що я сотаю корені злоби люцкої, — а я свое зелене дерево скорчував. Мури сиві, мури мокрі. Сім років у мурах сивих, у мурах мокрих.

Ти чув у моїх горах тот шум від крил орла і від гладкої скали. Орел розпростре крила, б'є у стіну камінну, а вітер тікає змежи них. Лиш ми чули, як він тікав.

А нині у сирих мурах прочуваєся той шум, але страшно, страшно, гірко, боляче. Чую, чую, але гір не видко, лиш мури.

Брате Василю! Коби ти мав гадку за мої діти, бо я їм маму убив. Найстарший називаєся Василь. Коби ти звагу мав, аби на него сонце світило не крізь мішок, грубо тканий, але крізь сорочку, тоненько ткану. Підменша моя Ярина. Коби ти дбав, аби єї рукави не були білі, порожні, але аби вишивані були, аби вона дівка була. А найменший є Никола. Коби єго сорочечка на грудях не була мокра від слини. Коби ти бачив, аби вона єго у грудці не гризла, аби сухонька була.

Бо я їм маму троїм убив — і Василєви, і Ярині, і Николі.

Як я єї вдарив, то сивий мозок із голови випав. Відай, з него я ношу сиву сардачину у мурах. Я мав якое сон. Я дзвонив у дзвончок сріблій. Всі люде слухали і тішилися. Лиш мої діти затикали вуха, аби не слухати. Страшно мені було.

Що крок зроблю, то мені нагадуєся: убив, убив. Що стану на однім місці: діти дрібні осиротив.

Сім років у сиві сардачині, у сирих, сивих мурах!

Коби я мав кому сказати: сій мені поле мое, збирай з мого поля та годуй діти мої, бо я їм маму убив“.

Дослівний текст із того листу Вам пишу. Як можу, так стараюся о єго поле і єго діти. Разом з попом католицким, бо той піп каже, що Христос би не писав єму єго проступок за вину.

Я би хотів гаркнути і плюнути світови у очі. Я би хотів ті троє дітий взяти на руки і нести їх до гробу Христового. Я би хотів, аби люде дивилися на ті троє дітий і аби їх сумліне задушило, і аби діти до неба до мами полетіли. — Ой мука!

Чорна книжка: „Z pola walki“. Лиш Вам пишу сей лист у листі.

Василь.

Дорогий друже!

В останніх днях дізнав-ем ся, що найменчий хлопчик Федора умер. Старший хлопець ходить до школи. Якщо хочете синові убійці дати, то дайте. Найліпше йому купити книжок руских („Веселка“, „Лис Микита“ Франка і т. і.) і яку трубку, бо він має коло десять років. Адресувати треба: О. Пасічніцкий в Пістині via Коломия. Напишіть йому, що посилаєте синові Федора Котюка, що то убив маму своїм дітям.

Я гадаю того малого взяти до школи. Чи его помістю в Коломиї, чи у Львові — ще не знаю. Якби Ви вже стало лишилися у Львові, то добре би було его дати у Вашу опіку. Крім опіки мав би ще і серця трохи сирота і син страшного батька. Він тепер у 3 нормальній класі, за два роки треба его посилати до гімназії. Перед тим треба ему наймити інструктора, аби его підготовив до гімназії. Жию тим, що чей я або Ви, або Ваша жінка будемо мати кілька грошей, аби его до школи посилати.

Мені трохи і болючо рішати о прищлості хлопця. Ой знаю я, яке то страшне діло блукати світом без тих споїл, що чоловіка природно злучують зі своїми людьми. Як вони пірвуться, то з серця плетеса ті ужевки, а люде йдуть і рвуть, і гадають, що то такі, як їх, неболючі, але звичайні. Така доля хлопского сина-первеня. Я би хотів, аби він обминув ті болі і ще більші, бо він і за батька має ще терпіти. Я ему буду говорити за всьо і може він приготований буде на світ для хлопского сина.

Я такий слабый, такий хорий, що міліони жовтих коліс з очий викидаю і паду до землі. Дуже-м слабый. Що Юрчик робить?

Василь.

108. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1897 р., Краків.

Шановна товаришко!

Ваш лист тому нещирый, що в нім нема щирости. Прецінь кримінального закиду мені з того робити не можна, що я інтересуюся сухітниками чи люблю їх. Се ж було би то само, якби докорював якого-небудь чоловіка за то, що любить в чорних красках. Ще до того я ніколи не виявляв бажаня, щоби люде всі мали сухоти, а тим більше мої близькі. Може бути, що на мене сухітники більше ділають, але то лиш із-за того, що вони в хоробі своїй, в смітниках поганих, як шпиталі, відчувають великий і сердечний біль, що мусять прегарне, свідоме жите кинути в болото. І з сего боку вони подобаються, як подобаєся камінь, що брениць зі скали в пресподне. Грозне *fatum*¹ в них подобаєся. Героями вони є, бо знають, що

¹ Доля, фатум (лат.).

конець їх докінчуєся. Таку свідомість двигонити на своїх плечах, то більше, як Сізіфова робота! Значить, у таких хорих я бачу контраст життя, негацію его і тому мені вони цікаві і тому я більше дорожу життям, і тому я би рад, аби всі люди були здорові. Виходить, що я би обчистився з Ваших закидів. Але так воно не є, бо поміж стрічками є якийсь капітальніший закид, лиш Ви его не виявили. А щирість? Хоть би Ваш лист не був міжстрічковий — то ті знаки наводеня над „гречність“ казали би багато думати.

У директора мені було так сумно, так сердечно жаль чогось, що я ледве додержав. Я чогось так багато надіявся, чогось так чикав! А вийшло якось інакше. Чому? Бо все не складаєся так, як собі людина загадує. Я якби Вам сказав свій тодішний сум, то б Ви рекли: як тобі так гірко було, чому-сь там сидів, було тікати. Врешті побачимося (о се я прошу) і роз'яснимося. Хоча Ви значками („“) осими майже заборонили мені до Вас писати, то я пишу і за решту грошей посилаю «De profundis»¹.

Якби Вам не подобалася книга, то я Вам другу куплю. 10 грудня я вже буду в Русові.

Дякую за фотографію.
Здоровлю усіх сердечно.

Стефанік.

109. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я тепер дуже баную за тим часом, що ми були разом. Яюсь не скористав-ем з того часу добре, — чую тото і дуже баную. Я туткі з ніким не схожуся, часом з яким соціалістом, але я їх не люблю. Усі вони виглядають на людей, що кар'єру собі кують, з патосом, з недолею люцкою на язиці. А більше не маю нікого. Русинів нема та й я самотний, — я все так як кажете, ніби між людьми, а по правді в лісі. Дякую Вам за пораду. Як буду в грудню їхати до Русова, то поверну до Вас. А тимчасом Ви щасливо містїться у Львові. Як хочете пізнати цікавого чоловіка і не дурного, то як будете мати час, зайдїть до редакції „Зорі“. Там є мій давний директор Борковський. Расовий народовець з 60-х років. Або чикайте аж на мене, то я вас познакомлю. Впрочім для мене Львів чужий — як чужа мені кузня, де куєся паскудні, лакеровані кліщики на панів, жидів і людей.

Прошу Вас десь у книгарні у Будапешті вийшла книжка Piętro Luys, «Aphrodite». Як будете хотіти купити книжку, то купіть ось та й мені дайте прочитати. Мені тут єї дуже хвалили. Ще напишіт Ваш адрес докладний. У нашім ріднім краю з листами дуже небезпечно.

¹ „З глибини“ (лат.).

Нині я мав велику радість. Ще з моїх діточих літ нагадав-єм собі фанний образ. Йшов, йшов попід сіре небо та й нагадав сонце.

Я біжу за возом та й збиваю порохи з дороги татовим батогом. Як при дорозі був бодяк, то я ему збивав шию та й клав під колеса від воза, аби такого лайдака, що у ноги босі коле, — на смерть переїхало. Тато веде воли, а я біжу за возом босий, простоволосий і без порток. Сонця було так багато у мені, як у хаті фанненько, перед великоднем вибіленій. Ой, сонця того було так багато, а тепленьке, а ясне... А стара Ковалиха, вона вже давно умерла, вибирала коноплі. Дала мені яблуко, а я її батогом збив бодяки з конопель. Але із-за гори показуються сині шапки з ясними гузиками. Баба Ковалиха кинула горстку до землі та далі до вояків, а я за нев, за нев без порток і батіг тягну за собою.

„А мій Іван є тут межи вами?“ — питаєся баба.

Вояки йдуть ані пари з уст.

„Люде добрі, де мій Іван?“ — ще питає баба. — Нічо, лиш далі йдуть. Баба Ковалиха здуріла. Плаче, кричить, а я з бабов так плачу, плачу та прошу, чи є Іван межи ними? Вояки йдуть, а ми з бабов за ними та за ними. Оббігаємо вояків, як стара сука з щеням отару овець оббігає, та плачемо. Але я вздрів на переді у вояка таку шаблю з китицею, таку блищучу, що аж. Обтер сльози та й хап за шаблю! А той вояк у регіт, у сміх — я напудився і бабу лишив і батіг лишив та далі д'татови. А тато мені казав, що жовніри на войну пійшли. Я цілий день сидів коло тата та випитував за войну. А вечером не міг спати. Мама мене хрестила, підкурювала та й стригла волосє із баби Ковалихи, бо то вона мене напудила. Так мама казала.

Ваш

Василь.

110. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я за себе не можу нічого написати, сижу в Кракові майже сам, роблю свою роботу і вечерами тужу за моєю гарною минулістю. Отак я нагадую: що вогонь у печі гудить і кидає на стіну червоняві латки, а я дивлюся і в душі блукають, пересуваються, со-таються дрібні спомини. Я їх ловлю у долоні, як мотилів, і оглядаю і пускаю, аби летіли собі дальше. І вони, мої мотилі, знають, що я їх пещу і злітаються цілими хмарами: білі, чорні, зелені, червоні. Цілою хмарою мене накривають і буяють коло мого волося. Один з них такий дужий і мудрий мені Вас нагадує. Ставляю я его на коліна і кажу йому: говори що-небудь, бо я тебе люблю слухати. І він говорить тоті мови Ваші, що давно минули, що Ви і я забули за них, а він говорить і дивиться на мене з докором. А я ему нічого не кажу, лишень самотню ще більше, лишень чую себе ще більше

закинутим. Потім вихожу до міста. Над ним висить брудна, багрова луна. Як би від пожару світа, як би від зарази і війни. І я йду на-супротив тої луни, але ще самотнійший і більше нещасливий, — і дуже, дуже бідний.

Отак...

Ваш

Василь.

111. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Зі смутком не можу прийняти Вашої пропозиції — у Кракові мушу бути до квітня. Від квітня переносуся до Вас. Як можна якесь застережене зробити до того помешканя від цвітня, то зробіть, а як ні, то і так нам буде добре.

По Вашім листі вижу, що мусить Вам зле бути. Ще вижу Вас такого як давніше — і файного, і сильного. Ой, друже мій єдиний, ой, білий брате ясний, коби я міг разом бути із Вами! Я бідний та такий замучений! Відірвався від свого пня, від мужицтва і як лист дубовий не даюся ще осени, але в'яну, ой жовтію. Мені треба великих болів і радостей, таких як болі, мені треба твердості, роботи мужицкої і надії по тій роботі. А я гину, бо ті болі, радости і надії я знаю, але не маю їх.

Аді отак собі гадаю за ті болі і надії і радости. Святий вечір різдвяний. Попід небо, помежи хати, під вікнами — малі хлопчики колядують (я давно також ходив з ними). Як срібні дзвоночки, як ті срібні зорі з неба, як коли би вони над селом співали. То хлопці. В одній хаті телятко вродилося на саме різдво. Тато, мама, діти оглядають і радуються, а хлопці колядують, а помежи їх голови звізди крізь вікна до хати уходять. І радість, радість — усім радість. Як я колядував, як малий хлопчик у хаті цілював телятко у шию. Ой радість, надію — різдво святе.

Ваш

Василь.

112. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

6 грудня 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

А я гадав, що вже я відпав Вам від серця, а я гадав, що воно кнець нашому братерському житю. Я гадав так та й мучився, ой дуже мучився. Що мені таке вартне у нашім стосунку? Питався сто разів себе і не міг відповісти і добре, що так. Бо якби я собі міг відповісти, то мені видиться, що то би зійшло на рахунок і я би пропав для Вас. А так мені добре без відповіді. І я Вас дуже прошу,

як колись будете мене покидати, то робіть того поволеньки, бо я впаду без Вас. Я Вам правду кажу і Ви знайте, що мені Вас конче треба, аби я міг рости. І колись, як Вам буде забото мені, то заки зважуйте мене нагнати, то все собі погадайте; тепер я зломлю одну деревинку в саду, що на весну ще зацвісти мала.

Я нині дістав широкий папір у чорних берегах із хрестом. На папері написано ім'я, що колись для мене було дороге. Я був чорний хлопець, а вона була біла дівчина. Як ми сходилися, то вона червонілася. Казала, що єї встид із-за того, бо єї здавалося, що вона мене все цілює. „Люде помежи нас ходя, — казала, — а ти сидиш далеко від мене, а мені стеля падає на голову, бо всі дивляться лиш на мене і всі кажуть: ой яка вона паскудна: все єго цілює“. Нагадую собі сі слова і чую голос єї. За сто миль у сю хвилию і в сю минуту вона лежить мертва, убрана у саме біле, з вогневим вінком докола себе, з зеленим вінком на голові. Чую, як ті свічки палають над єї золотим волосем, як по тім волосю бігають тіни. Вижу пасма єї волося одні над чолом, що золоті, а ті дальше, із сріблом замішані. А лице того, що червонілося, та воно бліде, а із губів єї не прімкнеся слово. На селі, коло дороги, обсаженої вербами, у хатині маленькій лежить. На сіру мраку дивиться ясне вікно і пробиває дорогу до неба. Коло неї людей багато, мужиків наших. Умерла та й не діждалася тої весни, що оріх єї шептав, що вона прийде і милого за руку приведе. Десь лежить за сто миль від мене. Завтра єї закопають у землю. Пропаде то лице, що червонілося, гет пропаде. Ще в сю годину того лице є під зеленим вінком, а завтра буде під сиров землев. А мені лиш картка чорна з хрестом чорним лишилася.

Ой так мені страшно смутно, смутно. Завиваю сей лист у той папір чорний і ще раз, і ще раз, може того смутку менше стане. Лишаюся з тим чорним папером. Завтра, 7-го, будуть у землю засипати.

Василь.

113. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1897 р., Краків.

Шановна товаришко!

Перед Вашим листом я одержав чорну карту посмертну з чорним хрестом у чорних берегах. Букви, що склали слова смутні, кривилися, як коли би не хотіли того казати, що говорили. Умершу несли 7 грудня у густу мраку на цвинтарь. Я того дня нагадав собі, що я раз біг з Русова до С[ерафинець] і кров мені на ногах просіклася і забіг борзенько, і тішився, і радувався, і веселився. І сего 7-го я так само тішився, що я тоді так файно любився. А потім перестав любити. А потім я собі гадав ще багато, багато.

У свіжий гріб закопано тисячі сивих перлів осінньої мраки. А ті перли будуть виходити з гроба і як сльози муть перекида-

тися в хрусталі і обкують свіжий гріб у діаманти. А промені соняшні будуть зазирати у ті хрусталі, як у зеркало, і буде умерша лежати під хрусталами і під проміннями серед широких білих нив, як царівна.

А я все буду питатися: чи з любови, чи на сухоти? І се питане буде мене мучити і ніколи ніхто мені не дасть відповіді на него.

А люде? Вони будуть двояко говорити. Ліпші скажуть: подлий, бо загнав дівчину у гріб! А гірші будуть говорити: вона гадала, що зараз таки за доктора пійде, ой нині панни з посагами та докторів „на заволане“ не мають... А потім прийде великдень, і поле зазеленіє, і гріб зазеленіє, і люде забудуть.

А я не забуду свого питання: чи з любови, чи на сухоти вона умерла?!

Отак буде.

А ви такі добрі, що мене не цілком, лиш трохи винуватите. Треба або цілком, або ані трошки. Але се байка. Більше про се не говорім.

Але чого Ви хочете умирати? Чи гадаєте, що ліпше гнити і переходити з органічного світа свідомого в неорганічний і несвідомий? Та най тота свідомість держиться на вершку житя, бо вона вершок сам житя. А хоть би у житю самі болі, то все ті болі є найбільше щастє, бо то вершок житя. Правда, треба мати болі або радости. По-моему, то так само тяжко, біль великий найти як радість. Але обоє вони сходяться і є майже то само — є найвисшим виразом житя. Того житя, що точиться цвітистими нивами і пнеся на камінні скали. Там тішиться, а тут окровавлене пнеся на гору. Жите, ой яке воно файне у своїм болю і радости! Хіба хто не чує ані болю, ані радости, — то лиш тому тяжко, і повинен умерти, бо все одно, що жити. А Ви, моя добра товаришко, відай, маєте болі. Відай, іх маєте богато, то тіштєся ними. Як Вам же на однім місці, то перекиньтєся на друге, де більше болів або радости.

Напишіть, чи я правду кажу, але так пишіть, аби-сьте не боялися жадних консеквенцій свого думаня.

Б[увайте] з[дорові].

Стефанік.

114. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Єдиний друже мій!

Прошу Вас не просіть Ви мене так файно і так сердечно у такім веснянім письмі. Не просіть, бо чую, що гріх великий сотворю, як до Вас не поїду. Мене, відай, мама красше не просила, аби-м їв солодкий медівничок у слабости, як Ви мене просите. Я би у Вас і попри Вас набезпечно урадувався і тішив би-м ся; мене Ваше

письмо так розвело, так м'ягенько погладило, а Ви самі то би-сьте мене ще ліпше розвеселили. Отож кажу, що як зможу, то приїду, але дуже непевно. А Ви більше не просіть, бо я не годен витримати Ваших просьбів.

Мені дуже жаль, що я не можу післати Вам на свята свої книжки. Ще не скінчений друк. А я лиш для Вас єї друкував і лиш на то, аби єї Вам дати на святий вечір. Бо для публіки я нічо не друкую і не буду друкувати. Але посилаю Вам витинок з одної газети. „Сина книжечка“ ще й по написаню мені подобаєся. Ви перечитайте і скажіт лиш: добре або зле та й зверніть мені.

Мене щось так болить і гризе... Тому я не можу писати. І Вас звільняю від писаня, бо Ви тепер маєте багато роботи і незабавки гостей мете мати. Тіштесь ними і за мене згадайте. Аж по святах то прошу доконче писати.

Вінчую Вас, аби-сьте були файні, як весна, багаті, як земля. Аби-сьте тішилися трьома зорями святого вечера і аби їх видко було із Вашого вікна.

Ваш Василь.

115. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я таки не можу поїхати. Буду у Вас 2-го або 3-го січня та й Вам скажу, що я не міг, у жаден спосіб не міг. Ви будьте моїм добрим приятелем і не гнівайтесь, ані Ви, ані Ваша жінка, ані Ваш хлопчик. Святкуйте собі у мирности і в великій веселости. Я буду ходити собі до опівночи попід вікна та й буду за Вас гадати.

А Ваша смеречка най палає собі усілякими огнями, най єї буде серед Вас, як серед літа у лісі. А дотулиться Ваш хлопчик до неї, то вона ме гадати, що то лісна пташка собі сідає; а приступите Ви до неї, то вона огники свої у один бік пустить, бо за вітер Вас прийме.

А потім Ви сядете коло білого стола із гостями своїми. А смерічка буде оглядати себе і погадає собі: підо мною скарб горить, віковичний скарб. Закопали єго ще у давний час. Як я ще з травицею рівна була та так баба наша казала: Котра із вас тоті скарби узрить, то тота запалає камінем дорогим, сяєвом гарним. Але ліса уже не узрить, і єї ліс не узрить. І засмуткує смерічка за лісом. Але потім задивиться на вберію свою, та й забуде за ліс, та забуде за все. І так вона вмере у світлі, у платю дорогім, у каміню блискучім, але сама далеко від своїх.

А того самого вечера буде галузка єї сусідка собі думку гадати: єї вже взяли та й вона десь у палатах межи панамн. Коби вернулася та розповіла. Але ніколи не вернєся. А завтра на нас усіх червоне

сонечко подивиться. Дасть нам дорогі камені, дасть світло рожеве, дасть чічки білі, — та й цілий ліс убереся. Але люде нас не будуть видіти, лиш скали, і небо, і ті нещасливі, що самотно вандрують на різдво по широкім світі. Часом ті нещасливі як задивляться на нас, та й мертві падають.

Бувайте здорові на святій вечір, на добрий вечір.

Василь.

116. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Довго би Вам треба писати та й ще би не дописав отих щоденних, сірих клопотів, що псують чоловіка. Відай, ті клопоти лишень на то є, аби не дати ніколи хвилі доброї. Я вмю біду нести на собі і ніколи на ню не нарікаю, а се, що пишу, то лиш на моє оправдане. Я зі своїм татом погнівався через маму і тепер між нами таких стосунків нема, аби він мені аж гроші давав. Врешті я би не приймив від него гроший. Маю трошки гроший від одного кривного, але то так маленько, що ледво мені стає. До першого грудня я мешкав *kałem*¹ в сутеренах. Мені було добре, лишень дуже нездорово і я захорував. Містив-єм ся з старою бабою і дідом, вони коло мене ходили, як коло писаного яйця. Старий хотів все мовчати, а стара все говорити — і се була одна межи ними незгода, і обое говорили. Старий був ще із старих романтиків, а стара просто новожитна реалістка. Але я їх лишав. Мене боліла голова і воздуху було мало. Ще до того показала ся невроза жолудка і так вийшло, що я став і бідний, і слабий. Крім того, б'ють у мене громи май здалека і дуже тяжко поранюють! Ой так тяжко, що на ногах не можна встояти! Прошу Вас нікому нічо не казати і Ви мене не жалуйте, бо я Вам не скажуся, лиш оповідаю. А будьте такі добрі і не гнівайтесь, що я Вам не міг зробити прислуги. На різдво я вибираюся до мужиків у повіт Збаразкий, але аж 1-го січня. Дякую Вам сердечно, що мене просите, добрі друзи мої, аби побути з Вами на святій вечір. Але я не можу так скоро вибиратися, бо задовго мусів би-м чекати у Львові на руский святій вечір. А ще правду Вам скажу, що я не годен стерпіти тепер чужих людей, а трудно, аби я сидів у Вас серед тих чужих як такий, що му мама умерла. Я ліпше тогди до Вас поверну, як будете самі, і тогди мені легенько буде.

А на святій вечір мужицкый я буду у мужиків. Я хочу чути доконче, як „зажурилися гори й долини, що не зродила жито-пшениця“. Я скупаюся у святім вечері, я хлопчиків маленьких буду із снігу витягати, аби йшли до вікон і колядували: „матір божа сина мала, у купелю викупала та й думала, та й гадала...“ Нагадаю собі, що я на святій вечір все забував, що тато мене вибив, що саночка

¹ Наймаючи куток (польськ.).

зломилася, що сестра мені медівника не хотіла дати. Всю журу забував, а йшов з хлопцями колядувати. Я тепер також всю журу свою забуду. Буде казати стара баба: народові гірко жити, але відколи-м запам'ятала, то все на святий вечір весело стає людям. І мені весело стане. Може на тій тканині, що я на ній вишиваю, поміститься файне бабине слово, і ясні зорі святого вечера, і голоси хлопців з-під вікон. Бо та моя тканина тепер мережитья чорним шитем. А баба мене на дорогу справить, як свою внуку, що єї вчить вишивати. Скаже баба: ой, небоже, та ще ти молодий, та ще снігу на голові не маєш, то вишивай всякими шовками, аби шите було веселе і ти аби був веселий із-за того шитя твого. Тому я їду межі людей на святий вечір.

Ваш
Василь.

117. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Січень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Сів я собі у неділю пополудню, аби писати до Вас. Буду писати довго, аж заки не змучуся. Я не хочу бути для вчених русинів нічим — ані ясною, ані темною хвилею. Не хочу. Я свої тонкої руки у болото не буду класти, бо за рукою піде і моє слабе тіло. А Ви, відай, помиляєтеся на мені. Ви мене тримаєте за файного чоловіка, а я дуже нефайний. Ви вірите у мене, що я вогнем і сонцем запалаю, а я Вас, відай, лиш ошукую. Коби Ви мене любили без тої надії, що я чимось стану. Один раз мені здаєся, що Ви мене так любите, а другий раз мене болить, що Ви, відай, любите в мені того, що ще буде з мене. А з мене нічо не буде. А Ви, мої добрі, не гадайте, що я хочу, аби Ви мене любили, так як я хочу. Любіт як Ви хочете. Мені лиш страшно стає по таких письмах, як Ваше послідне. Видиться, що я Вас ошукав і ошукую, а ніколи би-м Вас не хотів ошукати. Лиш Вас ні! Ви вірте мені, що я щиру правду говорю. І прошу Вас не пишіт ніколи нічо за мене, бо то є моя мука. Такий лист від Вас мене довго мучить. Бо Ви пишете, що я файний і добрий, а я такий не є. Я би Вам то доказав, але боюся, що то зло, котре я людям зробив, воно би замало було зле з-під мого слова. Най ся лишає на дальший час.

Я Вас ладно прошю, аби Ви не гнівалися і не сміялися з мене. Такі чорні хвилі, так мало сонця, що я гину із самоти у темноті! Тепер Вам буду писати за чоловіка одного.

Людем нічо ніколи не казав. Самому собі казав: я біла хмарка з золотими берегами. Блукаю по небі і за собою лишаю себе потрошки. Як білі лілії, так за мною виглядає. Ростуть на синім небі і вітер ними хитає і ломить. І нема ні хмарки білої, ні лілій білих, що хмарка їх по небі насадила, — нема за годинку. Лиш сине небо морщиться, таке як море.

Або ще казав: Відай, мені жите шкодить. Ой, коби я дізнався, що воно мені шкодить! Я би его вирвав так, як дівчина бур'ян із барвінку у неділю, з очима веселими.

Або ще казав собі: а як я найтонша і найвисша галузка на дереві? А як я найборше цвіт'ю і найборше в'яну? Чикати треба сонця, що воно скаже, бо найперше до мене приходиться...

А потім ему не хотілося говорити до себе. Похилювався і шукав кінця співанки, що малим хлопчиною чув від мами. Шукав з веселими очима і з тепленьким серцем.

Насамперед то було так, що він з сестрою Марійкою пігнав вівці в поле. Так, так з Марійкою. Біла вівця дуже лізла у шкоду. Він скинув поясок і обоє путали білу. Так файно собі нагадав. А потім біла все була іззаду за вівцями, а не напереді. Певне було єї дуже встид перед другими. А Марійка потім шила рукави „у фасульки“, фасольки вишивала на червоно, а фостики сино, а межі поміж рядами чорно. Так собі добре нагадав. А він бігав розперезаний по під верби, свистав у зубчасті листки і кричав по всім поли. А потім їли хліб і сир обоє, а вівці вкупу збилися — яка втіха так собі нагадати!

Сполудня верталася мама з поля, бо несла їсти робітникам. Марійка бігла до мами та й іглу загубила, а він запутався у розперезану сорочку та й упав.

„Чьо ви як дурні біжите? Та же знаєте, що йду до вас“.

Мама показувала Марійці, що взяла три нитці поза іглу а то лиш дві треба. А він лежав коло мами та ногами бив у землю як коник.

„Ма, ма, аді бусьок!“ — казав він. А мама его поцілювала в голову та й казала: „ото парубок мій та й розперезаний по полю бігає!“ Та й уперезала в свою окрайку. А потім мама ему співала:

Ой не коси, бузьку, сіна,
Бо ся зросиш по коліна.
Та най тота чайка косит,
Що набакир шапку носит.

— не може далі нагадати і се трохи смутно. А потім мама вчила Марійку шити, а він вчився „ой не коси, бузьку, сіна...“ Так вони троє сиділи і вчилися від мами файне шити і файні співанки співати. Згоді мама пійшла додому вечерю варити, Марійка шила фасольки, а він бігав за бузьком, обталапався, як чортик, та й співав бузькові: „ой не коси, бузьку, сіна...“

Співав до самого вечера аж захрип. — Далі не може нагадати. Ходить по хаті, шукає кінця співанки і не може найти. Так ему хочеся до кінця знати ту співанку. Ходить щораз борше і борше і шукає, шукає кінця співанки. Шукаючи, переживає довгий час. Дуже довгий. Сідає знов, похиляєся і очі его стають смутні, невеселі. Нема кінця співаночки! А его співанка так далі йде. Пішов у світ, на науку. Чи забув, чи сховав усі співанки мамині? Не співав людям.

Був у світі, був, був. А раз приїхав до мами. „Наша Марія умерла. Як умирала та дуже за тобов питала. А ми її все казали: над'їде, над'їде. Але як таки прийшла смерть, то вона заплакала за тобов і казала: ой, боже, кілька ми разом вівці пасли, а він тепер у світах, а я на могилу йду. Коби-м хоть через поріг его вздріла“. І пішов з мамов на могилу. Дубовий хрест і рута, і барвінок, і трава усіяка. Мама сиділа коло голови могили, а він у ногах. Вітер звивав вишневий цвіт і обсипував гріб і побілів волося мами. Жовтобілий у середині, вишневий цвіт падав на гріб, падав на голову мамину. І здавалося єму, що цвіт вишневий зрісся з сивим волосом мами і що вітер здуває з того цвіту на голові росу ранішну, а Марійка спочивала тихонько в могилі і гадала: він далеко у світах, а я на могилі. Та й встав він, та й ходив, ходив по хаті і не шукав кінця співанки. Гадав: я у світі сам, саміський, Марійка на могилі, мама вибираєся туди, а я лишуся сам, саміський. І сплітувався той гріб на могилі з тою співанкою і з тим цвітом вишневим, і з тою росою, що падала з цвіту, і з тою білою овечкою, що була спутана, — у якусь тугу страшну, безкраю. І він знов похилився і мав очі сумні, а губи его шептали, відай: ой не коси, бузьку, сіна...

Вже більше не пишу, бо стемнілося. Прийміт щиро і то, що-м написав. Болю правдивого, сердечного богато є не в словах, а за ними, гет далеко за ними.

Напишіт і не забавляйтеся.

Здоровлю Вас усі троє, аби-сьте здорові були.

В.

118. ДО О. С. МАКОВЕЯ

10. II. 98., *Краків*.

Вельмиповажаний пане!

Посилаю Вам три маленькі праці. Як схоче комітет редакційний друкувати у „Вістнику“ — най друкує. Я знаю, що Ви схочете. А як ні, то прошу Вас задержте папері у себе, а я при нагоді відберу собі.

Якби йшли до друку, то прошу мені нічо не змінати, хіба похибки ортографічні, або можете змінити бесіду мужицку на бридшу, літературну. Лиш не есувайте ніяких додатків. Ви не гнівайтесь за такі застереження, бо в „Праці“ з моїх образків лихо знає, що вийшло, а то лиш через чужі додатки. Іще прошу не читати нікому тих праць з поза редакції.

Здоровлю Вас.

В. Стефанік.
Coll. physicum.
Kraków.

119. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Ви все були смутні і листи Ваші такі були, але сей лист найсмутніший. Коби-сьте були не ходили тими давними полями, що-сьте на них училися любити. Десь вони Вас приймали гарно, десь вони травою шуміли та й нагадали Вам щасте. А Вам стало банно і смутно. Раз на нашім поли стояв дуб кучерявий. То він коло себе приймав усіх пастухів, то він давав полуденки косарям і скидав сухого галузя на вогонь у ночі, як ми коні пасли, і вітер все у нім сидів і орел відпочивав, як у світи десь летів — і все поле звикло було на него дивитися і по нім пізнавало, що на нім дієся.

А потім біг грім небесами, а дуб ему не хотів уступитися, і роздер его наполовині, того дуба.

Як хлопці вігнали вівці на весну, як косарі з блискучими косами на долини спускалися, та й не виділи дуба. І всі банували, а поле найбільше, бо воно тепер нічо не видить, що на нім дієся. Лиш мужик часом нагадує собі того дуба, як оре волами. Уломитьса ему плуг, то він шукає в траві его пня і з него витісує собі ківочок.

Напишіть, коли будете в Сторожинці.

Ваш

Василь.

120. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Або гнів, або нещасте якесь — так собі міркую, чикаючи довго на письмо. Мені би так здалося від Вас кілька слів. Я хожу ще ногами, але-м доста слабій. Щось валить до землі. Хожу на курси і нігде більше не хочу. Чую такий брак людий довкола себе, а ще від Вас слова не чути! Хочу у сім місяці поїхати на кілька днів до Львова і трохи з Вами побути.

Як Вам у Львові дієся?

Голова моя порожня, як сухий гарбуз, і нічо Вам сказати не го-ден. Чую лишень, що прийшов на мене час такий, що буде мене дуже побивати, але я не дамся. З кожного боку, а власне з тих боків, що мене дотикають і болять, доходять злі вісти.

Напишіт зараз письмо, бо не го-ден-ем вже видержати.

Василь.

121. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Як я буду у Вас, то я розкажу Вам про мої прикри пригоди і Ви певно не будете ся гнівати, що я не писав. Я тепер такий, що слова до купи не го-ден скласти. З одного боку чорна жура, погане жите,

а, з другого — весна, сонце. У два вогні взятий і ще гірше мені. 25 марта буду у Вас. Ви як не гніваєтеся, то хоть картку напишіть. Здороваю Вас сердечно і напишіть картку, що не гніваєтеся.

Ваш

Василь.

122. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Любий друже!

У мене є в пазусі багато смутку, такого суму, що нема такої води, аби его з собою забрала, ані буйного такого вітру, аби его розвіяв, ані такої руки мощної, аби его відти взяла. І Ваша рука слабне, а я на ню все надіявся і ходив по світі веселий. Чи воно може бути так, аби ми один другому нічо не могли помочи? Так не може бути, — вкупі мусимо жити та будемо дужі. А за то мені не говоріт, що-сьте нещасливі. Бо і се не може бути, аби кілько найкрасшого, що у Вас є і в серцю і в душі, аби воно все разом було нещасливе! Ви можете бути злі, можете гніватися, можете сумувати, але нещасливі Ви не є. Ще Ваш час перед Вами, не за Вами, ще Ваша сила превелика у Вас, не поза Вами. Та й моє дуже м'яке серце все з Вами, у Вашім серцю.

Пишіть, що робите?

Ваш

Василь.

123. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Кохані мої!

Добре, що Ви написали карточку. Я гадав, що Ви розсердилися на мене і мені було дуже банно. Надворі весна зачинаєся, коби вона принесла Вам багато щастя. Коби Ви лиш хотіли мати щасте. То байки, чи хто щасливий! Але не байка, чи хто хоче бути щасливий! Конче треба хотіти щастя. Добре треба жити — не весело вегетувати! Жити, жити — кричить весна і гонить мене вперед і поли розкидає по вітрі, аби мене самого легше уперед гнати.

Є тут старий дід, що носить свому внукови їсти на роботу. Сідають з внуком на сходи і внук їсть, аж серце радуєся, а старий вигріваєся на сонце, вітер забігає у его сиву, довгу бороду і заносить нею як травою тамтогорічною. А дід сидить та раз по раз гадає: от весна, а була зима, от прийшла весна, вже весна. І забирає горнятка і йде у свої сутерени і, що крок ступить, то нагадає: от весна утворюєся!

Коби люди приймали того, що весна дає! То вони би не гнівалися на зиму, бо по ній весна наступає, вони би не гнівалися, що зима прийде, бо весна перед нею була. Весна і сонце — а решта, то антракти.

Я до Вас вибираюся в п'ятницю вечером, а в суботу рано маю вже бути у Вас. Коби лиш жите щоденне не поклато свого недозволу. Рад би-м Вас таки зараз уздріти! Пишіт.

Ваш

Василь.

Мій друже коханий!

Я би Вас хотів тепер обіймати за шию і поцілювати Вас у ясну голову і сказати: такого приятеля я не мав і мати не буду, а Ви, любий, все будьте моїм. Чи Ви будете дужий, чи слабий будете, чи добрий будете, чи злий станете, чи файний будете, чи краса Вас відійде — будьте все моїм. Мене люде ніколи не намовлюють, аби я Вас мав за злого або за слабого, або за нефайного — Ви будете усе моїм. Мені доста того, що Ви є мій друг і світло моє. Ви у мене ніколи не змінитесь і все будете моїм сонцем у студінь, і моїм дубом листатим у спарноту і животворною тінею.

А я буду усе Вашим, хоть не такий дужий, хоть не такий ясний, але дрібненький, маленький з веселими очима і гарною душею. Так буде. Ані боятися мені за Вас не хочеся, як можна боятися за зеленого явора, як він, явір, зелененький?! Та най вода підмиває корінь, то за явора зараз співають пісні і явір зелене у віки вічні. Ні, я не боюся за Вас. Як Вам жите підмуть серце, то я за Вас співанку буду співати, як дівчина тепер співає за явора. І Ви все будете моїм так, як співанка моя, що я єї співати буду.

Так буде, інакше не буде та й все так буде.

Я такий радий та втішний, що Ви мені післали свої праці. От мені зараз прийшло на гадку, які би то Ви раді були, якби я Вам післав свої. Треба мені почекати рік ще, аби Вам радість сотворити. Не хочу заходити у спілку з тими, що хотя у моїй душевій роботі все видіти новинку газетярську на дні.

У послідних місяцях я пробував друкувати малу книжчину (120 сторін 8.) — але ті, що мали дати гроші, сказали: „Талант є та нема у сих творах служби громаді, нема науки для теперішнього покоління, таке можут собі богаті німці друкувати“.

Я все боявся бути „початкующим літератом“. А тепер видно, що не дармо боявся. Леда дурень, то зараз має претензії батька, брата, меценаса з радами і порадами. Я й подер у їх очах мої папері і тепер лиш є ті нотатки, що я з них черпав до моїх праць. Знов решту я подер і тепер я чистий з праць, що нема в них служби громаді. Тепер я буду служити людям і собі, а не громаді.

Мене цілі тоті пересправи дуже змучили. Це перший раз я удався до людей знатних, як бідний хлопчик просити, чи би не уставили до вінка і мою чічку, бо вона файна. А відповідь: чічка файна, але не файна.

Я не хотів зараз мучити Вас своїми болями, але тепер усілося і з обов'язку Вам пишу, аби-сьте знали, що дію.

Мене боліло не то, що вони не хотіли друкувати, але то, що казали, аби писати так, як вони хочут, а не як я хочу і вмю. Лютий був-єм і казав-єм собі, що по-руски не буду писати, а по іншому не вмю, і моя кар'єра ще перед порогом скінчилася. Але тепер буду писати, хоть би лиш задля того, аби Вам таку втіху учинити,

як Ви мені. По правді, то мене дуже кортить і пімститися на моїх судях. Я би лиш чим борше рад кінчити медицину і тікати до Вас або у світ і оце хотів би-м побути з рік у Парижі, аби навчитися, як люде виглядають. Тепер я вчуся і буду доктором у липню 98 р.

Сего липня поїду до Вас і там обмислимо вже, що з собою робити. Я тепер Ваш і не громацкій. Попри медицину я би ще читав, аби доповнити своє маленьке образование. І тому прошу Вас, аби-сьте мені подавали ради в сей спосіб: се би треба перечитати, а се би зробити. Так буде файно. Системи в образовані не хочу, бо не люблю, і тому Ви можете все мені радити.

Так, коханий, стоїть зі мною, і видите, як я потребую Вашої помочи.

Завтра їду до Русова і буду там до 15 мая. З Русова маю поїхати до Ваших у Сторожинець. Чи Ви будете на великдень, чи не можна? То би радість була. Гроші як мете висилати, то до Русова.

Та й пишiт, єдиний, а я Вам також.

Ваш

Василь.

125. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Травень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Це перший раз я пишу і тішуся, що до Вас пишу. Мене не було дома два місяці, — сидів-єм над Дністром. Не баную за нічим, лиш за тим, що-м міг Вас мати в Русові. Був би-м Вас провадив по всіх стежках і доріжках, що ними я похожував від хлоп'яти. Так багато часу прійшло, а я забув на всіх людей, що-м з ними був знайомий, або з ними приятелював. Лиш за Вас мені нагадувалося. Відтепер я буду знов писати до Вас, бо мені без Вас дуже самотно. З Вами мені буде добре і більше нічо не потрібно.

Я незабавки їду в гори і буду сидіти знов сам. Аж в вересни поїду до Кракова, аби взяти собі курс і здати другий іспит. А доки буду читати по польових дорогах, по горах, по ручаях і лісах. Така велика книжка, що дає червону усмішку на лице.

Я раз назбирав дуже багато диких фіалок. Я тогди найбільше за Вас гадав — цілий день. То тому я гадав, що не знав я ще чоловіка, аби збирав чічки, крім Вас. Мене то радувало, що я люблю то робити, що Ви любите. Дикі фіалки мене [тримають] так близьенько коло Вас, що ніхто нас не розірве.

По селах май і голод. Люде похожають якись такі як дитина, що єї мама виб'є. Дивляться на землю та й не гніваються на ню, бо б'є вона їх зеленим маєм у очи. І всі вони терплячі, зболені ходять по землі, маєм устеленій. Всі мають надію і балакають, упоєні голодом, про землю і бога.

Малі діти бувають спухлі. Вигріваються на сонці, коло овець і не граються. Часом баранчик підскачить і якесь світильце засвітить в очах дитини, але пропадає, і сидить воно собі дальше, як квіт-ка непідоляна. А овечки так пасуть, пасуть.

Треба любити сих людей, що тихонько ховають свій біль у зелений май і все, що мають, роздають, а самі нічо не беруть від нікого.

Напишіть мені, що Ви дієте і Ваші жінка з сином.

Сердечно Вас усіх поздоровляю.

Василь.

126. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Отепер прийшов Ваш гарний лист. Най Вам усі ниви мужицкі поклоняться за фayne слово а за краще серце. Відай, усі їх покинули, лиш вояки коло них та й кати ще.

„Земля дає хліб білий, аби складений стояв по жидах, ми землі даєм піт солений, аби хліб ріс.

„Земля хоче нашого поту, а не хоче зівнути заразов, аби нас прожерла.

„Сонце лиш на то світить, аби з нас більше поту на землю впало, бо радости з его світла не маємо.

„Рано виколюєся з-поза землі як золотий таляр, аби нас нагнати до роботи, а дітям проміннями, як дротами жаркими, запалювати блідий голод.

„Роса падає з неба, аби крізь рани нашi аж у серце нас шпикала, а дітям у тонку шкіру в'їдаєся і пробиває рани, аби потім дорогу мала до серця як у нас.

„Дощ спускаєся з хмар, аби нас бити по голім тілі, аби з нашого тіла, як з гір голих, дими диміли...

„Конець нам усім. Дерева кiлько не маємо, аби на себе домовин наробити, бо ліси не нашу гадку співають.

„То ми увесь піт наш поз'їдаємо, білим хлібом нагодуємо діти, всю горівку вип'ємо і закусимо, всі порожні склади позапалюємо, — все наше з собов заберемо.

„Душ люцких не будемо забирати, бо не нашi.

„Хто з нас щасливий у бога, то зогние у траві, а хто гріх заробив, то того власна дитина кулею прошиє, а найщаслівiйших кат буде катувати над землею і всі гріхи на себе перебере...”

Стояв коло других та пізнавав людей. З его села були і з других були. Брали собі їсти й пити.

Крик: рабунок! Ратуйте!

Прибіг офіцер, аби вести їх та не дати на рабунок чужого добра. Додавав вояцкої охоти.

Він не чув, лиш пізнавав.

Всі не чули, лиш пізнавали собі своїх із селів.

Офіцер більше не кликав. Стояв коло них.

Всі очі кумпанії шукали в товпі, як діти ягід по лісі, аби найти свого.

Офіцер думав, як то він собі кулю пустить у голову.
Товпа кричала: Віват цісарь і цісарські діти! Цісарь за нами!
Але крику того не чув офіцер. Ваш Василь.

По „Сину книжечку“ я писав та ніхто не посилає. Переведіть знов та й дайте мені, най хоть я прочитаю.

127. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Прийшов від Вас лист і фотографія Юрчика і манускрипт. Ладно дякую. За фотографію люде кажуть і я кажу, що лишень крил хибує...

„Якби такі біленькі крилечка з такого пір'я, як волося біленького...“ — говорять мами, і очі їх блимають маминим світлом.

Ваш лист файний і дуже болючий. Читав я его і нагадалася мені одна подія за рідний край.

— Іван мав трьох синів, а якби роздав помежи них свій грунт та й він би був зарібником та й его сини. Та й тому розгадав іти до Америки.

Зійшлися всі такі, що „не хотіли, аби їх діти ноги по чужім поли кололи!“ Як стадо буз'яків на мляці — вони хотіли відлітати. Рада була страшна така, як ніж остра, що все жите надвоє морем рсзтинає.

А одного часу прийшов до мене Іван і був на лици чорнозелений... „Чей же я слабий, я лиш працюю і свої голові, дуже собі голову розбиваю. Устид ми перед жінков і дітьми і перед людьми. Кажу вам, що-м як коли би з розуму схибив. Иду по селу та й гет усе хочу спам'ньитати.

Дорога як котра ци з терням, ци з вербами. Так ніби хочу все стьимити, або собі ци на мори, ци за морем нагадати перед очима все село. Аді отак води-моря, води-моря, а я собі на ті води село, як коли поставлю та й такого туску мати не буду. Та тому кажу вам, що мені устид, бо ци яке терньичко ци ровець та й я стану та й хочу спам'ньитати, а хтос іде, а я ніби якоїс роботи шукаю. А дітим і жінці таки не кажу. Устид...“

Тепер Іван вже не хоче йти до Америки, хоть другі вибираються. „Фортиграфії в голові не пускають“. За то, як за кілька років прийде лист з Америки, що тим другим там добре — то сини Іванові, що будуть зарібниками, будуть бити старого тата і будуть вигонити „фортиграфії з голови“, — але борше душу виженуть. Kocham cię choć mię nie rozumiesz, kocham cię mimo łez, które wyciskasz, mimo bólu, który zadajesz najlepszym synom Twoim...¹ Сей конець Вашого письма буде кінцем Івана, і я его за то люблю так як Вас.

¹ Люблю тебе, хоч ти не розумієш мене, люблю тебе, не дивлячись на сльози, які ллються через тебе, на дивлячись на біль, який завдаєш найкращим сином твоїм... (польськ.).

Перевід „Синої книжечки“ — мені так подобався, що сказати аж Вам не можу. Боже, коби єго де можна надрукувати! Чи в Kurjer'і не можна би? Сам вижу тепер, що воно фayne є — така малесенька трагедія усіх хлопів на світі.

Я сижу дома, часом сам собі їсти готовлю, часом з мужиками поза північ балакаю, часом чую, що всі мене дуже люблять, часом чую силу, що-м середина усіх утіх і болів мого села, а часом баную гірко за світом великим, — і тогди хотів би-м ймитися Вас за полу і не пуститися більше. Гірко мені тогди.

Здоровлю Вас усіх сердечно.

Ваш Василь.

128. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

18 червня 1898 р., Русів.

Русів, 18. VI. 98.

Добра наша пані!

Я трохи збоївся, що-м зле зробив. Мені тепер видиться, що Вам дуже тяжко їхати — а Ви їдете. Як Вам трошечки недовідно, то залишіт. Я би не хотів підмовляти Вас на таке, аби Вам прикрість з того була. Лиш один бог знає, як радо я хотів би слухати співанок Крушельницької разом з Вами. Ви би сиділи коло мене, а Солоха навперед нас так би фayne виспівувала, що аж! А я би коло Вас таку гадку гадкував: і я не розумію і всі душі, що отут коло нас „слухають концерту“, не розуміють, і сама Солоха не розуміє, — лиш панна Ольга та дуже, вона одна, розуміє оці співанки. Я би так гадкував, а Ви би слухали, а я би через Вас аж слухав.

Або таки над'їдьте. Крушельницка не горда і дуже буде тішитися Вами, вступ не великий, я буду на Вас чикати і гроший маєте доволі. Напишіть лишень, чи купувати білети два чи один, і котрим поїздом будете їхати, аби я чикав. Але борзенько напишіт.

Як приїдете до Белелуї, то я буду Вашим проватором по поли, бо я сусід Ваш буду дуже близький. Лиш аби борше Ви були мовєв сусідков. Я поїду в гори, але згоді і буду ще у Вас, у Чернівцях.

Зачав я цей лист до Вас писати ще до сходу сонця. У хаті вікна плакали, ліс перед вікнами стояв як вкопаний — так тихо. А тепер то вже діти плачуть і ліс вже пробудився. Заспані діти і ягнята на толоці собі збір мають. Тут мами надбігають і приносять хліб і сир своїм, аби не поголодніли, в поле. Діти укладаються, хто з ким „гонить“. Хто кого любить, то той з тим гонить. Так той діточий і овечий збір з півгодини торочиться, аж всі згуртуються в любячі громади — і розходяться усіма дорогами сільськими в поле. А сонце б'є їх червоними батіжками або по плечах, або в очи. А вони на то не зважають, але показують, що кожному мама дала „в поле“. Хто не має нічо до хліба, то решта ему каже: нічо, ми маємо доста.

О. Кобилянська (фото 1882 р.).

Я дивлюся щоранку на ті збори і мені стає тошно. Минув файний вік, як у батіг траснув. То так дуже недавно, як я був з вівцями на тій толоці і шукав собі таких, що любив їх. Мої вівці погинули, мої товариші тепер свої діти на своє місце посилають. А моя товаришка Варвара вмерла, але її Николка є замість неї на толоці. Не має нічо до хліба, бо мачоху має, але другі йому дають. Страшно як борзо мій вік проминув!

Та тогди, коли Ви ходите ранком по городі та голубите самоту до себе та очи Ваші сміються до неї, — то я чую смуток, що не могу вибирати вже тих, що люблю і що мої вівці пропали.

Бувайте здорові та й напишіт зараз.

Василь Стефаник.

129. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Хожу я зеленими дорогами, а навперед себе вижу руду, безнадійну мою стежку. Ліс співає собі, аж галузе угинаєся, а для мене пісня тота чорна, як полотно на домовині. Сонце борзенько тче світляну основу по небі, а для мене то павук, що в серці снує сиву павутину. Трави, жита філюють по полю, але не забирають мого жалю із собою — задурно філюють. Серце своє виплювати треба, аби не докучало. За мій сум і тугу співанку треба скласти, аби знати сум і тугу.

До Львова, до Вас не могу їхати, хоть здаєся мені, що коло Вас мені ліпше би було. Може поїду до Коломиї на концерт Крушельницької. Будьте такі добрі та пришліть мені зараз анатомію патологічну, підручник хірургії і фармакології. Підручники нехай не будуть занадто обширні.

Почту я собі заплачу в Снятині. Крім того, пришліть мені ще що читати, але зараз.

За кілька день буду писати багато.

Ваш

Василь.

130. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

20 червня 1898 р., Русів.

Наша пані!

23 ц[ього] м[ісяця] є у Коломиї концерт Крушельницької. Я би хотів дуже, аби Ви поїхали на той концерт. Як з Вами брат не може їхати, то я поїду за Вами і відвезу Вас. Я тому Вас прошу, бо допевне знаю, що співачка буде дуже з нас контентна. Я з нею знакомий віддавна і вона варт того, аби з нею побути. Відпи-

шіть зараз, лиш не шукайте ніякого „не можна“. Ваші „Акорди“ в „Вістнику“ прегарні.

У нас жито половіє, дощу треба і сонця теплого. А є вітер студений — журимося і падаємо від вітру у голод.

Вівці пасуть, як коли землю цілують, а пастухи голодні, спухлі, пожовтіли, як кукурудза на скоші. Вітер студений не червоніється на тварях пастухів, але половіє. Жито і пастухи половіють. Лиш дощу рясного і весняного теплого сонця — коби нам біг дав!

Але прийдьте, зробить хоть раз мою волю.

Будьте здорові!

В. Стефаник.

в Русові, п. Снятин.

131. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Коханий друже!

Файно Вам дякую за книжки. Ви запевно не гніваєтеся на мене, що я мало пишу. Не пишу я тому, що я стратив волю собі. Прикро яось жити, ще-м і слабкий і не хочеса мені Вам докучати смутними словами. Сто разів я зачинав писати до Вас та й не кінчив. Писати, бігме, я не годє[н]. Але зато хочу Вас видіти. Доконче. Напишіт, де будете пробувати на вакаціях? Як би-сьте іхали за границю, то я поїду до Львова, заки відїдете. Мушу Вас видіти. Ви мені писали за Будзиновского. Я его не перестаяю любити від усіх найліпше. Але мені дуже банно, що він мусів кричати на радикалів не від себе, але від Романчука, від попів, від редакції „Діла“. То так недобре і дуже нефайно з такими патріотами в одну дудку грати. То смерть для кожного чоловіка доброго. Най він кричить на всіх, най ему кажуть, що продався і „сподлився“, лиш аби він стояв собі сам, бо так ему належиться. Мені сумно, що він не найшов собі людей таких, як він, таких, що самотні похожають. Додайте ему сили, аби він відірвався від людей.

Я був в Коломиї на концерті Крушельницької. По концерті був комерс з тоастами. Говорила публіка — не артистка.

Перший пан як став говорити, то ціла публіка здригнулася. Ще чула в собі спів і правду, ще очи мала блискучі і здригнулася, бо пан мав позу на собі як брехун на ярмарку, в роті слова солоденькі, як ті Омеляна Огоновского, а плаксиві, як того попа, що звіщає про упадок кандидата руского до сойму. Як сей пан рот розтворив, то правда і сила втекла від публіки, а вона лишилася, як коли би „Діло“ читаючи.

А другий пан говорив за меншого брата і заплакав. Комерс спустив голову в долину. А підвів її в тот раз; як другий пан крикнув: тирани, що неньку розпинають!

То північ була і дощ накрапав. Під мурами сиділи менші брати з парасолями для „панства“.

„Але бо співає якас дівка, най їй пес маму! —

„І я би за гроші день і ніч співав.

„Говори свої, то як заспіває, як гай розвиваєси. Панство тепер її вина купує і дькує її, і пани, і ксьондзи...

— „А як би так підокравси та став коло дверей, аби послухати...

— Ігій, на тебе, та пани би зараз прігнали, тут хлоп смердзі та й машір!“

Не знали бідні менші братя, що над ними плакали панство.

— „От здав би си дощ, бо земля аж порозпукаласи.

— „Земля як оцес камінь тверда. Як нас бог не потішит, та й торби шиймо!“

Та й замовкли, та й заснули на камінях.

Пишіт.

Ваш

Василь.

132. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

30 червня 1898 р., Снятин.

Снятин 30. VI. 98.

Добра пані!

Я дуже банував, що Ви не могли бути в Коломиї на концерті. Були би-сьте виділи, як попи, попаді і їх діти ревно гляділи на Крушельницьку! Як на свою дитину або сестру дивилися. Очи у всіх так подобріли, що ледви старші жінки витримали, аби не сказати: Сальцю, спадай на бога, не форсуйся так „страшенно“! В долоні не плескала галерія, аби не мучити співачки. Вся публіка була попівська і виділа і чула свою досконалість в попівській дитині. Що було непопівське, то чуло, що в родину зайшло і чує веселість родинну.

Потім був комерс з тостами. Слова були безсильні і брехливі. Тепер говорила публіка — не артистка. Поза патріотична з соборчика деканального, бесіда, подібна до тої Омеляна Огоновського, безсильність як коли, та мова плаксива над упадком руского кандидата до сойму. Ой, добра пані, най Вас бог сохраниць слухати тостів руских!

Була ще говірка і за „меншого брата“, того, що Шевченко найшов. Той пан, що нагадав собі за него, та сльозу долів пусти. Комерс посоловів. Але підняв зараз жваво голову вгору, як почув слово: „Тиран, що неньку мордує“!

То була північ і хмари нависли. „Менші братя“ сиділи під муром з парасолями для „панства“. Чекали та чекали. Сиділи на камінях та балакали, що дощ не завадив би і що панство пускає десь грошій, як леду...

Я не міг Крушельницькій показати менших братів, бо вона мусіла слухати похвали для себе. Мусіла та й годі!

Як буде у Вас концерт, то я поїду, лиш мені білет купіт коло себе і напишіт, коли буде.

Рад би-м, аби-сьте як найборше були в Белелуї. Наговорив би-м ся з Вами по душу.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

133. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Я дістав від Вас картку і фотографію і „Сину книжечку“. Я вже післав Вам один лист, а тепер посилаю два.

До Яворова не хочу їхати, до Сторожинця не можу. До Русова буду Вас просити пізнійше: тепер моя мама хора і не міг би-м Вас так приймити, як хочу. Напишіт до Русова ще, бо за тиждень поїду десь натрохи. Ольги Кобилянської не мож дочекатися.

Ваш

Василь.

134. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Липень 1898 р., Русів.

Добра наша пані!

Шкода, що Крушельницка не буде співати — і Ви би послухали і я би ще послухав. Перебануємо якось. Наколи Ви над'їдете до Белелуї, то я також буду у Русові, хоть би-м і виїхав перед тим. Повітаю Вас з найраднійшої душі на нашім поле. Лиш дивіться, аби-сте приїхали, бо мете знов жалувати.

Про себе я нічо не годен писати. Як Вам показувати чоловіка, що ходить коло великої мармурової брили? Ходить коло неї, потім падає на ню, потім нігтями єї рве, — а брила мертва. Потім слъози падають на камінь, ще потім душа прожерла би камінь — і раниться.

Раз з тої брили стає хрест над могилою — і смуток; раз вибігає білий ангел, як з раю, і радість.

Часом видиться, що брила розпадаєся в порох і трава на ній поростає; а другий раз, що голова витісуєся з білим язиком і з блудними очима, як голод.

Душа розуміє і чує плиту тоту і часом гаркне як пес, як єї здаєся, що з плити зробили постіль і рубають на ній жовняра, що повісився. А як хто вчує гаркіт — то, п'ючи пиво, каже: досконала обсервація! — і вдоволений, що хтось обсервує за него!

Часом йдуть „на прогульку“ з пивом. Сідають на плиту, п'ють пиво і лишають шкірку з ковбаси. Відходячи, банують, що брила необтесана, як спінка від рукава!

Як Вам описати такого чоловіка, що ходить коло тої плити і видить, що в плиті жие мармурове жите!?

Тепер сваримося з Будзіновским за те, що він не хоче покинути тої зграї з „Діла“.

Чикаю від Вас листу і здоровлю Вас.

В. Стефаник.

135. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Мені ані смутно, ані прикро, а то тому, що я можу Вам правду писати. Я Вас хочу мати тогди у себе, як страшна робота у нас трохи полекшає. Що мені з того, як моя хора мама попри роботу свою ще буде нами побиватися? Мені все буде здаватися, що я маю гості, а я не хочу з Вас мати гостей, але сестру, брата, діти від брата... Якби Ви тепер над'їхали, то мені би при Вас гадка така була у голові: тепер може мама плює чорну кров... Я хочу коло Вас ходити у світлі і згляднім супокою. Я намордувався півроку страшними, буденними муками — і заслужив, аби хоть з Вами мати ясну годину. Як Ольги вже тоді не буде у Белелуї, то шкода буде, але що ж діяти?

Хочу Вас мати у себе у вересні на храм, на 20-го. Тогди небо у нас веселе, а дівчата у червоних барвах, а жінок сотки з дітьми, тогди сміху багато під осіннім небом.

Я ще до того часу до Вас заїду, а Ви не гнівайтесь. У мене тепер скілько жури, що я почав розважати, чи воно оплатиться жити.

Я хочу таких великих очий, аби вони уздріли мою муку, лиш уздріли! Як таких очий не надіблю, та й нема чого заважатися довго.

Ви поки що забавляйтеся, коби хоть Вам не було смутно! Я тепер тікаю трохи над Дністер, я там був та й ще йду. Велика якась жура засіла над Дністром, може мої очі якурат Дністрові такі, як ті, що я їх шукаю.

Напишіт ще.

Василь.

Дорогий друже!

Ви в середу повинні мати в руках мій лист, чи дістали-сьте? Вечером я недавно вихилив голову з вікна. Від заходу чорна хмара чорніла, від сходу вітер шумів. Місяць на небі синім стерся краєм. Земля уся посипана срібним порохом. Ліс хитався, як би хотів себе до сну заколисати. Білі хати по ярах поховалися, як птаха біла від стрільців.

Я хотів дати шумному вітрові свій тихий плач. Так легонько накинути чорний покрив на розсіяне срібло... Виділося, що так мені буде файно... Я став співати якісь мелодії. Потім відвернувся від вікна і танцював, танцював...

А потім я видів одну маму. Мала одну дитину, одного сина. Найкрасший межи всіма дітьми. Часом мама виходила на вулицю і навмисне дивилася крізь вікно, як синок грався. Прибігала назад до хати і співала, співала, гадкуючи: хто лиш глипне на него та й мусить засміятися. Та й співала собі...

Одної ночі дитина заслабла.

„Ой хлопче, та ти не хоруй, бо ти може і поздоровієш, а я вмру з жури...“

Дитина в'яла як конопля. Мама боялася лишити хорую дитину і їла, і пила — „треба триматися на силу“.

Отак ішли тижні. Хлопчик никнув на очах. Мама трималася, лишень очи стали більші і блудні.

В одно полудне станула перед вікно бідна жінка з дитинов і грала веселу арію на катаринці.

Мама сфатилася, лишила хорого хлопчика і пустилася в танець. Катаринка грала, а мама танцювала дикими скоками.

Жінки по похороні говорили: що то за мама, що й не скривиться за дитинов?! А очи мамині вже були гет здичіли.

Ваш Василь.

137. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

1 жовтня 1898 р., Русів.

Русів, 1 окт. 1898.

Добра пані!

Ваша лілія тепер моя. Я єї гірко ніс. Дорогою я боявся, аби не спеклася в моїх руках. У лісі я єї купав у керничці, як малу дитину.

То не може бути, аби вона кому стояла на заваді.

Ви лиш так єї уздрите. Я запутаю свої смагляві руки у Ваше чорне волосся і приведу Вас до неї. Мої руки будуть, як галузе дуба, а волосе Ваше буде як шовк коло дуба. Мій товариш, вітер, буде зі мною гратися — а шовк буде плакати — тихонько, ніжно — як шовк знає.

Тогди Ви побачите лілію мою в книжці, з одного боку червоний лист свидовий, а з другого жовтий, черешневий.

Я буду Вам казати:

Лілію Вашу я вбив. Я не люблю цього квіту — він такий біленький, що чоловік мусить его сплямити. Най ангели тримають его, бо то їх чічка. Тому я поклав червоний і жовтий лист коло неї, аби вона вмерла. Я її файно замордував. Тепер білість єї від неї відстала, а за нею десь далеко виднієся сива ткань. Так з білого мармору виглядає сивий. Я люблю червону рожу. З неї, як зі скали спливає червоність і по світі розходиться — ріки грубі і масні. Як по дорозі стоїть лілія, то пропадає в заливі червоности. Кожда пропаде.

Ще люблю жовту рожу. Вона як дідько смієся з червоної, з грубої і масної. „Хоть ти їх тільки годуй — каже — тих людей своїм червоним смальцем любовним, то вони не понажираються, все будуть облизуватися!“

Я Вам дам жовту і червону рожу. Ви їх ліліями не замордуєте. Ваші лілії умруть.

Хотів би-м на Вас пімститися і чую, що сили мені хибує. Ваш лист так мене мордує, що я его закопаю. І прийшло Вам на душу говорити так, як осінь говорить!! Я люблю осінь, але як вона балакає — то...

Треба бути духом, аби самоту і тишину любити. Мене тишина виносить на такі висоти, що мені голова в'яне і я скочуюся, як камінь у долину. Мені тогди треба дуже білих рук, аби мене гладили по голові, і губів грубих, аби хухали на мене і казали: Не бійся, я тебе не дам.

Так було давно, як я видирав горобці з гнізда і впав, то моя мама гладила мене і хухала на голову та й казала, що буде легше. Справді було легше, бо я знов брався до гнізда.

Мій ліс пожовтів і подібний до лану проса. На найбільшому дереві зависло чорних ворон багато. Я сижу під тим деревом, гадаю про брата, що повисівся, і тішуся, як дитина, що мене на тім дереві ще так борзо не найдуть.

Я буду у Вас сего тижня.

Бувайте здорові.

В. Стефаник.

138. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

4 жовтня 1898 р., Трійця.

Добрі!

Чи Ви певно будете мати відчит у Коломиї? Відпишіть зараз, бо я не знаю, чи маю їхати.

В. Стефаник,
у Трійці, п[овіт] Заболотів.

4 жовтня 1898 р., Снятин.

В[исоко]поважані!

І ще! Віктор Гаморак таки хоче і таки не знає, чи Ви будете читати відчит. Напишіть і єму карту. До Стецеви.

ad Снятин.

В. Стефаник.

140. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів, 14. X. 98.

14 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Такі картки у мене для літератури, а тепер для листу, бо папір листовий минувся. А Ви приймайте як є.

Ваш лист я закопав. Як ми з мамов перекопували барвінок, то я его під рискаль і під барвінок! Він мене трохи болів, а більше ще спокою не давав — не було іншої ради. Не можу затаїти, що-м банував за ним трохи, бо був файний. Але барвінок буде на тім місці, доки я не посивію та все я собі буду той лист нагадувати.

Хотів би-м сего вечора дуже багато говорити, та не маю з ким. Розповідав би я багато, та не маю кому.

Перед кількома днями відводило наше село емігрантів до Америки. За селом поле таке, як сирота, помежи поле ліси, що загорнулися в якийсь біль, що смерть віщує, а ще далі гори з синим димом.

„Люде, поле минемо, ліси прійдемо, гори переліземо, море перебредемо, та не найдемо вже вас“, — казав старий газда, перебраний у цайгову одежу. Та й плакав. „Буду йти помежи поле, як жебрак з торбов“, — та й показав торбу, — „або як циган, що веде за собов жінку й діти“, — та й показав жінку й діти. Та й пустився плачучи в дорогу. Лишилася цара людей, але зрана. Лиш кров не текла з рани.

У Трійци вмерла жінка одному чоловікови і лишила двоє дітей. Не було кому їх чесати і обперати. Одного вечора взяв чоловік маленьку дитину на руки, а май більшу за руку та й повів до Прута топити. Маленьку кинув у воду, а старша взялася просити. „Но, то йди собі сама додому та й газдуй, а я йду до суду замельдуватиси. Заки я вернуси з кременалу, то ти давно вже у жидів у мамках будеш“. Та й розійшовся тато з доньков. — „Та вже рівно на тім місці страшно йти убрид, заведе у бульбону, коби хоть хрест на то місце покласти“, — додав той мужик, що мені розповідав ссю пригоду.

Я радо піду з Вами на циганську музику. Часом вона роздирає шовкову торбинку з перлами і я як назбираю тих перлів, то-м багатий дуже. Ви пантруйтеся, бо й Ваші повизбираю.

Якось я видів хлопчика на толоці, що давав вівці хліба. Так обіймав за шию, так просив: „на, на, та їж, та-бо їж...“ Вівця не хотіла. Мама хлопця крикнула: „та, дурний, таже аби-с і цукру давав, то вівця не ме їсти“. А потім мама безпечно гадала: „ото, собачий бахур, як прийде, та як зачне: ма, хліба, ма — та й від найприкрійшої роботи відірве, а потім вівці хоче годувати“. Та й сміялася до себе — щаслива.

Лілія Ваша стоїть в книжці — тепер я дивився. Біла та й біла. Бігає вона по наших думках, як мева по широкім морі. Мені дивно, що Мор[аче]вска не казала Вам нічо за Белелую. Ми були там і Вас мали з собою брати. Забрали замість Вас якусь прикрість, жаль було, що не застали-сьмо. Може я ще борше буду у Вас, як сей лист.

Дякую за вісти про Мор[ачев]ських.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

141. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів, 20. X. 98.

20 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Дякую Вам, що розповідаєте мені за себе. Я також буду так робити. Мені дуже приємно, що-м похвалу у Вас заслужив. Але я Вас буду просити, аби Ви мене ніколи не хвалили. Не багато я ще жив, але всі ті, що мене хвалили, також і тупими ножами мене різали. То як я чую, коли яку похвалу на себе, то чую також і тупі ножі в моім м'ясі. Не хваліть мене ніколи.

Сидів один пан коло свої мами. Розповідав єї чудними словами пречудні річі. Мама забула за свій біль, засипляла і мала фантійні сни. Так було щовечера. Прийшло до такого аж, що мама забула, що сина породила, і син забув, що родився з неї. Дітьми поставали невинними — посеред болю і байок і фантазій.

Одного вечера був той син зі своїми найліпшими товаришами. А тоті товариші дивилися на него з жалем, з таким, що серцем говорить: ти присягав, що разом будемо йти і разом попадаємо. Ти не впав, але не йдеш. Але ми йдемо до наших мрій — ми їх повітаємо і за тебе...

Найбільш дорікали тоті, що вже завтра мали лишитися, хоть не впасти.

Син прийшов до мами та й сказав: „Мамо, я поломив присягу!“ — „Синку, поломана присяга на дванайцятім поколіню прокляте на серцю пише!“

Мама почула болі і нічо єї файне не снилося. Син почув чорні смуги проклятя на серцю і забув про свої гарні слова.

Там десь напереді війна точиться, всі груди на залізо нападають, а той жовнір, що шукав упавшому другови води, лишився і чує в серцю зраду. Може чує ще більше жаль над собою.

Барвінок зелений. На осінній землі виглядає, як зелене ягнятко з кучерями. Вітер гонить кучерями, і зелене ягнятко виглядає як живе чудо. Як ми з мамов пересаджували той барвінок, то мама співала:

Коби-м була знала, що тьї стратю вінку,
Була би-м тьї не садила, зелений барвінку!

Я був на похороні, як старий мужик ховав сина. Мама і баби голосили. Тато і хлопці мовчали. Як на трунну почала падати грудка за грудкою, то мужик сказав: „праце моя, праце!“ Дві сльози котилися з таким трудом долів-лиць, земля так гримала у віко деревища, хлопці так заревіли, — що чути було тоту працю, яка вона тяжка і страшна!

Часом мені здається, що я мрія на тлі своєї запрацьованої родини. Всі вони скали праці перевертають і дивляться на мене, як на мрію якогось життя, котрим вони ніколи жити не будуть. Мені навіть здається, що я мрія серед всего того життя, що довкола йде. Я не годен „стреміти до цілі“, я не годен „добиватися“, я не годен „бути звірем товариским“.

Як починається стемнювати, то я все гляжу у вікно. Студені хати. В хатах біда і трохи радості. На печках діти і трохи хліба межі ними і багато страшних байок і снів. Осінь грає тим хатам по сухім листю, як обдертий грач на заржавілих струнвах. Грає аж плаче, як той грач, що руки собі покервавить. Тодги я чую могучу музику і хатів, і дітїй, і осени. Як з твердої скали добувається з осіннього сумерку просьба: сонця, сонечка, ой дайте! Тодги я чую як зеркало мої душі морщиться, як того ставу під осіннім вітром. Дрож проймає і я хотів би ймитися за якусь тверду руку, що не дрозжить. Тодги я як осінній листок дрожу, що впав з дерева.

На ювілей поїду, бо годиться глянути на *всіх русинів*.

У вівторок було сонце. Як межі хорі діти мама увійде, так сонце в сади увійшло. Під деревом сидів дід. — „Літо, діду!“ — „Бабске, пане“. — „Файно обснувала павутина рілю“. — „Сніг незабавки єї накриє. Та не знати чи і сесю павутину сніг прикриє. чи ще подарує?“ — Старий ймив пальцями жмит чупру білого і питався так: „Сонце слабому, як молоко дитині, конче потрібне“, — казав дід і розкішно грівся.

Я зо дваццять разів збирався до Черновець та все щось дорогу перейшло. Але однако я в неділю або в понеділок буду у Вас напевно.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

P. S. За кілька годин я посилав сей лист і дивувався, як можна комусь так голову морочити, як Вам. Уважаю, що-м повинен Вам долучити відшкодоване за очі.

21 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Я не годен їхати до Львова. Ви будете такі добрі та мені все розкажете, що було. Як зі Львова над'їдете, то застане[те] в себе вже тоті новелки, що я Вам [мав] прислати.

Тепер я дивився на своє село. Як великі ясла з бараболею, а коло них аби поприсилував хрещений нарід — так моє село тепер травить лишень бараболю. Має надію, що перезимуєся лишень бараболею.

Хорі гризуть бараболю, та кажуть: „Коби бог душу спрїтав, бо й дітям вже надокучили і собі обридли“. Як сонце засвітить, тоті хорі кажуть: „Коби хоть крїшку молока, може би ще христьянин підвівся!“.

Сонце вічне все ворухить життя і вчить єго любити!

Моя мама хора.

Здорові будьте.

В. Стефаник.

143. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Листопад 1898 р., Русів.

Добра пані!

Сердечно Вам дякую, що питається за мою маму. Вона хора — спухла. Я баную, що-м не міг бути у Львові. Правда, я не люблю рускої інтелігенції, але цікаво було би, може й файно. Мають рацію, що кажуть за мене: коби хотів писати. Для неї, інтелігенції, я не маю серця. Писати для неї не буду. Не можна любити то, що вродилося тому п'ятдесят років і є маленьке та до того миршаве. Оправдати я годен, але любити не можу.

Я люблю мужиків за їх тисячлітну, тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерти не бояться. За тото, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них.

Буду писати для своїх приятелів. Хочу їм подобатися. Хочу їм запластити за то, що вони приятелі. Кожда моя новелка — подяка для них.

Для мене кождий літерат, що „змагаєся повисшити уровень полі[тичний], артистичний і науковий нашої інтелігенції“, дуже незабавний. Складочки, товариствечка, жебранинка, літературка і т. д. Може бути, що сі neutra¹ оправдані і мають будучність, але для мене вони бридкі. Обридливі і тоті, що добирають їди тому neutrum,

¹ Маловажні речі, ні те ні се (лат.).

аби собі жолудочка не попусвало. Наші газети і література — то легонька потравка для „молоденької інтелігенції“. Роди славні на Русі (Окуневські, Кобринські, Озаркевичі) — се паршивство в рукавичках. Бридке. Дуже може бути, що я помиляюся, але то тому, що я окрайця серця для сеї касти не маю.

Чому я не стараюся змінити інтелігенцію? Питане практичного чоловіка. Тому, що мені не хочеся бабрати в препарованю легкой страви. То можна сказати блуди інтелігенції в еї очи. Я скажу.

Для мене села співають таку могучу пісню та гарну, що я мушу забути за „почини“ інтелігенції. Як я селови читаю свій образок з его житя, — то воно плаче, перлами мене обкидує. Як я дивлюся на тяжких тисячу літ за селами і на незнані тисячу перед ними — може бути Ваша правда, що я тогди „повний несказаної, глибокої меланхолії“. Як тепер я вижу, що організм мужицкый простягнувся струною межі двома світами понад море і як на тій струнві грає душа мужика на спілку з іх нуждою — то, ласкава пані, я мушу не дослухуватися катаринки в рукавичкових руках нашого образованого світа.

Для мене нині емігрант, що летить світом як брудна, вандрівна птаха, оставша від громади, — і біль і поезія. Чи як би я той біль і поезію післав у руки нашої інтелігенції, чи вона би почула то, що я чую? Ні. А як так, то мені вільно не писати до неї нічо.

Впрочім не люблю я карієри літературної. Що зауважиш, що „підглянеш“, що почувеш — зараз махай на торг аби продати!

Часом не можна сказати того, що хочеся. Хіба як кому рівно, — чи хочеся, чи ні, бо будь-що скаже. А пускатися на теми пікантні і смаковиті, — на се є легіон газетярів.

Видите ж, добра пані, що-м все Вам сказав, що в листі можна сказати, чому я пильно не пишу. Відслонив я Вам також і мою думку на наше загальне жите. Я не боюся за ню, бо вона щира. Вам можуть мої гадки не припасти до вподоби і Ви мене судить по-руски, але по лючки.

Може би Ви були ласкаві прислати мені на малий час біографію Нічого¹ або яку порядну книжку. З дому я ще не іду. Новелок своїх не посылаю, бо не маєте часу. Своє діло робіть. Ще би Вам схотілося переводити — а то не конче тепер. Як дуже хочете, то пішлаю.

Оставайтесь в добрі.

В. Стефаник.

¹ Ніцше.

Добра пані!

Ще лиш слово за інтелігенцію. Минуле єї чорне, ще від 48 р. чорне. В'язала поляків повстанців, доносила до поліції. Кілька-нацять років несла просто в поліцію Франка, Павлика і єго сестру. Нині стала хитрійша. Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує єго 25-літню працю, хоче Франкови конче закинути, що б'є мужиків по лиці, і радуєся єго прологом на представленю Наталки Полтавки.

Любити єї — значить заболотитися, ненавидіти — значить любити чистоту лючку. Для неї лише той серце має, хто єї хоче в кусні розбити.

Я був, пані, лиш раз на рускім бали.

Серединою салі молодіж танцювала, довкола сиділи „матрони-опіки“. Серединою вогонь палав, довколо леди студені стояли. Аранжер кричав, що молоді мають танцювати. Ще і нині мені не в моготу піймати, як можна танцювати при команді? Павза. Донька з мамою шепочуть. Виходять до побічної хати і витягають „татка“ від карт. Старий йде до якогось укінченого і просить на склянчину. Всіх нападає на тих павзах того, що звеся у писанію: шукай — та може найдеш. Знов танець. Напоєний танцює з донькою. Мама обсервує і укладає тактику. Павза. „У нас так файно, що не пожалували би-сьте, як би-сьте приїхали. Околиця чудесна, селяне дуже старого люблять, він їм читальню зробив. Тонечка дуже интересуєся читальнею“. Кавалер у півкошульку робить міну і, „я чув“, каже, „про ваш патріотичний дім і дуже би-м радо загостив, аби подивитися, як то ви заходитеся коло нашого бідного народа...“ — „Вже пустили нагінку?“ — питає другий у півкошульку.

— „Я старий лис, мама бере на патріотизм, а я єї на любов до народа...“

Старому краватка пересунулася на плечі. Упрів і випив загато з усмотреним. Стара його ганьбить, аби „прилично“ заховувався, бо „утече“. Доньку відводить до гардероби і мало не б'є, чому так очи завертає за тим смаркачем. Говорити маєш лишень з паном Селяньским.

Як підстрілена птаха, вертає Тоня на салю. Пан Селяньский йде до неї і по дорозі каже товаришеви: треба йти відробляти старим кошт.

— „Пані люблять цвіті?“

— „Я маю городчик...“

— „Чув-єм, що пані займаються читальнею...“

Потім танець. Як страшно робиться від тих скованих молоденьких серць!

Мені тогди виділася встекла кічня сук і псів і старих лисиць і ведмедів, що гонить за добичею.

Чи забава не є зеркалом буденного життя люцького?

І забавитися не вміють сі образовані верстви.

До Черновець, відай, поїду. Ще напишу. Пришліт хоть би N[eue] B[erliner] Rundschau. Gesellschaft пішло з дому.

Посилаю Вам новелки. Пишіт ще сюди, як маєте час і волю.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

145. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1898 р., Трійця.

Добра товаришко!

Я сижу в ідальнім покою. Добре мені, як у рідної мами — може ліпше. Я встаю рано, бо сонце не дає спати, і йду снідати, а снідаючи балакаю з господарями. По сніданю йду або й не йду що робити, як вдасться. Кладу також пасіяенса, або й не кладу — так же як вдасться. Пообідавши, читаємо газети („Діло“, „Słowo Polskie“), а потім Ваша сестра береся обшивати дірки, або в простиралі, або в сорочці, або в чім-небудь. Сміємося трохи з „гамораківської дідичности“, себто кравецтва, і сестра тоді з упрямством каже, що нема такого чоловіка та й не буде, аби єї змерзвив шите. Я вірю, бо права дідичности є всесильні.

Калитовский ходить по хаті і або балакає про що-небудь (звичайно питає про щось), або нипає над метриками. Час від часу дає себе чути потужним не то кашлем, не то криком, не то задушним усилям уродити флегму. Доста того, що всі мешканці троєцкої плебанії все чують той дужий голос свого господаря. Так давно давав о собі знати Зеу на Олімпі, хмурих брови, і Олімп тремтів, шпурнув громом — і боженята зб страху вмирали. Калитовский же не може хмурити брів, бо плебанія не Олімп і завалила би ся — се би була шкода для „мужиків“, а громом шпурнути не може також, бо всі забрали до телеграфів і трамваїв. Мусить, отже, грудьми надробляти.

Радо вишукує мені приємности, бере на полюване, до Заболотова на спацер або спровожає до забави учителя. Добрий товариш. Учитель мізерненький собі і має котячий голосок. Видко по нім, що мав би охоту бути зав'язком інтриги між Вашою сестрою і „секретаржовою“. Я вийду з хати, то він зараз заговорить сестрі за ту „пієрокапан'у“¹, підемо на спацер, то він лишаєся і заразисько починає знов зав'язок. Мусить не мати ніякої акції в Трійци, коли бере на себе таку підрядну ролю. Звичайно (не все) в драмі діло інтриги сповнює якийсь лист перехоплений, якась хустка від носа зі знаком — а в сій акції троєцкий учитель. Кождий сповнює то, що може. Я єму сподобався і тішуся, бо в тій драмі, котру веде,

¹ Непорочну (польськ.).

я певно не буду головним героєм, що при кінці его ріжуть або сам він вішаєся. Сусідка тепер має назву *пєрокалана*. Походить вона з одної диспути між Галею а сею сусідкою. Говорили про любов. Галя признавала любов люцку, звичайну; сусідка знов засмакувала в платонічній. Була, бачу, дуже остра розправа. Сусідка закинула Галі звірску змисловість, диявольські наметности і яко на довід показала на малу Ольдзю в колиці. Тоді Галя *in der Hitze des Gefächtes*¹ назвала єї *пєрокалана*. Доводу не мала під руками, бо сусідка сховала. От Вам генеза того гарного прізвища.

Пєрокалана хоче конче зайти до троєцкоґо Олімпу. Казала учителеві, що я *już wirobił się*². Вона мала о мені давно дуже злєс поняте, бо була певна, що я єї обрабую з невинности. Тимчасом я вже тут тиждень і ще не сягав по золоті яблочка. Як єї побачу, то складу побожно руки на груди і дам раду аби *ofiarowała swoją niewinność świętemu Janowi z Dukli* або *wielebnemu księdzu z Zabłotowa*³. Тоді з Трійци, крім славної ворожки, вийде і свята.

Ваш тихолаз, Марця, ходить в залізних чоботях по порожних сінях і ніколи не лишає своїх зелезів потових. Файно чистить підлогу і столи в хатах, але повітре дуже нефайно занечищує. Добра і зла покоївка. Єлена, кухарка, виглядає гожа, не знаю кого жде, чи сина чи дівчини. Треба буде шукати тата і кумів.

Більше живих сотворінь, обдарованих мовою, не знаю. Ага — ще я. Я файно виглядаю, бо не з біди мені дієся. Бігаю перед ганком, перескакую клумби і викрикую якісь незв'язані і незрозумілі річи.

Хата простора, ясна, багато сонця може в себе змістити. У горді сухе листє, зів'ялі братки, голі дерева і кочани з капусти. Дальше Петрилів — сумовитий шумить дубами якусь пісню осінну, що відбиваєся аж у вікна дому. А там далі сине небо, що водить по собі або сонце, або місяць.

Ми туди ходимо на прохід, звичайно з сестрою, і вдоволені вертаємо і раді, що ще жадне питанє люцке не рішенє і ми можемо єго самі рішати.

„Нарис“ Ольги Кобилянскої мені не сподобався, бо дуже помотаний. То все так буде, як поет у сильну мужицку природу схоче вкладати безсильну нервовість і пікантність. Не перечу Вам, що я міг дати єї охоту писати мужицкі „нариси“. Тішнів би-м ся, якби Кобилянска чула, як рвєся мужицка душа, якби виділа їх рожі і їх царівни як царюють. Може щодо артизму воно рівне пірваній струнві у фортеп'яні або рожі в склянці, або царівній в кабінеті, але щодо простору і сили — воно більше.

Сей нумер „Вістника“ інтересуючий.

¹ В гарячці боротьби (нім.).

² Я вже виробився (польськ.).

³ Пожертвувала свою невинність святому Іванові з Дуклі або велебному ксьондзу з Заболотова (польськ.).

Приїдьте сюда конче. Я вибираюся до Черновець на ювілей Котляревського 3 грудня. Сестра каже, що якби Ви поїхали, то і вона поїхала би. Порозумійтеся.

Напишіть зараз, що дієте в Стецеві?

Здоровляю цьоцю і всіх.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

146. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Жовтень — листопад 1898 р., Русів.

Добра пані!

З Русова виїхати я поки що не можу. Був би-м дуже веселий, якби Русів був далеко, далеко за мною. Тішуся, що Ви багато людей виділи, багато чули, що мені все гарно розповісте. Чикаю від Вас листу, як діти чикають мами з міста. Чикають поки чикають, а потім гурмою йдуть напротив. Сідають на межі та глядять в даліч, чи мами не видко. Найстарше тримає найменше, а середні самі. Мама вкажеся, а вони бігцем против неї. Найстарше біжить з найменшим; мама собі до них летить, аби дитини не розбили. Зійдуться задихані і обступлять і дарунки забирають. Вертають всі спокійні, веселі, мама дає ссати. Давний мій діточий спомин, гарний, як весна у лузі. Тепер я не дитина, а моя мама не годна встати. Туман заляг і небо, і ліс, і сину даліч. Нічо не видко, лиш свою душу. Довго не можна в ню дивитися, бо в очах чорніє. Обснувала мене така густа, сіра мрака. Хожу по полю, вона мене перлами обсипає біленькими, дрібненькими. Йду, йду та перлів не зракую, та з туману не вийду. Рву, рву, та не розірву — подертими пластами споюєся і нанизує дрібненькі сумні перли. А перли як сльози. Посилати Вам новелки не посылаю, бо кажете, що часу Вам тепер мало за роботою. Як конче схочете, то пішлю. Тепер лагожу збірку образків до друку. Робота йде поволи, гнило, коби білого снігу бог накидав.

Пишіть.

Оставайтесь в добрі.

В. Стефаник.

147. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1898 р., Трійця.

Дорогий друже!

Я знав, що лист від Вас прийде. Мені хотіли люде подавати Вашу адресу. Я не приймив і злий був, що вони мені Вашу адресу подають. Хоть би мені прийшло було чикати до смерти на вість від Вас, то я би не питав адреси у других.

Цілу осінь я, як птах на скалі, перебув. Голову всунув межі крила і чикав. Чого чикав — сам не знаю. Чикав.

А от дочикався від Вас письма. Я був певний, що Ви не гніваєтеся на мене і тому чикав певно.

Про себе я ані трохи не думав. Тепер зі мною стоїть так, що я по польським рїздві їду до Кракова. А потім що бог дасть.

Тепер також лагожу книжку новелок до друку. Лиш скінчу та й поїду. Тішуся, що має накладцю. Ще більше тішив би-м ся, якби я міг книжку надрукувати після мої волі, але так не можна. Але се пусте.

Тих довгих вечерів осінних я сидів сам. Мені тогди нагадався один спомин мої мами. Десь давно я був дуже хорий. Ворожки не помогали, служби божі напусто наймали і євангеліє над головою нічо не вдіяло. А десь мамі уповіли, що є така баба, що скупове діти хорі і вони поздоровляються. Шукала мама тої баби селами і найшла. І продала мене за два крейцарі. І я поздоровів. Ті два крейцарі мама держить і тепер вона чує смерть і сказала мені, аби я ті два крейцарі передав тому, що его найліпше люблю. Аби я сам, борони боже, не тримав тих гроший. То як моя мама вже вмере, то я Вам передам ті два крейцарі.

Того осінного вечера мені здавалося, що нема нікого, аби ті крейцарі сховав. Було мені смутно, самотно. Мені привижувалася стара, обдерта баба, що висунулася з сірого житя мужицького, як давна матір божа, і врятувала мене. Дрожащими руками тримала мене, а беззубим ротом розв'язувала хустину і послідні два крейцарі давала мамі за мене.

„Ти — мій, синку, ти вже вмереш моїм. У небі я буду очинаш за тебе казати та й тобі добре буде на світі“.

Одна мама умерла, друга хоче вже умирати, а мене нема кому до себе взяти!

Дуже мені тогди самотно, сумно було.

А тепер, як Ви близько мене і признаєтеся до мене, то мені добре. Ви не журіться мною, я собі дам раду. Або заставте мене до роботи. Я Вас послухаю. Лиш не журіться мною. Що у Львові я міг би робити? Як? Напишіть.

Я лиш нині Ваш лист одержав, бо блукався десь до Забоїсїса. Як маєте гарну яку книжку, то пішліть.

Я у панства Калитовских вже другий тиждень, тут мені добре, бо спокійно.

Здоровлю Вас усіх.

Василь.

148. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

16 грудня 1898 р., Трійця.

Добра пані!

Ви не гнівайтесь, що я не приїжджав і не писав. У мене є багато недбайливости за пазухою і мені треба дарувати не одно. От даруйте. Зачував я, що ювілей у Вашім місті удався — слава богу. Зачував, що гостили-сьте у театрі найвидніші особи — та й се

добре. Буковинська Русь все визначалася багатою обстановою. Гори, ліси і все воно гарно обкладено.

Читав Ваш нарис „На полях“. Гарний тому, що дійсно держаний є у тоні тої синявої мраки, що поля наші завиває. Вже то Ви умієте писати так, що, прочитавши Вашу робітку, у мене очи добріють, як у дитини, і я гляжу наперед себе без крихітки злости на світ і людей. Всі вістря, що могли би ранили людей, Ви ховаєте у себе, всі прості лінії, що вибігали би поза гармонію, Ви нагинаєте своїми делікатними руками. Я з-поза кожної поезії виджу поета. Як читаю Ваші твори, то Ви дивитесь на мене смутно і лагідно, як та матір божа, що має в серці мечі, а на лиці любов до всіх. Якби в мой гадці про Вас було що для Вас неприємного, то простіть, я лиш зле написав. Отут, у Трійци, утопив мужик свою дівчинку у Пруті. Старша випросилася і він єї пустив. „Як не хоч, то я не буду, але тобі би ліпше було, а мені однако пацити, ци за одну, ци за дві. Меш бідити, а потім станеш жидівсков мамков. Йди оцев дорогов аж до першої хати, а там скажеш, як то було та й вони тебе переночуют. А потім меш просити, аби тебе де до дитини наймили. Гай, іди, бо я йду до Коломиї мелдуватися...“

Дівчина відійшла, але тато єї за хвилю почав кликати:

„На — бучок, бо якби ті де пес надибав, та й би роз'їв, а так меш мати оборону...“

Отак розповідає осьмилітна дівчинка, як вона з татом розходилася. Я, відай, Вам сю подію вже розповідав, а тепер доповнюю те, що мені дівчина сказала. Тато був бідний і без жінки і не міг ради собі дати з дітьми. От які злочинці бувають!

Я досить хожу по полю. З гори вижу ціле село. Жадна хата, як смеркаєся, не має світла, хіба то, що в печі. Той вогонь червоний, великий палає півгодини і всі вікна потім чорні стають. Мені тогди стає страшно за душу мужицку. Як вона видержує у тій темноті довгих ночей зимових? Що гадає, чим тішитися, чим жие? Лиш вітер шумить лісами і спускаєся на стріху і вилітає відти і страшно виє, аж старі, що не можуть спати, віщують помір і войну.

Я в неділю йду до Русова, а відти за тиждень до Кракова. Я боюся дуже, щоби-м Вас чим не прогнівив у своїй „критиці“. Напишіт, що ні.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

149. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Середина грудня 1898 р., Трійця.

Дорогий друже!

Гарний Ваш лист я одержав і тішуся ним і буду тішитися разом з мамов. Вже-м безпечний на ціле жите.

В сім селі сталася новина. Михайло утопив у Пруті свою дівчину, а друга випросилася. Прийшов вечером додому і застав їх на печі. Чскали аж їм очи продивилися.

„Дьидю, істи нема шо“, — каже старша.

„То беріт та мене їжте, наплодила Вас та й умерла та однако їй там у землі гнити — а мені смерть. Дес є тріло на щурі, коби-м го дістав та би-м Вас раз нагодував!“

Тихонько стали дівчата. Михайло сів коло стола та й думав, думав.

„Таже певне, що істи треба. Та ще би я їх і вігодував, але то в зимі померзне, таже то вуши поїдьи... А жадна не хоче піти за мене, аби то діти обхарила...“

„Або скажу панам, що так і так, що я чоловік бідний, що жінка вмерла, що нікому зварити та й вічисати та най ні і вішіют. А тож можна на таку муку дивитиси? Ліпше їм раз та й мені раз!“

Взяв меншу на руки, більшу за руку та й пішов полем у долину до ріки. Шпурнув меншу у воду, а старша взялася просити: ой, дьидику, не топіт мене.

„Та як си просиш, то не буду. Але тобі ліпше, бо так підеш на жидівську мамку. То вертай же си у село, аді оцев дорогов просто, просто аж до першої хати. Зайди до хати, скажи що так і так, дьидя втопили Катрусю, а я віпросиласи та й вони пішли мелдуватиси до суду, а мене справили до вас. Та й просили, аби я де стала коло дитини, аби бавити. А тепер іди, але не біси“.

Гандзя пішла.

„Гандзуню, а на тобі прутчик, як буде пес нагонитиси, то ти прутчиком вімахуй. Гай, тепер іди“.

Михайло перебрив Прут та й пішов до Коломиї.

Ми Гандзуню оглядали і чули оце, і виділи прутчик. Вона все хоче стати коло дитини, аби бавити. А з Катрусєю і з татом, то так мало бути, бо дівчина не дивуєся ані трошки.

Шкода, що нема вже тепер русалок, Катруси було би ліпше як Гандзуні.

Отаких якихось історій так багато дієся по селах, що вони як опирі кров випивають. Все то є матеріал до заповнення „новинок“ газетярских. Ой, так гірко.

Пишіт до Трійці ще до неділі, бо потім я їду додому. Скажіть, де будете на різдво? Я по різдві їду і хотів би-м у Вас у Львові бути. Або як лишаєтєся на свято у Львові, то я тогди над'їду.

Напишіт зараз.

Ваш Василь.

150. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Грудень 1898 р., Русів.

Добра пані!

Трошки я спізнився з листом, а Ви даруйте. Рад би-м дізнатися, чи Вашій мамі ліпше — у мене також мама хора. Нема цвіту цвітнішого над маківочку, нема роду ріднішого над матіночку.

Не маю Вам що написати такого, аби Вас звеселило, а хотів би-м. Дуже. Може Ви дуже самотні і сумні, може зажурені...

Я маю сусіда Якова. Він щоранку приходить, вишукує недогарки, ховає в чересок і розповідає, що єму снилося. Сьогодні він казав: „Буде, пані, інакше веремєнь, бо мерці сньиси. Оцеї ночи снів ми си Павло. Дес устав з трунви та й відпращавси з людьми та й пішов сам, та й ліг у трунву. То кажут, що у великих панів, у баронів, то мерці самі йдуть до гробу. Дають їм у ноги такі спружини та й ідуть. Жінка або діти беруть попід боки, та й провадьи. Ба чи ж воно правда, пані? Ви бували світами... Аж мороз тілом іде дивитиси на такого мерця. Але то пани собі прибагають. Буде вже інше веремєнь, найко мете видіти!“

А горбатий Іван, сільський фрізієр, вчєра дуже впився в корчмі. „Вхожу я до коршми, а Іван сидит на землі, а п'єний, п'єний, як ніч. Взьив, знаєєтє, шустку в кулак та й плаче: шусточко моя, надіє моя, срібло моє, ба за що я тебе жидам у гелево пхаю? Маріє, жоно моя, не марікуй! Я пропив дві, але три несу тобі, озми собі, купи собі на свита — всего, що душа твоя прагне. Ой, діти, небожата, вже так чую, що Вас не зобачу, аді отут скреперую. Ноги, ноги, понесіт ні межі рідні діти...“ Встає, не може, встає, не може. „Вже тут мені аміні“, — каже — та зложив руки навхрест та й вмирає. „Паршонку, ти, гнидо паршива, а свічку не даєш, пускаєш душу, аби без світла йшла, ех, кобих так не п'єний, я би тобі пейса...“

Сільський поліцай реготався і розповідав мені сю історію. Я ще в Русові, аж по різдві іду.

На святий вечер заколідую Вам колядку — „Гречная панна на мнї Ольга...“ Ви слухайте, може почуєте наші голоси.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

151. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Січень 1899 р., Львів.

Добра пані!

Я вже тиждень сижу у Львові. Не можу сказати, аби мені руска громада подобалася. Всі є зимні і розумні. Всі сміються блідим сміхом з себе. Політичні партії, крім радикальної, вганяються, аби стати рядовими. Люде тоті не мають дрібки серця і сумління — коби почєсть, коби кар'єра! Треба би, аби на полях виріс местник для сих трупів.

Літературно-науковий рух є дорогий, але млавий, Грушівський видає річно 20.000 злр. на сю ціль, т. є. на рукописи з X, XI, XII ст. і на номенклатуру. Се має принести користь в перспективі, за дваццять років. Чи добре увесь гріш народа пакувати в друковані титли? Чи за сим поважним науковим напрямком годен ховатися запал і завзяток? Професори все були трохи сліпі і, відай, будуть.

Був-єм на сходинах літературних. Мізерія. Маковей читав відповідь москальофілам, Франко читав уривок зі своєї політичної поеми. Дискусія показала, що всі мудрі лишилися дома і не прийшли на сходини. Може то лиш сего разу так?

Маковей незадоволений собою і літературою. Каже, що Грушівський є деспот. Вірю єму, бо Грушівський має щось в собі з московського чиновника.

Будзиновський всі свої сили віддає Видавничій Спілці. Приблутий є. Не диво, що такий горячий чоловік чує себе в редакції „Діла“ не на місци, що всі несумлінні філістри єму доіли. От все, що знаю.

Прошу Вас догляньте, аби Стоцкый друкував мою книжочку. Маковей каже, що він друкує книжки по два роки. Якби ще не зачав друкувати, то або най зараз зачинає, або зверне папері. Делікатно дізнайтеся і делікатно відберіть. Лишаю Вашій опіці мою працю. За кілька днів напишіт до Кракова як є. Адреса: Wasyl Stefanyk, stud. med. coll. physicum, Kraków.

Що дієте? Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

152. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

18 січня 1899 р., Заболотів.

Добра пані!

Дістав-єм Ваш лист вже в дорозі до Кракова. Сердечно Вам дякую за то, що мене межі люде берете і у світ пускаєте. З моїми кавалочками можете робити, що хочете. Я певний, що ніколи нічо мені злого не зробите. З Кракова більше напишу.

Бувайте здорові.

В. Стефаник.

153. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1899 р., Львів.

Добра товаришко!

Мене болить душа. Людий довкола багато і видиться, що кождий мене разить у рану. Рад би-м якнайборше втечи відси.

Русини у Львові в трохи заболочені — у столиці вони бруднійші як на селах, хоть коло землі не працюють. Забружені вони своєв слабістю. Є лиш кілька русинів, що знають долю рускої політики — се Романчук, Марков, Барвіньський. Решта „співробітників“ ходять бліді, спіячені „чорні патріоти“. Скавулять, сараки, як мужицкі пси голодного року. А є вони люде здібні і маючі в своїй історії запал. Будзиновський говорить: а ніби хтось

знає, що русини є? — роби, що хочь і як хочеш, то нічо не буде. Маковей жалуєся: гадав-єм, що буду писателем, гадав-єм, що література наша підіймєся, гадав-єм, що „Літературно-науковий вістник“ буде журнал, а все то неправда. Франко каже: вся робота наша буде хосенна в перспективі, т. є. за дваццять років. Грушівський нічо не каже, але видає 20.000 злр. на рукописи з X, XI, XII столітя і на титули і на номенклатуру руску. І мовчить і поводить нитками з Руси-України як сам знає. Чи годиться всі гроші Руси видавати в один бік літературно-науковий? Сей чоловік нині панує у Львові. Був-єм у нього і лишився він в моім мозгу: велика, вчена борода у народній сорочці [...]. Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою з Росії.

Франко великий, як і був, працьовитий, як був, — лиш постарівся. Не напише вже „На дні“, „Каменярів“. Цофнувся до хати і робить діло. Жінка его вчить своїх четверо дітий, бо всі ходять до школи.

Молодіж притихла і помудріла. Грушівський має трьох студентів, що працюють в архівах, — за решту ніхто нічо не знає сказати.

Вчера був-єм на сходинах літературних. Щось Маковей читав про москвофілів, а Франко відчитував уривок з поеми, в котрій є побіда шляхти над мужиками і зрадник мужицький межі панамі. Не ясно ще. Мав-єм нагоду чути богато дурнів, мудрі видко лишились дома. Говорено було про мужиків, але в так дикий спосіб, що-м переконався о цілковитій ігноранції нашої демократичної суспільности в тім згляді.

Тепер романчукісти і москвофіли стараються увійти в рядову партію. Дика хапатня руских патріотів. Загальне вражінє є таке, що ті люде не мають ані розуму, ані сумління, що ведуть так зване руске житє. Спекулянти на почести і кар'єру. Їх армія без запалу, без віри волочиться за ними і втекла би до того, хто би дав більше. Ще ніколи я не надибав у Львові кілько бруталности до свого чарода. Села наші гниють доокола, а вони навіть не можуть на тім гною рости. Прийде весна та зацвітуть по селах вишні білі, білі як одежа душі мужицької. А там також виросте душа, що буде местником для трупів.

На засіданю заряду радикальної партії я дізнався, що 1) Вітик наробив лайдацтва, бо хоче з соціалістами польськими розбити партію, що 2) дістав з Відня 200 злр. на руску газету і має єї видавати під доглядом Дашиньского (письмо Яросевича), що 3) „Громадский Голос“ оплачуєся, що 4) інтелігентні радикали перестали істнувати, що 5) молодіж не приходить, не підбуває така аби приступала до партії; що 6) чільні радикали (Міхас, Остапчук, Шмигельський) грозять виступлєням з партії, що врешті партія опинилася там, відки вийшла, т. є. у Франка і Павлика. Я сказав тогди так: рух радикальний серед мужиків росте, але темний і не свідім. „Громадский Голос“ читають, лиш він щораз гірше пишєся. Радикальна партія яко гурт інтелігентних людий розвіялася. Не диво. Ті радикали, то не машинки для роблєня зборів мужицьких, то

люде, що на душі їм кип'ять усякі справи, передумані і перегадані. Нема такого місця, де би вони зійшлися і говорили про своє живе, перегадане. І люде заплісніли і зледачили. Молодіжжі не буде тому, що нині на Русі нема „Молотів“, „Дзвонів“, „На дні“, аби брали в кліщі молоду душу і батогами єї гнали в бій. Франко друкує гитли і статі про цісаря, решта друкованого паперу є також дуже мудра, але то не огонь. Дашинський зрозумів сю хвилю слабости партії і, яко добрий патріот польский, хоче єї розбити. Моя рада така, аби зібрати лиш купку тих людий, що ще є радикали і зроби з них збитий одностумний гурт для імени формальної назви партії, бо сама партія серед мужиків є і росте. Хто не з нами, того викинути з певною делікатністю. Яросевич напр. зробився парубком Дашиньского. Чи би не далось яким способом видавати раз на місяць вістничка для передискутованя богато kwestій, котрі накіпили від упадку „Народа“? Звісно, се лиш бесіда, що дальше буде — покажесья.

Є все на заряді пака листів Трильовского. „Трильовщина“ називається на порядку дневнім. Той пункт є забавний як часом на вічу Трильовский такий пункт робить з творів Руданского.

Один М. Новаковский серед Львова має запал, як вода серед пустині. Павлик непоправний ідеаліст жиє зле, але хату має гарну. Най тимчасом буде досить.

Я хожу з Морачевским по артистах і артистках. Всі вони трохи нудні. Жінки бояться діти родити, хлопці бояться товпи — відважні. Говориться богато о голій душі, ще радше о голих жінках, а найрадше о нічім. Всі хотять вигонити розум за десятій поріг, але розум то почув і сам утік. Лишилася гола душа, але гола. Скука. Один Kasprowiez подобався мені дуже.

Пишіть зараз як з Олегом є? Посилаю Вам три випуски Knackfuss'a, бо ліпшого нічо не можна надібати. Я вже Калитовскому від себе пішлю природничу книжку, як буду у Відні.

Пожалуйте мене, моя Ви добра.

В. Стефанік.

154. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Кінець січня 1899 р., Краків.

В[исоко]поважана товаришко!

Дякую Вам за лист. Який жаль, що мусите сидіти в Чернівцях самі, без жадного чоловіка, аби по-люцки говорив і дивився. Мені все здається, що Чернівці є згряя купців і якихось міністерских політиків і Ви, недібрана трійця. Як дістанете стипендію, то добре, а як ні, то таки не лихо, але весни собі не псуєте, не тратьте. Тото, що Ви пишете за себе, то є втома, але втома така, що єї поводить неробленя свого діла. Певне через довгий час не писали-сьте і через то. Як начнете любу собі роботу — втома заподієсья геть. Справді варто, аби Вам дати стипендію.

Мені видиться, що Ви би спотужнили і веселіші стали, якби-сьте на годину покинули Русь. Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі, чуючі по-руски, ведучі дім по-руски, виховуючі діти по-руски, збираючі матеріали до історії і етнографії рускої і всяка всякість руска, то вона є спеціальністю до втовмасювання людей у болото. Коби Ви до них були борше плечима обернені! Нині досвіта на двірці краківським було 800 душ емігрантів. Коби-сьте їх бачили, то би подумали-сьте собі ладно за ту рускість. Насамперед виділи би-сьте сотки синіх, спечених губів, потім кололи би Вас у серце ріжнобарві очі діточі — попідпухали, як коли би синявою водичкою намокли. Далі виділи би-сьте тисячі брудних засохлих ярочків по лицях від сліз, а далі чули би-сьте захриплий голос бесіди рускої, що відбивається від мурів і розходиться одним заржавілим гомоном по чужій стороні. Чули би-сьте, як багато маленьких чобіток гримає по каміню — се перші чобітки у хлопців і дівчаток; йдуть, говорять „очима“ і оглядаються все на чобітки, ще ніколи не мали.

Потім ще виділи би-сьте, як мами бігають з плачем за пропавшими дітьми, як їх пани штуркають, як вони ридують. Виділи би-сьте, як вони сідають до вагонів, як силоміць пхають бабів і замикають у возах, як вони в тих возах сидя під самим верхом, бо на споді пакунки. Поїзд рушає, жінки і чоловіки чепляються его, поліція і жандарми відкидають їх, як галушки, а вікна в поїзді розпадаються і ковалками спадають на перон. На пероні лишаються жінки без чоловіків, діти самі без родичів і чоловіки без жінок. Шалений плач, ломаня рук і проклони. А поїзд лише димом б'є у очи — пішов! Коби побачили раз, то би Ви знали, що маєте гадати о рускості — встид і жаль і гнів на тих синьо-жовтих лайдаків.

Просіть брата, аби, як може, найборше мені дав відомість з Румунії. Зі Стоцким порозуміюся.

Будьте здорові.

В. Стефанік.

155. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Лютий 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я рад, що мій лист буде нечитаний. Я рад і дуже. Лиш я не годен тішитися. Я годен Вам подякувати. Як лиш зійдуся з Вами, то Ви мені мусите дати свою руку. Я її поцілую з обох боків, так як мамину. Я може донині десять чужих рук поцілював. То було з мусу або з неуваги. Крім маминої руки і татової і ще одної пані, що вже вмерла, я ще жадної руки не цілював. Вашу поцілую четверту. Не діткнуся губами, але поцілую. Я цілую моцно. Як би Ви не дали руки, то я сам візьму. Візьму, бо-м сильніший від Вас.

А тішитися я не годен, бо я всяку літературу маю за ніщо. Я пишу тому, що люблю мужиків, і пишу для приятелів. А більше для нічого і нікого.

Я тішуся найбільше тим, що Ви раді з німецького листу. Бо то нині дуже тяжко найти таких добрих, як Ви є. Тішуся, що-м Вас найшов і пізнав. А переклад сам дурничка. Одна сторона друкованого листа і нотатки у „Вістнику“ і якісь слова читателів — то все мене ні болить, ні свербить.

Тішуся, що Ви раді, і не знаю як Вам дякувати. Напишу Вам свою біографію, аби-сьте її тримали у себе замкнену, більше ніякої не напишу. Або що хочете.

Бо-сьте чисті і добрі.

Література, то є афішовання, то є комедіянство. Вся, вся.

Вчера мій тато поїхав до Відня. Я не хотів їхати, бо боюся колії. Занадто тяжко зносити мені той гриміт. Я татови в реставрації казав подати буліон. Він кришив собі до него колач і їв свою солонину і пив пиво. Я пив гербату і не міг допити. Тато випив за мене. Всі дивилися дивно. А я тата тепер аж полюбив, бо донині я его не любив. Нагадав-єм собі, як він приїзжав до мене до школи. Спав зі мною і тримав мою голову цілу ніч на правій руці. То така рука, що до сьогодні ніколи не змучилась. Я полюбив свого тата і тішуся. Я так не годен любити, що як кого полюблю, то чую, що небо д'мені хилиться.

Дякую Вам, що-сьте раді.

В. Стефаник.

156. ДО В. К. ГАМОРАКА

7 лютого 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Я не міг борше Вам відписати, бо на початку приїзду до Кракова мав багато клопоту.

Скоро лишень книжка вийде з друку, здаєся то буде в марті, то я Стоцкому скажу, аби Вам післав трийцять примірників до розпродажі. Дякую Вам за прихильність. Я в Кракові застав досить пусто, бо багато знайомих полишало его і роз'їхалися. Русинів майже нема. Є тепер тут новина — се Przybyszewski. Я ще з ним не знакомий, але зазнаюся. Він є тепер у моді. Впрочім нічо нового не знаю і не можу написати.

Добре, що-сьте дістали першу, бо татови втіха. Чи Олег Калитовський дістав першу і чи лишився в школі? Чи Ваш Олег здавав у Львові? Що нового?

7. II. 99.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

10 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я би Вам міг багато написати, але не маю волі, ніби волю зломив-ем собі. І встидаюся пестити і не знаю вже, що ще.

Зі Львова я мусів виїхати, бо ще дома зговорив-ем ся з татом, що маю чекати на него 1-го лютого в Кракові. І чекаю до сьогодні. Ну і без того Львів для мене мерзкий такий, що хотів-ем якнайборше его мати за плечима.

У Кракові багато змінилося, багато знайомих виїхало, декотрі помиралі, а з декотрими я не хочу знатися.

Філіппович є. Єго любовна історія при мойй помочі врешті скінчилася — панна не хоче его та й решта! Уявіть собі, як мій бідний товариш тепер ходить! Всі срібні нитки его мрій пірвалися. І не лишень срібні нитки мрій, але всілякі тасьомки, низько, висше і високо кожде пішло в свою, бо пан їх не їсть, не спить і не п'є, не гуляє. Ходить і не зважає він ні на себе, ні на розбрикані тасьомки.

Не дай боже почути доброму чоловікови: я вас не люблю. Тогди і тасьомки умлівають і в гульзах не держаться. А що вже чоловік чує десь у серцю, то страх! Серце не хоче жити, а решту тіла нічо не обходять любовні авантури і воно (тіло) каже: ото-м собі дурня в кумпанію прийняли і т. д.

Пшибишевский є в Кракові. Богато дуже п'є і в екстазі алкогольній пише, а в обезсиленю б'є, що видить в хаті, і свариться з жінкою. Як з ним познайомлюся, то Вам більше напишу.

Я хожу чорний, як ворона, але в думках, в хотіню, в роздумі.

Ви мені напишіть, чи Олег здав, чи Олег троєцький дома, чи в Коломиї, чи Матейко у Вас? І напишіть мені богато, богато. А як я зберуся в купу, як перестану дивитися за моім роком на селі, тогди я Вам лист напишу, аж стецівска почта задрожить. А пишть скорим часом, пильною годиною.

10/II. 99.

Здоровлю всіх,

Вашу руку стискаючи.

В. Стефанік.

11 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Вчера я подав до Вас лист (бідний формою і змістом), а нині пишу другий яко відповідь на картку.

Напишіть мені, коли є уродини Гені, аби я знав, як заборзо старатися о книжку, чи спроваджувати чи на місци купувати?

Мого тата не видко, а я гроший не маю аж десь за тиждень

буду мати і тогди пішлю книжку. Ви не гадайте, що сим я при-
туцькуюся до Вашої кишені — най мене бог боронить.

Ваш Олег зробив то, що і я повинен був зробити. Якби можна
зробити з ним так, аби по вакаціях міг здавати чотири класи
і вступити до п'ятої, то най лишається дома, а потім ми вже твердше
возьмемося до діла. Натурально, що треба, аби справив собі
книжки з німецької гімназії у Львові. Чи можна так?

По антикварнях побігаю за Langenscheidt'ом, чей найду. Лиш
Ви не зарікайтеся, що нічо більше вже від мене не схочете. Пощо
робити мені прикрість, а собі якесь ограничене на будуче?

Ви ладно перепросить тата, що я не був при іспиті Олеговім, —
я не міг. Если Олег буде мочи здавати по вакаціях, то тогди
я надолужу все.

Мені снилося, що я в Русові. Десь я збираюся до Стецеві і ще
інші гадки маю до інших міст і селів. Серце моє радувалося
в сні — пробудившись, я був злий, як дідько. Стоцкий просив,
аби до мої збірки дав вступне слово. Я дозволив, бо ніяково було
відмовити. Перші аркуші збірки вже маю в себе. Досить мало
слудів.

Чи Ви або Олег або Матейко не навідали би ся до мого тата
і не написали мені зараз ясно, як стоїть діло з его їздою до Відня?
Як болоте, то не дуже беріть собі мою просьбу до серця.

Маєте писати довгий лист.

Всіх здоровлю через Вас.

11/II. 99.

В. Стефаник.

159. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

13 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Дякую Вам за вісти, та й за те, що обзиваєтеся до мене. Я дуже
вдоволений, що-м лишив Львів і спинився у Кракові. Тут я собі
сам, тут не треба нігде „належати“ і можна не робити „роботи—
діла“. Згуста хожу собі на spacer і беру собі когось з моїх доб-
рих людей: Ольгу Гаморак, Вас, Морачевского, вуйка Івана, діда
Тимофія і т. д. і балакаєм. З Вами я недавно ходив за Краків.

Казав-єм Вам: мені, знаєте, місто ніколи не подобалося і тепер
ні. Я не люблю, як люди п'ють у сто корчмах і як моляться у сто
церквах. Я не люблю, як діте одні граються у ринштоках, а другі
йдуть як ляльки з няньками і мамами. У нас, знаєте, в Русові, як
збереся купа бахурів, то аж гай розцвітаєся. Чорні головки, і очі,
і руки загружені і всі граються, граються. „Іванку, ня!“ —
„Дацько, ня!“ — кличуть мами. А всі мили руки в рові, мили
так невміло, що аж вода сміялася, аж на береги лізла зб-сміху.
А в зеркалі водянім був цілий шнур чорних, сивих, синих очий —
такий поважний, аж гей! Мами закликали, і той шнур рвався, рвав-

ся аж пропав. У нас красше. Не люблю, що тут газдині не сидять на порозі і не шиють сорочок „для мого Івана“. Не люблю, що збудували собі шпиталі, аби там зложити все хоре тіло, не люблю арештів, що там складають все проступне тіло. Великі магазини, склади, театри і партії...

Добрі мої, я не люблю міста, бо воно завигідне, замашинне. Не встигне чоловік впитися, не встигне ще обома ногами на землю впасти, — его вже якась машинка підймає і не дозволить навіть одного слова сказати. Ні плота, ні паркана, ні воріт аби стати та й поговорити. Ніби йдуть дівчата, ніби йдуть хлопці, але такі дивні — блимають очима якось: що не можу, видиш, нефайно, люде... Одні проститутки ходять як люде, но і за то вони покутують. Ні, моя пані, я не люблю міста... І багато я говорив ще. А Ви слухали та й казали: Я також не люблю міста, а не так міста, як того, що на кождім кроці чоловік біжить і минає дитину, як вона плаче, і великий лист, що спав з дерева, толочить. Забгато вони толочать, а замало йдуть. Я не люблю ярмарку з лайкою і криком. Там, пане Стефаник, я би хотіла, аби на ярмарку і діти мали своє право. І листе широке. Ой, кільки на ярмарку дітей переїхали?.. А, знаєте, пане Стефаник, ходім до того ліску. Там десь так багато листя буде під ногами. Будемо йти, воно буде шелестіти і буде ліс оповідати тихим голосом свою історію. Я вмю слухати лісів...

І ми ходили...

Я дуже баную, що у Вас у хаті так смутно. Чей з весною стане ліпше. Прошу Вас напишіть до мене лист. Ви обіцяли.

Здоровлю Вас.

13/II. 99.

В. Стефаник.

160. ДО О. К. ГАМОРАК

19 лютого 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я не відписував Вам зараз, бо я тепер якось уплошів, змарнів. Зболений я цілий — пропасницю маю і ще якісь „сполученя хоробові“. Нині рано неділя була, бо я гадав собі, як би то добре на вечір забігчи до Стецеви. Була маленька помилка в фантазії, бо я ходив по Кракові, не по Русові. Нема такої днини, аби я не згадав Стецеви. Вірте.

Я перебуваю оргії якогось забутя, хочу спалити ту якусь велику силу, що бушує в душі. Треба єї спалити в обіймах сто куплених дівок, в синявім поломіні грогу, в сибаритизмі фантазії — в чім спалити лиш коби. Може я забогато спокою приніс з села, може забогато простоти, а треба як вмерти, треба шпурнути ті перестарілі шматки в пропасть, що впали в безодню. Треба так позамотувати всі шовкові нитки душевні, аби їх навіть пальці дорогої жінки не розмотали. Се один ратунок.

Нині сонце світило з цілого неба. Я сидів на лавці в городі „Коби хто прийшов до мене і сказав: я хочу близьенько коло тебе сісти. Коби, коби!“ Я так хотів, що, відай, свої волі ніколи я не годен так остро наострити. А та воля, хотіне є пустий фантом, є амбіція дурня.

А йдучи, я гадав собі: Мати моя добра, кілька павутинних ниток, але білих, срібних я наснував, на сто найкрасших тіл жіночих, найкрасші одиви — а все то мара. Не снуй, скотино, не снуй, їж, аби тобою горячка не підкидала! А потім я пішов у товариство. Я говорив і впав. Потім пхали мені горівки в зуби — добра, ой добра. А потім я співав зо три години собі під носом без гадки, без думки:

Und was sie reden — leerer Schaal
Ich bin ein Fremdling überall...¹

А тепер пишу до Вас лист. Мені все жаль кидати лист до Вас, бо я сам хотів би йти до Вас. Ну, не можна. Дуже добре, що є таке слово. Без него зле би було. Посилаю Вам фотографію, посилаю Вам дві книжочки французкі. P. S. — десь закинулися. Лиш тому посилаю, аби Вам зробити одну приемну хвилю, бо як мете розпечатувати, то будете собі бог знає що гадати. Се тота хвиля приемле. Розпечатавши, нічо не знайдете. Книжки для Гені лагожу, лиш гроші дістану, зараз вишлю.

Напишіть гет за все.

Здорові будьте.

В. Стефаник.

19/II. 99.

Langenscheidt'a пошукаю.

161. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

26 лютого 1899 р., Краків.

26. II. 99.

Добра пані!

Дякую Вам за лист. Тому дякую, що-м сам, що разить мене твердість світа. Ваша м'яккість до мене прийшла, як огонь з середини землі. Аби таких огнів добулися, аби найти їх керницю, то треба світ розкидати в простори, аби перейшов під сонцем у маленькі звізди. Лиш чи Вас не зболить біла шия, кілька твердих скель двигати? Як керничко? А я блукаю як сновида. Броджу білими хмарами своїх мрій і падаю з них і волочу за собою поломані крила. І хоть серце і голова болить, то я все гляжу на небо і чи-каю, аби крила загоїлися. І знов, і знов. Колись буду волочитися по світі, як старий жовняр, що блукає на деревляних палицях по твердім каміню.

¹ І що вони говорять — пуста шкаралупка.

І я усюди чужинець (нім.).

Хотів би-м часом, аби хто прийшов до мене і сказав: я хочу близенько коло тебе сісти, але близенько, дуже близенько!

Хотів би-м часом бути коло мами, аби мені казала, що-м добрий син мамин, що-м все був добрий від отакого, о!

Потім хотів би-м зібрати всіх приятелів своїх і пити з ними і гуляти. А якби вони хотіли відходити, то би-м сказав: возьміть мене, кохані, з собою, мені так самому зле, зле.

То знов нічо не хочу, хожу собі і міркую, що добре треба себе пізнати. „Дуже мені приємно — дуже приємно“. „А як Ви задивляєтеся на війну американську? Я, бачите, тото, я взагалі думаю, що Америка здобуває собі моцарствоове становиско, Європа, тримайся!“ — „А Ви як?“ — „Я отак таки“. „Мило було пізнати такого умного чоловіка“...

Морачевска мешкає вул. Миколая 11. I, на Вас не гнівається, тепер занята іспитами. Першого нумера „Вістника“ ще-м не читав. Платити не хочу, а так не дають. Пішлить нумер, то прочитаю радо „Поетів“ і скажу правду. Я працюю доста, хоть праці не люблю. До театру хожу. Навіть на вольну сцену, уряжувану Пшибишевским, дістаю запрошеня. Якось давали Метерлінка „Intérieur“¹. Гарне.

Пишіть пильним часом, скорою годиною.

З[дорові] б[удьте].

В. Стефаник.

162. ДО О. К. ГАМОРАК

26 лютого 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я післав Вам вчера „Boska komedya“² і „Melancholia“³. Данте повинен бути у кожного інтелігента і сим я поведувався при купні. З чотирох ринских я видав на Komedy'ю 2.40, на Melancholi'ю 1.30.

На Вашу адресу посилаю також моє „Confiteor“ (признаюся), писане для сестри Калитовскої. Тому посилаю до Вас, бо хотів би-м, аби крім Вас двох ніхто не читав. То є моя біографія, держана в тоні „Wahrheit und Dichtung“⁴. Натурально, що я не заказую Вам его показувати, але прошу, аби-сьте не показували. Висилаю завтра, аби прийшло якраз на вівторок, коли Калитовска буде у Вас.

У вівторок вечером я буду також обходити уродини сестри. Сам, з вином в руках і з бажаням, аби бути з Вами. Пийте і за мене.

Надіюся листу великого і широкого.

Ваш

В. Стефаник.

¹ „Гам всередині“ (франц.).

² „Божественна комедія“ (польськ.).

³ „Меланхолія“.

⁴ „Правда і вигадка“ (нім.).

Дорога товаришко!

Ваш лист трохи мене засмутив, я не хотів Вас назвати декламаторков, се я би міг о собі сказати. Як з мого листу таке виходило, то він був щонайменше незграбний. Мені пригадується, що я там цілу інтелігенцію винуватив в декламаторстві, а не Вас. Вам я лишень хотів сказати, що Ви належите до учнів наших великих людей, котрі і донині пропагують затрату особистости — соціалістичний буддизм, а загибель чоловіка яко такого. Ви належите хіба до найщиріших учнів, бо себе за ніщо не маєте через то, що не годні-сте (?) написати брошури або спілки заложити. Саму себе яко добру і щирю людину ви за ніц маєте і се після мене є власне тота шкода, котру нам робить той буддизм руско-українский. Важить в житю люцкім розум і фанатизм і сектярство, але важит також чиста душа і доброта, і безінтересовність, і хто знає чи не більше. Ви і ваші учителі того не узнаєте, а я узнаю. В посліднім листі Ви написали, що у нас оден чоловік мусить всім бути. Се фізично неможливо, бо неможливо, а хто на таке пускаєся, то дурить людей або себе. Ще написали-сьте, що для себе не маєте жадних бажань. Се є вершок того Вашого вихованя. Чи знаєте, що то значить? Се той декадентизм, на котрий Франко так неуміло уїдає. Хіба він не хотів зайти в таку вуличку! От до такого доводиться найліпших людей, як систематично убиваєся їх індивідуальність. В рускій інтелігенції убивали писателі так само єї волю і довели єї нині до такої брехливости, що вона декламує любов до народа, а властиво єго не любить. Ні, не любить! Прокрадаєся так, аби щось для себе зробити і аби но дістатися на „запись патріотичну“. Се головна єї ціха і головна причина, чому у нас все таке мертве і безсильне. Отак я розумів свій лист.

„Życie“ друкує і злі річи як кожда газета. Я постараюся Вам післати всі числа єго і самі переконаєтєся.

Я Вас *прошу дуже* зараз мені написати, чи в Трійци хто не хорий або чи що злого не сталося? Цілі дві неділі листу ніякого. Страшно! Посилаю Вам дві книжці Гавптмана і „Сину гнижочку“ для Калитовских. Дістав-єм лиш один примірник і посилаю єго тим, котрим найперше належиться. Як дістану решту своїх книжок, то зараз Вам пішлю і Дунечці, і Зонечці. Поливіться, бо може-сте цікаві і пішліть зараз Калитовским, бо К[алитовськ]ий дуже нетерпеливився. Рівночасно посилаю до „Вістника“ новелу „Камінний хрест“, присвячену Вашому татови (татови не кажіть, най буде несподіванка) і здаєся увійде в число за червень.

Я мушу з початком мая бути зі Стоцким і міг би-м бути в Трійци, лиш знаєте, ще треба запрошеня від К[алитовськ]ого. Напишіт зараз за Трійцю. Лист дістав-єм від наших рус[івськ]их емігрантів — дуже файний — і буду з ними. Здоровіт тата.

В. Стефаник.

Березень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ваш передпоследний лист мене роззлостив, а последний мене засмутив. Тому засмутив, що Ви мене перепрошуєте, Ви, добрі і дорогі. Я знаю, що Ви хотіли мене спам'ятити і взяли-сьте ся до острого ліку, до острих слів. Я Вам написав цілий аркуш і сварився з Вами, але не гнівався, бо я на Вас гніватися не годен... А Ви тепер гадаєте собі, хто знає як ему є, може мій лік острый не поміг, то треба взятися до домашнього свого ліку, т. є. попестити его. Ви одні мене пестите і зносите мої примхи і ще перепрошуєте. Ой, добра моя, ой, найліпша!

Кажете, що Вам не було жаль мене, лиш якоїсь сили рускої, що в мені теліпаєся, якоїсь національної енергії, що в мені замкнена. Ну, ну, добра патріотко, енергія і сила руска, відай, ліпша у Вас, як у мене, а Ви не пестить сили і енергії, але Стефаника, его самого. Пощо обходити і обминати правдиву назву?

Ага, слово за моє подразнення і розпуку. То так є. Я надто годен відчувати все для мене приємне і неприємне. Виїзд від Вас і від нас (Русів) був для мене дуже болючий. Я не міг его так легонько перебути. А що я маю приятелів, то міг-єм ім казати, як мені є эле. Приятелі перепудилися і наробили більше крику, як я. Ви ставили діагнозу на Плошовского з Трійци, ставили діагнозу на остаток сил і т. д. А то була проста річ, що як кого кине доля далеко від ему любих людей, то може той хтось відчувати дуже сильно таку імпертиненцію долі. А як він відчуває дуже сильно, то видко з того, що він не є слимак, що не є жаба, що не є купець, що не є слабый, що не є Плошовский, але що є чоловік, як ся патрит і моцний і червоний в м'ясі і горячий в серцю. Von Logau з XVIII ст. сказав:

Ein Mühlstein und ein Menschenherz wird
stetts herumgetrieben,
Wo beides nichts zu reiben hat wird
beides selbst zerrieben¹.

Гарно сказано, хоть давно. А мої приятелі о-мало мене не віддали до варіатів. Ну, помилка. Нині я такий самий, як і був, але вже не хочу про се писати, бо жаль мені моїх приятелів.

Маю гарну хату за Краковом, маю багато роботи і писаня. Нині післав-єм до Франка статейку, п. з. „Наші поети і наша суспільність“. Зганьбив-єм інтелігенцію так, як єї належиться, але не знаю, чи „Вістник“ буде мати кілька цивільної відваги, аби напечатав?!

¹ Млиновий камінь і серце людини
мусять постійно битись,
Коли немає об що битись, то
самі себе розбивають (нім.).

Не вадить, але я свого не подарую. З Відня дістав-єм від Яричевського зазив, аби-м старався у Чернівцях о модерну газету для молодих. Не вірю в молодість руску і не стараюся. Книжка моя вже надрукована, нині відкинув-єм оправу, бо була моцно золочена, як візантійський образ. Не знаю, як довго переплетчик буде робити ще. Як лиш дістану, зараз пішлю.

Який Ваш план на великдень? Я дістав від Калитовського запрошенє. *Що діє Олег, де Матейко, що Дарочка?*

Весна у нас вже є. Тішимося.

Ваш

В. Стефаник.

Р. С. Чи дістали Ви мій лист на аркуші паперу, чи пропав?

165. ДО О. С. МАКОВЕЯ

3 березня 1899 р., Краків.

Шановний пане товаришу!

Прошу божої ласки та й Вашої, присилайте мені „Вістник“. Грошей не даю, бо не маю, але як конче буде треба дати, то дам. Може би за мої роботи можна діставати?

Що зробили-сьте з моїми перелогами і з новелкою? Охрестили-сьте єї? Як не пішла до друку, то пришліть.

Най Вас бог милує і руску літературу і всіх нас. Відпишіть. Адреса:

W. Stefanyk, stud. med.
Kraków, coll. physicum.

Стефаник.

166. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

А прецінь і я Вас чимось звеселив — хоть листом. Часом я думаю, що би-м міг Вам дуже приємного вчинити і справді не знаю. Ви якісь такі є, що ховаєтеся з собою і не можна знати саме, що би Вам велику радість зробило? Скажіть — що?

Я не маю часу тепер що писати і звичайно свою жилку писарську згоню на листах. То коштує мало часу і не мучить, за півгодини готово. А все помахаетя пером. Хочу написати на май образочок для своєї мами і дати до „Вістника“, чи тото хотіне станєся, — не можна знати.

Книжок від Стоцкого ще нема. Цілість добра, є певна твердість у цілій книжечці і сила. Крім двох новелок слабших, решта є порядні. Говорю се безпартійно.

Тоту рукопись, що Матейко читав у Франчихи, я хочу стягнути назад. Се був перший стріл до нашої інтелігенції, але стріл заслабий і хиблений. Отим панкам руским треба по-капральски —

бити в зуби. Звісно, у „Вістнику“, яко в газеті філістерско-золівській, не можна сего робити. Треба або лагідно, або з наведенням жерел — своїх думок не можна. Впрочім не знаю, що Франко скаже. Своєю дорогою, що Франчиха, крім того, що літі сорочки не носить, дає ще чужі рукописи усякому читати. Се некультурно, як каже Кобилянська, і одно і друге.

Ще є плани такі, аби у вересню давати другу книжку друкувати щось з жінок і любови. Такі бажання принайменше мій накладця висказує. На то конто сто левів достав-єм для заохоти. Сто левів пропилося і вірителі позабирали, а заохота разом з соткою минулася. Взагалі Стоцький веде діло порядно (знов!), по-культурному, навіть гроші дає.

Кажете, аби приїхати на великдень. Я й сам се кажу, але як від'їхати? Се болить страшно. Тим більше, бо я би не міг бути в Русові зі всяких фамілійних причин. Маю при кінци мая іспит страшний і дурний, маю перед собою сто миль їзди желізницею — але все байки! Співав би-м їдучи, а вертав би-м ся вже не знаю, чи очима, чи плечима. А хоть воно так попутане, то ще я не можуся погодити з тим, аби не їхати. Сидів би-м у Трійци від 1—10 мая, аби відбити дорогу, а відсвяткувавши Ваші уродини, 9-го вернув би-м. Не страхайтесь лишень, бо, крім кишкка вина, я не смію нічо пити, лиш молоко. Треба стати мимоволі антиалкоголіком. Кави ні, гербати — ні, нічо Вас уродини не будуть коштувати. Впрочім не можу нічого наперед ще сказати, але відтепер питаюся Вас, чи будете зі мною цілі свята в Трійци?

Написав би-м Вам ще дуже сумну історію, та Ви знов мете падькатися наді мною і мене по голові гладити — і будете гризтися. Ліпше будьте здорові. Здоровіть Олега і Дарочку поцюлюйте і просіть цюцю, аби заграли „цюциною“.

Стефанік.

167. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

19 березня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Не пишете та й не пишете, я вже боюся, чи Вас чим не прогнівив або не вразив. Може бути, що я Вас і вразив, але будьте певні, що не хотів. Ні, не хотів. А може маєте журу або біль? Дайте знати.

Ваших „Поетів“ прочитав. Гарне і артистичне. Фантазія Ваша була причиною, що я написав до „Вістника“ остру статейку против нашої інтелігенції. Ваш визов при кінци: „в моім краю поети се жебраки“ дуже мене зворушив. Я в тій статейці звернув увагу на той визов Ваш і остеріг інтелігенцію, аби своїх поетів не доводила до таких болючих видів на будуче. Не знаю, чи „Вістник“ (его редакція) відважиться ту статейку напечатати. Письмо воно є філістерске, і можна сего сподіватися.

Що я роблю? Читаю, вчуся і самотно похожаю. Люблю з бідними дітьми ставати перед гарними виставами склеповими і слухати слів безсильних і бачити протягнені руки і забрукані пальчики, що показують забавочки, котрих ніколи не будуть мати. На подертих їх бурнусиках мигає ясне світло ламп електричних, на змарнілих лицях блимає біда і голод і діточа безжурність. Десь за кілька років ті лиця будуть злодіями, пияками і арештантами і не прийдуть вже дивитися на гарні вистави — будуть боятися поліції. Але їх діти будуть стояти під ясным світлом вистав і т. д.

Люблю йти в поле і дивитися на весну і нагадувати собі, як я колись малий перший раз ішов з татом орати. Мама нас, і воли, і віз кропила свяченою водою і виряжала в поле. Мені давала щось доброго в пазушку, аби-м на полудне мав що їсти. Нагадаю собі, як тато на полудне взяв мене на коліна і тишився, що має вже свого погонича. Вечером я сестер трактував звисока — я робітник і погонич, мама давала вечеряти і говорила: нащо хлопця мучити та єго десь так ноги боля, що нещістя, — Васильку, боля ноги? І того вечера дозволила мені йти без „очинашу“ спати. — То давні мрії з піль, з синих, з весняних, з тих далеких, що лишилися поза мною. І я хожу тепер і дивлюся на весну, але весни не роблю.

Отак я хожу, та й так думаю. А Ви куда ходите і що гадаєте? Напишіть і не гнівайтесь.

В. Стефаник.

168. ДО В. К. ГАМОРАКА

29/III—1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Воно файно, що Вам забаглося писати до мене.

Біда, що Ваш сон не сон, а ява, біда, що мужиків кривдять, але вже найбільша біда, що всі їх жалують. Спеціально наша обрзована верства слова не промовить, аби „селянина“ не пожалувати. Часом і сон присниться патріотичний. Се така мода і такий фалш, а як не фалш, то така слямазарність, що вбиває кожде молоде серце. Нема одного русина інтелігентного, аби не жалував, нема такої подлої душі рускої, аби не жалувала „простолюдина“. Спеціально се атмосфера жаліслива, котра виглядає як берізка, що на матеріал не здатна і на опал недобра. Сей головний тон нашої інтелігенції гупо-жалісливий виїдає всяку силу в молодих душах і робить з них декламаторів і калік. Гляньте довкола себе, а побачите старих сантиментальних акторів, що грають ролю „селянолюбців“. Грати ролю — се патріотизм.

І кого тота згряя жалує? Отих мужиків, що як циклопи двиганять на собі тягарі кривди, неправди і розбою, що як діти бавляться, що як шум вітру співають, що, як їх земля, родять Шевченка, Федьковича і Франка, аби мати своїх поетів. То є сила ще

не урівноважена, що не дійшла до енергічних чинів, але вона дійде. І треба любитися нею, любити її або ненавидіти і шукати в ній сили для безсильної душі. Се є наша культура і сила.

І відки дійшла наша інтелігенція до тих жалошів? То, видите, є доробкевичі, *homines novi*¹, що свою власну безсильність декламують, а фальшиві є настілько, що не себе, а других жалують, нещирі настілько, що свою безсильність покривають. Се такі маленькі визискувачі, що деруть, котрий курочку, котрий баночку, котрий шкірочку або голос мужицький і, деручи, липкі слъзочи проливають. Ще не дійшли до тої сили великих визискувачів і кривляють душею. То є банда маціньких доробкевичів, що удають нині ще м'яко-сердечних, аби завтра, дійшовши до гроший, стати п'ятою на серце мужицке. І коби борше так сталося. Мали би-сьмо гру двох ясных сил, а не було би над нами тої слезливої мраки, що з'їдає всю нашу молодість.

Бачу нині на двірці руских мужиків, що їдуть до Канади. Громада, що сунеся, як в сні, кудась далеко. Дітий, жінок і бабів досить. І не жалую їх, тому що то великі, чорні руки шукають плуга, аби орати. А всі інтелігенти будуть співати „Помарніла наша доля“ і нічо не зроблять, аби їм хоть дорогу показати до того плуга. Здохне їх половина, але друга буде орати і орючи співати: „воли мої половії, чому не орете?..“

Отакі думки прислали Ви мені з Вашим листом і я їх Вам відсилаю яко Ваші. Хотів би-м, аби-сьте стали дужим і любили мужиків і не жалували їх, хотів би-м, аби, як ще зродиться на Русі радикальна партія, аби єї всі інтелігенти не покинули, як тепер, аби були ліпші і дусші.

Мої новелки вже надруковані, тепер у переплетчика. Не можу сказати, коли дістану, але вже в дуже короткім часі.

Ваш

В. Стефанік.

169. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Квітень 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

То файно, що я Вам цілу ніч снівся, весело, що мене любите і пестите, і силу чую, як Вас, такого доброго товариша маю. Ви то така жінка, така жінка, що хіба пари Вам нема — легоньку маєте руку і такі-сьте правдиві дуже. Я би хотів і Вас попестити, але я не вмю так, як Ви.

А тому панови Івасюкови Ви подякуйте за прихильність до мене та й скажіть, що веселости у нашого народа є дуже багато, але в моім серцю веселости мало. Скажіть ему, що я такий паскудний, що як мені эле, то хочу, аби всім так було. Якби я мав

¹ Нові люди (лат.).

І воно нічим зграє француз? Отак
муркить, що як сівиліація Пеллеада,
на собі йслари правди, негради
і роздало, що як діти дівочого,
що як мучи вишу айвалого,
що як іх діти, разом вдов
кляк, фрейновина і фрейні, аби
мешти авайк авайк. То з сила те
не зривовофрима, що не дітка
до смерті чим чим аве воя
фідга. І града аладубицак, кель
аладубицак і аве мена видітти
і мучкава в мій силе аве дозимо,
мої думи. Се з наша крайшур
і сила.

Тоділи дітка наша нітка,
селити до мій фрейнів? То,
видити в аладубавка. Потіти
нові, що аво вояву думав,
мешти думамукайт, а фрейні,
ві з на мій аво, що не аве з
фрейні фрейні, мій аве мій
аво аво, що аво дозимо мій
покривавице. Се маві маві маві
аво аво аво, що аво аво аво
аво аво, аво аво аво, аво

Лист до В. Гаморак.

силу судії японського, то би-м сто указів післяв між наші провідники, аби розпоролі собі черево і кишки виторгали псам. Бо, кажіть ему, що дуже чую трусость, і брехню, і глупоту, і декламацію нашої інтелігенції. Розповіжте ему, що я веселість народу чую так, як гомін жита колосистого, але я чую над тим гомоном, що ніби вуса собі гладить, і тучу, як лопотить воздухами і паде, і тасмає, і колінця ломить самі спідні. Якби я веселість народну сказав — то виглядала би так, як би хтось реготався і плював квітами червоної крові на публіку. Я би сам здурів, а публіка борзенько купувала би мило, аби плями з одежі позмивати. Скажіть ще ему, що лиш мужик від побитого градом жита вертає безумний розпукою, а пан ні. Кажіть ему, що я знаю таку сцену ідилічну: чоловік голубить жінку і просить бога, аби їм дитина вродилася, а жінка дивиться на чоловіка ласкавими, блискучими очима і каже: коли ж бо я не годна дитини доносити, бо ти мене в черево б'єш і обцасами місиш...“ „Ой, жінко, не з добра я тебе б'ю“. (Горький). А нарешті скажіть, що я свою душу пустив у душу народу і там я почорнів з розпуки і слів не маю, аби-м все міг сказати, бо страшно за себе, а я ще трошки хочу жити.

Ладно, що Вас робота успокоює. Пишіть борше, аби-м читали. Посилаю Вам під опаскою „Зусіє“, а Ви, перечитавши, дайте Стсцкому і скажіть, що я его сердечно перепрошаю за прикрість і що зло направляю.

Я буду при кінци липня їхати через Вижницю до Довгополя, то може побачимось. Я хорий на невралогії в плечах. Пишіть і будьте здорові.

В. Стефаник.

170. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

23.IV. 1899 р., Краків.

Добра пані!

Чому не писали-сьте, що хорі, треба приятелям давати знати о собі. Я не належу до публіки читаючої, що лишень хоче знати „друковане“. За себе не маю що сказати — самотно, вузко, не по лючки.

Через Краків переїзджають заєдно наші емігранти. Іду щовечера, аби їх здибати. Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здані на всю подлість лючку старого і нового світа. Немилосерда земля чорна, що пустила їх від себе. Відай очи їх тому так завмерли, що не видко землі. Жінки не плачуть, „вже-м не годні“, діти цікаво оглядаються на все, а хлопці ледво ноги тягають і якось зі страхом глядять на жінки і діти. Цілу громаду їх все хтось гонить навперед себе, якийсь поліцай або жандарм, громада йде така безсильна і автоматична, аж серце мое

мужицке кєрвавитьсє. Идуть цілі громади, гонять їх дєсь, що вони самі не знають.

Вижу їх як дубів, тих мужиків, що їх вода підмиває, корінь підмулює, вижу, як хитаються, як падають, як їх пхають на желізниці і везуть як дерево на опал. Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між їх серцем і селом, і мені рвуться, чую їх жаль і муку.

І вижу банду опришків, що вигоняють їх з землі.

Бачу наших руских панів, що жалують „сєлянина“ і слизькі слєози проливають, і жадєн з них не має відваги або здєрти з мужика мільонів, або єго безконєчно любити. Бачу тих калік, що увихаються як шєвці, аби з них взяти голоси і стати рускими послами або підслухати співанку і видати єтнографію. Бачу їх, як малєнькі тікають тим дубовим лісом, аби дуб, падуци, котрого не пришиб, бачу цілу освічену рускість. Хочє стати інтелігенцією і хочє, аби мала поєтів ота погань, що закрила цілє наше житє хмарою сліз ошуканчих і потоками декламації з Шевченка. І хотів би-м мститисє на тих каліках, що зробили патріотичний шпиталь з нашої землі. Хотів би-м, аби-сьтє раз по раз кидали тим калікам такі визови, як при кінци „Поєтів“.

Коли би Ви виділи, як їх пхають, тих бездомних мужиків, у вози і як поїзд рушає, а ви певні, що то здоровий кусєнь червоного м'єса з нашого тіла, — ой, то би почули Ви цілу гніль нашого житєя. Рад би-м боршє кінчити і братисєя до чищєня авгієвої стайні.

Чи брат Ваш тепєр дома? Напишіт мені єго адресу, бо маю до него пильнє діло. Книжєчки щє не маю. Чи зараз по свєтах руских будєтє дома, бо я, відай, тогди поїду до Стоцкого. Пишіть богато мені одинокому.

Будьтє здорові.

В. Стефаник.

171. ДО М. І. ПАВЛИКА

23 квітня 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Посилаю Вам кілька слів за єміграцію. Думаю, що придастьсє Вам. Даруйте, що писав-єм набєрзі, алє не маю часу. Варто би надрукувати хоть би на осібнім додатку до „Голосу“ і дати мужикам щє на великєдєнь. Уступ про захованє наших патріотів лишіть і як є щє що, то додайтє і ганьбіть ті безсильно-подлі ходи. Напишіть картку, що зробитє з рукописєю. А зараз

23. IV. 99. Краків.

Ваш

В. Стефаник.

Травень 1899 р., Краків.

Дорогий мій приятелю!

Я знав, що Ви маєте багато роботи, бо-м читав, що викладаєте фізіологію і літературу в людовім університеті, і надіяв-ем ся, що аж як приїдете, та тогди наговоримося. Прийшов Ваш лист на сам великдень, тогди, коли я чуюся найсамотнійший, і звеселив мене дуже. Відай, наші серця не студені і не дираві, бо я дуже тішився Вашим листом.

Я хожу з хорим Філіпповичем, він трохи забув, що хорий, і не хоче їхати додому. Часом его серед дороги нападають млости, і ми сідаємо де-небудь. Я шукаю води і приношу, і, підратувавшись, йдемо далі. Як йдеся коло хорого, як маєся его під опікою, то забуваєся за цілий світ і чуєся якусь любов до всего слабого, до такого, що йому треба підпори. Певне він мав багато надій на жите. Не раз як сонце дуже ясно світило, то він ходив, вимахував руками, вихітував головою і творив тоті надії, далекі і великі. Сегодни з тих надій нічо. Так, якби засадив зелений гай і радувався ним і вийшов одного ранку, а буря увесь гай з коренем повиривала, так він не годен ще зрозуміти того, що сталосся, і дивиться, і не вірить, і протирає очи. Та як, треба справді вмерти? Питаєся і питаєся заєдно.

На двірці у Кракові я все надигаю наших мужиків, що їдуть до Америки. Всі вони діти, не знають куди їдуть, як зайдуть, лишень знають, що землю їм мають дати, чорну, добру і богату. Є їх цілі купи нефоремні, відлупані від великої маси, що якось повінь підмулила і брили повиривала і несе великим морем аж гет десь, де земля суха і чорна. А діти, як квіти понадбережні, що тихонько пливуть по воді, ще й розкошують. Поліцаї, панки, таблиці, відай, не зносили на собі кілька маціньких пальчиків як тепер, коли діти мужицкі їдуть десь зі свого подвір'я і показують: аді, ма. Як стануть громадою перед поїздом, то видко цілий ліс тих пальчиків і цілий квітник цікавих очий. За ними мами помучені, порубані на кавалки, що в голові мають найменші образи з села, а на лиці рівців від сліз, як весняне поле. По боках сильні, зеленкуваті мужики, що розповідають якомусь панкові ціль своєї еміграції. Якийсь, що має волося сиве і тверде, як з ниточок стали, висуває чорну руку перед панка і каже: шукаємо, пані, плуга, аби подержати чепіги! І ніхто їх не розуміє, ніхто їх не знає, лишень один бог хіба. Всі їх перегоняють з кута в кут, а вони мандрують, мандрують не лиш десь за море, але з кута в кут від жандарма до поліцай, з одної салі до другої. І ніхто не годен вчути того болю рук, костий, що мами мужички чують, дви-гаючи дітий. „Ледви-м живі“, — каже мені мужичка з Задубравець, і в тій минуті надходить поліцай і каже забиратися в другий кут. Отак вони мандрують, плуга шукаючи.

Дуже добре, що язики послам Lex Urbański¹ хоче повтинати, бо нащо Окуневському язика?!

Я нагадую собі свою першу весну, як мене мама в поле виряжала з татом орати. Як у вечір я вечерів „щонайліпше“, „мамин робітник“ був, як мені мама „очинаш“ подарувала і як вночі кілька разів мене виводила на двір, бо „воно налазилося та й впало як солома“. Гляжу на зелене жито і нагадую собі тоту весну і банно мені стає і паду як солома десь далеко від тої маминої весни.

А як приїдете сюда, то буду дуже тішитися, а як напишете, то також врадуюся, а як не будете мати часу, то буду чекати.

Всіх Вас здоровлю.

Ваш

Василь.

173. ДО О. К. ГАМОРАК

Травень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Мушу Вас просити, аби-сте мені позичили зараз 15—20 злр. Заки моя економія уладиться, то я мушу навіть Вас обдирати. Яких два місяці буду мати жите, що пахне Голейчуком. Трудно. О беззглядний секрет прошу перед всіма людьми.

Чому не пишете? Чи зле що в Стецеві скоїлося?

Філіппович поїхав хорий, Шмігер приїхав — хорий на груди. Кілько я їх видів, отих молодих товаришів, як хилилися, як бгалися і ломалися! Мені тепер видиться, що всі гарні люди, то мусять пропадати у вирі житевім. Я їх, усіх загнулих і зломаних, видів у їх найкращих проявах і нині бачу каліки і бере мене така лють, що всіх отих товстих і дурних палив би-м живцем в залізнім великім жолудку, в такім червонім мацьку, що такий був би великий, як із тисячу волів, аби один зробив. То ж то велика мука дивитися, як смерть жнива собі робить на самих найкрасших квітах люцких! Є в мене, а властиво за мною, такі великі, страшні очи, що на свою зірницю збирають наймоцніше світло і, здусивши то світло, освітлюють собі цілого мене, як подлу панораму на ринку в Заболотові. Аби я як молив і благав, то освітить мені найтемніші мої закутки і приведе до свідомости. А хоть то така страшна мука, глядіти на себе, покраяного на тарелі, і братися до снідання з ножем, то все воно не так страшно, як ті очи приносять мені із світа образи і фотографують на мені їх, як на першім-ліпшім склі. Такий образ відбиваєся аж на самім споді серця, аж в самій середині мозгу! Чуєте, як Ваші товариші ходять за плечима і за смерть гадають, як їх піт обливає, як мовчать, як напружуються, аби не датися. Ціла армія тих свідомо умираючих волочиться за мною. Волю стоси голодного м'яса мужицкокого, во-

¹ Закон Урбанського.

лю всіх ранених у брутальних війнах, як такого одного, що свідо-
домо вмирає, щодня потрошки, щодня з більшою свідомістю.

Напишіть новин багато, як виглядає наша дорога, чи врожаї
добрі? Напишіть.

Ваш

В. Стефаник.

174. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

20 травня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я на Вас не можу гніватися хоть би й було защо. Тепер нема
защо. Я би злостився на Вас, якби треба, а гніватися й, відай,
не вмю. Ваш лист борше прийшов до Кракова від мене. Я заси-
дівся на селі і ледви вибрався. Жаль покидати май та лізти на
брук і дискусію товариску. Був-ем у Львові, не подобався мені, як
все не подобається. Люде не люде, а якісь літерати, газетарі, агіта-
тори, а всі такі затроєні і злі. Один Франко якийсь люцкій.
Чогось би вчепилися, аби гризти і зубів не мають, на жаднім
чоловіці не хотять нічо гарного лишити. Здирають красу зі всіх.
Такі неспокійні всі. А неспокій лиш одному Будзиновському до
лиця. Решта то такі воли, що, задравши хвости, нервовими
прикидаються.

Сидів-ем у Морачевских. Добре в них сидіти і приємно. Роз-
питували за Вас, та я не міг їм багато розказати, бо Ви мені нічого
не казали. Ціла подія крутиться в мене коло доброго Вашого гу-
мору, коло капи від ліжка і смачних голубців. Шкода, що не ма-
ли-сьте часу, але не подаруємо собі розмови на другий раз. Ще
бог позовольте чей зійтися.

Дуже мені було зле їхати в залізниці. Довкола такі трави
зелені зеленіли, а на них скільки сонця, змішаного з хлопцями
і дівчатами, і вівцями, що рай утворюється! Не можна було до них
прийти і купатися в траві. Якась машина силоміць тягнула десь
далеко тудя, куда серце не хоче. Я би хотів раз на все визволи-
тися з їзди колією — не люблю я машин і залежности від них.

Ще мені в колії нагадалося, що моя мама не може моїх праць
читати і розуміти. Жаль страшний мене опанував, а потім така
студінь самоти — чужої чужениці. Я хіба не син мамин? Так
мені було страшно одиноко.

Книжку пішлю, лиш най прийдуть добре справні з Чернівцець.
Пришліть „Людину“ та й пишіть.

Здорові останьте.

В. Стефаник.

5 червня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я Вашого листа не спалю, бо нема его защо, такого гарного і сердечного, палити. Най він собі стоїть поруч із другими Вашими письмами, а я колись знов его буду читати, буду читати та й гадати собі то само, що тепер гадаю. Добре мати доброго товариша, що такий він, як ота піна біленька, як павутинка, що нагадує собою синяве небо, як мамина рука, що спокійно гладить по волосою. Я так хотів би спокою, так хотів би серця, так хотів би кінця своїм думкам безкраїм. Я би тогди сказав людям щось таке сильне і гарне, що такого ім ніхто не сказав ще. Але мені треба пестошів з такими великими, добрими очима. Треба мені на мій волос буйний такої долоні, аби вона спивала з голови всі мої несупокі, непевности і безнадійність. Я не можу жити в борбі і не можу стерпіти ринку. Хочу людей, а їх нема.

Часом я думаю про смерть, як про якусь гарну жінку, що дотулиться рукою і все минеся, все, все. Лиш під вишнею на могилі, лиш гріб зелений, чорний і білий — лиш спокій і гріб.

Я дохожу до такої кам'яної стіни, що або я собі голову в ню розтріскаю, або стіна тота западеся і там буде луг зелений і одно серце, і одні очі, і руки білі, і я лишуся там, аби за все забути. Чикаю того свого чуда, але такий сумний, сумний.

А от Ваш лист такий пестотливий, такий сердечний, що по нім мені якось лекше і я його палити не можу. Хіба як цей лист палити, то маю палити все, що є у мене м'ягкого і горяче-люцького. Не можу листа Вашого спалити.

Той Ваш визов далеко був не такий, але его гарно повтинали — більшу половину і лишили то, що було найлагідніше.

Я тепер нічо не пишу, хоть тисячі планів головою пересуваеся. Та треба писати другу книжечку і пускати єї по нашій землі. Може хто полюбить нашу землю, але дуже, дуже, так, як я люблю. Чи хто порозуміє, чи ні — се байдуже, лиш коби двох, трьох полюбило наших людей. Розумієся то така студінь, що цвіт всихає.

На остаток я безгранично Вам вдячний і дякую Вам, що-сьте такі до мене щирі. Через Вашу щирість я більше у світі щастя зазнав.

Посилаю Вам „Сину книжечку“. Злагодив давно, але не знав-єм, чи висилати, тому Стоцького питався за Вас.

Будьте здорові.

В. Стефанік.

5. VI. 99.

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

По Вашім листі я мав і маю два щирі бажання, аби Вашій цьоці щасте на новім місці служило, а моїй матері аби смерть свою прислугу зробила, бо вже крайній час. І ще третє бажання, аби-м став трохи тупий або цілком ступів, аби мене так багато вражінє не боліло! Бо болить мене ціла якась тота істота, що вражінє приймає.

Я тепер маю багато таких сердечних болів, що не лишень ранять, але і чорний сум наводять. Ну, та я все не без сего добра.

І Вам і Матейкові не знаю як дякувати, що-сьте мені маму навідали! Все мамі лекше трохи стало, як про мене могла говорити.

Я десь коло 15-го липня виїду з Кракова, але куди, того не знаю. Є куди їхати, але не знати, де би було найспокійніше і найліпше. В Стецеві було би мені дуже добре, але хата у Вас так богата, що я би не міг там тих робіт робити, які я мушу робити. Десь я вже поїду. До Трійці — ні.

Як можете мені на першого післати 20 зр., то пішліть ще, а як ні, то ні. Не журіться знов мною так дуже. 12-го липня здаю дурний іспит. Був-єм у Пшибишевского на его запросни. Говорили п'ять годин без перерви. Чоловік він сердечний, але до решти запитий. Я его все боявся, аби він на мене не мав якогось впливу. По тій битві він питався мене, чи може мене в коліно поцюлювати, бо здавало би ся ему, що землю цілює. Неприємно було. У него пізнав-єм дуже багато всяких світових пройдох літературних.

Не знаю, чи добре я зробив, що-м дав „Будучности“ новелу, але я мусів таку річ написати, аби себе до жебрацтва приготувати. Тота жебрачка, то мої думи теперішні — незносні. Ще хочу смерти мамі і напишу до „Громадского Голосу“ про гарну смерть мужицку.

Хотів би-м дуже з Вами наговоритися, коби можна як зробити, бо може не буде по дорозі мені до Стецеві повертати.

Чи тато дуже смутні через від'їзд цьоці? Хто буде газдувати? Дуже велике нещастє на Вас ударило.

Напишіть, як маєте час, я тепер до нікого не пишу, бо не можу. До мамі написав-єм.

Ваш

В. Стефаник.

177. ДО К. ГАМОРАКА

8. VI. 99., Краків.

Високоповажаний і дорогий отче!

Над моєю сердечною роботою, над „Камінним хрестом“, я умістив Ваше ім'я, аби-сьте мали малий знак, як Вас шаную і люблю. За всі Ваші добродійства я не годен Вам дати більше. Прийміть маленьке за велике.

Серед таких мужиків, як Іван, Ви свій вік звікували. Вони, ті мужики, були дітьми невинними, із-за достатку землі вони могли щось любити і носити повні пазухи ясного ідеалізму. Тепер вони не сміють нічо любити. Хліба лишень, їди, одежі вони прагнуть, аби душу погодувати. За сими брутальними вимогами пропадає їх ідеалізм або тікає в саму глибину душі. Зо дна душі я его винесу на світ божий і я буду його показувати яко силу і спасеня для нас.

Цілий наш народ лежить тепер в муках, як жінка, що дитину плодить. Треба ті стражданя і судороги при рожденю нових форм життя і нових ідеалів витесати на камінних хрестах, бо се наша теперішня доба є великою добою народин. Треба, аби придуркувата інтелігенція заразилася тими болями і котлети свої не могла спокійно травити. Треба, аби довести до того, аби всіх наших гарних людей обсипали ті сльози і кроваві крики народу, аби вони запалилися і горіли як жертвеник перед богом.

Іван у мене був, то само що і Ви, — той сам ідеаліст. І вірте, що я механічно не поклав Вашого імени над ідеалізмом мужицким.

Прийміть же мою робітку так прихильно, як мене все приймали-сьте.

Здоровлю Вас сердечно.

Василь Стефаник.

178. ДО В. К. ГАМОРАКА

16 червня 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Книжку я Вам післав, видко пропала. Та не лиш Вам — і Даниловичам і Вітошиньским пропала. Видко, що урядникам поштовим можна д[уже] легко бібліотеку собі зложити. Крадуть навіть душевний (?) харч. Дякую Вам, що розпродуете книжки, але раджу, аби-сьте енергічно стягали гроші, бо пропадуть. Для Вас я ще при нагоді заховаю одну книжку. Як Вам дієся в школі і де гадаєте вакації перебути? Може на феріях зійдемося докупити.

16. VI. 99.

Ваш

В. Стефаник.

179. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий друже!

Я Вам мушу багато клопоту наробити, бо я вже дальше не годен сам держатися. Будьте Ви з Будзиновским і порадьтеся, як би я міг дістати 120 злр.? Я тепер задовжався на таксу іспитову і на удержанє. З татом нам якось не жиєся. Та тепер як я 12-го здам

іспит, я з ним погоджуся. Ходить о то, аби Ви підписали мені вексель і Колесса. Він підпише, як Ви підпишете. А сплачувати я буду по 10 злр. на квартал. Досить того, що я мушу мати 120 злр., бо дальше-м без них не годен бути. Впрочім я думаю, що хто-небудь з матадорів руских підпише, як Ви підпишете і як скажете, що то мені. Як і де взяти гроші, то буде знати Будзиновский. Ви се мені конче постараетеся і зараз напишіть, чи я маю відси посилати вексель?

А не кажіть, що зо мною так круто, кажіть якось інакше.

Тимчасом пішліть мені 20 злр., а як позичите, то собі ті гроші відберете.

Я би не писав і клопоту Вам не робив, але мені так эле, що эле. А з татом або погоджуся на вакаціях, або постараяся через Гаморака о більшу позичку.

Будьте вперед з Колессою і напишіть, і пішліть гроший, бо нема що їсти.

Ваш

Василь.

180. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Скажіть татови, що я ніколи не думав о тім, аби вони до мене якісь подяки писали. Лист до тата я написав тому, що-м чув на собі обов'язок такий. Радо мені почути, що я недалеко від Вас. Хотів-ем так глибоко врізатись у Ваше жите, аби-сьте мене навіть по смерти не забули.

Дуже эле, що-сьте хорі. Біль голови є наслідком праці учительскої, т. є. безкровности і знервованя. Якби-сьте могли виїхати де на „люфт“ з Іванихою Плешкановою, то найліпша рада. А може хоть цілі вакації в Трійці перебути. Не маловажте собі загального ослабленя — се гірше як рак.

Як християнинови йде з Петрового дня, то лиш за себе говорить. Так воно зі мною є. Мене не обходить нічого цілий світ — лишень я, і тому я тепер майже не пишу листів. Не треба людий колоти вічним „я“. Чую величезну потребу відпочинку і безвзглядного забутя. Лишень над тим тепер перегадую, де би так зашитися, аби мене ніхто не рунтав. Кожда кістка не на своїм місци. Перед очима отворяються такі високі цілі, такі сильні змаганя, що я на них гляжу, як червак на сонце. Дивно, що в голові ще щось ворущиться. Досягаю вершка чутя наймогутнійшого і рівночасно чую під собою таку пропасть, що менший я від атома найменшого. А хотів би-м сильно вдарити в серце люцке, так сильно, як часом грім лупить о скалу. Якось щось в'ялить і в'ялить. От якось дістав-ем таких потрясень нервових, що-м мусів морфіну зажити. Хочу лишень здоровля.

Листів дістаю багато, але на жаден не відписую — не можу. Ви пишіть до мене зчаста і багато, а якби-сьте зробили татови і мамі візиту, то би-м дуже тішився вістями.

Здоровлю всіх. Василь Стефаник.

Гроші одержав — винен Вам всего 50 злр.

181. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий друже!

Ані з дому, ані від Гаморака я тепер не можу брати. Натисніть на Будзиновского, а він то добре полагодить. Скажіть тому другому, що маєся підписати, що як я не дам 10 злр. на квартал, то Ви дасте. Пишу і до Будзиновского. Przyb[yszewski] у Кракові. Перед вірителями мусів утікати з хати, а перед господарем мусів тікати з меблями о 5 год. рано. Робітникам дав за перенесеня канапу. Тимчасом розійшлася по місті вість, що він утік з якоюсь жінкою до Парижа. Вчера я его здибав на улиці, як блукав, аби го люде виділи, що не втік. Був безрадний, як дитина.

Новому редакторови казав-ем, аби Вашої статі не уміщував. Wuzzkowski'ого нема, а новий видавець має писати до Вас в тім ділі.

Нумера Вам вишляють.

Здоровлю Вас.

Василь.

182. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Та дякую Вам красно — ба, не знав, чи стану я Вам коли в пригоді, як Ви мені?!

Сей лист вже прийде, як цьоці не буде. Моральної біди можна багато понести, але такої реальної, фізичної, то не можна. Говорю до того, що Ви, відай, тепер будете мусіти вести дім, а се для Вас дуже тяжко буде. Аж боюся Стецеви; як прийти до неї, а Ви не будете мати часу зі мною поговорити та посидіти. Так дивіться, аби-сьте уладналися, аби з Вами можна побути та й аби-сьте не запрацювалися. По іспиті я вибираюся до русинів. Десь коло 15-го. Вперед буду у Львові, потім або поїду до Тарнополя, і звідтам через Поділе колією аж до Вижниць, а з Вижниць до Довгополя, або просто зі Львова до Вижниць. Рішати будуть гроші. Хотів би-м десь над Дністром побути зо два дни, аби на него надивитися. Мені здаєся, що то унята в береги потужна

руска меланхолія. То є рускість, видна очам. Якби-м їхав до Тарнополя, то десь по дорозі встану і буду дивитися на рускість. Чи повертати до Стецєви? Се квестія, котру я ще буду розв'язувати. Може нігде я би так радо не побув, як у Вас. Як не можна бути дома, то повинно ся бути в Стецєві, щось рідного і свого в житю таки треба. Хочу цілу Русь видіти і хочу написати на осінь книжку за цілу Русь.

Чи не пошукали би Ви де між числами „Народної часописі“ тоту, де писано про мене? То десь з послідних двох тижнів. Як найдете, то пішліть під опаскою. Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо наклад розкуплений.

Я дуже багато їм брому і дихаю потрохи, хоть болі згуста маю великі.

Ваш

В. Стефанік.

183. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий приятелю!

Був-єм з видавцем *Życia Wyrzykowskim* і питався, коли буде Ваша стаття друкована. В сім номері не буде, аж в слідуючім. Пшибишевский зле чуєся, бо ригає по кілька разів на днину. Ціле его оточене є дурне та й погане до того. Чого їм все захоуєся бути „*wylakierowanymi*“¹, того не зміркую? Як їх зійдеся більше, то перехвалюються один проти другого: *Ja na gynku rzygałem, — ja tej nocy miałem przyjemną gorączkę gruzliczą, ja nie mogę ręki przy obiedzie utrzymać, więc ustalam ją*² і т. д. Пшибишевский надто добрий, що їх не прожене на всі вітри.

Від панни *Rajękownej* дістав-єм два листи і написав єї два за Пшибишевского. Хіба єї зле мусить бути на купелях, та й банує моцно за чимось. Напишіть єї лист, най успокоїться. Я такий, як все — недоварений.

Прошу Вас пійдіть до редакції „Народної часописі“, вона в намісництві видаєся разом з *Gazetą Lwowską*, і пішліть мені той номер, що в нім була критика на мене. То десь з послідних днів число того.

З Кракова вибираюся коло 15-го липня та й поверну до Вас.

Ваш Василь.

¹ Вилакованими (польськ.).

² Я на ринку ригав, — я в цю ніч мав приємну туберкульозну гарячку, я не можу руки при обіді втримати, тому її піддержую (польськ.).

Липень 1899 р., Стецева.

Дорогий друже!

Як я приїхав додому, то застав-єм маму не дуже хору, як звичайно хору. Лиш забавляюся єї мене мати коло себе. Дома застав-єм також гостя, мого приятеля Мартовича. З ним сидів-єм два дні і тому не міг борше пійти до Стецеви. Нині я в Стецевій; говорив-єм з панною Ольгою за наші плани. Панна Ольга не без того, аби Вас не просити до Стецеви — Ви знаєте, що вона чоловік файний. Але цьоці нема дома, вона ходить до школи, а газдині нема дома. Задля того я гадаю, аби Ви не їхали, поки я Вам знов не напишу.

Здоровлю Вас сам і посилаю поклін від панни Ольги малому Юркови та й пану Вацлавови.

Напишіт до Русова.

Ваш

Василь.

185. ДО В. І. МОРACHEBСЬКОГО

Липень 1899 р., Русів.

Дорогий друже!

Стоцкий не міг мені гроший дати. Не знаю, чи не мав, чи не хотів. Я тепер стараюся гроші взяти від тата або від Теодоровича. За тиждень допевне возьму, а Ви не гнівайтесь.

Ви переводить цілу „Сину книжечку“, всі п'ять новел з „Вістника“, „Святий вечір“ з „Будучности“ і ще „Лист“ з „Праці“ Будзиновского. Рівночасно пишу до Gebethner'a, аби в справі переводу відносився лишень до Вас. Собі вимовлю лишень формат книжки і добрий папір. Ви також відпишіть ему, як до Вас напише, що найліпше було би, аби книжка мала формат Tetmajer'a „Melancholii“.

Если хочете, то пішліть до „Życia“ або „З міста йдучи“, або що іншого ще не друкованого в польськім переводі, бо нині дістав-єм лист від редакції, аби їм відвотною поштою післати що ще до сего нумеру. Робіть як хочете.

Напишіть мені, як у Відни з'гостили-сьте?

Ваш

Василь.

186. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

6 серпня 1899 р., Трійця.

Добра товаришко!

Я дуже баную, що-м не знав Вас найти в Заболотові. Я так близенько був — лишень через Прут. А чи не могли би Ви приїхати в п'ятницю до о. Гіллоха, а в суботу приїхати на личне за-

прошене о. Калитовського до Трійці?! Тутки така гарна околиця і такі добрі люде! В неділю я Вас відвезу до Черновець. А прецінь як Ви схочете, то нічо Вам не стоїть по дорозі, аби не зробити добрим людям приємности. Ми тутки майже певні, що Ви приїдете, напишіть, що приїдете.

Я в понеділок або вівторок слідуячого тижня їду до Кракова. Якби ви не могли на жаден спосіб приїхати до нас, то я може приїду до Вас о 6 год. вечером у суботу.

Але Ви так робіть, аби-сьте приїхали і відпишіть зараз до Трійці!

Здоровляю Вас.

В. Стефаник.

187. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий друже!

Я був у мами, а мама мені казала: синку, за тебе пішла слава, а ти змарнів та й, відай, умреш, бо то недобре, як за кого слава помежи люди розійдеся. А потім якось забула за смутну славу і тішилася мною. Тато також тішився. Був-єм у Гамораків — все вони добрі і файні люде. Тепер я сижу в горах. Якись німки є, що обскубані, як гуси жидівські, гьгають в городі, та й патріоти. Вони за Вас знають, що Ви приятель русинів і мій. Дуже смішно вони говорять за Вас. Через Вас я стався славним і декадентом, через Вас на русинів незабавки найде новий напрям у літературі. Боятся, що Ви зведете молодих русинів з моєю помочою на манівці фраз і безідейности. Я слухаю і весело мені на душі, що Ви наважилися русинів кинути у пропасть безідейности. Се критика на Вас, бо вони навіть дуже радуються, що Ви приятель русинів. То на Руси мені є так, що як мене де побачать, та й зараз про Вас балакають, а з Вами балакають про мене — всі знають за нас двох.

В горах мені недобре, бо тісно. За два тижні я поїду або до Трійці, або до Русова.

А що Ви робите? Що діти? Чи Пшибишевский буде у Вас? Коли будете в Сторожинці? Напишіть мені лист сюда в гори, а я буду его розпечатувати перед русинами і казати, що Ви пишете. Вони будуть дивитися на лист і тремтіти з цікавости.

Чи пані Ваша спокійна?

Здоровляю вас усіх.

Василь.

В. С. В Довгополі Галицкім.

П. Довгополе Буковинське
ad Wyzńca, у о. Попеля.

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий друже!

Я вже два тижні сижу в Довгополі. Був тут один тиждень Дашинський і досить мені навприкрився. І сам я вибираюся до Русова, бо тут нудно. Дощі падуть і лишень Черемош шумить і смереки за ним подають свій давній голос.

З книгарні Gebethner'a і Wolf'a я дістав лист, що вони годяться друкувати „Сину книжечку“, але лишень у Вашім переводі. Питалися за ціну, а я написав 35 злр. від аркуша. Відповіді ще не маю, але Ви, як можете, ладьте переводи всіх новелок, і ще у Львові дещо додамо з „Вістника“. Не знаю, кому би післати „Сину книжечку“. Ще довідаюся за адрес Лесі Українки і її пішлете.

Я пишу то, що-м Вам казав: драму і новели. Як будете в Сторожинцю, то будемо читати.

Я досить змучений і через то не годен до Вас листу написати. Зійдемося та й поговоримо.

Моя мама і тато, і брат з жінкою казали Вас низенько поздоровити.

Слідуючий лист пишеть до Стецеві ad Sniatyn. Здоровля Юрчика, і дівчатко, і жінку Вашу.

Ваш

Василь.

189. ДО О. К. ГАМОРАК

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорога товаришко!

Ми оба з Геньом Даниловичем у Довгополі. Є ще тут пані Роздольська, професорова зі Львова і дві німецькі панні з Черновець, що кличуть Попеля вуйцьом. Сих німок я сердечно не люблю і борзо відси заберуся, як вони борзо не заберуться. Ще Попель сподівається в себе Маковея і Франка.

Так як нині справа стоїть, то мені тут не є добре. Раз оті обмикані німки, другий раз скупий харч, а по-третє гори, що мене придушують.

Як мені стане ні сюда ні тудя, то я через Трійцю махну до Русова та й збудуся гостюваня.

Вночі переїхували-сьмо через Устеріки. Так мені дивно було, так дивно, що ми колись там були всіма. Спеціально ж жаль мені стало самого себе такого, як я ще був в Устеріках. Якись давні, померклі спомини вдарили на мене і завоювали своєю минувщию.

Геньо дрімав, а я дивився на гори. Черета звід густим дощем спадала в чорні ліси, верхи стояли супокійно в синявій млі, над Черемошом протягнулася молочна дорога, а Черемош гудить шумом і летить з молочною дорогою геть із гір. А десь із далека чути стогін двох бервен на воді, як стогін лісів зрубаних. А з верхів

дзвоники корів та й жалібну сопілку та й густу росу з неба. А в душі ворухиться якийсь жаль закований, якийсь шум і стогін, і жалібна пісня. І куда я зайду і чого я все відриваюся від моїх людей, як трава від берега?

Відай, я тут не зможу нічо писати і через то борзо втечу. Як будете у мами, то напишіть, а хоть би-сьте і не були, то й напишіть. Всіх Вас сердечно поздоровляю.

В. Стефаник.

В Довгополі Галицкім,

П. Довгополе Буковинське у о. Попеля.

190. ДО В. К. ГАМОРАКА

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий товаришу!

Дякую Вам за лист. Рад би-м Вам написати таки щось дуже приемного, але я не кібзуюся вже, Ви ще такий молоденький, що возьмете полову за зерно і не будете гніватися. Тому пишу.

Ви заговорили за ідеал чоловіка. Таких нема. Треба обходитися без них. Але є зато дуже багато людей таких, що їх можна шанувати, а дуже мало таких, що їх можна любити. Аби якого чоловіка любити по правді, то на то треба шаленої відваги і дуже багато серця. Звичайно в любові є багато патосу і декламації і тогди є тотя любов у фраку. А правдивої любові є багато і мало. Якби-сьте зібрали всі ті відломки гарних чувств, що день-у-день валяються поміж людьми, то збудували би-сьте великий будинок — з кавалочків. До того будинку заїзждає кождий чоловік хоть раз в житю. Але якби-сьте взяли шукати великої скали, із любови укованої, то жите би-сьте може звандрували і може не найшли. Таких людей, що годні би таку скалу нести, є так мало! Такі люде звичайно під гнетом своєї любови калічіють. Шевченко один був у нас, що любив страшно, без застережень і без претензій. А вже Франко не то. Він є вояк, не благословить він і не прощає, а, загорнений в панцир залізний, йде наперед. Я сего тепер не можу Вам ясно сказати, але Ви уявіть собі Шевченка і Франка та зрозумійте любов, що лишає по собі вічний слід, і любов, що єї треба нащодень як закришки. Праця, робота, заслуги, користь і то все додатки хвилеві, котрі борше або пізніше пропадають. Як ми станемо народом сильним, то забудемо за всі заслуги Шевченка, а лишиться лишень ідеал чоловіка, що любив кавалок нашої землі. Дивний і рвучий до себе і далекий, як сонце, що всіх гріє.

От бачите за Ваші дуже щирі слова я Вам трохи розумового піску в очи сипнув. Та Ваші очи ще здорові.

Я був з Дашиньским у Буркуті і на Чорногорі. Вчера Дашиньский від'їхав, а я збираюся на другий тиждень також додому. Тут дощі заедно йдуть, а хата нудка.

Здоровляю Вас усіх в хаті.

В. Стефаник.

191. ДО М. І. ПАВЛИКА

Серпень 1899 р., Чортовець оп. Обертин.

Дорогий товаришу!

Новелу пришлю першого вересня *п е в н о*, огляд людового руху для польського альманаха зладьте на кінець вересня *к о н ч е*.

Сердечний Ваш

В. Стефаник.

192. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

12. IX. 99.

12 вересня 1899 р., Русів.

Вельмиповажана пані!

Дякую Вам, що нагадали-сьте за мене — на Україні. Вчора аж приїхав-єм додому і прочитав Ваш лист. Тому так забарився відписати. Був-єм в Довгополі три тижні, а звіти поїхав на Дністер і там забавив два тижні. Тепер коло хорої мами. Слота безконечна і туга якась безкрая — шпик висисають. Мої мужики заболочують хату і не можуть свої біди навповідатися. За кілька місяців набралось у них стілько нових скарг і турбот, що всіх стямити не годен. На жадну нема ради, а кожда так борзо одна по другій приходить, що ще не встиг „селянин“ обтерти поту по одній, а вже від другої мотлоха трясе.

Маю гадку поїхати до Черновець, але не знаю ще, коли воно тота їзда буде. Мило би було поговорити з Вами і зі Стоцьким. Десь Ви маєте що розказувати.

Світ мене не обходить. Дрейфуса вже засудили, та й більше нема нічо такого — цікавого.

Вітаю в рускій літературі (фейлетони „Буковинки“) містицизм в особі Наталії Кобринської. Коби трохи більше сенсу, а менше польських слів і народовських „обставин“, „взглядів“, „засад“ і т. д.

Сердечно Вас вітаю.

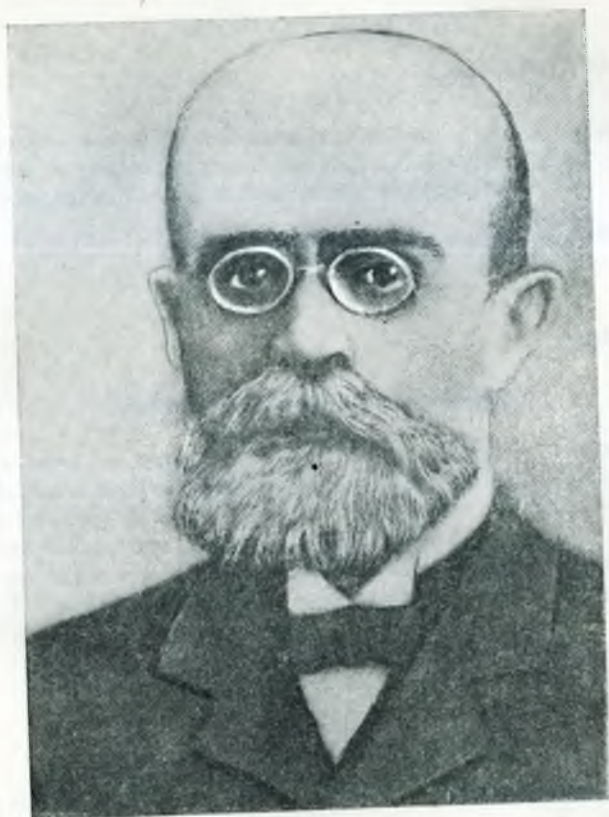
В. Стефаник.

193. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

23 вересня 1899 р., Русів.

Добра пані!

Я до Вас з ділом. Будьте такі добрі та подайте мені адресу Лесі Українки, бо Морачевський перевіз один примірник „Синої книжечки“ до Росії і не знає, кому єї післати. Хочу хоть таку приемність зробити нашій поетці.

М. Павлик (фото 1900 р.).

Чи підете до Белелуї? За тиждень буду в Чернівцях. Нічо не пишу і не роблю, бо мама мені дуже хора.

Вибачайте і будьте здорові.

В. Стефаник.

194. ДО О. К. ГАМОРАК

12 листопада 1899 р., Снятин.

Я іду до сестри Мартовича на весіле. Мав-єм нині їхати до Львова, але в остатній хвилі зістався. У вівторок буду. Мама над смертев сперлася. Я іду, бо не годен видержати.

В. Стефаник.

195. ДО М. І. ПАВЛИКА

Русів, 25. XI. 99.

Дорогий мій добродію і товаришу!

Ви на мене не гнівайтесь, що до „Громадского Голосу“ нічо не давав. Не було доброї такої години, аби що писати. Тепер посилаю маленьку новелку із муки мужицкої. Друкуйте. А як Вам часу трохи стає і здоровля, то напишіть мені, кільки є правди в тім, що Франко з Романчуком і Грушевским нову партію розчинають. Чи вже ж? І що Ви дієте? Я коло умираючої мами. Пришліть один нумер „Голосу“ з моєю новелею.

В. Стефаник.

196. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів 29. XI. 99.

29 листопада 1899 р., Русів.

Добра товаришко!

Я Ваш приятель є дуже добрий, та не марікуйте, що не пишу. Мені від місяця мама щодня конає. Сижу коло неї і відступитися не можу і слова ніякого до нікого — не пишу. Ваші книжки я читаю, а як хочете, то пішлю „Наші люде на селі“, — нічо не велике.

Тото щось гарне передайте мені через пошту, бо тепер я до Вас не можу поїхати. Напишіть до мене, що нового.

Здоровлю Вас сердечно.

В. Стефаник.

197. ДО ГАМОРАКІВ

Грудень 1899 р., Русів.

Дорогі!

Не можу лишити мами, бо вмирає, а вмираючи, водить за мною очима тусклыми, добрими. Дивні тоті очі, що навіки прощаються. Але той плач усіх, а ще ті сльози дрібні усіх бідних, що голосять над ними, оті плачі, вони мене стягають на спідний спід муки і суму.

Забагає усіх наймитів, що в нас служили від давен-давна, і ціла їх хата повна. А мама до них гладкими, майже декламаторськими словами говорить, аби єї простили усі провини.

Каже, що завтра вмре. Найбільшу потіху має з отої громади дівчаток, що десь на подвір'ю стоять з чічками і білу смерть прогонять. Каже, що хмара очий отих дівчаток відвертають єї бажану смерть. Галюцинації.

Дай боже Вам здоровля і щасливу їзду. Поклонітеся від мене мойї пані.

В. Стефаник.

198. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1899 р., Русів.

Дорогий приятелю!

Кілько злого я зробив і кілька недоброго зніс, що не годен я прийти до себе.

Посеред того я щодня про Вас гадав. І тогди, як гнів серед болю і мраки, і тогди, як вікна наші сонцем сріблилися.

Моя мама вмирала і не вмерла, тепер лежить спухла і ціла тече і розпадаєся. Мука така тяжка. А я маю в серцю маленьку дучку і туди кров мені капає по каплі. Капає і капає.

Як дивлюся на села по полю, то вони, як ті птахи, що до сонця не добилися і на землю попадали. Та так і я, як вони, до сонця не долетів.

Та й пропало. А може ще і не пропало — хто знає.

Може я поїду до Вас, як мені час добре випаде, а як у Вас має бути багато гостей, то не поїду.

Ваш

Василь.

199. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1900 р., Львів.

У Львові.

Дорога товаришко!

Ви не гнівайтесь, що-м ще не писав; як сей лист дістанете, то погляньте по хаті та й мене нагадайте.

З дому я їхав так, що поза собою не лишав нічо, лишень мамин гріб, а перед собою нічого не видів. Міг-єм станути посеред дороги і не вертатися, і дальше не йти.

Проводило мене сонце. Світило блідонько, як би по довгій слабості підвелось.

А я просив его, аби-м ніколи не найшов собі пристанівку, аби-м блудом блудив і серце аби ніколи не успокоїлось. Аби болість і смуток не покидали мене, хоть вони аби не тікали від мене.

Я цілював сухі руки моєї мами і студене чоло і чув-єм над собою заметіль життя без світла.

Коби моє серце як весняний дощ ділилося у пасма і орало тоту землю мамину і аби билось в ній теплом променів! Аби воно не застигло, бо студене, та не ме чути слідів маминих по тій землі.

Та й поїхав-єм гет.

Морачевский мене дуже любить. І я его. Але мені хибую традиції серця. Я не можу любити з сьогодні на завтра.

Русини мене вітають. І, як бачу, ніби з пошанівком злосливим. Не знають, що з мене ще може бути і не вмюють ще мене в рахунок взяти. Всі вони є безпредметові, бо маленькі в бажаннях і любити мужиків не можуть. Всім їм без того зле. І робота через то у них зла.

Молоді люде а спеціально літерати вже надпсовані тою зліслювістю, яка є у всіх тут русинів. А зрештою фактичні новини я Вам аж із Кракова багато напишу.

У своїм листі посилаю фотографії дітей Морачевских. Він татови посилає за то, що, як каже, его діти Вашого тата полюблять.

Напишіть зараз до Кракова, що з Вами чувати? Чи Шептицький був? Завтра у вівторок іду до Кр[акова].

Ваш

В. Стефанік.

Kraków.
Coll. physicum.

200. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Лютий 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Дуже добрі-сьте, що пишете до мене. Я ще не писав нічо відколи зі Львова приїхав. Не писав тому, що мені не є добре, то що я буду людям голову клопотати?

Мені привижуюєся блискучий став посеред лугів. Зеркало води таке, як небо. У такий спокійний став добре дивитися, але довго, дуже довго. Перед вечером налітають ластівки чорні і острыми крилами, як ножами, рубають зеркало води, а став морщиться колесом доокола і дрожить, як від болю.

Мені все на очах стоїть великий чорний лан, тисячу скибами заораний. А понад ланом стадо білих голубів. А голуби спадають на лан і їх не видко. Аж очі і голова болить, за ними гляючи, але їх не видко. Лиш такі чорні ряди, що один на один сперлися, то лиш їх видко.

Я десь в пам'яті своїй відшукав, як мале, біле ягнятко було заблукалося межі волів. Воно бігало коло таких страшних ратиць з таким страхом, що кучерявий волос на нім дрожав. Бляло, аж плакало. Я лиш видів, як воно впало на передні ноги і як кров червона пішла ему з рота. Така червона, що я нічо червонішого відтогди не бачив.

Я ще видів малого хлопчика, як гонив коні. Під горб коні стали і, подаючися назад, заїхали в яр і поломили віз і пірвали упряж на собі. Той хлопчина сів перед кіньми і так страшно плакав, так дуже плакав. Такий маленький сидів коло тих великих коний.

А ще на дорозі я бачив корч лугу. Ріс і зелений був. Потім дорогу навернули на него і їхали ему на голові всі фіри. Розсікли на порох і копитами вбивали в землю.

Всі ті образи, то є лиш помічні новому якомусь образіві, що розтворюєся переді мною, як великі, страшні очі, що мене тягнуть десь дуже далеко. Дуже далеко. Такі очі мерзенні. На берегах тих очий стоїть так багато людей, а всі подібні до мене і всі розбираються, аби в них купатися, як у ставі чорнім.

Мені дуже зле.

Ваш

Василь.

201. ДО О. К. ГАМОРАК

Лютий 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви добре робите, що до мене зчаста навідуєтесь, — мені легше. Я чую сум превеликий за нашим кутом. Се чужина. „Życie“ як буде виходити, то буде приходити до Вас. Поки що буде, то другого числа нема, бо гроший хибує. Я сам міркую, що „Życie“ своє зробило і може вмerti, бо занадто монотонне зробилося. Є в чоловіці щось більше як звірска любов і передчуте о якимось містичнім світі. Все а все за це говорити, то сприкриться. Щодня приходить до мене Пшибишевский і деревіє на канапі. Mam trzy morgi ziemi po ojcu i tylko o tej ziemi teraz myślę¹.

Чоловік вже не нещасливий, але демонічний в недолі. Пірвав всі нитки межі собою і людьми і тепер шукає кінців і сили не має ані в очах, ані в руках, аби наново присилитися. Пропав. Я маю то щастє, що багато людей йдуть до мене зі своїми ранами, аби я їх як пес облизував. А то я сам такий Лазарь! Хіба до Вас очі підвожу. А нікому не показую своїх ран більше.

З ніким не схожуся, а до мене приходять [...]. Морачевска ходить, ще зо два поляки і давній мій знайомий з Трійці — Копертинський. Він тут при банку. Мені з ним дуже приємно

¹ Маю по батькові три морги землі і тільки про цю землю думаю тепер (польськ.).

балакаєся за Трійцю. Шмігер зі мною в одній хаті, а засуджений на смерть Філіппович пише щодня листи, чорні і гробом пахучі.

До ніякої роботи я нездібний. Сижу, читаю і все нагадую за нашу земельку.

Через голову прошибають думки, як огонь пекучі, ані одної такої, аби не різала в саме серце.

Книжок за який день призираю та й Вам пішляю. Хотів би-м, аби-сьте дуже багато читали, аби-сьте все разом зі мною ступали і аби-сьте все за мене нагадували.

Всі троє говоріть за мене, а я за Вас гадати буду. У мене на гадці є якесь писаня, — може возьмуся. Коли іменини Гені? Пишіть. Здоровляю Вас усіх троє.

В. Стефаник.

202. ДО О. К. ГАМОРАК

Лютий 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Мені все приємно писати до Вас і мило читати від Вас листи. Ви пишіть, що хочете і як хочете, але пишіть, бо Ви тепер такий чоловік, що стоїте коло мене найблисше, від родини навіть блисше.

Ви трохи нарікаєте на Стецеву, а я дивуюся — все вона така, що не можна на ню злого нічо сказати. Ви боїтеся смерти своїх близьких! Значить, що вони ще є, значить добре. Добре, ой, добре.

Збираюся писати Вам новини зі світа. Вони є, та для мене вони тепер такі нецікаві, що про них писати я не годен. Ані люде, ані їх чини не приманюють мене. Часом по лісі ходить самотна звірь і ходить, і ходить, і що надиле, з'їсть і води нап'єся, але то випадково отак якось. А потім вийде, подивиться на дорогу і та дорога для него нецікава. Відки йде, куди зайде — нецікаво. І вертає, і ходить, от ходить.

Та й весна вже заглядає до нас, а потім літо, осінь, зима і знов весна і т. д. — гет, гет. Але одна радість все є — земля. Вона така акуратна, що в єї солідності є велика відрада. Я тепер пишу досить багато, як нічо не маю вже, то хоть най чинюся, що маю. Жите понад стан є в моді.

Пишибшевський все приходить на горівку і витолочує канапу. Каже, що збираєся до Парижа зі своєю Івою і там вступить до *finglu*¹ і буде з нею канкана гуляти. *Ja mam imię, więc publikii zbiorę moę. Zbankruto[wany] doszczętnie. Wasyl! i p'є знов. Pisać nie mogę, a pić chcę kolosalne dzbany — nieproporcya!*².

Морачевска тутки і Шмігер [...].

Посилаю „Дорогу“ для сестри. Вона дуже великоправдива, хоть смутна. І не така смутна, лиш така, як мусила бути. Тримайте у себе, аж передасте в руки.

¹ Шинок гіршого сорту (нім.).

² Я маю ім'я, тому публіки зберу силу. Збанкрутував доценту, Василю!.. Писати не можу, а пити хочу величезні збани — не пропорція! (польськ.).

Чи на 28-го Геня буде у Вас?

Бунда в мене.

Що тато діють, що цьоця? Напишіть гет все, все. Борзо.

Ваш

В. Стефаник.

203. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1900 р., Краків.

Коханий друже!

Я тому до Вас не писав, бо я не хочу до Вас писати листів, а так я не мав що сказати. Я забув говорити так, як я люблю говорити. Ваша пані казала мені, що я гет вдався у літературу і мені було жаль себе, що я зійшов аж так. Я не гадаю за літературу ніколи, хіба як мене припруть що написати, то я ледве остатнього дня що напишу. Відай, тота моя література, то є напасть на людей і на себе. Але я забув свої слова. Тісно мені все було, я все виривався і літав білими хмарами і падав, падав. Але я падав веселий. Впав та впав, коби кілька лиха!

Але одного разу я впав так, що крила поломив, і тепер тягаю їх за собою, як старий жовняр деревляні палиці, що ходить ними по світі. Так мене болить дуже рана, що ледве лажу.

Як я ссав груди мамині і драпав їх тоненькими пальцями, то я ніколи не падав. В очах маминих я бачив білі хмарки щастя як сунулися тихонько-тихонько...

А тепер мамині очі померкли, я якось лажу поміж люде як хорий. Чогось дуже чую свою самотність. Але я ніколи не чую того, що називається нещасте. Я ніколи не був нещасливий і тепер мені лиш сумно і самотно. А Ви не турбуйтеся за мене. Як прийде весна, а я зацвіту так файно, що будете тішитися. А хоть би-м і вмер, то також не велике діло. Рід посадить мені в головах вишню та й вона зацвіте. І зацвіте і мій несупокій возьме на своє листе, і буде за вітром пускати мої слова гет далеко в поле, гет аж там, де поля нема, лиш мрія синява.

Мій тато нині був зі мною, поїхав знов до Відня. У вівторок буде в мене довше і все буде добре. Нічо не бійтеся. І Гаморакови нічо ніколи не кажіть і нічо ніколи не пишіть нікуда. Осе я Вас прошу, аби-сьте ніколи не писали.

Книжку пішлю.

Ваш

Василь.

204. ДО О. К. ГАМОРАК

*Лютий 1900 р., Краків.
Субота.*

Дорога товаришко!

Незабавки, то я буду Вам писати, що я дізнався нового о світі і о штуді. Не журіться, — я довго не буду голову собою клопотати. І книжок Вам зберу щоліпших і новійших. І всяку новину для мене цікаву або приємну, то я у листі Вам пішлю.

Я тепер нічого не роблю. Цілий день і половину ночі я пригадую собі маму. Від найпершого разу, як я її запам'ятав, аж до послідної хвилі я її нагадую. І знахожу у тих споминах стільки гарного і пречудного, скільки великого і глибокого, що мені ні науки, ні людей, ані цілого світа вже не треба. Бо до кінця мого життя є чим жити. Я тими спогадами обкидаюся як свіжими цвітами і радість чув би-м в серцю, якби по́дув студений із самотного гроба маминого не морозив отих квітів. Але єсть і такі зіля, що ростуть на студені. Ото зіля м'ясисте, кєрвавє, що по ледових горах небові кров показує.

А в маминім гробу лишився мій сміх і певне там із нею смієся.

Наробилася коло мене, набідилася. А тепер я для неї працюю. Мої чувства і моя фантазія лишень на її послужі. Я так довго буду працювати, аж її гріб замкну у своїй голові та й тогди вона ме мати найкрасшу могилу.

А ще одно я роблю. Вирываю з корінєм моє прив'язанє до землі, бо воно мене путає. Не дає підлетіти. А ще освобожує мене від терпіня. Вона, моя земля, не знає, як я мучуся, коли єї кавалочок лишаю та йду далі. Вона не здригнєся, а в мені кожда кісточка болять. О тепер я так хотів би походити по ній і поглянути, як мільони рівчиків гуторить по ній пісеньку на надію весняну. І я баную за нею, а вона нічо не помагєє мені! А повинна, бо я єї дуже любив.

Робіть іменини Гені в Стецевій, бо так належиться, і напи-вайтесь за здоровлє всіх нас. А я Вас там досягну моім жалем і зрадуєся.

Пишіть богато і зчєста. Як наша дорога виглядає? До Параски поїдьте, як добра дорога. Пишіть щодня.

Здоровлю всіх Вас.

В. Стефаник.

205. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 27. II. 1900.

Дорога товаришко!

Я тепер нікому не говорю компліментів, бо я не годен, я ніколи так добре правди не чую, як тепер, і вже як хто повинен з нас гніватися, то я. В житю, не в хмарах, в світлі сонця, не під сьєвом блудного місяця — Ви мені найблисші. Затямте собі се — і не гнівайтесь.

Ви будете обі з сестрою і я бажаю Вам того, аби в цілім своїм єстві Ви почули весну. Ото чудєсне чувство най Вас опанує, що з-під смутків і журб і брил запеклого болю виростає як квітка з-поміж студених скал. Ви на ту квітку поверніть свої очі і радує-теся нею дуже. Вона виростає у кожного чоловіка з весною.

В одного вона червона, як кров, і м'ясиста, у другого вона блідонька із синими жилками по блідому.

Ви гляньте довкола себе, по селі, поза леваду аж під „вивіз“, і йдьте обі і, мене нагадуючи, глядіть на ті квітки. Вони ростуть зі всіх серць, що поза поріг на сонце виходять. Дивіться, дивіться замість мене і на хлопців, і на дівчат — на всіх. Подивіться широко очима і глибоко серцем і радуйтеся замість мене. Ви вдасте, мусите вдати так, як я! А моя квітка, моє зіле надмогильне, виростає — несміле, жовтаве, виколується з гроба. Росте воно, як скарга, як великий закид могилі, що на ній ему приходитьсь весну зустрічати. Виростає для прикраси могили.

Дивіть же ся на ті квіти і мене нагадуйте, а я Вас.

Від Морачевского ніякої вісти не маю, він пише дуже гарні листи та за патороч свою не згадує. Я не питаюся. Якщо буду знати, то скажу.

На великдень їду до Даниловичів і там побачимось.

Здоровлю Вас обі.

В. Стефаник.

206. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Краків, 28. II. 1900.

28 лютого 1900 р., Краків.

Добра товаришко!

Коло мене нема нового нічо, аби писати. Лиш самотність та й туга за минулим. Волочу себе за собою як трупа. І здається, що ніколи я не зазнав ні тепла, ні потіхи. Переходив з одного місця та на друге, а того, що мені було найкрасше — минав. Та й жаль за тим. Жити треба якось — нема ніякої охоти і сили зробити тому дрантю кінець.

А банував, що з Вами не міг побачитися — все би сказав кілька слів до чоловіка і мав би з того вдоволення. А так, бог знає, коли побачимось. Леся Українка не писала нічого, та й добре зробила, бо що ж я би єї міг написати? А на той єї відчит я цікавий. Друкуйте борзо в „Буковині“ і пішліть до мене. Гроші держіть у себе, бо то Ваші — не мої.

Та й будьте здорові, бо я кінчаю лист, хоча хотіло би ся з Вами поговорити.

В. Стефаник.

207. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Сего вечера я дуже самотний, Філіппович хорий і буде мусіти їхати додому — а я лишуся сам, саміський. Сижу в мой хаті за містом і люцкого голосу не чую. Чути лишень гоміт огню з печи, такий самий як з грубки в Русові. Промовляє до мене той гоміт м'ягонько, по-домашньому, і я ще більше чую самоту.

Пишу до Вас, аби говорити з кимось. Коби Ви тепер були в мене, як би я тишився. Посадив би-м Вас на рожеву канапу, дав би-м Вам яблук, і молока, і булок, бо лиш сим міг би-м Вас гостити, і просив би-м Вас, аби-сьте багато оповідали. Я би слухав, не наслухався...

Нагадуєся мені одна весна — давна, давна. Я мав у паузи від мами яблука, і сир, і хліб. Стояв-єм коло воза, а мама кропила свяченою водою воли, віз і плуг на возі, і тата, і мене — бо перший раз з весною ми вибиралися в поле. Я перший раз йшов робити весну. Я сидів з татом на возі і їхали-м в поле свіжими дорогами, що ще ніхто ними від осени не їхав. Тато казав: „ти, вже великий, вже меш зо мною у поле ходити, а за то д'великодню я тобі файний капелюшок кепетровий і черевики куплю, будем робити та й будем мати...“. Я тогди дуже поважно брав свою великість і чув вдоволене неописане. Цілий день я погонив — мука була, плач був і сварка. Вечером я вертався додому і чув свою висшість над моїми бідними ровесниками, що їх тати не мали волів, ані поля, ані плуга. Мама мене привітала, як парубка. Дала вечеряти і наказувала Марії, аби мені більше дала яєшниці, бо я роблю. Марія лишила більше, бо була добра. А потім мама подарувала мені „очинаш“, бо ноги дуже боліли, і постелила мені і перехрестила мене і я спав, спав...

А нині я не роблю весни, лиш дивлюся на весну. Марії нема, мама вже не дає вечеряти і не стелить постелі, і не хрестить. Один дужий тато лишився такий самий...

І так мені самотно аж страшно, лиш огник в печі миготить, як той ярк шумить, що я з него воду пив як орав з татом. Причуваєся мені пісня якась давна, затерта в пам'яті, як коли би мамина пісня до сну. І я чую, що-м лист відірваний і кинений на море тихе і безкрає, і чую безсильність свою і тугу велику, довгу і глибоку.

Тяжке є моє терпіне — не знаю, як виглядає наша хата тепер і не можу побачити ні мої мами, ані милої. Не знаю, яка моя земля і яке небо над нею і в терпіню своїм з'ображаю собі, що є чорні як мої думи.

Ой, як би я радо посадив вас на рожеву канапу, як би-м щиро поклав перед Вас всі мої гостинці і як би-м дивився лагідно очима своїми на Вас. І Ви би говорили, а я би слухав не наслухався.

Неділя, вечір.

Ваш

В. Стефанік.

208. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

По Вашім листі мені здається, що я Вас усіх, Вашу хату бачу-таки перед собою, і болюче і дуже тото чувство, що Ви таки дуже далеко.

Ваш лист такий дуже добрий, що він мені трохи радості приніс зі собою.

Вчора я дав собі оба мігдали вирізати — що там було, то-м не питався. Казали лиш трохи полежати. Зі Львова мене горло дуже боліло, бо кілька ночий я там по шинках висижував.

Я часом забуваю, що мами нема, а як та страшна свідомість прийде нараз, та й мене розторошує. Я тому стараюся ніколи про смерть єї не забувати, аби мене так не мордувала.

Воли ніякої нема і їсти не хочеса.

Тут є Морачевска, але досить нудна, хоть добра.

Пшибишевському втекла его жінка з поетом Бжозовским. Лишила ему дівчину, а хлопця з собою взяла, бо то, каже, не его, а якогось маляра. Гарна потіха натспер і гарна згадка на минуле спільне жите. Тікаються як пси.

Філіппович цілком вже ослаб і поїхав додому. Як їхав та й дуже плакав. Смерть!

Шмігер ходить коло мене як сестра. І відки кілька м'яккости у тім твердім чоловіці? Душею то я блукаю по якихось нетрах, і серце б'ється о студені скали, і горяча кров цяпотить як вода. А то не вода.

Як би-м був такий моцний, аби-м стягнув той ковалок землі як полотно д'собі! То я би не калічив собі очий в далекій простороні і не просякала би із них туга як вода з трясавиці — я би гріб мамин із єї хати і Вас усіх мав близенько.

Але я ще такий жилавий, що все перенесу, лишень згорблюся і калікою буду. Напишіть ще що. Тішуся, що здорово у Вас.

Здоровлю Вас усіх.

В. Стефаник.

Чи Вам „Вістник“

II. ч. післати?

209. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я дістав усього не повних 100 злр. — 45 як був у Вас, а 50 мені прислали. Туткиросло скільки довгів, що я, поплативши все, тепер маю кілька ринських на харч до кінця місяця. Так оже справа стоїть, що сего місяця крім того, що-м Вам дав 30 злр. і Вашій жінці 10 злр., не можу більше дати. Хоть як мені кроваво се писати, та й мушу!

Я тепер лагоджу більше новел до „Вістника“ та й де за місяць знов від них возьму трохи гроший, тогди і дам. А тепер не годен ані Вам дати, ані жінці. Не годен.

Ваша пані на другий тиждень коло п'ятниці буде зо всім готова. Борше ні. Каже, що слаба і спати не годна. Я і сам бачу,

що дуже бліда. А зрештою досить добре. Zwoliński казав, що аж під осінь може взятися видавати „Also sprach Z.“¹. Лишень казав, аби-сьте наперед від его сестри взяли дозвіл на толковане і від Nauman'a в Липску право на видане.

„Życie“ сперлося, бо нема гроший, і нічо не знати. Я там був і казав, аби Ваші рукописи не стратили. Przybyszewski був хорий, потім піднявся і був досить веселий. Лишень гроший не має ані трохи.

Я все дома, а по обіді йду до Вашої пані. Поговоримо, порозгадуємо за Вас та й розходимося. Та й так.

Я ще ні відки не дістав щось веселого — все смутне. Так мене душить, душить. Але я не дамся.

Ваш

Василь.

210. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

6 березня 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Нині я післав до п. Nietzsche-Förster рекомендований лист — Ваш і Пшибишевського вкупі. До Nauman'a радив Пшибишевський не посилати аж прийде відомість від Förster-Nietzsche. Ваш відчит лишив у [Пшибишевського], аби переглянув і сказав, де дати. Він хоче до „Krytyki“. Переклади разом з листом Пшибишевського посилаю до „Wiener Rundschau“. Нині піду до Gebethner'a і з ним рішуче полагаю — с'як або так. Лист до Nauman'a у мене.

Василь.

211. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Коби я почав до Вас писати у таку дуже щасливу годину як давно. Писав я до Вас та й писав, а як виріс під крильми Вашими, як нагрівся та й утік, та й людям писав. А Ви не гнівалися і тишилися зі мною до купи. А тепер мені знов студено стало і я до Вас знов утікаю. А Ви мене приймете.

А як мамі не маю, то Ви будете мені так, як вона була, що буде мені все прощати, все...

Я тепер такий дуже самотній. І на мене падає чорна хмара з якихось великих крил. Та й закриває все [...].

¹ „Так говорив Заратустра“ (нім.) — твір Ніцше.

Я очима гляджу у ту далекість за мамою і очи собі покалічив, і голову збавив.

Ви, відай, одинокий, що я Вам за все кажу, а Ви до мене смійтеся, бо вже ніхто не хоче.

Тут мені досить добре, бо-м сам.

Ваша жінка просить Вас, аби-сьте єї не ставляли терміну до здавання, бо каже, що аж на другий тиждень буде зо всім готова. І татови напишіть, аби не писали неприемних листів. Я і сам вижу, що борше Ваша пані не годна. Бо не спить, бо має дуже багато неприемностей, і найліпше, як не будете єї ставляти часу. Може на місці п. Jadwigi кого другого возьмете. За решту в другім листі напишу.

Ваш

Василь.

212. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я хочу доконче бути з Вами у Тернополі, не будете Ви, то і я не поїду. А як хочете мені дуже велику приемність учинити, то відтепер так собі уладняйте стосунки, аби-сьте могли поїхати.

Нині Морачевська врешті зістала доктором австрійським і поїхала. Морачевський був у Відні і єму афера станіславівська нічо не пошкодила. Я тепер борикаюся з пролетарієм сільським, з палієм, з анархістою. Пишу за него, а властиво за себе. Бо можна свої муки і розпуки класти кому-небудь на плечі, аби ніс межі людей, аби ними зівав на світ, як великою ранюю. Має то бути річ далеко довша, як я дотепер писав. При довших оповіданнях треба багато з'уживати сили на то, аби читача тягнути дальше. Отак вислугуватися я дуже не люблю, і буду старатися „льокайство“ зредувувати до *minimum*.

Хто знає, чи я буду годен сю річ довершити так, як хочу. Я не можу цілими днями дрожати в горячці, ані не можу мозгом так обертати, аби видіти все і найменшу гримасу пролетаря. Я такий дуже змучений, і сам, і без нікого. Чи Ви вірите, а я ще з дому листу не одержав. І не ідьте до Русова, і не питайте — найзападуться. До Параски поїдьте і напишіть за них.

Будьте здорові і пишть зчаста і багато.

Ваш

В. Стефаник.

213. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Єдиний друже!

А як наша дорога зійдеся до купи і як одною будемо йти, то вона буде угинатися під нами як полотно. Я зіпруся на Вашу руку і буде мені хоть раз легонько.

Я на своїй дорозі вже здавна Вас виглядаю, а тепер Ви прийдете. Я до Вас свої думи і всі найкрасші слова як голубів посилаю. Видиться мені все, що вони злітають на Ваші плечі та за мене нагадують. Ніщо не лишилося мені, лишень один Ви, та до кого я їх буду посилати? Отих моїх голубів, хто їх пізнає, що вони мої?

Ви навернете на мене сонце, бо воно тепер поза мене падає.

А хоть сядемо на роздорожю, то підемо разом, бо не виберемо собі інших доріг.

Я Ваш на кожній дорозі. А Ви будете все той найсильніший і найкрасший мій приятель.

Przybyszewski казав, що дасть лист до „Rundschau“ і до „Athe-neum“. Strumień каже, зійшов на ніщо і не варт до него писати. Завтра казав, що дасть. Gebethner казав, аби дати йому всі толковані новели чисто переписані, аби подавав до цензури. Як не можете самі, то передайте їх до мене, то тут переписешся і подасться. Казав, що лиш тому Вам звернули, що цензура не приймає помазаних рукописів.

Ваш

Василь.

214. ДО О. К. ГАМОРАК

*Березень 1900 р., Краків.
Вівторок.*

Дорога товаришко!

Ви мусите мені вибачати, що я Вас кілька намордувався, що виливав кілька турбот своїх на Ваші плечі, аби і Ви двигали, і що верещав, як мала дитина, аби Ви мене забавляли. Я того більше не зроблю, до Вашого тягару не буду докидати ще і свого каміня. Я всі ті болі і смутки і розпуку ховаю для себе, або ліпше я їх кладу у гріб, викопаний у моїм серці. Я так багато потратив, що всякі сльози і крики є смішні, мої утрати, то є серце, переїдене смертю, то є серце, затроєне життям, то є серце, згорене безнадійністю. І не треба показувати его найдоросшому чоловікові, аби его затроювати. Я сижу на роздорожю: в один бік веде дорога до пекла, але вона мені не страшна, а в другий йде дорога до неба, але вона мене не манить. І щастє, що я маю ще кілька сили, що всю їдь і тріло не викидаю із себе, бо відай би-м всіх людей затроїв. Я хочу бути як інші, хочу говорити і не обливати нікого туманом розпуки. А Ви одні будете знати, що я гріб маю в самім серці і ношу его поки буду мочи.

Я Вам сердечно дякую, що Ви затрудилися до Параски. Яка шкода, що єї не було. І швагра не було?

А ще прошу Вас, аби-сьте dokonче були у Гані на великдень, а як не будете, то напишіть борше, бо і я не поїду.

Сими днями укажесья „Камінний хрест“ у цілій збірці. Зараз пішлю.

Цікаво тепер виглядає наша Русь [...]. Мужики збираються до Канади, бузьки до нас і ластівки. Добре, що хоть вони ще приходять.

Що чувати з Матейком? Певне ладиться, аби який „хліб“ ймити в руки. Ой, той хліб — у поті чола. Я пишу, пишу... Книжок незабавки нашлю Вам на цілий рік.

Пишіть багато і борзо.

Ваш

В. Стефаник.

215. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я дістав поздоровлене з весною від Вас і від Олега Вашого. І я Вас поздоровляю, моя Ви сестро добра, а, поздоровляючи, біжу на той мій кавалочок землі і оглядаю єго зі смутком і йду з Вами під руку і оповідаю Вам свої смутки, а Ви як мила сестра проганяєте їх від мене і ми йдемо, йдемо гет аж за село. Я не хотів би ніколи покидати ні того кусня землі, ні Вас. Бо не найду я вже приятелів ліпших як Ви, ані красшої землі як наша. Тужу за Вами. Я пишу тепер, крім малих новел, і драму. Як вона вдасться, то буде велика утіха в нашім кружочку. До „Вістника“ післав-єм дві новели — „Мужичку“ і „Палія“. „Палій“ є довший образ сільського пролетарія, він мені не вдався так, як я хотів, але більше я не хотів над ним робити і післав єго.

Франко не вдоволений, що мене якийсь чех похвалив, і написав таку нотатку, що не знати, хто фальшиво нарід піймає, чи я, чи той чех.

В Перемишлі директор Цеглиньский 8-го в неділю буде читати відчит „Оповіданя Василя Стефаника і наше жите“. Може я поїду на той відчит, хоть дуже воно прикро світити лицем перед публікою, котра допитливо буде глядіти і все глупости буде собі гадати. Пані Severin з Парижа хоче перетолкувати моїх новел на книжку і видати в язиці французкім. Др. Сіменович обіщав давати переклади англійські. В „Humanité Nouvelle“ є дуже прихильна згадка за мене, у Варшаві толкують багато на польске.

Я пишу Вам осе тому, що по інфлюенції я такий збитий, що писати не годен, а хочеся писати до Вас. Пишіть до мене, моя добра. Все пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

216. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви знаєте, що я тішуся тим, що мене не забуваєте, але чому не пишете? Тепер я до нікого майже не пишу. Сижу спокійно, не „уділяюся“. То ж Ви пишіть. Часом мені здається, що от, от та й ті люде, що я з ними хочу бути близько, відхиляться від мене. Я тоді терплю дуже, але згоджуюся в будучности з тим. Такий час і вік, що треба до того приготувитися, хоть воно дуже болюче.

Ціле моє жите гляділо на мене дивними очима, — сумними, неясними. Тепер ті очи розширилися, помутніли, знерухоміли і глядять на мене, як на щось мертве. Десь з глибини добуваються ясні, блискучі, щирі очи, але то спомини по мамі. Нема у мене ні радости, ні надії — лишень спокій сонних хмар отих, що бовтаються по небі і дощу з них ніколи нема і громів не кидають.

Та тому пишіть, та тому жиймо близько, близенько!

Я працюю дуже багато і роблю багато, бо то успокоює. Яюсь при роботі нагадався мені один наш артист — музик чи композитор Бортнянський. Єго у нас за політикою забули, але в Парижі на концертах співають. Він як скомпонував один псалм, як переграв на фортеп'яні, то чув таку абсолютну радість і таку відвагу, що взяв ніж і заткнув собі в серце. Коби коли почути таку силу самого себел!

Чи будемо в Тернополі, чи нас приймуть і будуть раді?

Пишіть, що дієте, чи здорові-сьте дома, що робили-сьте в Коломиї?

Ваш

В. Стефанік.

217. ДО О. К. ГАМОРАК

*Березень 1900 р., Краків.
Вівторок.*

Дорога товаришко!

Сам не знаю, чим я Вам дякувати буду за то, що-сьте нашу Параску відвідали. Мені так мило, що вона є і що єї не зле поводитьсь, яюсь мені відрадніше, що є вона подібна до мамі. Стократ Вам дякую за тоті відвідини.

Наші плани на великдень, відай, не вдадуться. Як буду у Морачевських, то відти Вам напишу, що зроблю. До Вас поїхав би-м та не хочу бачити зблизька Русова, — я боюся єго. До Трїйці не поїду, бо Калитовський мені тепер щораз більше не подобаєся. Я готов повірити, що єсть по землі такі люди, що є цілком злі і гупі. Калитовський так мені на око виглядає. Найрадше ще поїхав би-м до Плешканів, та до них комунікація страшна. Може

зробимо так, що я лишень з Вами побачуся в Коломиї. Ви з Трійці під'їдете до мене, а я зі Львова до Вас. Ще маємо час. Чи Віктор писав Вам що в справі тих грошей, що був взяв з каси без відома тата? Я хотів би-м якось того перебрати на себе, а то тим більше, що я Вам в р. 1900 завинив кругло 300 злр. Подумайте, як би зробити?

Не можна весни дочекатися. Час такий якийсь непевний і впливає якось дивно. Я не годен нічо одно робити, так всяке в голову забридає. Я був через дві неділі трохи поправився та інфлуенца забрала увесь доробок.

Отепер дивлюся по своїй хаті і усміхаюся на саму гадку, як би мені любо було, аби Ви тепер з'явилися і сіли собі на канапу. Говорили би-м до вечера, а з вечера аж до рана. Так люблю з Вами говорити.

До мене в переїзді зголошуєся багато русинів і клопочуть голову [...].

Чи дістали-сьте 2 книжці „Камінного хреста“?

Пишіть багато і борзо.

Ваш

В. Стефаник.

218. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Квітень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я хотів бути у Вас у Львові в неділю, але як Ви їдете до Болехова, то я приїду у вівторок. Я не писав тому, що нема що писати, а так нарікати або біситися — воно не варт.

За адресою „Врача“ я ходив два рази до адміністрації „Przegląd'a“, а вони мене вислали до д-ра Рачинського і сего я не застав. Ви адресу „Врача“ дістанете зараз у Павлика, бо до него приходить.

У Пшибишевского я бував мало, бо там була його жінка і він нікого не пускав. Тепер жінка его поїхала до Парижа і я вже раз був. Казав, що „Na drogach duszy“ післав, але, відай, не післав. Дівчинки його я не видів, мабуть тота червона наймичка держить єї в кухні. Якоїсь біди кілько є у тоті хаті, що забуваєся за дитину. Воно бідне десь у куточку собі сидить і ніхто за него не питає. Я ще буду у Павлика та й дотисну.

З толкованих новел дві будуть в „Критиці“, а дві у „Narzędz“. З „Zucia“ я взяв „Сама саміська“ і „Вечірна година“, а „Портрета“ не могли найти. „Сама саміська“ лежить у мене, бо була вже уміщена в „Критиці“ в перекладі Stena. За німецькі переводи нічо не чути.

Ви напишіть, коли вернетеса з Болехова, аби-м Вас застав дома.

Ваш

Василь.

Квітень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви того може і не піймете, як я Олегом тішуся. Я чую щось із батька в собі, щось таке, як би він був мій. Чую щось із смерти в собі, що ото є наступник і надія, що по смерти буде моє господарство далі платити податок крові. Кому? Землі, тій ненаситній, що дає смерть і жите. Чую як сухому пневи є добре і весело, що зелене галузе шелестить по нім, що цвіте, що воно ближше до неба і що дальше видить. А ота пісня, що єї ліс співає, — вона є власність отих цвітучих галуз, пісня, що з ліса спадає на поле, хмарками чорними по золотих ланах тихонько співає, спадає на білі ріки і морщить їх у чудні десені і підноситься до гір і з синою млою зливаєся в тугу, а далі летить на море і борєся з твердим, камінним берегом і гризе его для простору. Я бачу навперед себе ціле покоління таких молодих сил, що будуть як орли облітати нашу країну і шукатимуть для неї простору. І через то я рад, що-м першого побачив, і через то я так зрадувався Олегом. Але і жаль мені его трохи. Буде двигати у собі всі наметности свого народа, буде плакати усіма сльозами, що падають на его землю, буде торгатися як звір на ланцюзі і проклинати буде і плювати кровєю, а може і радуватися під такт звуку своїх оков. А люди будуть дивитися на него, — і будуть лишень тішитися, що от дав бог нам талант, от ми порівняємося з Європою, от що в нас є. І хотів би-м, аби серед отих безкраїх мук, бо і радість его буде мука, аби був один чоловік, щоби его любив як чоловіка. Аби не любив его таланту, бо то є річ осібна, більша і незалежна від чоловіка. Аби той чоловік держав его хоть хвилину на землі, аби він відпочивав при нім, заки знов найде та страшна мука, що кине его у гирло творєня нових доріг, нових ідей для своєї землі. Аби коло такого мученика був чоловік, як мама добрий. Осего я жичу Олегови на ту страшну дорогу.

Нумер з „Зарібником“ пришліть зараз і пишїть богато.

Ваш

В. Стефаник.

220. ДО О. К. ГАМОРАК

*Квітень 1900 р., Краків.
Субота.*

Дорога товаришко!

Тато знають, що Віктор взяв гроші з каси, і казали єму, що він заслугує на кримінал. Ви обоє обрадьтеся, як маєте говорити і рішїть річ, а мені напишїть про рішенє. Ви не можете ліпшої стежки найти, як через мене, а здасть Віктор матуру, та й тогди скажєся. Не бійтеся, тато мене так дуже не будуть винуватити, бо

Ви їх знаєте — вони все щось найдуть, аби я був добрий. Але спішіться, бо час, і говоріть самі з татом, бо Віктор може запутатися. Потім мені напишіть, що-сьте говорили, а я в листі до тата якось ще ліпше Віктора обмію. Так має бути, бо інакше зле.

Я Вас прошу приїдьте таки до Тернополя. Я дістав відти два запрошення — від Вітошинського і Даниловича. Вітошинський вперед мене попросив і я мушу в него мешкати, а до Вас буду ходити та й ходити. Данилович пише, що Ви будете і Віктор, і Мартович. Приїдьте, мої добрі, конче приїдьте. Я хочу так говорити з Вами, — мені буде легше.

Вчера якась біда мені сталася, що я цілий день сидів на кріслі у якимсь півсні. Сей день минув для мене несвідомо — мене добрі люди пильнували. Я їх не видів і не чув, аж на другий день збудився вже чоловіком. То була така утома по дуже інтенсивній праці. Тепер з тиждень не буду робити.

Приїдьте, мої добрі.

Ваш

В. Стефаник.

221. ДО О. К. ГАМОРАК

10 травня 1900 р., Львів.

Дорога товаришко!

Лишив-ем поза собою Вас усіх і зелені поля. На двірці у Львові я собі погадав, коли я перестану пересідатися. Чи се може тото місце, що я вже его не лишу. Котре воно, де воно тото місце, що я на нім остану? Чи є для мене таке місце? А в тій хвилі пересунулося переді мною ціле моє жите, як чорна стяжка — таке жите. На маминій трумні була прибита така стяжка — навхрест. Чи не воно, моє жите, на тій трумні? Потім я поїхав у гуркіт міста. І знов погадав-ем собі, чи довго я тут буду зазирати людям у руки — за грішми? Чи буду знов терпіти встиду такого, знаєте, маленького, як Вітошинська. І станув перед моїми очима наш давний пес, як він милосердно дивився на нас, як ми дітьми хліб їли. Потім добрі Морачевські, кава, запити, оповіданя. Тепер лист до Вас. Морачевська дала файний папір і здоровить Вас усіх сердечно. Тато як їхали, то забули тут тютюн за 17 кр., я його курю тепер.

Здоровлю Вас усіх.

В. Стефаник.

222. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

16 травня 1900 р., Краків.

16. V. 1900.

Добра товаришко!

Не був я у Кракові три тижні і зараз мене Ваш лист не дійшов і зараз я на него не відписав. Їхав я на великдень mezi люде, бо яковсь воно було тут сидіти. Був у Тернополі і Львові і правду аби сказати, то не закрівся, а як коли б ще гірше засумував.

Вашим листом я зрадувався, бо ніхто до мене так не пише, ну так горячо, гарно. Я не можу собі місця найти, не знаю де поїду, де зіпруся. Може поїду на Україну, може до приятелів на село. Бо певно, що до Русова не заїду, бо не можу.

А що я пишу? Я би волів найліпше нічого не писати. А пишу тому, аби залізити в щось, аби загребтись. Роблю тепер над драмою і пишу коротенькі образочки. Все хочу на осінь злагодити. Ну, і потрохи роблю над екзаменами.

Я забув усі гарні слова, повилітали з душі, як птахи, і лишили мене навіть вони. Я би Вам за лист такий дав все, а написати то я не годен — відвик. Писати я до Вас буду, а коли ми здиблемося, коли себе повитаємо, то я не знаю. Вірно, що ще здиблемося і поговоримо.

Я хотів би-м Вас побачити у моїй хаті у Кракові. Посадив би-м Вас на рожеву канапку, дав яблук їсти і молока напитися і: говоріть, моя добра, гарно, шовково, дзвінким голосом. Хотів би-м.

Та пишіть до мене.

Здоровлю Вас сердечно.

Василь Стефанік.

223. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 23.V.1900 р.

Дорога товаришко!

У маю, навесні, як ночі ясні і соловії, — я терплю. Дістав-єм таку вість, що мусів-єм махнути на свого тата і на Русів. Болить воно дуже — лишатися отак без нікого і нічого.

По голові промикають думки преприкри і скласти їх до купи — страшно, а позволити їм як брудним онучам проганятися по мозгу — гидко. І сплю день і ніч, бо-м не годен, як давно, побороти нового червака, що хоче точити.

Ще від найменшого хлопця все, що здибав-єм по дорозі, все хотіло мене звалити і в болото затовмасити. Я все бажав собі великого тепла, цілого сонця, — а все чув студінь погорди і злости. Але я мав гарну, чорну одіж смутку молодого і загортався, і тепло мені було. А нині та одежа подерлася з надмірного ужитку, і я зморжений і голий на студені. Бо нині все нараз хоче мене відумерти і лишити самого.

Так якби-м не мав черепа, якби мозок був нагий і якби на нім наліплено слизького, теплого болота — так багато бруду світ мій мече мені на голову.

І весна мені не приносить радості і глядить на мене, як на страченого конкурента. І смутно, ой як сумно!

І тому я Вам так довго не писав, що не можу я тепер писати, хіба бризгати болотом.

Ото написала О. Кобилянська лист і кричить, руки ломлючи, що єї недобре, що дуситься, — але кричить ще сильно з тої своєї норі. І благає приятельської руки, а приятелі спаралізовані від серця аж до рук.

Нині Вам післав до Тернополя Чехова і Ібсена, сего послідного передайте Гені, бо просить через Олега, аби післати.

За фотографії пішлю гроші, бо не хочу, аби за Зоньчину фотографію хто платив. Фотографії як у Вас, то пішліть. Мав їх викупити чоловік пані Олімпії і тому я не посилав. Здавши іспит, бавтеся і за мене напийтеся. Добрим Даниловичам мій поклін.

Ваш

В. Стефаник.

224. ДО С. А. КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

Краків, 25.V. 1900.

Високоповажана пані!

Ви не погнівайтесь, що я справив до Вас Морачевского і сам ще пишу. Рад би-м Вас побачити, поговорити і тому так розчибаюся.

Є тут, у Кракові, Ваш великий поклонник [...], і ми, балакаючи за Вас, і не раз і не два рази щире бажали, аби Вас якось переловити як будете вертати до нас, і держати Вас у Кракові хоть одну днину. Морачевский привіз нам неповну радість, а я прошу у Вас повної. Напишіть, чи повернете до Кракова та й коли.

Я мушу виїхати на село коло 20-го червня [...]. Відай мені не поталанить привітатися із доброю кумою, із доброю товаришкою.

А чи довго будете у батька свого? Зазнакомився я з ним у Тернополі, як-єм там був на великодні. Та й мав-єм бути у тата, але заскоро мусів-єм поїхати і не побачив Вашого села.

Чи добре Вам і сестрі Вашій? Напишіть, коли ласкаві, якби не якби із тою кумою до купи зійтися.

Сердечно Вас низьким поклоном прощаю і Вас і сестру.

Василь Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

225. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 28.V. 1900 р.

Дорога товаришко!

Я є в сій хвилі в дуже декламаторськім настрою і хочу Вам декламувати. Ви знаєте, що я часом люблю набирати на себе позу все-терплячости і всеболючости. Тепер ніч пізна дуже, а я, як вертав додому, то мав таке на гадці. Чому приходять на мене такі години, що я рукою не можу махнути, аби не згадати якогось терпіння руки чиеї, що схилитися не можу, аби не почути якогось болю чиегось поперека, очима глянути не можу, аби не почути якихось очий, що гляділи голодні на щось і т. д., і т. д.?

Ну, лан. Стерня до половини вже сива. Бур'яни ще зелені, але тверді, як камінь, дикі. Лан чворогранний.

Я его вижу перед собою. І йде дорогою баба. Баба собі в полатаній обгортці чи гобортці.

Бачу навіть сині нитки і береги, латки грубі.

І болить мене в мозку щось і я ратуюся тим, що веду бабу на лан. Мусить вона йти на лан, бо мене голова розболить, я дуже неспокійний.

Баба переступила з дороги і станула на лану. Смішно мені. Така маленька баба — на самім краечку великого лану! Скидає гобортку. Глядить по лану, межею.

Очи її натугою заплаивають. А я чую біль у своїх очах.

Чи є ковінки? Коби назбирати повну гобортку, але так, аби кінці єї ледво сходилися. Нехай би і плечі тріскали!

Мене так болять плечі і вухами чую шелест ковінчок у гобортці. То таке немиле, як з головок ковінкових земля, персть, по пятах сиплється.

Є ковінки, старі очи добачили їх. Баба йде. Коби богато. Йдучи, надibaє колос вже чорнявий, надгнилий. Ховає у пазуху. Пече у шкіру, коле.

Я такий неспокійний, уф! Йде баба і знов колос. Хиляється. Єї болить попереk.

А мене ріже у поясі. І знов колос у пазусі.

Перша ковінка трохи присипана намулом. Оббиває до землі, аби глину стрясти. Рука так дуже млаво гойдається у суставі, як у дуже змучених людей.

Я не годен палиці нести, бо моя рука таки така дуже млава лишень гойдається.

Але йде поліціян, сам як палець. Вигонить мені бабу з голови і лан, і колос, і ковінки.

Але я, відай, терплю за тоту бабу — гадаю — а та баба, відай не терпіла, а може. Декламація нервів або новеліста, що хоче новелу написати. А може воно є не декламація...

Та будьте здорові.

В. Стефанік.

226. ДО В. К. ГАМОРАКА

Травень 1900 р., Краків.
Субота.

Дорогий товаришу!

Я тепер майже до нікого не пишу, крім до Стецєви. Не тому, що би-м не мав часу або не хотів, але тому, що тяжко мені тепер писати. Мені що іншого в голові, мене друга „бідка“ тисне, а людей друга. А так стати і скаржитися чи нарікати — негарно, бо то по-жебрацки. А до Вас тому не писав, що добре знаю гупе врем'я перед матурою і не хотів Вас з того гупого настрою виривати. Бродить аж вийдете.

Я Вам дякую, що Ви мене і слова мої любите. Любов чи запал до когось або до чогось є нині на Русі річи проскрібовані. Час у нас тепер настав критичний — аналіза. Такі часи всюди були

прикрі і в нас вони прикрі. У таких часах багато людей нищиться морально, бо не кожному хочеса і можеся злобно реготати, а на запал не стає відваги, бо він смішний. І тому у нас так багато родиться літератів, що кождий хоче своє слово сказати, але прикритіе штукаю, бо просто сказати отак, як люде, не можна. Розкритикують, рознесуть на порох і, по правді сказавши, то треба нам більше люцких слів, як усіляких повістий і новел. Сходитеся з чоловіком кілька років і ніколи єму не скажете правди, але студіюєте, берете на папір і так свої гадки висказуєте. Така крута дорога всіх мучить і потрохи деморалізує. Нема тої безпосередности, лицем до лица, яка правдиво зводить людей до купи і креше силу із них і запал. Всі ми затроєні щурі, що пишуть новели. І тому Ваш лист, як щирій, може мене трохи потішити, що ще є молоді люде, що з собов не встидаються говорити як люде незатроєні, але близькі і правдиві.

Ано, здавайте матуру, та збираймося до гурту, та зачинаймо на Руси нове поколіне. Таке поколіне, що весело і невинно зможе з собою жити і мати пошанівок до праці один другого.

Напишіть карту, чи взяли Вас до войска і поклоніться знакомим.

Ваш

В. Стефаник.

227. ДО К. ГАМОРАКА

5 червня 1900 р., Краків.

Дорогий добродію мій!

Я за грішми. Дотепер брав-ем у Ользі і багато-м єї винен, а тепер хочу у Вас взяти, бо ні сюда, ні тудя. Я тепер на чистім бурку. Грошеві мої стосунки представляються так, що аж від октобрия Товариство Шевченка буде мені платити місячно 50 злр. і буде всі доходи від редакції „Вістника“ і зі спродажи книжок забирати. Се добре, але нині зле [...].

А тотя мама, що вмерла, що йдучи раз на все із нашого подвір'я і мене на все відти взяла, вона лишила мене без біля — бідна. І поки що буде, поки я пенсії буду діставати, я Вас прошу позичити мені 50 злр., аби-м мав чим виїхати і на себе що покласти. А як я віддам? Я, бігме, не знаю. Можу вам віддавати щоквартал 10 злр., можу при кінці 1901 р. віддати разом.

Ви не маєте грошей, — я се знаю, але може би яку зделку. Як можете. А за позичку не кажіть нікому, хіба одній Ользі. Гадаю сидіти до октобрия у Івана в Чортівци. Там виготовляю дві книжці до друку і верну до Кракова.

А я так сам собі прихожу, якби-м видів себе дуже самотного і дуже бідного, але так якісь не годен думати над тим, що не бачу тої нужди, в котрій я ніколи не був.

Цілую Вас сердечно.

Василь Стефаник.

Дорога товаришко!

Не маю я Вам що писати. Я лишень трохи чую крізь Ваші листи близость нашої землі і тому Ви все пишіть до мене. Най вона у мой гадді не пропаде і не засунеся поза хмару моего смутку.

Я не люблю ніякої зміни, не люблю, аби мое подвір'я ставало спомином, не хочу, аби став наш відсунувся від мене аж на той світ до мами, не можу не плакати, як бачу, що ручки мои мами дуться і бачу той страшний, страшний час, як я щоранку не буду утирати лиця її ручниками. Ненавиджу ту траву, що десь росте на маминім гробі, бо хоче слід її затерти.

Не стерплю того часу, що прийде і застелить пам'ять її усюди і у мойм серцю. Чикаю того часу, як найбільшого ворога, і не дамся ему.

Пишіть до мене щодня. Добре? Щодня! Я так дуже потребую, аби Ви писали. Дуже, дуже!

Десь за тиждень я відси їду до Львова, а зі Львова до Івана. А Ви до Івана мете їхати і довго сидіти? Довго?

Я продався, знаєте, русинам за 50 левів на місяць. Я їх так не люблю, я їх ненавиджу за слабість, за плаксиві слова, за говорені сльози — буду їсти їх хліб солений, хліб паріасів. Мушу.

Я Вам привезу ручки мамині, аби Ви їх поцерували. Добре?

Пишіть до мене все.

Ваш

Стефаник.

229. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я до „Prawdy“ післав все то, що дістав від Вас, у мене нічо не лишилося. Може по дорозі, може в самій редакції пропало. Я на се зарадити нічо не можу.

Новела „Палій“ є списана живцем з такої ж драми, котру я хотів послати на конкурс, але знищив.

I. В хаті Курочки.

II. В шинку за містом.

III. В стайні панській.

IV. В хаті Палія.

Такий був розклад актів. Третій акт був найкрасший, але ціла драма мені не подобалася. Я не покинув гадки написати сю саму драму, але згоді, як буду трохи спокійний. А знищив-ем тому, аби нічим з давного не путати собі рук. Ви не гнівайтесь, що я Вам її не прочитав, але то було під час слабости моеї мами і я тогди забував навіть за себе. Як вона горіла в печі, то я думав тогди лишень за Вас. Але я ще напишу.

Я вас дуже прошу, мої добрі, позичити мені тоті гроші, що я до Вас писав. Я без них нічо не годен.

Тепер мені вдалося помежи іншими новелами написати одну таку, що я сам з неї дуже, дуже вдоволений. А Вам вона сподобаєся найбільше, і я сим дуже тішуся.

Ваш
Василь.

230. ДО О. К. ГАМОРАК

Городок коло Львова, 18.6.1900.

Здоровлю Вас з дороги. Коло неділі буду у Плешканів. Мартович Вас здоровить.

Стефаник.

Здоровлю.

Лесь Мартович.

231. ДО О. К. ГАМОРАК

23 липня 1900 р., Чортовець.

Дорога товаришко!

Пишу до Вас, бо-сьте найліпший мій друг. Правда? Я знов у іншій хаті. Вона пашить каменем, грубістю, самотністю і людий давно не бачила. Вечером до єї стін коротко і уривано б'єся сотки комах, що наші люди їх називають: смерть. В темноті від тих ударів оживають бездушні стіни, а вікна дзвонять, якби кидав на них чорні сльози. Дуже добре кажу: чорні сльози. І бренить наді мною той чорний рій, а я спати не можу і думаю. Думаю за той рій маленьких смертий, що бренить за мною віддавна. Клали вони на лаву молоді мрії, молоді пісні, молоде слово, молоде чувство. Труновок я маю повне серце і обливаю їх теплою кровею. А по ночах вони отворяються і встають із них молоді мари, і розказують пімсту, і проклони, і сльози. І брениють вони над моєю головою, і б'ють крилами у душу, і дзвонять чорними сльозами у серце...

І ще питання! Чи надовго мені стане місця на той цвинтар, чи не розіб'ють мого серця ті молоді мари, аби полетіти до раю. Гірко, друже мій, бути собі гробарем.

А я пишу тепер. Часом то кровею ряди веду вперед і вперед, часом безкровними вже губами лиш шепчу і не веду далі рядів.

А часом то з-під землі вибухають співи якись нелюцкі і затиснених долонь мілійони, або якась дуже сумна пісня. Або монотонія якась спадає із неба така, що все в ній вмирає і сонце, і звізди, лишень я один зістаюся. І тоді чую свою прокляту долю найліпше.

Чортовець, 23.VII.1900.

Ваш
В. Стефаник.

Липень 1900 р., Чортовець.

Дорогий друже!

Я від Вас поїхав просто до Чортівця до Плешканів, і в них пробуваю дотепер. Додому я не їхав, бо не маю чого там їхати і ніколи там не буду. Ви, друже мій, не гнівайтесь, що я не пишу. Не хочу я Вам кілька своєї біди оповідати, бо було би Вам прикро. До Сторожинця я тепер не можу поїхати аж хіба у вересні, як покінчу свої роботи. До Стечеви також при кінці вересня гадаю заглянути. І Вам не раджу тепер там їхати, бо у Гаморака повніська хата внуків і Даниловичі з Тернополя, і вдова по синові з дітьми. Нема шпильки де пустити. Такі інформації дала мені Ольга Гамораківна, що отепер приїхала до сестри і показала мені Ваш лист. Вона ще просить мене, аби Вас поздоровити від неї і перепросити, що не відписала на Ваш лист.

Я лагоджу дві книжці до друку і доста роблю. Сі люде, що я в них жию, дуже добрі і мені добре. Не так добре, як тихо. Здаєся мені, що лиш отака тишина може мені помочи. Чи будете їхати до Яворова? Чи-сьте всі здорові? Поклоніться від мене пані своїй і напишіть до мене. Я буду Ваш лист читати десять разів.

В Чортівці, п. Обертин.

Ваш
Василь.

233. ДО О. К. ГАМОРАК

Вересень 1900 р., Чортовець.

Дорога товаришко!

Ви знаєте, що я Вам дуже в душі дякую за то, що-сьте були у сестри. Я написав до неї і буду в неї 1-го октоб[ря] з Трійці. Писав до мене і тато і просив до Русова несміливо, з острахом. Я написав і до него і рішучо відмовив, бо чей же не можемо оба на нашім подвір'ю стати так, аби один з нас не впав на коліна. Я ще ніколи на коліна не падав, і тато мусів би се зробити передо мною, а тоді мав би-м і другий гріб.

У Чортівці мені смутно зробилося. З-поза грубої, сирої одежі мого духа виповзують великі павуки з хрестами і снують над ним таку павутину, як коли би тото мала бути чорна крепа над трунвою мого духа. Я тих ткачів не потребую і вбиваю їх — та такі трупи падуть мені в очи і мій ясний зір затемнюють.

І осінній вітер занадто скаржитья посохлими межами, і опавше листе заступає мені дорогу, і сіре каміня зимними губами цілює моє серце, і густі мраки спадають на моє буйне волося.

А моя праця посеред того подуху смерти тратить свої сильні контури, свою красу живої крові і свою силу наді мною. І тому я сподлив свою руку лишень. Від 13-го с. м. я буду в Трійці.

Мої добрі газди здорові і мають гадку вибиратися незабавки до Вас.

Ваш

В. Стефаник.

234. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 вересня 1900 р., Чортовець.

Дорогий друже!

Я Вам говорив вже у Кракові, що мені треба 100 ринських. Ви обіцяли мені позичити, і я прошу Вас тепер на 1-го октябрю прислати мені тоті гроші. Я возьму від брата і від швагра вексель і дам Вам, аби на всякий випадок все було в порядку. Мені тих гроший треба так, що я без них ані рушитися не можу, а сидіти довше по чужих хатах не можу, бо здурію. Я Вам винен 125 ринських вже, а се буде дальша позичка. Я не можу без тих гроший ніяк обійтися і Ви пришліть мені їх до Трійці п. Заболотів. Моя робота з писанням йшла досить тяжко, але тепер кінчиться, і я даю з початком октябрю до друку. Із своїм татом я не хочу ся бачити, а лишень буду у швагра. Коли Ви будете у Львові? Нині виїзжаю до Трійці.

Ваш

Василь.

235. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

29 вересня 1900 р., Чортовець.

Добра товаришко!

Ви не гнівайтесь, що я до Вас не відзивався. Моя душа мовчить і негарно було би до Вас відзиватися самими губами. Вона не раз і про Вас гадає, але так тихо, що ймити її голосу не можна і Вам передати.

Я тепер живу в нудній околиці і *мушу* писати. По цім думаю поїхати до Черновець, а потім до Кракова вибратися. До Русова не захожу, бо мами нема, а тато має другу жінку.

Що де діється серед наших людей, нічого того не знаю. Кождий, відай, має свого червачка, і носиться з ним, як я і богато других. Чи Ви здорові, що задумете доброго? Я в октябрі даю книжку новел до друку.

Чи будете в перших днях октябрю дома? Повидав би-м ся з Вами і поговорив, а може би лекше стало, бо тяжко якось. Чи Стоцький здоровий? Я їду власне до него.

Напишіть дві слові.

В Чортівці, п[овіт] Обертин
ад Коломия.

В. Стефаник.

236. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

12 жовтня 1900 р., Трійця.

Жаль, що Ви не можете приїхати. Як буду здоровий, то в суботу вечером о 6 год. приїду до Черновець, аби з Вами поговорити. Я тепер щось все хорую.

Здоровляю Вас.

В. Стефаник.

237. ДО О. К. ГАМОРАК

19 жовтня 1900 р., Львів.

Дорога товаришко!

Осе я вже третій день колочуся по Львові. Здоровле мені не відмовляє доброї послуги. Віктора вислав-єм нині [...]. Як приїду, то его уряджу, як умію найліпше.

Продав-єм тутки книжку новел Видавничій Спілці за 210 зр., і се поки що буде моє удержане. Другу книжку „Поезії в прозі“ хочу продати приватній спілці за 500 зр. з умовою, що мають видати книжку з можливо найбільшим багатством. Із сею спілкою я власне тепер торгуюся.

Русини ласі на мене дуже, але гроший не конче дають.

Пишу се в редакції „Вістника“ з тим, аби Вас увідомити за Віктора і сказати, що-м здоровий, аби-сьте не непокоїлися.

Решту вже з Кракова.

Ваш

В. Стефаник.

238. ДО М. ШУХЕВИЧА

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорогий пане товаришу!

Я не можу сказати, аби мені не було банно за чесною громадою львівською. Все мені здаєся, що от хтось прийде та й буде давати проекти на шинок. І через то мені дивно тутки і жаль за Вами.

Хату урядив-єм, нитки товариських знакомств позчіпляв наново, дав підзолувати чоботи і хожу по болоті відважно. А як хожу, то думаю над сірою осеню, над нудотою сіл, потопаючих у болоті, і над такими справами, що можуть обходити новеліста, а ніяк порядного чоловіка. А дальше нападає мене сум за кимось, за чимось, але не знати, за чим саме.

А більше нічо не знаю. Поклін Заячківському, але его, відай, нема.

І Вам також.

В. Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорогі мої!

Ви не гнівайтесь, що-м так довго не писав. У Львові я мав так багато клопотів грошевих, що і світа не бачив. Тепер я в Кракові разом з Віктором, але він, відай, мене покине, бо медицини знести не годен. Написав до тата, що хоче перейти до Львова на права і ліпше зробить. А і я, відай, буду в Кракові лишень до січня, а потім перенесуся до Львова настало.

Рад би-м утворити до Вашої хати двері, але потихоньки і увійти ненадійно. З розкошею дивив би-м ся на Ваші веселі очі і на нашу взаїмну радість — уявляю собі Ваше тихе монотонне жите серед глухої осени. А все ж таки воно є жите дуже люшке, дуже правдиве. Я рад би, коли таке тихе жите мати і часом Вам завидую. Нема в таким житю неспокою нереального, котрий точить душу і тіло. Все поставлене в своє місце і лишень Бог має власть у такій хаті.

А я як осінний листок рад би-м сховатися від вітрів — і нагадую Ваше тихе жите.

Згадую Вас, як ясну хвилю в моім житю — минулу.

Чи-сьте всі трое здорові? Скажіть Олечці, що „уцьо“ цілює єї в ручку, і в ліву і в праву.

Цілюю Вас сердечно. Поклоніться Войтинським і напишіть.

Ваш

В. Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Вчера я Вам написав про дезерцію Віктора з медицини. Після мене він має багато рації, а ще більше через те, що так борзо рішився.

Він не здатний зі своєю натурою ані до медицини, ані до войска. Через трупів він все плює, а якийсь штабовий лікар так з ним обійшовся, що єму відпала охота бути жовніром. Він йде на права, відай, до Черновець і фактично, що з правами за чотири роки він має хліб. Ви не повинні за его медициною банувати, бо то дуже збанкрутований факультет, котрий не дає нічого за велику працю і великі видатки.

Я здоровий і не чую в собі так багато втоми як все. Імовірно від січня я перенесуся настало до Львова. У Кракові буде мені задиноко.

Тепер буду вилагджувати до друку книжку поезії в прозі. У Видавничій Спілці друкуєся вже збірка новел. Може за то все буду мати гроший на цілий рік.

У Львові я був страшно розледаців, такий параліж волі напав, що я не міг рушитися ані вперед, ані взад. А ще до того діла видавництва здержили мене аж до суботи. Мені трохи прикро буде, що Віктор мене лишить.

А що Ви робите? Чи кашляєте все? Пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

241. ДО О. К. ГАМОРАК

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я вчера післав Вам також пустий лист, але Ви его не беріть серйозно. Була така розлітана хвиля на душі, така хвиля, коли душа стає перед чоловіком і декламує ему багато страшних слів. Такі декламації мусить слухати кожний чоловік, що витискає із свої душі соки, що гонить єї на ринок танцювати або декламувати, аби мати гроші. Вона час від часу бунтуєся страшно і страшить пекельними муками. В першій хвилі чоловік спудиться, а далі вперереже батогом паню-душу і махай, небого, каміня возити! Я є поет, але я дуже не люблю своєї поезії розкидати, де попало. І тому буває, що душа моя грозить мені.

Але Ви не журіться, бо я крім того ще розумний є. Хожу до доктора як остатній філістер, ликаю бром як спасеня, висипляюся добре, загалом жию гігієнічно. Навіть задумую гроший призбирати та їхати на які купелі з весною. Як можу, так кручу, аби ще дихати.

До сеї книжки, що тепер друкуєся, увійшла „Дорога“ яко вступ і книжка так називаєся. Я „Дорогу“ наново утворив і вона трохи інакша буде, бо я не мав єї відписаної. Як мені треба буде „Confiteor“, то я возьму. Віктор здоровий і має елегантке убраня.

Ваш

В. Стефаник.

Я писав до Плешканів і нічо не маю від них, чи не хора Оля?

242. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Кінець жовтня 1900 р., Краків.

Добра товаришко!

Я до Вас із Кракова пишу. Тут мені добре і спокійно. Чи Вам так добре?

Осінь тут смутна і сіє в очи дрібними слізьми. Чи у Вас вона також така? Людий тут маю мало знакомих і сижу сам. А як сижу, то нагадую собі наші краї, а в тих краях привиджаються мої добрі люде і Ви. Я Вас нагадую, а чи Ви мене нагадуєте? Хочу, аби скорше зима прийшла, аби було біло, біло, аби аж за очи

брало. Перший сніг, то є моє свято. Як мама жила, то все в той день ходила до попа наймати службу божу за моє здоров'я, бо знала, що я той день дуже люблю. Тепер перший раз спаде мені сніжок без мами. А Ви котрий день любите?

А як маєте ІХ р[ічн]к „Жизни“ з відчитом Л. Українки, то пішліть мені, а ні, то подайте адресу єї, аби вона мені розстарала. Прошу Вас файно.

Напишіть та й будьте здорові.

В. Стефаник.

243. ДО О. К. ГАМОРАК

9 листопада 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Віктор лишаєся на медицині по прочитанню чудового листу від тата. Я також запалився по тім листі до Вікторової медицини, але тепер, по часі, я таки не вірю, аби він зробив що-небудь із неї. Я переконаний, що він не додержить. Він є зам'ягка натура до лікарювання і войска. Тепер з ним мшкаю і бачу. Але можливо дуже, що я блуджу. Права є така наука, що можна єї лишити рік, а потім вивчитися і ніякої хиби нема, а від медицини не можна тижня відступити. Оже Віктор не є така стала воля. Пишу се Вам, лиш Вам, тому, що хочу мотивувати свою раду попередню. Вікторови нічо не кажу. Він здоровий, вчу єго порядку, бо страшний дитина і фунь і дуже вдоволений, що лишився. Мені все ліпше.

Я сам знов хору на роздраженне і не вільно мені нічо робити. Але без роботи не можна видержати. Коли як коли, але тепер я хотів би страшно працювати, аби забутися і вижбухати з себе все те, що кричить і болить. Зрештов осінь студена січе в лице сивим дощем. Перше в вечірну годину ми з Віктором бралися згадувати, що роблять тато, Ви, цьоця. Тепер вже світяться лампи при столах і пишемо оба листи. Тепер здоровимо Вас всіх з тим м'яким і приемним Віктором. Поздоровіть Олега і Мисевича.

Пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

244. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Лист Ваш подали мені в неділю рано, як я білу сорочку вбирив. А ще один рукав не вбрав, а читав єго і тішився, що в неділю зранку заговорили до мене. І не можу я Вас послухати, бо з душі рвуться такі думи, що любо від них гинути. Що тоті мої думи

гуляють понад землею, що стелять мому бідному духови стежки між зорями, що він літає тими дорогами і як сивий мотиль сідає на спочинок. І жахаєся тої пропасти, що перед его очима заточуєся і банує за землею, що висунулася з-під его стіп. І чує страх перед пустирями нескінченими, що він мотиль безпомічний гойдаєся на дебелих думках, на безмежах небесних, на непроглядних висотах. І бачить оком темну, живу смерть свою, що спаде в неї, як бездушне тіло, до залізної постелі, до сумашедших сорочок приїде.

І сидить він, мій мотиль, і бунтуєся, і не даєся, і розтягає думи чорні попід склепіня райські, аби там себе прив'язати і не впасти. А часом вандрує на свій окраєць землі і шукає з плачем по могилах утрати свої. І який він тоді гарний, мій мотиль, який невинний і добрий.

А чи Ви маєтеся добре? Мною не журіться, бо я не слабкий, лишень часом нападає біль нервовий. Але нині хто не скаржиться на нерви? Пишіть і будьте веселі.

Віктор маєся добре.

Ваш

В. Стефаник.

245. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Дякую Вам за добру поміч. Нині я дістав від тата лист і не знаю чому, але я ним втішився. Пише: люба дитино, я не знаю, але ти чогось на мене гніваєшся, через яку причину. Може за то, що я газдую і працюю, як ніч, так день, а ви, діти мої любі та й милі, на мене таку немилість взяли, що серце моє не може того стримати... за то на мене гніваєшси, що я вам такі маєтки зробив... і т. д.

Я такий самотний і забитий у світі, що мені додає сили тотя моцна і наївна стилізація до любої дитини. Тато просить, аби на него не гніватися, аби ему простити. І я колись поїду до него, бо все ему дарую, що провинив проти мене. А то що за маму борзо забув і діти кривдив, лишиться навіки, бо я в него лиш гостем буду.

Тому тиждень я дістав нервовий напад коло стола, по нападі прийшла сильна депресія, і я несвідомо перележав на столі кілька годин. Потім не міг-ем ходити і опанував мене шалений страх. Зо три дні я ледве волочив ногами і попав в отупіне. Нині мені ліпше, але нічого умисловом не вільно робити через два місяці найменше. І якби не тото, що мушу сидіти коло лікаря близько, то би-м зараз виїхав на село. Коло 15-го може виїду. Моя книжка поезії мусить чекати.

Серед сеї афери дуже смішно поводитися моє серце. Воно так, як дитина, або як Ви, боїться за мене. Як вчує тон музики або

якийсь крик, або зачує якусь неспокійну думку в голові, то зараз боїться, тріпочеся як пташина і б'є в грудях як вогнем. Мені смішно з него і якби я міг, то я би его рукою погладив, що воно так за мене боїться. Тепер я такий вразливий, що не можу багато річий видіти і чути, бо нападає дрожання тіла.

„Confiteor“ мені чомусь не подобався тепер, може занадто молоде воно тепер для мене.

Із Ваших листів видко, що Вам щось прикро є. Будьте хоть Ви веселі, прошу Вас будьте.

Ваш

Стефаник.

246. ДО О. К. ГАМОРАК

22 листопада 1900 р., Краків.

Перепишіть мені „Confiteor“ і пішліть зараз в листі. Я нині як би-м вродився на світ, бо вчора попав-єм був у нетямю і цілу годину перележав як дерево. Добре, що заказали писати. Віднині не пишу нічого. Віктор вчиться і їсть качки, що Геня ему прислала.

Б[увайте] з[дорові].

В. Стефаник.

247. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

22 листопада 1900 р., Краків.

Посилаю Вам паскудну дуже карту, зробили мені люде такий дарунок, то і я Вам зробию. Панна Оленка нехай зачікає трошки, я її пішлю оборочину, бо вона мене не хоче.

Здорові будьте з п. Оленою.

В. Стефаник.

248. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Новин коло мене ніяких, здоровле не дуже добре і не дуже зле, — нервові напади даються в знаки. Віктор ходить на курси пильно, чей, може що буде!

Посилаю Вам послідний нр. „Вістника“, а крім того ще „Артельный договор“ Левитського і драму Тобілевича, написану слідом за артелями Левитського, і відтинок з „Южного обозрения“, де пишесея про артелі. Моя і Мартовича фотографія є завита в той відтинок. Мені прислав Левитський сюда і я би рад ему написати,

що наші люде кажуть про ті спілки. А що я не можу з нашими людьми переговорити за се, то прошу Вас і Олега і Мисевича скличте собі зо п'ять мудрих, але бідних газдів (3—6 моргів) на кілька вечерів і розповіжте їм, що таких спілок є на Україні багато і як в данім разі наші люде відзивали би ся про се діло. Розумієся, Ви мусите вперед самі добре прочитати „Договор“ і добре собі его уложити в голові, аби можна мужикам ясно виложити. А потім спишіть то, що мужики сказали, і подайте мені, а я тото пішлю Левитському до Єлисаветграду.

Се буде для Вас дуже мила робота, бо мужики будуть слухати і не наслухаються.

Фотографію нашу робила Леся Озаркевичева аматорским апаратом.

Я тепер притих якось, нічо мене не непокоїть. Не знаю, чи воно так добре, чи зле?

А Ви здорові? Виглядаєте добре? Спокійно Вам? Напишіть геть.

Ваш

В. Стефаник.

249. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я вже був трохи неспокійний, що від Вас не приходив лист. Все, що пишете до мене, є добре і гарне, нічо скучного. Пишіть так все. Знаєте, що зі всіх людей, що живють, — Ви мені найблисші і сестра, і мама, і — все. Якби-м не мав Вас, то здавало би ся мені, що земля де би-м по ній ступав, всюди підо мною потавала, і я би робив денно всего десять кроків. Я мушу мати чоловіка найблисшого і для скарги, і для радости.

Жию якось дивно. Здаєся мені, що дієся щось, що мене має роздавити і знівечити, і під обухом сеї манії хожу, і їм обід. Нерви такі розгукані, що їх не можна опанувати. 15-го грудня виїду з Кракова, або на село, або до якоїсь лічниці. Ще тепер не знаю, як буде. А впрочім досить добре.

Віктор вчера зачав краяти трупів і якось зносить тоту роботу і дивуєся, що він так зимно заховуєся при ній. Добре виглядає, лишень скучає потрохи, бо не має свого товариства. 8 грудня іде додому. Я від марта сидіти буду стало у Львові і ходити два роки на літературу. Потім, як схочу, можу доцентом безплатним. Але се секрет, лиш для Вас писаний.

Ваш

В. Стефаник.

250. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Грудень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Файно Вам дякую за лист. Я через послідні дві неділі був дуже слабкий, не міг-єм вдержатися на ногах і через то сидів-єм в хаті. До того і серце так гримало, що я душився. Пареньський був у мене і сказав, що то єсть neurasthenia¹, і приписав всілякі средства. Тепер мені трохи лекше, і я думаю, що за тиждень я зможу відси виїхати. Поїхати тимчасово не маю де і тому іду до Мартовича до Городка, аби з ним трохи молоді літа нагадати. Потім десь якесь село найду, а від цвітня перехожу настало до Львова. Я тепер переконаний, що щось страшне має прийти і мене цілком розбити. Най приходить!

Подякуйте пані Вашій за фотографії Єви і Юрчика і поздоровіть їх сердечно від мене...

(Кінця листа нема)

251. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Тішуся Вашим листом дуже. Добре, що Ви зв'язані зі мною, добре, що-м не самий!

Моя нервовість ніби переходить. А як вона минає, а сили приходять, то я знов підймаюся і знов лечу у висоти. І чую шум орлиних крил попри острі, піднебесні скали, і чую самоту орла і висоту его. А заразом чую кривду всю, що серце люцке в кусні крає і хотів би-м найти таку тихеньку, мохом порослу церкву, десь на забутім присілку. Притулив би-м коліна до єї нерівних плит і губами своїми розпік би-м студений камінь на вогонь і так просив би-м пощади і помилуваня для серця, що в кусні розкравуєся! І чую в собі силу всіх спорохнявілих поколінь і всіх живучих, аби шукати щастє на землі. І чую як по моїм лиці спливають всі сльози діточі, що ними всі діти плачуть, як сонця дістати в малу долоню не годні. І пропаду я серед великих діточих бажань і не буду жити як бог приказав — сумирно і спокійно. І нині вже маю упертість, аби не уступати перед своїм сконом, бо не боюся ніякого скону і жадного бога. А тепер дивлюся на червоне небо крізь сухе галузе дерев, а вони як коли чорними нумерами пишуть на небі мій конець. І не боюся. І Ви також не смієте ся бояти.

Віктор іде в четвер вечером додому, я виїду 13-го грудня до Мартовича і побуду з ним трохи, аби-м нагадав свою маленькість

¹ Неврастенія (лат.).

і гарний час. На свята буду у Вас або в Трійці. Потім буду сидіти на селі до цвітня і читати книжки до моєї філософії і до докторату. Де то село є, я ще не знаю. П'ятку дістав-ем, я здоровий і добре мені. Пишіть!

Ваш

В. Стефаник.

252. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Віктор виїхав і мені без него якось ще гірше самотно. Думаю виїзджати і боюся того, що мене чикає там десь на новім житю. Я перебув так багато особистої муки, що я більше не годен. Не годен не морально, але фізично — нерви не приймають. Бо морально я силу ще маю. Але при кінци сего тижня виїду до Мартовича напевно. Довго я там не буду, але все ж зо два тижні забавляю. Як буду у Вас, то поговоримо за тую анкету в справі спілок Левитського. Писати довго не можу і за то посылаю Вам мою „Дорогу“. Вона вийде аж по 15-тім с. м., а сей примірник післали мені. Зіпсували мені цілу одну новелу, бо випустили цілу сторону. Рутенці! Пишіть ще.

Ваш

В. Стефаник.

253. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Городок коло Львова.

Дорога товаришко!

Я у Мартовича вже тиждень буде. За той час був-ем два рази у Львові. Другий раз був-ем з татом і набалакався трохи — мило і солодко.

Напади нервові ослабли і тривають лишень кілька годин. Я не довго тут буду. Коло першого січня іду у нашу землю, а Ви мені напишіть, де я маю їхати, чи до Вас перший раз, чи до Трійці.

Чи „Дорогу“ оправлену дістали-сьте?

Пишіть лист.

Ваш

В. Стефаник.

В Городку коло Львова
у д-ра Озаркевича.

Січень 1901 р., Трійця.

Дорога товаришко!

Прийшов такий щасливий час, що я можу до Вас писати. В Городку перебув-єм з Мартовичем два тижні. Він і сам хорий може гірше від мене, бо томить его скука і нудьга, а він єї прогонить в такий спосіб, що ще потім гірше скучає. Тамті панство другі з Городка запуталися одно о друге і вмирають вже, а розчепитися не годні. Потім їхав-єм до Трійці. Цілий день сидів-єм сам у вагоні і любо мені було, що в річницю маминої смерти я сам лишень з єї образом в моім серці. Цілий рік минув, а я скитався і скитаюся по чужих людях, як циган, і держу своє слово, що по єї смерті ніколи спокою не зазнаю. Дивно, дивно дуже, що вже рік, як моєї мами нема. Вона в моім серцю лишень нині похована.

В Трійці приємно, а з города б'є скілько білого сні[го]вого світла, що я сам собі виглядаю білий і ясний і невинний як дитина. І прокидаються якісь спогади дитячі і я таку думку маю, що незабавки поїду до Русова і там застану маму. Але чорні, помотані і померзлі галузи вимітають тото біле, хлоп'яче чувство з мого зболеного серця.

Я хочу бути на святах у Вас. Які програми маєте? Чи приїдете сюда чи ні, і коли приїхати? Напишіть.

Ваш

В. Стефаник.

15 лютого 1901 р., Городок.

Дорогі!

Я пишу тепер давнє своє жите і кажу до себе, пишучи до Вас: Боже, чого ти такий недобрий, чого другим наворотом пхаєш у руки ту гірку і брудну чашу, що зветься моєю молодостою. Ти тоді не пошанував своєї дитини, ти не відвернув від неї ані одного злого. А я був такий милий і добрий, такий чистий. А ти не відвернув від мене тої чаші.

Боже, ти прокляв мене, бо-сь наказав з моєї душі зробити кузню і кувати в ній чистий метал люцкокого слова і его любови. А ти, великий кровопійце, не зважаєш на то, що в тій кузні лється піт і кузні руди в ній лишаются і чорною саджею вона присідає.

Ти одно знаєш: кувати твоєму світові метал.

А я слабий і сам.

А я душуся в червонім поломені огню.

А я не хочу винаймати своєї душі на твій крам.

А я надармо чекаю, аби до мене, як я гримаю молотом, увійшла рання зоря.

Ти приковав мене, заковав мене у мою власну душу, ти єї спустошив, бо-сь зробив з неї склеп.

І ти сьогодні завертаєш давню, гірку чашу і кажеш пити.

Бо знаєш, що напій той хоть мене уб'є, то перед тим з моєї душі сполоче все золото і ти кинеш его людям яко знак, що ти сотворив могучий світ духа.

Ти єї виссеш, аби показати єї богатство.

Який ти бідний! Чому ж своєї душі не розтвориш? Кажеш, що в твоїй душі є той метал.

Чому ж твоїм людям не даєш своєї душі?

Я їм нічого не винен. А ти винуватий переді мною.

Ти мене не пощадив такого маленького, я так просив малими руками.

І ти нині ще раз кажеш пити.

Ох, відійми від уст, бо гірка чаша. Молюся, чолом буду молитву по каміні писати, твою молитву, відійми!

Отакі я тепер чувства маю. Я не годен їх списати, але вони гіркі дуже. Я трачу сили, я мучуся і мовчу. А най хоть перед Вами не мовчу.

До тата може приїду, хоча не хотів би-м Русова бачити ні тепер, ні ніколи. Коли саме над'їду, то напишу ще. Як Юрко буде у Вас, то напишіть мені виразно, за що мене суд хоче мати, чи за справу спадку по мамі, чи за іншу, бо довгів я маю досить.

Ваш

Василь Стефаник.

Городок 15/II. 1901.

256. ДО О. К ГАМОРАК

Лютий 1901 р.

Дорога товаришко!

Я мушу тепер і на Вас мати пильне око, аби Вам часом мимоволі не говорити твердих слів. Я говорив у посліднім листі до Вас без стебелінки обурення, але може занадто просто. Я казав дуже велику правду і тому воно так вийшло просто і може твердо. А то решта, що Ви собі договорювали, то вже Ваша річ, — хоть дуже неправдива. Послідний Ваш лист інший від решти тим, що дуже м'який. Я ним тішився дуже, бо Ви прецінь раз мені сказали, що Вам зле, а не то звичайно у Вас, що Ви злі і до нічого. Добрі-сьте і добрі, і я не баную, що Вас обібрав собі за сестру і приятеля найдорожшого.

Ви старайтеся, аби-сьте були на великдень у Даниловичів, і напишіть до Гані, що і я впрошуюся.

Коло мене отак якось неясно. Вижу, що стратив-єм дуже богато, а тепер трачу молоді роки. Але не смутно мені, лишень чую

в душі той спокій гіркий, що сам видить, що мусить бути спокоем, бо лиш аби ворухнувся та й зараз розбив би цілого чоловіка і сам навіки пропав би.

То є той страшний спокій, що его носять люди, дуже нещасливі, то є спокій безлистих осінних дерев, то є став сам у собі, що затроюєся поволеньки, хоть по верха того не видко, то є спокій обезсиленого звіря, що впав і лишень в очах его видиться все, що перебув. Але і такий добрий.

Ви пишть мені багато і зчаства. Заживайте Srebronіca, мийтеся по пояс студеною водою і ходіть доста і спіть. Ви не смієте бути слабі, бо то таке зле, аж страшно.

Ваш

В. Стефанік.

257. ДО О. К. ГАМОРАК

29 квітня 1901 р., Чернівці.

Я в Чернівцях за своїм ділом. Найшов-єм тутки Лесю Українку. Нині вертаю до Трійці.

В. Стефанік.

258. ДО О. К. ГАМОРАК

Львів, 6. VI. 1901.

Я ночував у Львові. Нині іду до Городка, аби бути у Мартовича, бо він хорий, з Городка в п'ятницю іду просто до Піщан, бо до Кракова не вступаю. Впрочім нічо нового. Будзиновский жєниться в суботу [...].

В. Стефанік.

259. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1901 р., Піщани.

Дорогий друже!

Я від тижня сижу в Pistyan на Уграх і сі купелі помагають мені на ті страшні болі, які я через зиму терпів. Мені зі Стедеви написали Вашу адресу, але листу не передали. Тепер я роблю над своєю драмою, котру хочу в зимі виставити. Лишив-єм ся якомсь сам між людьми, бо вже ні з ким не годен зблизитися. Які старі зв'язки були, то тих я бережу, як ока в голові, і тому я дуже радий, що можу до Вас знов писати. Чи з Одербергу далеко до Karlsbad'у, аби-м повернув до Вас, як буду вертати? Де Ваші діти тепер є? Чи здорові-сьте?

Ваш

Василь.

Адреса: W. S. Ungarn, Bad Pistyan,
Uherek László, Königszeile, Nr 4.

Дорогі!

Старайте гроший, бо буде коло мене тісно. Лікар каже, що мене вилічить, бог би з него говорив. Околиця гарна і само місто нічо собі, але повне калік — і молодих і старих. Знайомих нема, нема з ким псувати язик. Є три русові попи, але з ними я дотепер не знаюся, бо-м на греко-католицьких попів менше цікавий. Я от так...

Ваш

В. Стефаник.

Ungarn, Bad Pistyan

Uherek Lásrló

Königszeile, Nr 4.

261. ДО О. К. ГАМОРАК

Піщани, 15.VI. 1901 р.

Дорогі!

Напишіть *цілу правду*. В Городку був-ем тиждень, бо-м боявся сам їхати. Врешті таки поїхав і доїхав дуже зденеровований. Лікар каже, що мені купелі зроблять добре. Околиця гарна, як у Вижниці над рікою Вагою. Хату наймив по 10 злр. тижнево. Харч 3 злр. денно, ванна 1.00. Купаюся рано, а потім сижу в парку або йду спадерувати. Словаки бідні і поневолені. Само місто гарне, але робить враження дивне, бо що другий, то каліка, а улицями ідуть візки з хорими на ноги. Знайомих жадних, баби гарної на лик нема — спокій.

Чи Ольови ліпше стало? Що Ви дієте? Як Вам треба, то візьміть від Галі 10 злр., або може ще більше треба? Dagny Pzzybyszewsk'у застрілив якийсь любовник на Кавказі.

Будьте здорові і пишіть.

Василь Стефаник.

Адреса: W. St.

Ungarn, Bad Pistyan

Uherek Lásrló

Königszeile, Nr 4.

262. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Pistyan, 27/VI. 901.

27 червня 1901 р., Піщани.

Добрий приятелю!

Дякую Вам за щире слово. Де ми будем діватися з нашими заржавілими сльозами, де ми найдемо того, що загубили, де притулимось аби нам тепло було? Отак Ви питаєте мене, а я Вам не можу відповісти, а ще й сам очима питаюся. Не питайтеся ніколи мене, бо не скажу.

А того не бійтеся, що патенту не маєте, бо вам без патенту красше, хоть гірко. Мені оповідала Леся Українка в Чернівцях, що Ви були в Києві, і нічо більше не казала, а я не питав більше. Добре, що полюбили-сьте ся з Дніпром.

Мені може і ліпше зробиться по сих купелях, а тепер однако як було.

Ваших дітий цюлюю в їх ясні голови і вдячний їм, що цюлюють лист до мене.

А так більше не маю що писати, лиш радий був би-м, аби Вам було добре і аби-сьте здорові були. Повинен я Вам щось за себе написати, але не можу, бо зуби заціплюють кожде слово і не пускають. І вибачайте мені.

Сердечно Вас здоровлю і Ваших малих і гарних.

В. Стефаник.

263. ДО М. ШУХЕВИЧА

Pistyan, 1/7. 1901.

1 липня 1901 р., Піщани.

Дорогі Миколо!

Дякую Вам за гроші і кажу наперед, що я їх Вам ані віддати не годен, ані сотворити щось таке, аби Вам воно стало за ті гроші. Чи я можу Вам відплатити такими листами, аби Ви в них найшли і вся Русь аби найшла свою маленькість і великість, і цинізм і в нім заржавілі наметности і запліснілі свої сльози і наконець той біль сердечний, що всіх нас чинить нездатними до життя і робить з нас одно, теперішне покоління?!

То се з гори.

А чи годен я одну скибу нашої землі привернути до сонця, блискучу як нитку шовкову, чи годен другі борозни класти коло першої і над ними посіяти спів нашого народа і его міцні руки покласти коло дороги, аби-м йшли і як перед хрестами голови наші хилили і аби-м відти приносили силу?!

Чую, що я не годен і знаю, що Ви і другі на теж мені гроші даєте випрошені і позичені.

І сумлінно мені дуже перед Вами! А сего листу не показуйте нікому і не розказуйте, бо мені встидно сповідатися перед десятма попами.

Так і зробіть як прошу.

Ваш В. Стефаник.

264. ДО М. ШУХЕВИЧА

5/7.901 Піщани.

Дорогі Миколо!

Пришліть міні ще 80 зр., але конечно скільки і до четверга, т. є. до 11 липня. Тутки дуже все дорого так, що днина коштує 7 зр. Сей тиждень я вже жию на борг і як буду в п'ятницю

12 липня виїжджати, то мушу заплатити 35 злр. за пенсію, 20 злр. докторови за десять візит, а 25 злр. лишиться на дорогу.

Купелі так мене виссали, що я ледво ногами волочу, а самота так дається в знаки, що видержати годі.

Я Вас дуже прошу, аби-сьте мені на четвер прислали 80 злр.

Ваш В. Стефаник.

265. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Ungarn, Pistryan 8/7. 1901

8 липня 1901 р., Піщани.

Високоповажаний пане товаришу!

Мартовича і мене Ви своїм листом зрадували, бо таки будемо могли в Кулішевій книжці і наші роботи видіти. До двох місяців Ви будете допевно мати в руках наші праці.

Крім „Синої книжечки“, єсть ще мої два збірники новел „Камінний хрест“ і „Дорога“. З душі рад би їх Вам післати та і я не знаю якого способу добирати до сего. Почтою ніяк не можна, може рекомендовані? Я зимою буду їхати в Київ, то може хоть тоді Вам перевезу.

Ваші писання читаю радо і вони мені найбільше подобаються зі всіх теперішних наших. Може доля коли дозволить лично Вас побачити, то й радість буде. Тепер я пробув місяць на купелях в Уграх для поратованя здоровля. Звідси і пишу і сердечно Вас здоровляю. Моя адреса на Городок.

Ваш

В. Стефаник.

266. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

25 липня 1901 р., Городок.

Я здоровий. Сиджу в Городку у Мартовича і досить мені добре. Озаркевичів нема, бо виїхали в гори. Я Вас прошу, як маєте трохи гроший, то пришліть мені зараз, бо не маю з чим виїхати додому. Можете прислати 20 злр., або 30 в рекомендованім листі і напишіть, коли Вам їх назад відослати, бо Вам віддам; лишень Вам одним.

Я від жовтня буду, відай, професором при гімназії, або вернуся до тата на мужика.

Юрчикови скажіть, що я его дуже а дуже люблю, що як буде у Львові, то до него приїду, що як буду писати таку новелу, що буде файна, то ему дам. Поцюлюйте его від мене, але в саме личко, а Єву в ручку.

25/7.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

27 липня 1901 р., Городок.

Дорога товаришко!

Я знов хорий на нерви, але воно так має бути по купелях ще зо шість тижнів. Я би вже виїхав до Микуличина, але Мартович не пускає. Каже, що як поїду, то буде пити на забій. Оба-сьмо бідні, кождий своєю журую.

Одна зі знайомих поеток наших дала мені rendez-vous в найменшій галицькій містечку, бо „лебеді єї душі линуть до мене, бо хоче мене мати на дві години лишень для себе...“ Ну, я не поїду, бо лебедям легше до мене летіти, як мені до них товчися колією. Уважаю загалом, що липень місяць має дивні впливи на поетичні змисли жіночі, — кожда відчуває брак любови і гадає, що один мущина годен такої праці піднятися. Від другої поетки дістав письмо з чистими освідченнями, а як ні, каже, то я пушуся на остатну дівку. Я відписав, що тоді, як вона пуститься, то я з нею оженюся. Цікавий, чи буде мати відвагу? Я нічого не роблю, бо болить душа дуже, дуже болить, але їду чайкою сполудня по великій ставі і щодня ловляю рибу. Мартович мене любить дуже і каже, аби я лишався в него, а він буде робити за двох і дасть мені удержання і сам буде порядний. То як я не пушуся до Черновець на професора, то цілу зиму буду в Городку. Була у нас з візитом жінка зі Львова, був Кос посол, були академіки.

А Ви будьте веселі і не журіться, бог дасть, то ліпше буде. Віктор вступить до мене до Микуличина.

До 3-го я тут.

Здоровіть Геню найкрасше від мене.

Ваш

В. Стефаник.

268. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

30 липня 1901 р., Городок.

Добра товаришко!

Ви мені повинні були відписати, аби я знав, чи Ви успокоїлися. Не смію Вас питати про причину Вашого болю, бо не знаю, чи би-м поміг Вам, але прошу Вас, аби-сьте мені написали, як Вам тепер? Мені все було дивно, чому добрі люди купи не тримаються? Мені все було жаль, чому я лишаю дороге місце, а йду в чуже. Я щодня здибаю багато людей, і нічо їм з мене нема, а мені з них, я хожу такими стежками, що ноги собі на них збиваю... А ті люди мої, добрі, кохані, далеко від мене, а ті дороги гарні, діточі, давні, терном заростають. І все мені було дивно, чому то так, від найменшої дитини було дивно, а нині то жаль великий стає.

М. Коцюбинський (фото 1908 р.).

То як я пишу сей лист до Вас, то мені жаль, що Ви далеко, то мене болить, що я мушу до Вас писати, бо я повинен говорити. Бо я так собі гадаю, що може би я Вам або поміг, або розважив.

Я від 3-го серпня буду в Микуличині *via* Станіславів і там напишіть мені. А новин ніяких не маю, хіба що нерви дуже болять і поїдають все, що в мене є добре, а зле прибільшають.

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник.

Городок 30.VII.1901.

269. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

28 серпня 1901 р., Микуличин.

Я би з Вами дуже радо поговорив одну годину. Напишіть мені до Стецеви. Коли будете в Сторожинці, то може я там приїду. На професора не йду, але переносуся настало до Русова, — ліпше буде і красше. Ви будете мусіти допомогти мені до того, але то аж як побачимося, та тогди.

Гвоздиків пішло Вам з Русова, з города моєї мами, бо відси не хочу.

Я здоровий трохи і тішуся, що їду до Русова. Хочу спокою і маленькості в душі і хочу раз дома бути. Надіюся, що Ви будете з мене вдоволені.

За два дні їду до Стецеви і там пишіть.

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник.

Микуличин, 28. VIII. 1901 р.

270. ДО М. ПУХЕВИЧА

18 вересня 1901 р., Русів

Дорогі Миколо!

Я поволи осідаю в Русові, тепер там хату лагодять і за два тижні я вже буду там сидіти настало. Тоді і виготовлю книжку до друку і передам Вам. Хоть Ви казали Заячківському, що нікому гроший не позичите, але я все-таки прошу Вас пришліть мені до Стецеви 30 здр., бо не можна видержати без грейцара. Напишіть мені, що у Львові нового дієся?

18. 9. 1901.

Ваш

В. Стефаник.

271. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

10 жовтня 1901 р., Довгополе.

Шановна товаришко!

Я приїхав до Вижницьі 3-го в полудне та й Вас вже не застав. Шкода велика. Я мав писати Вашу сільветку до одної польської газети. Тепер не можу, бо не хочу того робити без Вас. А тепер не знаю, де і коли ми зійдемось разом.

Сижу в Довгополі у Попеля і трохи скучаю. Має тут приїхати Маковей і посол Дашинський — коби приїхали. Мені видиться, що я відси борзенько чкурну до Русова або до Трійці. Писати нічого не можу, бо-м хорий на якісь хвороби без назви.

Що Ви дієте? Чи будете їхати до Києва? Де Стоцький подівся? Як можна, то напишіть мені картку до Довгополя Галицького, пошта Довгополе Буковинске у о. Попеля.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

272. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

13 жовтня 1901 р., Трійця.

В[исоко]поважана товаришко!

Ви вже давно написали до мене, а я не відписував, бо мав багато всякого прикрого на голові — і даруйте. Вас може мій лист не вдоволить, бо я нічого Вам не напишу. За себе не напишу, бо нема що за себе написати, а за наші спільні рускі і літературні справи також не напишу, бо в послідних часах не бував у Львові.

Я до Вашої картки трохи був неспокійний за наше приятельство, бо Ви довго не обзивалися по своїм листі, що був мені знаком якогось удару на Вас. Я і гадав, що своїми листами я Вас поранив ще гірше, а Ви затиснули зуби і не крикнули. Добре, що так не було. Я з сего дуже радий, бо я Вас ніколи не хочу ранити. А як будете що мати цікавого, то напишіть до Стецеви.

Сердечно Вас здоровлю.

В. Стефаник.

Трійця, 13. X. 1901.

273. ДО М. ШУХЕВИЧА

Стецева, 9.11. 1901.

Дорогі Миколо!

Я знаю, що Ви не любите писати листів і що часу не маєте кільки, аби забавлятися дурничками, та тому я не маю що вибачати. А Ваш лист був мені прийнятний, бо прецінь хтось заінтересувався мною як чоловіком, а не літератом. Такі люде, що не потрафили собі уладити життя так, як всі, що заблудили на дорозі, то вони є вразливі занадто на кожний значок заінтересованія їх особою.

Се єсть хвороба, передразнення, хора амбіція, нездатність об'єктивного суду і т. д. У таких людців губи є заєдно покусані, бо вони вічно мають чимось уражатися і затискати зуби. Я не кажу, що я дійшов до сеї степені чоловіка виєлімінованого і слабого, але деякі познаки і в мене єсть, і тому Ваш лист був мені прийнятний.

В коші нічого не попсувалося і я Вам дякую, що-сьте его подержали і прислали. Я собі відрєставрував хатину, що тато купив

був від емігранта, і там буду стало мешкати. Меблів троха спроваджу з Черновець і осядуся на однім місці. Десь від 25 с. м. я міг би поїхати до Вас на місяць, але так, аби Ви мені дали свою хату, ладно уряджену, бо я лишень в гарній хаті можу писати, аби-сьте дали мені харч і справили убране, бо я не хочу волочитися між рутенцями як їх синтеза — вбогости матеріальної. Говорю Вам се щиро як татови або братови, а Ви так само щиро можете мені сказати: кохані, нема сконд! Лишень прошу Вас, аби ніхто за нашу сю щирість не дізнався, навіть найблисші, бо я не хочу, аби мене жалували, сміялися з мене або гордили. Не хочу собі губів зубами ранили, бо плакати тяжко.

Мої роботи йдуть поволи, але добре наперед, а відповіді чекаю від Вас в Стецевій.

Ваш

Василь.

274. ДО М. ШУХЕВИЧА

Грудень 1901 р., Русів.

Дорогі Миколо!

Я вже упорядився в своїй хаті і можу тепер поїхати до Вас. Я хочу поїхати тому, аби трохи скинути з себе сільську тяжість, подихати великим містом, відновити знакомости і набратися оглади. А Ви напишіть, чи Ви мене маєте де замінити і чим годувати. Я приїду в понеділок 16 грудня о 2 год. в полудне. Ви відпишіть мені до суботи.

Ваш

Василь Стефаник.

275. ДО О. К. ГАМОРАК

26. 12. 1901 р., Львів.

Дорогі!

Я не хотів зараз до Вас писати, бо-м був дуже злий. Ви знаєте, що мене кожда нова обстановка болить, а кожда минула смуток мені лишає. Я все на новім пристановищі нагадую все, що минуло, і все, що прийде. А позаяк у мене і минуле і будуче є сіре і чорне, то стан моєї душі на маленьких навіть зворотах у моім житю є невиносимий. Так і тепер було. Я не знаю, пощо я сюди заїхав, бо мені тут зле, я не розумію, що я маю говорити з сими людьми, бо вони не мої, я їх думок і слів, і забав не признаю. У мене лишився чи взріс до нечуваної сили смуток і жаль, і він мені не дає жити ані людьми тішитися.

Се тільки за то, за що нікому не говориться.

Шухевич урядив мені хату, є для мене дуже прихильний і делікатний. А все-таки я тут довго не буду, бо нефайно — поїду до Русова. Був-ем у Мартовича і чую коло него (а може від себе) смерть, т. є. цілковите затоплене в щоденнім житю і того, що

єсть у людей здібних в такім випадку: цинізм і кілька регул, що ніби тримають его понад людьми. Нема того, що повинно бути: я сих людей люблю, а других не знаю. Хожу цілими ночами і запиваюся, паню Гриневичеву шпурив в такий кут, де вона повинна лежати, і відвернувся. Вона тепер буде мститися в той спосіб, що буде різок хустки гризти зубами. На кілька я єї позволяю. Був я і з другими людьми, та все то саме: я не їх, а вони не мої.

Ще нім виїдете з Тернополя, то напишіть. Цілюю Даниловичів і Оля.

В. Стефанік.

276. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1902 р..

Дорогі!

Я не маю сміливости тепер писати до Вас і до нікого з Вас. Я не можу класти на Ваші рани квасного слова. Один бог най Вас потішить, як годен.

На похорони я не їхав, бо карту перечитав-єм аж в середу, бо у вівторок був-єм в Городку. Але хоть би-м і дістав її на час, то не їхав би-м. Забогато смерти, забогато скошеної молодости, аби сила була витримати. Я вже ховаюся від смерти, бо боюся єї. Боюся, аби не пожерла сонця, аби не змазала всіх моїх доріг, аби не поруйнувала моїх приятелів, аби не лишила мене самого на світі.

Прошу Вас пришліть Ви мені его збірку поезій, що лишилася в Стецевій. Я виберу кілька і надрукую у „Вістнику“. Припишіть ще, котрого року він родився.

До Оля написав-єм, аби не боявся. До Перемишля не їхав-єм, бо чекаю, аби з Олегом разом їхати, бо уважаю, що ліпше буде відразу при іспиті насісти на Цеглинського, ніж передом — забувається все і се трохи затерло би ся в его пам'яті. Впрочім говорив-єм з проф. Приймою і він казав, що директор все зробить. Ольо має до мене написати, коли їде, і я присядуся до него у Львові. А як тато хотять, аби я був передом, то напишіть, а я поїду.

Я хорую по-своєму, рад би-м вертатися додому, але страшно. Здаєся, що поїду до Городка, аби докінчити свою повість „Листи до мами“. Я єї зачав і написав вже багато. В Русові, відай, було би засамотно.

Ваш

Василь Стефанік.

Дорогі!

Я не можу ніколи бути здоровий, я можу лишень більше або менше терпіти, — коби менше. Ви знаєте пізні, осінні дні. Студено, чужо, смутно. А низьке, слабе сонце вихилиться з полудня, з того полудня маленького, низького, безсильного — і ще стає сумнійше. Бо воно освітить, на очи виведе той сум, меланхолію змученої землі, траву ізсохлу, притоптане, чорне листе. І від тої веселости стає тяжко, ще тяжше.

Моя веселість йде до мого серця як жебрак. Стає перед чорними думами, що там здавна засіли, і жебрає маленької монети. І вона стоїть, стоїть і тихонько виходить, аби дверима не рипнути, аби газди не гнівалися, — і виходить без нічого. І стоїть за дверима, і вмирає поволи.

Ой, ти, веселосте моя!

А Ви не смутіться мною, лиш любіть мене з моїм смутком. І пишіть.

У „Вістнику“ є велика поезія Іванова поміщена.

Ваш

В. Стефаник.

Дорогі!

З Вашого листу я пізнаю, що Ви дуже змучені. Ви не давайтесь, бо у Вас є ще сила. А Галя бідна хоче Івана аж дурними книжками до себе зблизити. По сім пізнаю єї смуток великий і... нерозумний. Що може єї дати спиритизм, видуманий слабими людьми. Єї і бог сам не може помочи. А нехай єї помагає сам Іван: чи він буде проявлятися в єї дитині, чи в єї життю змарнованім. Кажіть Галі, що всяка людска поміч єї не заспокоїть, — нехай вона себе має за вдову по Іванови і за матір єго дитини. Сего є досить, аби вона була щаслива і моцна. Нехай буде горда в своїм нещастю. І поклоніться єї від мене.

Нині сонце і весна. Мені привижується дуже докладно моя мама і Ви і чую лани збіж і запах сіна. І здається, що і мама, і Ви, і запах піль, і я співаємо в глибині душі пісню, для нас спільну і радісну. Мені ясно, що Русів і Стецева от там кілька кроків від мене, близько. Чую силу і міць і міць і хочу жити. А як я хочу, то мама і Ви, і поля радуються, бо мене люблять.

Ваш

В. Стефаник.

Городок, 16. 3. 1902 р.

Дорогий мій друже!

Я все ношу з собою той тягар, що я Вам тепер не подобаюся і грішу перед Вами. Але нині, як сонце на мене добре засвітило, як мені пригадалася мама дуже молода, як мені дунули в лице лани зеленого збіжя і я стер в долоні колос молодого солодкого жита і солодість пройшла мене, то я пізнав, що я Вам подобаюся і не грішу перед Вами. І Ви певне так само скажете.

Мені привижуються давні стежки по полях, давні співанки причуваються, чую, як колись мама мене в окрайку вперізувала, чую її віддих на моім волосою, — вижу ціле своє жите маленьке, веселе.

Сьогодні я хотів би бути для Вас гарний і добрий. Аби Ви сказали, що я файний.

Я Вас поздоровляю і прошу, аби Ви мене не мали за грішника.

Стефаник.

280. ДО О. К. ГАМОРАК

Липень 1902 р., Любінь.

Я цілком ненадійно опинився з сестрою — в Любіні. Я роздумав, ідучи зі Снятина, повернути з Параскою до Львова на клініку і вступив-єм. Та й тут консилиум лікарів порішило: 1) Параска не має жадного ревматизму, 2) але має запаленя шкіу (Sclerosis) і 3) Піщани нічого в світі її не допоможуть. Я, аби її не завертати і не бути убийцею її надії, завіз її до Любіня, бо блисше і таньше. Восени маю віддати її на клініку і може там її трохи, але лиш трохи допоможуть.

Вона тужить за дітьми, але має надію на виздоровлення і дарує собі свою провину, а я слухаю і жаль мені її, що все її ошукує, — і я, і купелі, і надії. Та се тримайте в тайні, аби не донеслося до її мужа, бо і йому не треба відбирати надію.

Я став дурний по тім всім і ще не знаю нині, що зі мною дієся. Ані вона не лічиться, ані я ні — а обоє на купелях.

Розумієся, що в Оля не був-єм.

Здорові.

Василь.

Прощу прислати „темаг“, бо я не міг в себе знайти.

Адреса:

В. С. Любінь-Великий коло Львова.

Русів, 4. 10. 1902.

281. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

4 жовтня 1902 р., Русів.

В[исоко]поважана товаришко!

Я довго дома не був і не відписував Вам на Вашу картку, ані не дякував Вам за „Землю“. Чиню се тепер. Вашу „Землю“ читав-єм у „Вістнику“ і вона мені тоді видавалася задовга. Тепер беруся читати її в книжці, бо хочу про неї написати у „Вістнику“.

Писати би Вам за себе, але що саме? Бо є таке, що я написати не смію, таке є, що не можу, і таке є, що не знаю, як про него писати. Я є чоловік такий, що затиснув зуби і не хоче говорити, а люде про такого кажуть, що щось ему хибує. Сего ім досить, а мене зуби болять.

Осінь на дворі, чикаю погоди і зими. Що Ви дієте? Чи здорові?

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник,
в Русові, п. Снятин.

282. ДО О. К. ГАМОРАК

Канів, 21. IX. 1903 р.

Я сьогодні з Іваном Стешенком побував цілий день на могилі Шевченка. Дніпер долом плине в Чорне море, за Дніпром лівобережна Україна розіклаталася лісами і степами, а там лани і мла синя аж геть в Московщину. Осе ж і місце, звідки я поклонився всій Україні.

Іду до Київа, з Київа в Житомир, а звідтам до Тернополя. В Петербурзі нема Горького, отож я вертаю. Я здоровий.

В. Стефаник.

283. ДО О. К. ГАМОРАК

Київ, 23/9. 1903.

Виїзджаю нині з Київа. За тиждень буду в Тернополі, але Ви не кажіть моім з Русова, що я в краю. Я не хочу, аби вони знали, бо я сю зиму не хочу сидіти в Русові.

В. Стефаник.

284. ДО М. ШУХЕВИЧА

Тернопіль, 15/10. 1903.

Дорогі!

Я приїхав з України і хочу зиму перебути у Львові. Отож я Вас питаю, чи є у Вас для мене хата, але особна, аби я там міг сам бути і дороблювати своє діло. Харч я буду мати свій. Напишіть мені зараз до Тернополя до канцелярії Даниловича.

Ваш

В. Стефаник.

285. ДО О. К. ГАМОРАК

30. XI. 1903 р., Тернопіль.

Дорога Ольго!

Нині іду до Львова, а завтра (вівторок) буду в Городку. Я хотів би з Вами бачитися ще перед тим, заки приїду до Стецеви, бо маю з Вами конче щось поговорити. Ви найдіть собі інтерес до Гані і через Львів поїдьте, а тут зобачимось. 7-го грудня в понеділок є свято ювілейне Лисенка, оже треба Вам або перед святом або по святі виїхати. Пишіть до Городка. Якби тато хотіли, аби я борше приїхав як за дві неділі, то витолкуйте ім, що я борше не можу приїхати, бо маю тут справу своїх видавництва за той час полагодити. Ви не кажіть, що зі мною маєте видітися.

Василь.

286. ДО О. К. ГАМОРАК

16. XII. 1903 р., Городок.

Дорога Ольго!

Напишіть мені, чи Ви здорові і як Вам жиєся в Тернополи? Чи Ганя була в Стецеві, а як була, то що там тато говорили? Я поїду до Стецеви на польські свята, борше не можу, бо я тепер пишу одну довшу річ і не хочу собі переривати. За білизну Вам дякую і пишіть.

Ваш

Василь.

287. ДО О. К. ГАМОРАК

24. 12. 1903 р., Львів.

Дорога Ольго!

Я тепер не можу поїхати до Стецеви, а поїду аж 2-го або 3-го січня, перед самими святами.

Я пишу одну довшу річ і мушу єї скінчити, аби взяти гроші, бо я до Русова не можу показатися без гроший. Я ще встигну все залагодити і за ті три дни, що остануться до свят.

Я лиш прошу Ганю і всіх Вас, аби з татом без мене не укладали нічого, я з татом раз два все зроблю. Я до тата можу написати лист, чому я в сій хвилі не можу іхати.

Ну, а як Ви маєтеся? Я цілу ніч осю не спав, а все думав за то, як Ви виглядаєте тепер, і хотів Вас зараз видіти, навіть уложив-єм собі вночі, аби Ви приїхали на добу до Львов. Та нині, при сонцю, я протверезів, хоть хотів би-м аби з неділі Ви приїхали і аби-м там хвилю разом перебули.

І дитина тота мене цікавить, і спокою не дає. Чи здорова буде? Чи розумна? Ех, коби я єї міг зараз побачити? Або єї, або Вас. Але Ви робіть, як Вам ліпше? Як можете без всяких трудностей приїхати, то було би добре, а як ні, то також добре.

Ваш

Василь.

Стецева, 9. II. — 1904.

Дорогий Денисе!

Я дуже не люблю говорити мов публічних, але для Павлика я зважуся на блямар. Напиши мені, в котрім локалю буде обхід обходитися. Я приїду до Львова 19/II.

Твій Василь Ст.

289. ДО М. Ю. ЯЦКОВА

9 квітня 1904 р., Стецева.

Читав Ваше „У наймах“. Річ дуже гарна, найліпша зі всего, що наймолодші понаписували. Я буду на великдень у Львові та й потішимося більше.

Тимчасом стискаю Вашу руку і гратулюю.

Ваш

В. Стефаник.

290. ДО О. К. СТЕФАНИК (ГАМОРАК)

20/7 1905.

20 липня 1905 р.

Нині в четвер іду до Карлсбаду, відти, переночувавши, іду до Праги і тут куплю всі справунки для Семенка. Додому приїду десь в неділю. За коні ще дам знати.

Цілую Вас з Семенком.

Василь.

291. ДО І. КАЛИТОВСЬКОГО

3. 4. 1907, Стецева.

Дорогі!

Прошу Вас напишіть мені, які заходи робив о. Попель у Заліщицкім повіті, аби не допустити мого заступства? У нас попи роблять і говорять перфідно — раз їм добрий Охримович, то я злий, раз я добрий, то Охримович недобрий. Найліпший їм Окуневський, і попи агітують, аби за ним у нас голосувати. Тепер приїхав і др. Могильницький і він незадоволений. Нині я зичитав у „Ділі“ нотатку, що Ви на якімось вічу ухвалили кандидатуру Охримовича, а заступника минули. Я Вас прошу, аби Ви все виразно ухвалювали і моє заступництво, бо без того я не годен тутка вести діло. А може вже що сталося, що Ви не можете підносити мого заступництва — так напишіть.

Загалом тут виборча акція йде жваво і попи не годні нічого подіяти, хоч Охримовича і мене виставляють яко безбожників і ворогів церкви.

Яросевич робить тепер у Снятині, в четвер через Стецеву іде до Заліщик і там десь надтягне у суботу.

Чикаю від Вас відповіді і поздоровляю Вашу жінку.

Ваш

Василь.

292. ДО О. К. СТЕФАНИК

10. 4. 1908 р., Відень.

Дорога Ольго!

Я ледви добився, що вже в четвер зложив посольське приречення. Треба було чикати на сертифікат з намісництва. Аж телеграфічно на жадане Бінерта прийшла згода Потоцького. Гроший не було, студінь і брак хати так мене денервували, що я не міг писати. Тепер я вже маю річну карту колієву на всі державні колії і гроші *Reisekosten*¹ і завтра, в суботу, іду до Львова на якусь нараду, а звідтам іду додому. Коли коні висилати — напишу зі Львова. Нині накуплю Вам і Семенови гостинців і завтра іду. *Reisekosten* заплатили 274 кор. Коби Вас, Семена і тата найти в здоровлю.

Ваш

Василь.

293. ДО М. І. ПАВЛИКА

3 грудня 1908 р., Відень.

Високоповажаний товаришу!

Я нині приїхав лиш і тому не відзвивався на Ваше письмо. Буду старатися на нашій групі переперти Вашу думку в справі Босни і Г[е]р[цеговини]. Чую, що вже три дні йшла босянська дебата в клубі і що більшість клубу є противна голосувати в сій справі з правительством. Дебата ще не скінчена і не рішена. Про дальший хід сеї дискусії буду Вас зараз повідомляти.

Здоровлю Вас сердечно.

Василь Стефанік.

294. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

24 червня 1909 р., Відень.

Кохані!

Я був два тижні хорий і Вашу карту аж сьогодні дістав, вернувши до Відня. Тішуся, що Вам там добре і прошу звістити мене, коли будете вертати на Україну, аби ще з Вами побувати разом. Може настигнете на з'їзд української молодіжи у Львові?

Здоровлю Вас сердечно.

В. Стефанік.

24. 6. 909.

¹ Дорожні гроші (нім.).

295. ДО О. К. СТЕФАНИК

Липень—серпень 1909 р., Русів.

Дорогі!

Я нині є в Теодоровичів — приїхав сам Теодорович і силоміць мене забрав. Я останніми часами такий хорий, що якби я не мав певних святих обов'язків, то я би давно не жив.

В четвер прошу післати по мене коні, як будете могли, а як ні, то я своїми приїду.

Ваш

Стефаник.

296. ДО І. Я. ФРАНКА

24 вересня 1912 р., Снятин.

Високоповажані пане доктор!

На жаль є ми змушені донести, що відчит, на який Ви ласкаво згодились прибути, не може відбутися з тої причини, що зливи прямо унеможливили доступ до міста і через се множество охочих з цілої околиці не могли би скористати з так рідкої і очікуваної наради.

Рівночасно осмілюємося попросити Вас троха пізніше в догіднішу пору.

З глибоким поважанем.

За Комітет:

В. Стефаник.

Снятин, 24. IX. 12.

297. ДО О. С. МАКОВЕЯ

Русів, 8/2 1924 р.

Вельмиповажаний пане товаришу!

Я Вас прошу зараз повідомити мене у такій справі: моя близька своячка Ольга Плешканівна, сирота по укр[аїнському] священнику, яка здала гімназiальну матуру року 1918 в Городенці, хоче доповнити семінаріальну матуру і до кінця лютого с. р. має внести прошене з відповідними залучниками до відповідного семінара. В минувшім році було внесене прошене Ольги Плешканівної до дирекції коєдукаційних семінарійних курсів у Львові (о. Юліан Дзерович). А відповідь на це прошене прийшла від кс. Якорбівського, директора учит[ельського] семінара в Станіславові, 24 години перед реченцем здаваня. Тому що Плешканівної в цей день не було в Русові, то термін здаваня перейшов аж до сьогодні. Така історія цього нашого заходу. Тепер прошу Вас, кінець місяця недалеко, відповіжте мені на отсі питання:

1) Чи Плешканівна може до дирекції Вашого семінара внести прошеня о допущенє до доповнення семінаріальної матури?

2) Які залучники до прошеня треба додати?

3) Кілько стемплів ліпити на подане і залучника?

4) Де і в кого мені старатися, щоби Плешканівна здавала цей іспит в Вашім семінарі а евентуально?

5) До якого другого семінара вносити подане, щоби оминути Станіславів?

На ці всі питання відповідайте ласкаво скоро, щоби, як нам прийдеться не до Вас вносити подане, ми мали час его післати до другого семінара. Оплату поchtову ми зараз Вам звернемо.

Це, що я хочу тепер написати, нехай не буде спробою Вам преподобатися. Те все, що Ви написали в послідних роках в нашій літературі лишень одним оком, бо друге Ви прижмурили, є так ясне і здорове в цім часі нашого безсилля і песимізму, що я цілком щиро гратуюю Вам найбільшого поводження, яке Ви стрінули серед нашого громадянства. Героем одного Вашого оповідання був доктор Долинський, дуже подібний до самого себе і до Вас трохи.

Поздоровте його від мене і як запросите мене оба до Заліщик, то я особисто готовий привезти Вам прошення Плешканівної до Заліщик, щоби ще раз Вас побачити.

Сердечно Вас здоровляю. Василь Стефаник. В Русові, п. Снятин.

298. ДО Д. Я. ЛУКІЯНОВИЧА

4/4 926, Русів.

Дорогий Денисе!

В «Літературно-науковому Вістнику» перечитав твої компліменти, чи не загато їх? Прошу тебе пришли мені зараз три нариси а то „Дід“, „Morituri“ і „Военна шкода“, бо я їх маю зараз вислати до Харкова. Може скажеш переписати або щіткову відбитку.

Твій Василь.

299. ДО О. Л. КУЛЬЧИЦЬКОЇ

Русів, 12/II — 1927.

Дорога пані Олено!

Раджу Вам, як Ваш добрий приятель, не допускайте ніколи, щоби святкували Ваші ювілеї, бо напевно будуть святкувати. Стоять напроти себе люди старі так звані ювіляти, а з другого боку пестра публіка, якій найліпше місце було би в цирку.

Говорю Вам правду, що серед публіки я шукав очима Вас. І ще мені смутнійше зробилося, як Вас не побачив. Вірю, що Вас ще побачу і стисну Вашу прекрасну руку.

Сердечно вітаю Вашу матір і сестру.

В. Стефаник.

Р. С. Лист цей я диктував мійому [...] синові. Мій бідний підпис правдивий, за образок дуже дякую. Цей мій лист писаний строго інтимно до Вас і Ви його не кладіть у свою книгу, а оправте осібно і нікому не показуйте.

300. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „СВІТ“

7 березня 1927 р., Русів.

Товаришу редакторе!

Будьте ласкаві помістити у Вашому журналі „Світ“ отсю подяку:

Спершу дякую за привіт журналові „Світ“ і за графіки В. Касіяна, які мене глибоко зворушили. Пані Федорцевій, Михайлові Рудницькому та іншим дякую за ювілейну прикрість. Волю Вас мати молодими, як ювілянтами: багато полину є на дні ювілейної чаші [...].

Всім організаціям і товаришам з Радянської України [...] кажу, що стою на вуглі своєї хати і простягаю до Вас руки. Поздоровте від мене всі дужі таланти у Вас і привітайте Олену Пчілку та тині Лесі Українки й Михайла Коцюбинського [...].

Стою ж на вуглі із любов'ю, чекаю на Вас і ноги мене не болять. Тяжко Вас розсаджувати коло великого, дубового стола у моїй хаті [...].

Ех, якби я міг мрію перевести в порядок! Вітав би я Вас усіх, як бідні люди вітають ясне сонце! Моя найближча родина служила би Вам серцем і руками.

Русів, 7 берез[ня] 1927 р.

Василь Стефаник.

301. ДО Л. В. БАЧИНЬСЬКОГО

31. V. 1927, Русів.

Дорогий!

Піди до Воевідства і запитай, чому не присилають пашпорта? Вишли мені зараз 100 зл. На Україну буду таки їхати.

Твій Василь Стефаник.

302. З ЛИСТА ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „ПЛУЖАНИН“

1 серпня 1927 року.

В. Дорошенкові раз вихопилося, що я поет загибаючого села, що як сирота стою між двома класами. Чи село загине і чи я є лише поетом якогось суспільного кадавера, це треба б доказати. Я писав тому, щоби струни душі нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла велика музика Бетховена. Це мені вдалося, а решта це — література.

303. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

25 листопада 1927 р., Русів.

Русів, 25/XI. 1927.

Для Ольги Кобилянської

Найдорожша товаришко!

В день Твого ювілею нагадую собі всі шляхотні постаті з твоїх творів, всі близькі зеленої Буковини.

Та Ти зі всіх своїх героїв у мене є найшляхотніша. Вірю, що мені — твійому сусідови — вдасться побачитися з Тобою. Мої три сини, одні з криміналу, другі з волі, просять Тебе прийняти від них найнизшу чолобитню. По смерті своєї мами вони, мої хлопці, виховувалися в Твоєм ідеалізмі. За це я Тобі дякую.

Буду старатися приїхати до Тебе по ювілею, а як що би Ти вибиралася до нас, то поступай вперед до Русова; там обоє наговоримося про вічні діла нашого народу і артизму українського.

Найбільше до Тебе прив'язаний
Василь Стефаник.

304. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів 20/III — 1931 р.

Високошановний товаришу!

В перших днях березня я був в редакції „Діла“ і просив Вас побачитися зі мною в «Райха». Дві години пізніше я просив Палієва, директора книгарні, щоби Вас повідомив, що я чекаю в Райха. Недовго я чекав в реставрації і я поїхав до „Гостиниці“, а на другий день розхорований поїхав додому. Це оправданне.

Тоді я Вас хотів просити, аби Ви були ласкаві справити правопис і мову в збірничку моїх образків, які в маю буде друкувати книгарня ім. Шевченка, тепер за це прошу Вас листовно, і як Ви ласкаві, то відпишіть мені на моє прошенне. Книгарня зобов'язалася за цю роботу дати плату.

Стискаю Вашу руку.

Ваш

Василь Стефаник.

305. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 12/V — 1931.

Високошановний товаришу!

Коло 20 мая я буду в Львові і особисто з Вами обговорю діло видання. Тепер вже кажу Вам, що то буде трудно, читачів я не маю, а читачі грошей не мають. Не хочу, щоби моє люксове видання стояло нечитане роками і щоби нечитавший читач все нагадував собі, кілька грошей я в нього видурив за пусто дурно.

Сердечний Ваш приятель

Василь Стефаник.

306. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 3/VI — 1931.

Високошановний товаришу!

Ви перший з молодих поетів осмілилися зблизитися до гігантської праці мого приятеля Івана Франка. Хто як хто, але якби Ви були його знали в міцних літах, то Ви були б його найкраще

розуміли і найбільше любили. За його універсалізм, за його божеську працьовитість і за його велику, скаляну гідність людську, якої він мусів боронити перед своїми тодішними земляками.

Особисто я українську літературу з давнього минулого і недавно минулого знав, як літературу, але зрозуміти боротьбу визволення українського народу в моїй молодості я міг лишень через особисті стосунки і приязнь з Іваном Франком. Я до сьогодні щасливий безмірно, що він мене провадив і по голові гладив — мініатуру „Сфінкс“.

І я Вам ніколи не забуду цього, що Ви зважилися раз скінчити з молодими недогарками літературної кав'ярні, з модою маленьких людей нехтувати великими. Мене фізично прямо боліло вже 25 років, як мої приятелі і знайомі, яких я шанував і любив, не могли так високо глянути, аби побачити велику голову Франка в правдивому світлі.

Ви зробили початок і я Вам буду вдячний, як собака, до кінця свого життя. Цей лист є *res mea privatissima*¹ до Вас.

За кілька днів побачуся з Вами у Львові і тепер по написанню двох фейлетонів про Франка Ви будете для мене стократ ближший і красший.

Ваш

Василь Стефаник.

307. ДО О. Л. КУЛЬЧИЦЬКОЇ

Русів, 9. XII. 1931.

Дорога пані!

Мені дуже мило іменно Вам дякувати за Вашу прихильність до моєї своячки Ольги Плешканівної. Вона дівчина безмірно тиха і скромна і добре, що вона попала під Вашу опіку і в Вашу хату. Крім вигоди у Вас, її в Вашім оточенню, сестри і Вашім, довелось скористати з м'якості і ясності Ваших заходів не лиш артистки, але і лінії життєвої, яку Ви так прегарно ведете і другим показуєте. Я тепер не [в] силі і мабуть ніколи не буду в силі відвідати Вас і сестру, але наші стосунки вже давні і мені хотіло б ся дуже, щоби Ви мене в Русові відвідали. Я мав би велику радість, якої так мало тепер маю, а Ви вчинили би богоугодне діло, несучи світло калікам, старцям і подібним біблійним людям.

Сердечно Вас цілую разом з сестрою.

Ваш

Василь Стефаник.

308. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 27/I — 1933 р.

Дорогий товаришу!

Треба мені, хорому, вибачати, що дурничками забираю Вам час. Скучно самому в хаті і хочеться від Вас листа, навіть довгого. Напишіть мені, як далеко дійшов друк моєї книжки і коли Ви

¹ Моя найбільш приватна річ (лат.).

думаєте вона вийде у світ? Чи її зверхній вигляд буде гарний та чи ілюстрації вийдуть добре? А ще хотів би-м від Вас поради, а то такої: чи можна, як накладці заберуть свої кошта, чи можна буде продати наклад кому у Львові, щоби я пореперував не так себе, як моїх вірителів. Від Вас залежати буде, до кого я мав би звернутися з цією справою і на яку суму? Загалом прошу Вас скажіть свою думку одверто, чи можна з тієї книжки надіятися якого доходу. Цей лист до Вас є лишень до Вас і Ви про нього не згадуйте нікому [...]. Напишіть мені з ласки своєї вичерпуючий лист і дуже вибачайте, що я своїми приватними справами Вам не даю чистого спокою.

Сердечно Вас здоровлю.

Ваш

Василь Стефаник.

309. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 28/II — 1933.

Дорогий товаришу!

Тринкарь-могорич, трінгельд, „Боли“ тут часто уживане, на примірі: хтось прийшов у великій бурі до своєї хати і каже жінці, що хоче з нього обкісати болото: Лиши, боли, що я дома. Виходить на „богу дякувати“.

В роках вісімдесятих на Покуття заводили священники тверезість місіями, казанями і брошурами, тоді появилася серед тверезих селян і парасоля, яку висмівали люди, не належачі до тверезих. Парасоля була до певної міри відзнакою тверезого читальника.

Тепер я не чую змоги поїхати до Львова і на місці доробити присвяти і тому по скінченню друку пішлю може посла Вахнюка, аби на хвилю забрав всі скрипти вже надруковані, або привезе мені, так як давно обіцяв, доктор Стахів до Русова, або врешті пришлю котрогось з своїх синів до Львова і цей привезе на день. Дякую Вам дуже за листа і остаю Вам все приятелем.

Ваш

Василь Стефаник.

310. ДО К. ГРИНЕВИЧЕВОЇ

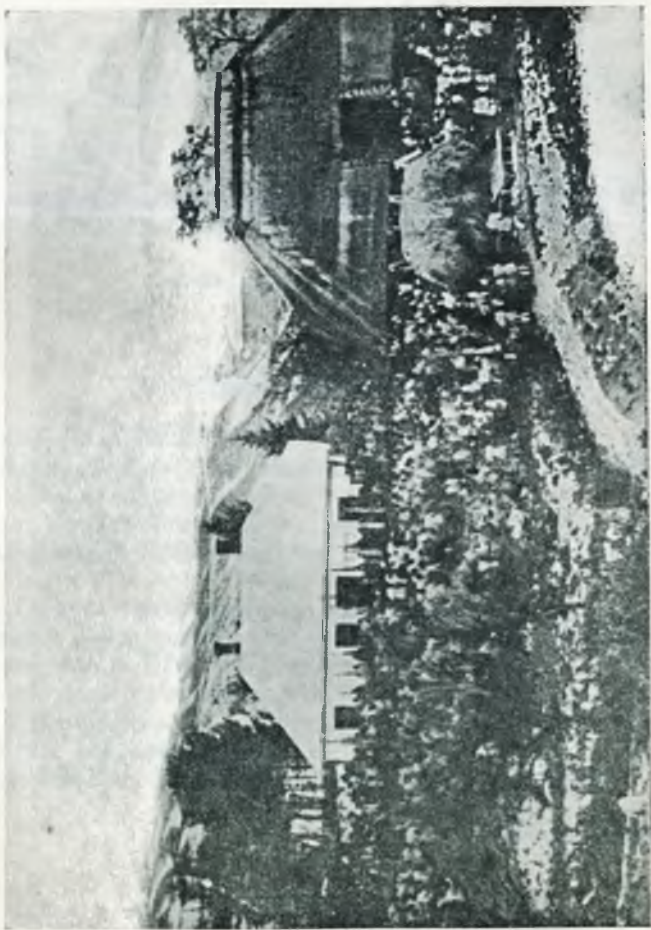
Русів, 4/5 1933.

Дорога пані Катре!

Я лиш олівцем можу писати і тому вибачайте, а не хочу диктувати навіть синові. Мені зараз треба 200 зол. і Ви їх мені зараз виходить або вижебрайте для мене, половину вишліть зараз, а другу за кілька днів. 27/5 приїду до Львова і тоді разом з Вами продам „Твори Стефаника“ та й віддам. Попросіть зятя, аби на 27/5 с. р. замовив мені найтаньший покій у „Н. Гостиниці“.

Ваш

Василь Стефаник.

Похорон В. Стефаника (фото 7 грудня 1936 р.).

Русів, 26/X — 1934.

Дорогий товаришу!

Запитайте в редакції „Назустрічі“, чи будуть коли друкувати мою нотатку про „Землю“ Блавацького? Як не будуть, то нехай мені вишлють назад, або дадуть скрипт братові або синові. Гонорар, як дають і як є за що давати, просить, аби вислали зараз. Я перечитав Вашу річ про Новаківського і дуже мені прикро. Я хорую, вибачайте за картку і здоровіть всіх у редакції. Сердечно Вас здоровлю.

Ваш

Василь Стефаник.

312. ДО М. ШУХЕВИЧА

Русів, 16/VI — 1935.

Дуже дорогий Миколо!

Я вже відхлипався по своїй подорожі до Львова і тому дякую Вам і Вашій пані за дуже приємну, а ласкаву гостину. Знаю добре, що до великих приємностей не належало ніколи мати в своїй хаті чоловіка дуже хорого. Може одно, що Вам обоім улукшувало, то всілякі візити моїх приятелів, і через те я і їм повинен дякувати за їх візити. Та мені тяжко писати, а навіть диктувати, багато листів. Одну я мав радість, як тепер був у Вас, що Ви зблизилися теперішнім своїм життям до звичайних людей. Нехай же господь бог благословить Вашу молоденьку жінку і Вашого малого Богдана. За Вашу дуже приятельську прислугу і услугу дякую Вам вже, відай, з прощанням, бо я більше не годен вже поїхати, щоби побачити Вашу сердечну сім'ю.

Цілую Вас всі троє найсердечніше і сам підписуюся.

Василь Стефаник.

ПРИМІТКИ

1

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 200).

„Товариш“ — періодичне видання, яке розпочав І. Франко влітку 1888 р., маючи на меті об'єднати навколо нього демократичних письменників Галичини. Вийшов один номер.

Лесь Мартович (1871—1916) — видатний український демократичний письменник, близький друг В. Стефаніка.

Ол. Печерський — гімназист, пізніше вчився у Львівському університеті; належав до дрібнобуржуазної радикальної партії.

Коломія — місто в Станіславській області; в Коломийській гімназії В. Стефанік вчився з 1883 по 1890 р.

2

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 85).

1890 роком датується на підставі біографічних даних: весною 1890 р. Стефаніка було виключено з Коломийської гімназії, і восени того ж року він вступив до сьомого класу Дрогобицької гімназії.

Гаморака Ольга (1871—1914) — дочка священика с. Стецева Кирила Гаморака (1835—1909), з 1904 р. — дружина письменника.

Борковський Олександр (1841—1921). На початку 90-х років минулого століття був директором Дрогобицької гімназії. Належав до буржуазно-націоналістичної партії народовців; в кінці 90-х років став активним учасником буржуазно-націоналістичної партії націонал-демократів.

„Народна торгівля“ — кооперативні товариства в Галичині.

„Просвіта“ — культурно-освітнє товариство в Галичині буржуазно-націоналістичного напрямку, організоване в 1868 р.

Колесса Олександр (1868—1938) — буржуазний націоналіст, професор Львівського університету, історик і етнограф. За пропозицією О. Колесси в 1890 р. „Просвіта“ була реорганізована з метою поширення її націоналістичного впливу на маси.

Стецева — село за вісім кілометрів від Русова, Снятинського району, Станіславської області. У Стецевій жила сім'я Гамораків. Стефанік довгий час листувався з К. Гамораком, його сином Віктором (1879—1901) та дочкою Ольгою.

Невестюк Яків — товариш Стефаніка по Коломийській гімназії і Краківському університету, один з активних членів дрібнобуржуазної радикальної партії.

„...к ривого із Спілки...“. Певно мова йде про члена радикальної партії Ілярія Гарасимовича, що був головою гуцульської ремісничої спілки в Коломії.

3

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 244).

Датується на підставі біографічних даних: восени 1890 р. Стефанік і Мартович вчилися у Дрогобицькій гімназії і збирали бібліотеку для учнівської спілки, про що й говориться в листі. Збірка І. Франка „В поті чола“ теж вийшла в 1890 р.

Павлик Михайло Іванович (1853—1915) — друг І. Франка, публіцист, один з видатних діячів демократичного руху в Галичині, редактор кількох журналів і видавець багатьох книжок для народу.

„Зоря“ — літературно-науковий журнал ліберального напрямку, що його видавало Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (1880—1897).

Данило Тиховський — співробітник „Зорі“.

Ф. Кобрин, Олексівський — особи не встановлені.

„Народ“ — журнал, орган радикальної партії, виходив в 1890—1895 рр. за редакцією М. Павлика та І. Франка у Коломиї та Львові.

„Мартович лагодить Вам якусь повістку...“. Мова йде про оповідання „Лумера“, вміщене в „Народі“ № 3—4 за 1891 р.

4

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 86).

„...мира радикального“. Мається на увазі діяльність радикальної партії, створеної в 1890 р. за ініціативою І. Франка, М. Павлика та ін. На першій програмі партії позначився вплив „Маніфесту Комуністичної партії“. В 90-х роках XIX ст. її діяльність мала прогресивне значення. На початку XX ст. радикальна партія перетворилась у звичайну дрібнобуржуазну селянську партію.

Рознів — Рожнів, містечко Кутського району, Станіславської області.

„Хлібороб“ — журнал, орган радикальної партії; відзначався гострими антиклерикальними виступами; виходив у Коломиї з 1891 по 1895 р.

Поет Бідолах — особа не встановлена.

„...угода“. В 1890 р. лідери народовців О. Барвінський, Н. Вахнянин уклали угоду з верхівкою польської шляхти (так звана „нова ера“) про спільну боротьбу з москвофілами і підтримку зовнішньої і внутрішньої політики австрійського уряду. Угода була укладена за вказівками цісарських чиновників і відвертала увагу громадськості від соціальної боротьби, розпалюючи національну ворожнечу в Галичині.

„Чи не пустити б мужика теорії Маркса, а взятися до інтелігенції...“. Зміст фрази неясний; очевидно, нехай мужиком займається марксистська теорія, а ми візьмемось за інтелігенцію. Тут відбилися народницькі ілюзії Стефаніка та інших членів радикальної партії, які помилково вважали провідною силою нації не робітничий клас, а інтелігенцію.

5

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/1).

Бачинський Лев Васильович (1872—1930) — приятель Стефаніка з часу навчання в гімназії, адвокат. Пізніше — один з керівників селянської радикальної партії.

„...що Шлемкевич упаде“. Мова йде про одного з Шлемкевичів — Миколу або Івана, селян-радикалів з с. Серафінці, Городенського району, в якому жив Л. Бачинський. Очевидно, шляхта (сільська аристократія) провалила Шлемкевича при виборах в Городенці до громадської ради.

„...котяча музика“ (нім. Katzenmusik) — якась демонстрація (окрики, свистіння, сичання).

Марко — син коломийського судді, приятель В. Стефаніка і Л. Бачинського.

Кирило Трильовський (1864—1942) був членом радикальної партії; в той час (восени 1893 р.) перебував у Кракові, готуючись до докторського екзамену на юридичному факультеті Краківського університету. Згодом — один з організаторів пожежного спортивного товариства „Січ“. Націоналісти використали ці товариства для створення військових об'єднань під час першої світової війни.

„...роз'яжут парламент“ — закінчиться сесія австрійського парламенту у Відні.

Чайковський — Андрій чи Іван, в той час студенти медичного факультету Краківського університету, пізніше — лікарі.

Пугалоська — особа не встановлена.

„Наївна Дульчінея Моськві“. Моськва — прізвище одного із знайомих Стефаника у Коломиї. Точний зміст цієї фрази з'ясувати не вдалося.

Гефест — у грецькій міфології бог вогню.

Ескулап — у грецькій міфології бог лікування; іронічна назва лікаря

6

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/2).

Ромко — молодший брат Левка Бачинського.

Торговиця — село Городенського району, Станіславської області, в якому жила родина Леся Мартовича.

„...віче мазурске“ — віче польських селян у Кракові 12 листопада 1893 р., організоване польською селянською партією (Związku stronnictwa chłopskiego). На вічі був присутній Іван Франко, а також краківські студенти-радикали. Про виступ І. Франка на вічі Стефаник писав у статті „Віче хлопів мазурських у Кракові“ („Хлібороб“ № 21, 22, 23 за 1893 р.). Про це віче писав сам І. Франко в статті „Віче мазурське у Кракові“ („Народ“ № 22 за 1893 р.).

„...вечерниць кейванівських...“ — вечерниць, що їх влаштовували селяни Кейвани (Василь і Ілля) в с. Карлові біля Снятина. Кейвани були організаторами культурних розваг у своєму селі. З роду карлівських Кейванів походила мати Стефаника — Оксана.

Стояловський (1841—1911) — ксьондз; в 1892—1893 рр. був одним з організаторів польського селянського руху в Галичині, за що був відлучений папою від церкви і сидів у тюрмі. Після каяття втратив авторитет серед селян і відійшов від цього руху.

Спенсер Герберт (1820—1903) — англійський буржуазний соціолог, автор теорії еволюційного розвитку суспільства.

Золя Еміль (1840—1902) — видатний французький письменник-реаліст.

Дюма Олександр (син) (1824—1895) — французький письменник, автор романів і драм, проїнятих реформістськими ідеями.

Кółка literackie — літературні гуртки краківської студентської організації „Читальня академічна“, до складу управи якої входив один час В. Стефаник.

Баліцькі — особи не встановлені.

Подгурже — південна частина Кракова, за Віслою.

Геня — Євгенія Бачинська, сестра Левка, в той час 18-річна дівчина, за визнанням Стефаника, його „перша любов“.

7

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/3).

Палестра (гр.) — спортивна школа у стародавніх греків. Тут в переносноному розумінні: йдеться про змагання у красномовстві, що були властиві адвокатам та студентам юридичних факультетів.

Окуневський Теофіл (1858—?) — адвокат у Городенці, депутат галицького сейму; поряд з М. Грушевським і К. Левицьким був одним з лідерів націонал-демократичної партії. Один з активних діячів націоналістичних організацій в Галичині.

„...городенські вечерниці і товариство політичне“. 14 грудня 1893 р. в Городенці була організована вечірка в пам'ять 50-річчя з дня смерті М. Шашкевича. На цій вечірці виступав дитячий селянський хор з с. Ташковець, яким керувала вчителька Ольга Шухевич. Тоді ж відбулися збори створеного Окуневським „політичного товариства“, до управи

якого були обрані Окуневський, два попи і два селянини. Подібні товариства організовувались буржуазними партіями для політичної „обробки“ селянства.

„Діло“ — газета буржуазно-націоналістичного напрямку (1880—1939), організована народовцями.

„...Заячківському з Лопянки“ — попові з с. Лопянки, Рожнятівського району, Станіславської області.

„...городенського козацького коша“. Іронічне зауваження з приводу спроб деяко з радикалів (Трильовського та ін.) насаджувати віджили козацькі традиції.

„Як Дорундяки, Марцінюки...“. Іван Дорундяк і Андрій Марцінюк — селянські кореспонденти журналів „Хлібороб“ і „Народ“.

Данилович Северин (1861—1939) — свояк („швагер“) Стефаніка, адвокат у Коломиї, а пізніше в Кутах і Тернополі; один із засновників радикальної партії; згодом став на позиції соціал-угодовства і зради інтересів трудящих мас.

Геллер — дрібна австрійська монета (копійка).

„Громада“ — „Академічна громада“, українська студентська організація в Кракові.

8

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/4).

„...Павлик сидить в Бродах“. В кінці 1893 р. помер депутат галицького сейму від Бродського повіту І. Сірко. На 15 лютого 1894 р. були призначені вибори нового депутата, де балотувався також і М. Павлик. При підтримці австрійських чиновників і народовських попів був обраний лідер „народовців“ О. Барвінський. Про свої переживання і невдачі на виборах Павлик написав спогади „Моя Бродська Одиссея“ („Народ“ № 18 за 1894 р.).

Кирило — Трильовський.

„...закладання „Поступу“. Радикальне товариство „Поступ“ було засноване 16 грудня 1894 р. на противагу народовській „Просвіті“. Головою товариства був М. Павлик. Товариство видавало популярні брошури на політичні, економічні і антирелігійні теми.

„...вистави краювої“. Між 15 червня і 16 жовтня 1894 р. австрійським урядом була організована крайова виставка у Львові. Галицькі народовці організували на ній виставку української етнографії та мистецтва.

Яросевич Роман (1862—1938) — учитель Стефаніка і Мартовича в Коломийській гімназії; згодом закінчив медичний факультет Краківського університету і працював лікарем у Станіславі. Член радикальної партії.

Маєвський — товариш Стефаніка по Дрогобицькій гімназії.

9

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/7).

Квітнем 1894 р. датуємо орієнтовно, на підставі згадки твору Стріндберга „Die Beichte eines Thoren“, який вийшов з друку наприкінці 1893 р.

Стріндберг Август (1849—1912) — шведський письменник-декадент.

Паніца Оскар (Panizza) (1853—1921) — німецький письменник, автор кількох ліричних збірок і гострої сатиричної драми „Das Liebeskoncil“, спрямованої проти релігії і папи римського. За цю драму автор відбув рік ув'язнення. Драма викликала великий шум у німецькій пресі.

10

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/8).

Лист, напевно, написаний до двох: Л. Бачинського і М'ярка.

Дашинський Ігнат (1866—1936) — в 90-х роках один з правих лідерів польської соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії; пізніше був одним

з головних лідерів об'єднаної польської партії соціалістичної (праві). За часів буржуазно-поміщицької Польщі був маршалком сейму. Запеклий ворог СРСР і Комуністичної партії.

„Нині здавав я справозданє тутешним за Коломию“. В. Стефаник був обізаний з тими суперечками, які велись всередині радикальної партії, зокрема між групою коломийських радикалів — Даниловичем і Трильовським, з одного боку, і Франком — з другого. В. Стефаник був на боці І. Франка, що видно з його дальшої критики Даниловича і Трильовського.

„Независимі“ — так називали людей, що співчували радикалам, яких тоді було багато серед поступової галицької інтелігенції.

Соціалістичний (конгрес) — третій з'їзд галицької соціал-демократичної партії відбувся у Львові 12—15 серпня 1894 р. З'їзд радикальної партії відбувся 15 грудня 1894 р.

Рігороз (лат. rigorosum) — докторський екзамен. Стефаник склав перший іспит після другого курсу.

11

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/9).

Лесько — Лесь Мартович.

„...добирати „червоної шапки“ — піти під суд за революційну пропаганду. В контексті зміст виразу неясний.

„Союз“ — українська студентська організація буржуазно-націоналістичного напрямку в Чернівецькому університеті.

„Akadem. Czytelnia“ („Академічна читальня“) — польська студентська організація націоналістичного напрямку у Львові. Прогресивна польська молодь тоді об'єднувалась в тозаристві „Bratnia pomoc“ („Братня допомога“).

Романчук Юліан (1842—1932) — один з лідерів буржуазно-націоналістичних партій народовців і нац.-демократів, депутат австрійського парламенту і галицького сейму, запеклий ворог революційно-демократичного руху. Йому адресований полемічний вірш Франка „Сідоглавому“.

„Народна Рада“ — політична організація народовців, в яку входили переважно галицька консервативна інтелігенція і попівство.

„...коломийські крутять носом“. Мова йде про групу коломийських радикалів.

Волошинський Іван — селянин, один з членів радикальної партії.

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український історик, публіцист, літературознавець; виразник ідеології українського буржуазного націонал-лібералізму.

„...бо корифеї тамошні вже занадто дурні і подлі“. Мова йде про С. Смаль-Стоцького, І. Пігуляка та інших буржуазно-націоналістичних діячів на Буковині.

„Буковина“ — газета, орган буковинських народовців та інших націоналістичних партій; виходила у Чернівцях з 1885 по 1918 р.

„Яросевич... сидить на границі“ — в прикордонному містечку Щакові за Краковом.

12

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/10).

Красноставці — село Снятинського району, Станіславської області

Шмигельська — особа не встановлена.

Дутчак Василь — студент юридичного факультету Чернівецького університету; один час був головою студентської організації „Союз“, а пізніше редагував газету „Буковина“.

„...Сава, руский мудрець...“. В. Стефаник має на увазі образ з книжки під цією ж назвою, яка вийшла у Коломиї у 1870 р.

Kathedersozialismus — „професорський соціалізм“. Один з напрямів буржуазної ідеології, головним чином буржуазної політичної економії. Виник у другій половині XIX ст. в Німеччині. Представниками його були буржуазні професори, які з університетських кафедр вели боротьбу проти марксизму і революційного робітничого руху.

Долинський — піп з с. Серафінці.

13

Автограф невідомий. Подається за першодруком (журнал „Сніп“, літературний додаток до газети „Громадський голос“ № 4 від 1.V 1937 р.).

Червнем датується на підставі того, що В. Стефаник у цьому листі говорить про внутрішні суперечки в радикальній партії, які виявились на зборах масової організації цієї партії „Народна воля“ в Коломиї 19 червня 1894 р.

Шмігер Сафат — студент медичного факультету Краківського університету, один з учасників краківської групи радикальної партії, був обізнаний з марксистською літературою.

„...чому від коломийських радикалів відсуваються львівські і віденські“. В середині 90-х років у радикальній партії почалась дискусія з програмних і тактичних питань. Коломийська група на чолі з С. Даниловичем тоді займала помірковану позицію, обмежувалась лише агітацією за демократичні свободи і просвітительством серед селян. Дехто з віденських і львівських радикалів (група М. Ганкевича, С. Вітика) ігнорував роботу серед селянства і хотів створити в Галичині окрему українську соціал-демократичну партію, в яку б входили робітники і батраки Галичини. Пізніше з цієї групи утворилась українська соціал-демократична партія, яка займала націоналістичні позиції.

Вахнянин Наталь (1841—1908) — композитор, один з найреакційніших галицьких буржуазних політичних діячів, творців так званої „нової ери“.

Марков Осип (1849—1909) — один з діячів москвофільської партії в Галичині, редактор реакційної газети „Галичанин“.

14

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/11).

Москвофіли — консервативна партія, що складалася з галицького духовенства і чиновників, яка орієнтувалась на політику російського царизму і яку підтримували російський цар і чорносотенці (характеристику цієї партії див. В. І. Ленін, Твори, т. 21, стор. 229—230).

„...рух з вічами та з „мужами довір'я“. В 1894 р. москвофіли і народовці часто організовували селянські віча. Розпад народовців на дві групи, — групу Романчука і групу Барвінського—Вахнянина, — та занепад москвофільського руху радикали, як найлівіша тоді політична партія в Галичині, використовували для посилення боротьби з польською шляхтою і цісарським урядом.

„...бандерії кирило-кейванівські“. Кінні вїзди селян під керівництвом Кирила Трильовського і Кейванів у с. Карлові.

„...числа ті „Народа“ чи „Хлібороба“. Мова йде про одинадцятий номер журналу „Народ“ за 1893 р., в якому друкувались статті Л. Бачинського, спрямовані проти буковинських „новоєрівців“.

Пістин — село в Косівському районі, Станіславської області, в якому жив приятель Стефаніка Федір Котюк, прототип селянина Федора з новели „Лист“.

15

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/2).

„Ухвала з'їзду...“. Мова йде про з'їзд (збори) „Народної волі“ в Коломиї 19 червня 1894 р., на якому було ухвалено скликати віче у Львові:

потім скликання народного віча було відкладене на осінь. Стефаник висловлював своє незадоволення з приводу відкладення віча.

Шмігер і Гукевич — студенти, товариші Стефаника по Краківському університету.

16

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 256).

В. Стефаник познайомився з І. Франком влітку 1891 р. Після цього між ними, хоч і несистематично, велось листування майже до останніх років життя Франка.

„Я зачуваю, що віча не буде“. Див. прим. до листа 15.

17

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/12).

Костецький Іван — автор статті „Дещо про перші збори „Буковинського жіночого общества“ („Народ“ № 18 за 1894 р.).

„Просить критики на его „Задрих богів“ та „Рай і поступ“. Ці брошури М. Драгоманова були надруковані: перша в „Хліборобі“ № 1, 2 і 9 за 1894 р., друга — в „Народі“ № 6 і 9 за 1894 р.

Сандуляк Іван (1848—1926) — селянин с. Карлова, кореспондент журналу „Хлібороб“.

„Тепер я у виділі польської читальні“. Стефаник брав участь у польських студентських організаціях, але займав у них окрему, ліву позицію.

18

Друкується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/13).

„Окуневский, Данилович, „Дністер“ у Львові...“. Маються на увазі канцелярії адвокатів Окуневського (Городенки), Даниловича (Коломия), „Дністра“ (страхового товариства у Львові), де можна було знайти якусь роботу.

„Я був на вічу“. Йдеться про селянське віче 16 грудня 1894 р. у Львові, влаштоване з нагоди 30-річчя громадської діяльності М. Драгоманова. „Данилович і Трильовский виходили з Standpunkt'у своїх кандидатур...“. Їх кандидатури були висунуті в депутати на виборах 1895 р. до галицького сейму по Городенському і Снятинському округам.

„...а та консолідація...“ — на зразок консолідації. Під час переговорів про консолідацію різних галицьких буржуазних партій москвофіли і народовці на перше місце в проєкті спільної програми висунули національне питання.

Ганкевич Микола (1868—1931) — публіцист; спочатку радикал, а з 1896 р. лідер української соціал-демократичної партії в Галичині. Пізніше опинився в таборі буржуазного націоналізму.

„Франко... стараєся о катедру“. Пройшовши всі етапи обов'язкової процедури на заміщення посади доцента української філології Львівського університету, Франко з листопада 1894 р. до квітня наступного року чекав затвердження. Але австро-угорське міністерство освіти, погодившись з думкою кардинала С. Сембратовича і „новоєрівців“, відхилило кандидатуру І. Франка.

19

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/2).

„Зачуваю, що „Діло“ має перейти в руки Барвінського...“. Після смерті В. Барвінського газету „Діло“ редагував І. Белей. О. Барвінський (1847—1927), що займав тоді крайню реакційну позицію серед народовців і був ініціатором „нової ери“, прагнув взяти „Діло“ в свої руки. Коли це

Йому не вдалося, Барвінський утворив „Русько-католицький союз“ і став видавати газету „Руслан“.

20

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 235).

Морачевський Вацлав Іпполітович (1867—1950) — доктор біологічних наук, професор Львівського ветеринарного інституту; у свій час захоплювався літературою, писав статті, перекладав новели Стефаніка польською мовою і був близько зв'язаний з польською прогресивною інтелігенцією. Його дружина Софія Атаназівна Морачевська (Окуневська) (1866—1925) була близько зв'язана з гуртком феміністок, який очолювала Наталя Кобринська. З Морачевськими В. Стефанік познайомився в 1895 р. і довгий час з ними листувався.

Чортовець — село Обертинського району, Станіславської області. В Обертинському повіті Стефанік був агітатором під час виборів до галицького сейму в 1895 р.

„...інтелігенція тутешна запудилася...“. Мова йде про те, що галицька інтелігенція боялася репресій під час виборів до сейму 1895 р.

Гамерика — Америка. Йдеться про агітацію за переселення селян до Америки, яка велась у Галичині й Буковині в 90-х роках. Тут Стефанік дає характеристику сприйняття селянами агітації за переселення і за участь у виборах до сейму.

Сторожинець — містечко, районний центр Чернівецької області.

Окуневський Атаназій — лікар у Сторожинці, батько Софії Морачевської. У Сторожинці часто гостювало подружжя Морачевських.

21

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 236).

Лист написаний польською мовою.

„По дорозі до Вас мене арештовано...“. На початку серпня Стефанік їхав до Сторожинця, де в той час перебував Морачевський з своєю дружиною, і був заарештований.

22

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 237).

Теміда — Феміда, в грецькій міфології богиня правосуддя. Листа Морачевського до Стефаніка, в якому він, очевидно, покладав надії на правосуддя, знайти не вдалося. Стефанік тут викриває буржуазний характер правосуддя.

Чорногора — найвища гірська частина Карпат.

Святий Кан — в тюркській міфології бог крові.

23

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 238).

„...радили мені тікати „під москаля...“ — тікати до Росії. Цей вираз з листа яскраво свідчить про симпатії галицького населення до російського народу.

„...ждуть... слухного часу“. В середині 90-х років суперечки між Австрією і Росією загострилися до того, що передбачалась війна.

24

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/14).

„...вибори в Городенці...“. Йдеться про так звані правибори — вибори виборців у Городенщині, де балотувався до сейму Северин Данилович.

„...надужитя з уланами“. Після того як староста Городенки самовільно припинив опівночі вибори і юрба виборців, що стояла у дворі ратуші, стала протестувати, налетіли улани і розігнали виборців.

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/15).

Олесницький Євген (1860—1917) — активний діяч буржуазно-націоналістичної партії народовців і нац.-демократів.

„...по таким упадку...“. Мова йде про зловживання галицького губернатора і про провал радикалів на виборах до сейму восени 1895 р.

„Віче „царське...“. Йдеться про віче в м. Городенки, на якому було ухвалено: вислати масову делегацію із скаргою на К. Бадені і царських чиновників за репресії проти селян і з проханням призначити нові вибори.

Бадені Казімір (1846—1909) — намісник австрійського царя в Галичині; після кривавих виборів 1895 р. до галицького сейму був призначений президент-міністром Австрії.

Будзиновський Вячеслав (1868—1935) — один з редакторів газети радикальної партії „Громадський голос“, пізніше редактор чернівецької радикальної газети „Праця“; в кінці 90-х років перейшов у націоналістичний табір.

„Вп. директорці перекажи...“ — напевне, Наталі Дригинич, майбутній дружині Л. Бачинського.

„З'їзд має бути з кінцем грудня“. З'їзд радикальної партії відбувся 29—30 грудня 1895 р. у Львові.

26

Публікується за автографом (ф. 8, № 239). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

„...на чотири лікті...“ — в старі часи довжину міряли ліктями.

Независимі народовці — група народовців на чолі з Юліаном Романчуком, редактором газети „Батьківщина“. Під час виборів 1895 р. ця група не дотримувалась платформи так званої „нової ери“, а виступала окремо.

„...з радикалів вишов один мужик...“. По селянській курі тоді були обрані селянин Стефан Новаковський з Перемишльського округу, Дмитро Остапчук — із Збаразького округу.

Сапєга Адам (1828—1903) — князь, ідеолог польської шляхти другої половини XIX ст.; в часи виборів до сейму 1895 р. блокувався з націоналістичною групою Барвінського і Вахнянина в боротьбі проти польських і українських лівих партій.

„Ludowe stronnictwo“ — польська партія, що складалася з ремісників, селян і дрібної буржуазії. На виборах до сейму 1895 р. ця партія боролася проти польської шляхти і духовенства.

„...з Вашим глупим кузиною...“. Мова йде про Теофіла Окуневського, двоюрідного брата Софії Морачевської.

Шухевич Володимир (1850—1915) — народовець, педагог, етнограф, автор монографії „Гуцульщина“.

Кобилянська Ольга Юліанівна (1863—1942). Мова йде про її гумореску „Він і вона“.

„...вплив Вашої жінки...“. Софія Морачевська писала статті на теми емансипації жінок до збірників, що їх видавала Кобринська.

27

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 246).

Датується на підставі змісту листа: восени 1895 р. Стефаник, проїжджаючи через Львів до Кракова, зупинився на деякий час у Львові; там в той час серед народовської інтелігенції панував розбід в зв'язку з розколом народовців на два табори.

28

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 240).

„Франко, як хотів сісти на катедру, вже мусів відпекуватися радикалів“. Стефаник, характеризує позицію Івана Франка, тут трохи перебільшує. Як відомо, І. Франко в інтересах справи робив деякі

тактичні кроки, щоб одержати змогу пропагувати свої революційні погляди з університетської кафедри.

Гугеноти — прихильники кальвінізму у Франції XVI—XVIII ст. Ця секта після довгої і жорстокої боротьби з прибічниками короля розпалась. Стефаник не був песимістом, він вірив в успіх боротьби демократичного табору в Галичині, надіючись на його перемогу і тому писав: „Се відрізняє нас від гугенотів“.

„...де би панував чоловік, а не радикали, поступовці та соціалісти“. Цей вираз свідчить про те, що Стефаник у той час не відрізняв наукового соціалізму Маркса—Енгельса від різних видів дрібно-буржуазного утопічного соціалізму, представники якого, спекуючи належністю до соціалістичних партій, дбали про кар'єру і відвертались від народу.

„...їхати в Швейцарію“. Стефаник у Швейцарію не їздив.

29

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 241).

Рахмани. Християнізована легенда про індійських брамінів, яка була поширена і на Заході, оповідає про країну блаженного життя брамінів-рахманів, у яких великдень буває на чотири тижні пізніше християнського, і тому віруючі християни повинні кидати шкаралупки яєць до потоку, щоб через чотири тижні ці шкаралупки допливли до брамінів на рахманський великдень, перетворившись знову на яйця.

30

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 242).

Радикальство. Йдеться про належність Стефаника до радикальної селянської партії, членом якої він був з 1890 р. до останніх років життя.

Розбишак а-дука. Так Стефаник характеризував свого батька.

31

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 243).

32

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 244).

„...na wieści akademickim“ — на зборах студентів Краківського університету.

33

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/16).

„Депутація переїхала...“. Йдеться про селянську делегацію на чолі з депутатом парламенту Іваном Озаркевичем (1826—1903), батьком Наталії Кобринської. Делегація їздила до цесаря з протестом проти кривавих виборів до галицького сейму, організованих Казіміром Бадені восени 1895 р. Поїздка ніяких наслідків не дала.

„Твій Бачинский...“ — Бачинський Юліан, який належав тоді до львівських радикалів і друкував статті в журналі „Народ“. Далі дороги Стефаника і Бачинського розійшлися. Ю. Бачинський став ідеологом українського буржуазного націоналізму. Іван Франко різко критикував його книжку „Ukraina irredenta“ (див. журнал „Житє і слово“, т. IV за 1895 р., стор. 471—483).

Павло Стецюк, Шустер, Іван Мороз — особи не встановлені, очевидно, рядові члени радикальної партії.

Панна Дригинич — Наталія, директор кооперативної крамниці „Народної торгівлі“ в Городенці.

34

Публікується за автографом (ф. 8, № 245). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Болехів — містечко, районний центр Станіславської області.
„Я вітав їх від молодіжної академічної...“. Із слів Стефаніка видно, що він не покладав надії на „царську милість“ (див. попередній лист).

35

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/18).

„З'їзд відбувся...“ — з'їзд радикальної партії у Львові, на якому головував Іван Франко.

„Два послі-мужики...“ — Дмитро Остапчук і Стефан Новаковський.
„...твій шеф утік“. Теофіл Окуневський, у якого тоді працював Бачинський, покинув з'їзд, не згоджуючись з програмою радикальної партії, де говорилося про пропаганду соціалізму серед галицьких селян.

„...втяг вже Остапчука і Новаковського до клубу Барвіньського...“. Йдеться про клуб депутатів галицького сейму, що його очолював Олександр Барвіньський.

Кардинал — львівський митрополит Сільвестр Сембратович, покровитель „новоєрівців“, запеклий ворог демократичного руху; був кардиналом і резидентом Ватикану в Галичині.

36

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 248).

Початком 1896 р. датується орієнтовно.

Біборський — очевидно, один із позикодавців Стефаніка.

37

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 247).

„Нечитальник“ — персонаж першого оповідання Леся Мартовича „Нечитальник“, виданого на кошти Стефаніка ще під час перебування обох письменників у гімназії. Очевидно, з цим листом Стефанік надіслав Морачевському оповідання „Нечитальник“.

„...нечитальники“ вилітають у Бразилію“. Йдеться про масову еміграцію селян з Покуття до Бразилії в середині 90-х років XIX ст.

„...той пан, що заходив до Гусака...“. Про цього пана йде мова в оповіданні Леся Мартовича „Нечитальник“.

„...казетник...“. Мається на увазі Михайло Павлик, який тоді з Іваном Франком редагував „Народ“ і інші періодичні видання радикалів. Він перший помітив і підтримав талант Леся Мартовича.

„Molitor“ — найдавніша польська газета, виходила з 1765 р.; у 80—90-х роках XIX ст. — орган польських реакційних кіл.

38

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 253).

„...яке становище заняли делегати нашої партії...“. В січні 1896 р. відбувся черговий з'їзд галицької соціал-демократичної партії, на якому М. Ганкевич виголосив програмні положення української соціал-демократичної партії, яка саме тоді організувалась.

39

Публікується за автографом (ф. 8, № 249).

„Лумера“ — твір Леся Мартовича, план якого (диспозицію) склав Василь Стефанік в час їхнього спільного перебування в Дрогобицькій гімназії.

Словацький Юлій (1809—1849) — польський письменник-романтик прогресивного напрямку. Ним захоплювався молодий В. Стефанік.

Макай. Очевидно, Стефанік має на увазі рецензію на поезії та оповідання німецького письменника (англійця походженням) Джона Генрі Макая, надіслану Морачевському Стефанікови в кінці 1895 р.

„Radukali ruscy“ — брошура ксьондза Бадені, спрямована проти польських і українських радикалів.

Публікується за автографом (ф. 8, № 250). Вперше опубліковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

„...великан і дрібонькі хлопці коло него“. Йдеться про якусь картину за сюжетом з античної міфології.

41

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 251).

„...у синих дворах сивобрового господина...“. Очевидно, Стефаник має на увазі образи з твору Юлія Словацького „Швейцарія“. В той час В. Морачевський перебував у Швейцарії.

42

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 89).

„...Магх поставив 10 заповідів бідним...“ — цей образний вислів свідчить, що Стефаник був знайомий з марксизмом, але не розумів його. Verlaine — Поль Верлен (1844—1896), французький поет-декадент. Baudelaire — Шарль Бодлер (1821—1867), французький поет, попередник декадентів.

Lenaу — Ніколаус Ленау (1802—1850), німецький письменник часу розкладу романтизму.

Musset — Альфред Мюссе (1810—1857), французький письменник-романтик.

Goncourt'i — брати Гонкури, Жюль (1830—1870) і Едмонд (1822—1896), французькі буржуазні письменники натуралістичного напрямку.

Якобсен Петер (1847—1885) — датський письменник, один з попередників імпресіонізму.

„Пишіть за... Плешканів“. Йдеться про сім'ю Івана Плешкана (1867—1902), поета, свояка Василя Стефаника.

Левицький — особа не встановлена.

43

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 1632/4).

Борщів — село, тепер Заболотівського району, Станіславської області. „Громадський голос“ — газета радикальної партії, виходила з 1895 по 1939 р.

„Чи „Народ“ чи „Радикал“ — без статей Драгоманова були би слабонькі...“. Відомо, що Драгоманов виступав у цих органах з популярними статтями на науково-природничі теми, розвінчував релігію з позицій лібералізму, гостро критикував реакційні погляди П. Куліша, але одночасно виступав і проти марксизму.

„Радикал“ — журнал, орган радикальної партії, виходив у 1895 р.

44

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 252).

„Малому докторковин...“. Так Стефаник називав сина Морачевського — Юрія (1896—1935).

45

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 253).

Келлер Готфрід (1819—1890) — прогресивний швейцарський письменник (писав німецькою мовою).

„Taugenichts“ — поема Келлера („Бурлак“).

46

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 254).

Починаючи зі слів „Тепер лиш що вернув-єм“ і до кінця листа — начерк поезії в прозі; такі ескізи часто зустрічаються в листах до В. Морачевського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 255).

Успенський Гліб Іванович (1843—1902) — видатний російський письменник, революційний демократ, творами якого захоплювався В. Стефаник, починаючи ще з років навчання в гімназії.

Юрко — брат В. Стефаника.

Параска — сестра В. Стефаника.

Владзьо — Володимир, наймолодший брат В. Стефаника.

48

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 256).

„Мене палить... вид на двірці краківські“. Йдеться про жахливі картини з побуту переселенців до Америки, які їхали через Краків.

49

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 257).

Від слів „Завтра великдень“ і до кінця листа — начерк поезії в прозі.

50

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1632/5).

„...з Серафинець до Городенки...“. Йдеться про Левка Бачинського, який, працюючи в канцелярії Т. Окуневського, щодня ходив з с. Серафинець до Городенки.

„...довгобразий балаи...“. Йдеться про Теофіла Окуневського.

Чернелиця — містечко Городенського району, Станіславської області.

„...а опікунове ще втікати не дають“. Маються на увазі австрійські чиновники, які з метою здешевлення робочих рук у поміщицьких економіях різними засобами стримували еміграцію, а також українська буржуазна „підла інтелігенція“, якій в цьому листі дано гостру і вичерпну характеристику як зрадниці інтересів народу.

51

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2612).

„Ваш лист позасмучував нас усіх“. Йдеться про затримку видання „Громадського голосу“ і „Радикала“ в 1896 р. в зв'язку з тим, що В. Будзиновський відмовився їх редагувати.

52

Публікується за автографом (ф. 8, № 258). Вперше опубліковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Лист — начерк поезії в прозі.

„Langue“ Langenscheidt'a — підручник з французької мови, яким користувались в австрійських гімназіях.

53

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/20).

„Лист знищив-єм і тайни додержу“. Лист не зберігся, але, як видно з цього листа Стефаника, Лев Бачинський хотів в'яснити відносини між Стефаником і його сестрою Євгенією.

Панна Теодорович — дочка Йосипа Теодоровича, поміщика з с. Русова.

Stuart Mill (1806—1873) — англійський буржуазний філософ-ідеаліст, а також економіст; в 60-х роках писав статті про емансипацію жінок.

Ковалевська Софія Василівна (1850—1891) — видатний російський математик, а також автор кількох повістей і спогадів.

54

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 259).

Белелуя — село біля Русова.

Сянок — місто на Лемківщині.

Від слів „На переді босий хлопчина“ до „Бідні, помучені“ — первісний начерк новели „Похорон“.

55

Публікується за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/21). „...діди́ча русівського...“. Мова йде про поміщика с. Русова Й. Теодоровича.

„...раджу тобі обняти редакцію „Гр[омадського] Голосу“... Коли Будзиновський відмовився редагувати цю газету і постало питання про редактора, Стефанік запропонував Бачинському взяти на себе редагування. З 3 квітня 1896 р. деякий час газету редагував І. Франко.

„Громада“ — журнал, що його видавав К. Трильовський у Коломиї з 1 травня 1896 по травень 1897 р.

56

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 260).

Маратон — грецька скульптура, що зображає воїна, який біг в м. Марафон, щоб сказати своїм громадянам: „Ми перемогли“. Звідси — „марафонський біг“.

„...разочок на царя глянути“. Психологічний етюд про селян, що загинули на Ходинці під Москвою в 1896 р. під час коронації Миколи II.

57

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/22).

„Народні спілки“ — Коломийське товариство народних спілок, засноване радикалами в 1891 р. в Коломиї. „Народні спілки“ організовувались по селах на зразок польських „kółek rolniczych“ — кооперативних товариств, метою яких була організація в селах крамниць, читалень, бібліотек, ощадних кас та ін.

„Наука“ — культурно-освітнє товариство в Снятині.

Велички — місто біля Кракова, відоме своїми соляними копальнями.

Мілоська Венера — знайдена на о-ві Мілос статуя Венери, богині краси в староримській міфології.

Діана — в староримській міфології богиня полювання, сестра Аполлона.

58

Публікується за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/23).

Віче — селянське віче в Коломиї 21 червня 1896 р.

59

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 261).

Збараж — місто Тернопільської області.

Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873—1952) — відома українська співачка, після 1939 р. — професор Львівської державної консерваторії.

Публікується за автографом (ф. 8, № 262). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Гельветія — латинська назва Швейцарії.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 263).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа, в якому Стефаник висловлює своє бажання швидше побачитись з Морачевським.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 264).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 265).

Датується на підставі виразу: „Аби брата віддати в рекрути“. Брата Юрка взяли до армії 1 жовтня 1896 р.

„...дав-ем проект заснувати літературний журнал...“. В цьому році В. Стефаник разом з В. Морачевським збирався видавати літературний журнал.

„Брошуру Дашиньської...“. Мова йде про Софію Дашинську, польську соціал-демократку, яка виступала з публіцистичними статтями та брошурами.

Публікується за автографом (ф. 8, № 266). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі змісту листа № 63. В цьому листі Стефаник пише про свій проект у справі видання журналу і про кандидатуру редактора. Крім того, в листопаді 1896 р. відбувся з'їзд радикальної партії, на якому був Стефаник і враження від якого висловив у цьому листі.

„...через коректу св[ятого] Юра...“. Святий Юр — собор уніатської церкви святого Юрія у Львові, центр ватиканської агентури, який здійснював духовну, а почасти і світську цензуру у видавничих справах.

„Політики і духом не мало пахнути в газеті“. Тут відбився деякий вплив на В. Стефаника теорії „чистого мистецтва“.

„...видавати часопись аж в січні 98 р...“. В кінці 1897 р. Морачевський повинен був переїхати з Швейцарії до Львова. На його матеріальну підтримку при виданні журналу розраховував Стефаник.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 267).

Василь Григорович Щурат (1871—1948) — український поет і літературознавець; з 1929 р. був дійсним членом Академії наук Української РСР.
Юрчика — Юрія, сина Морачевських.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 268).

Датується на підставі змісту листа: „Я від 10 грудня буду в Русові, а до 8 гр[удня] сподіюся ще письма від Вас до Кракова“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 92).

Датується на підставі даних листа Стефаніка до Морачевського від 24 листопада 1896 р., де мова йде про запрошення В. Г. Щурата на посаду редактора журналу, що його збирались видавати Стефанік і Морачевський.

Бурже Поль (1852—1936) — французький буржуазний письменник-романіст.

„Вахнянин герой дня...“. Йдеться про панівне становище „новоєрівців“ (народовців) на чолі з Вахнянином після виборів 1895 р., на яких вони завдяки урядовій підтримці одержали місця в парламенті.

Метерлінк Моріс (1862—1949) — бельгійський буржуазний письменник-символіст.

Матейко — студент, що жив у сім'ї Гамораків як домашній вчитель.

68

Публікується за копією музею В. Стефаніка в Русові. Датується на підставі даних, які є в листі.

69

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 269).

В листі — начерк новели, яка не була опрацьована; баба Тимчиха фігурує в новелі „Ангел“.

70

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 95).

„Віча, бесіди, агітації“. В цей час проходила кампанія перед виборами до австрійського парламенту.

„Ганкевич і в Коломиї і в Перемишлі агітує против Окуневського і Франка за польсько-соціалістичними кандидатами...“

Франко залюбився у польських людовцях“. На той час Ганкевич уже вийшов з радикальної партії, заснував українську соціал-демократичну партію (партія соціал-угодовців) і під час виборів 1897 р. блокувався з галицькими соціал-демократами (польськими правими соціалістами) проти радикалів, отже, і проти Франка. Франко довірявся польським людовцям (Stronnictwo Ludowe), оскільки вони під час виборів 1895 р. йшли разом з радикалами, але не знав про їх угоду з консерваторами під час виборів 1897 р. Франко дізнався про зраду партії польських людовців, яку тоді очолював Стапінський, пізніше, що й було однією з причин розриву Франка з польськими партіями.

Коґо — польське коло, або клуб польських депутатів у австрійському парламенті.

„...голосують за Вавельом...“. Вавель — замок у Кракові, давня резиденція польських королів XVI—XVII ст. Польське коло домагалось від австрійського уряду 50 млн. золотих ринських на ремонт королівського замка.

Стапінський Ян — керівник партії Stronnictwo Ludowe, яка на виборах до австрійського парламенту 1897 р. блокувалася з правими польськими партіями.

Дудикевич Володимир (1861—1933) — адвокат у Коломиї, один з лідерів галицьких москвофілів.

„...лист з дописками Івана“ — Івана Плешкана.

71

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 274).

Датується на основі авторської дати, але є підстави думати, що лист написаний в листопаді 1897 р. (див. примітку до листа № 106).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 270).

„...казане аж у Коломиї“. Йдеться про виступи агітаторів на виборчих зборах у Коломиї.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попереднього листа. У листі є зимова сценка „Санчита“.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попередніх двох листів.

У листі є начерк новели.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 275).

Датується на підставі виразу: „У нас весна — шість мужиків руских погибло від багнетів, а тисяча силить у криміналі“. Йдеться про репресії після виборів у лютому—березні 1897 р.

В листі — первісний начерк новели „Озимина“.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

„...кандидата з Тернополя, вчора арештували...“. Йдеться про Олександра Мироновича, кандидата по п'ятій курії, групі виборців, у яку входили селяни, ремісники і робітники.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка у Русові.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка у Русові.

Датується на підставі поштового штемпеля.

Публікується за автографом (ф. 8, № 271). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі поштового штемпеля.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 272).

„Нині я одержав зазив до збирання складок на родини мужицькі порізаних і поарештованих“. Йдеться про збирання коштів для допомоги сім'ям селян, потерпілих під час виборів у лютому—березні 1897 р. На цій підставі датуємо лист березнем 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 273).

„Недалеко від мене били і різали“. Лист являє собою нарис про вибори до австрійського парламенту в Добромилському повіті (на південь від Перемишля). Відомо, що під час виборів у цьому повіті в 1897 р. відбулися сутички між селянами і жандармерією.

„Напишіть виразно, чий імена подавати...“. Йдеться про висловлення подяки тим, хто вносив гроші на допомогу потерпілим під час виборів. Гроші збирались у березні 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 96).

Датується на підставі змісту листа. Мова йде про „Tagebuch з трьох років“ і згадано першу дату року — 26. III 1894 р.

Некрасов Микола Олексійович (1821—1878). В листі наводяться рядки його вірша „Застенчивість“.

„Такий цілий Tagebuch“, тобто щоденник.

83

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 277).

Датується на підставі виразу в листі: „Вчера було Юрія, середина весни“. День Юрія — 23 квітня.

Конопницька Марія (1842—1910) — польська прогресивна поетеса.

84

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 278).

В листі вміщені образки, створені під враженням весни на селі.

85

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 280).

В листі є начерк новели і згадується стаття Франка в газеті „Die Zeit“ про Адама Міцкевича (1798—1855), яка була надрукована 8 травня 1897 р. На цій підставі лист датуємо травнем 1897 р.

86

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 281).

Лист датується на підставі згадування статті Франка про А. Міцкевича, яка жваво обговорювалася в травні 1897 р. у всій польській пресі. Стаття Франка була спрямована не проти Міцкевича як поета, а проти польської шляхти, яка грабувала український народ у Галичині. Подібної ж думки дотримувався і В. Стефаник в даному листі.

Гелоти — ілоти, селяни-кріпаки в стародавній Спарті.

87

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 97).

Датується на підставі відомостей про обговорення статті І. Франка про Адама Міцкевича „Ein Dichter des Verrathes“, що була надрукована в газеті „Die Zeit“.

„Kurjer Lwowski“ — польська щоденна ліберальна газета, в якій співробітничав Іван Франко. Виходила з 1884 по 1914 р. у Львові.

„Dziennik polski“ — польська поміщицька газета, виходила з 1869 р.

„Smigule“ — польський гумористичний журнал, виходив у 90-х роках XIX ст.

Завадов — село біля Львова.

Рутенці — презирлива назва української буржуазної інтелігенції в Галичині.

„Жите і слово“ — журнал, що його редагував Іван Франко. Виходив з 1894 по 1897 р.

„Mahabharata“ — староіндійський епос.

Белей Іван (1856—1921) — журналіст в Галичині. Разом з Іваном Франком починав видавати журнал „Світ“, а потім, з 1883 р., перейшов у націоналістичний табір, був редактором газети „Діло“ та інших націоналістичних органів.

88

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 187).

„...нотатку про збори тутешньої молодіжи поступової...“
Йдеться про збори польської демократичної організації „Bratnia pomoc“ у Кракові, яка не поділяла поглядів шовіністів на статтю Франка в газеті „Die Zeit“.

„Посол Дашинський сказав, що надужиття виборчі були в цілій Австрії, а в Східній Галичині лиш тому так ярко виступили, що там не було організації“. З наведеного виступу Дашинського видно, що він, як типовий соціаліст-угодовець, вислужуючись перед правлячими колами, виправдував криваві вибори 1897 р. Стефаник правильно далі зауважив: „Се така оборона Баденього аж фает!“.

89

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 282).

Датується орієнтовно. Стефаник збирався поїхати до Морачевського у Швейцарію влітку 1897 р.

90

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 283).

Датується орієнтовно, на підставі змісту попереднього листа про бажання Стефаника поїхати до Швейцарії.

91

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 99).

Датується на підставі листа Морачевського до Стефаника від 16 червня 1897 р., в якому Морачевський просить переслати книжку Кіркергардта.

Кіркергардт Сьорен (1813—1855) — датський письменник і філософ реакційно-містичного напрямку, один з представників екзистенціалізму — крайньої форми ідеалістичного мракобісся в буржуазній літературі.

„Галичанин“ — газета галицьких москвофілів; виходила у Львові з 1893 по 1914 р.

92

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 100).

Датується на підставі виразу: „Дякую Вам..., що книжку прислали“. Йдеться про книжку Кіркергардта, яку просив Стефаник у попередньому листі.

„Іванови хотів би-м вибрати...“. Мова йде про Івана Пleshкана.

H. Altenberg — тодішній видавець у Львові.

„19-та частина писань Франка призначена для мужиків, і вона принесла хосен, 18/19 було писане для інтелігенції, — і не принесли майже хісна“. Це твердження Стефаника суб'єктивне, а його поділ Франкової спадщини штучний.

93

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 284).

Датується на підставі даних у листі. Літом 1897 р. під час канікул Стефаник готував до друку оповідання, які були надруковані в газеті „Праця“ восени того ж року.

94

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 285).

Кінцем червня 1897 р. датується на тій підставі, що й попередній лист.

95

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 286).

Датується на підставі виразу: „Нині їду з Кракова, але не до Вас, а на село“. Стефаник поїхав на канікули в гори (в Кути) на початку липня 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 101).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

„Академічна громада“ — організація українських студентів у Львові, в якій точилася боротьба між демократичним і буржуазно-ліберальним крилом.

„Січ“ — організація українських студентів у Відні, подібна до „Академічної громади“.

Микитюк — учитель в с. Стецева.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Публікується за автографом (ф. 8, № 288). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі змісту начерків і поезій у прозі, які подані в цьому листі під безпосереднім враженням від природи і зустрічей з селянами Покуття і Гуцульщини.

Кальвін Жан (1509—1564) — один з керівників реформації у Франції; побутове означення безбожника, недовірка, еретика.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується орієнтовно, на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 279).

Будинці — село біля Сторожинця.

„Сім образків я посилаю Вам...“. Йдеться про ті ранні новели й поезії в прозі, що їх Стефанік послав до Морачевського для попереднього ознайомлення: „У воздухах плавають ліси“, „Над його головою голуб“, „Городчик до бога ридав“, „Йшов з поля“, „Під горою коло ліса“, „З хорім на двір“, „Раненько чесала волося“. Частина цих образків являла собою перші редакції новел. Наприклад, начерк „Над його головою голуб“ є перша редакція новели „Портрет“, „Йшов з поля“ — перша редакція новели „Діти“, „З хорім на двір“ — перша редакція новели „Виводили з села“. Поезії в прозі „Городчик до бога ридав“, „Раненько чесала волося“ пізніше мали лише незначні стилістичні поправки.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується орієнтовно, на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 289).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 293).

Датується на підставі змісту попереднього і наступного листів.

„З осени“. Йдеться про збірку, що її Стефанік готував літом 1897 р.

Книжка не була надрукована з причин, про які В. Стефаник розповідає у листі до В. Морачевського № 124 (квітень 1898 р.).

Рожнітов — Рожнятів, містечко Станіславської області.

104

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 290).

Датується на підставі даних у листі: восени 1897 р. Морачевський переїздив з Швейцарії до Львова і зупинявся у Рожнятові. Стефаник про це знав і збиралася зустрітись з Морачевським на станції Креховичі, про що і йде мова в цьому листі.

105

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 292).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Озаркевичі. Сім'я Івана Озаркевича, батька Наталії Кобринської, жила тоді в Болехові (місто Станіславської області), де зупинявся на деякий час Морачевський.

106

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 294).

„Я ще був хлопцем, а він був вже жонатий...“. Йдеться про Федора Котюка, який тоді сидів у в'язниці, та про його дітей. Морачевський відгукнувся на прохання допомогти його дітям в листі від 20 листопада 1897 р. На цій підставі лист датуємо листопадом 1897 р. На основі листа Федора написана новела „Лист“.

„Przedświt“ — орган польських соціалістів, видавався у Львові з 1893 р.

„Z pola walki“ — збірник матеріалів про початки соціалістичного руху в Польщі, виданий у Лондоні в 1897 р.

107

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 295).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

108

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 102).

Датується в зв'язку із змістом листа.

„De profundis“ — виданий німецькою мовою в 1894 р. твір Станіслава Пшибишевського (1868—1927), польського письменника-декадента.

109

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 296).

„...Ви щасливо містяться у Львові“. Морачевський переїхав до Львова в кінці осені 1897 р. на постійну роботу; на цій підставі й датуємо листа.

„Впрочім для мене Львів чужий...“. В цих словах відбилась антипатія Стефаника до буржуазно-націоналістичної інтелігенції, яка сконцентрована у Львові.

Piëgге Luys (1870—1925) — П'єр Люїс, французький письменник-декадент.

110

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 297).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 298).

Датується на підставі листа Морачевського до Стефаніка від 20 листопада 1897 р., в якому Морачевський запропонував Стефаніку посаду з квартирою у Львові. Стефанік в листі відмовляється від цієї пропозиції.

112

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 299).

Датується на підставі виразів у листі: „Я нині дістав широкий папір у чорних берегах із хрестом... Завтра, 7-го, будуть у землю засипати“. Йдеться про смерть Євгенії Бачинської.

113

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 103).

Датується на підставі попереднього листа, де мова йде про смерть Бачинської.

114

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 300).

„...посилаю Вам витинок з одної газети. „Сина книжечка“ ще й по написаню мені подобаєся“. Мова йде про новелу „Сина книжечка“, яка була вміщена в газеті „Праця“ № 15—16 від 3 грудня 1897 р. в м. Чернівцях. На цій підставі датуємо лист.

115

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 301).

Датується на підставі змісту попереднього листа. Стефанік збирався їхати до Морачевського під час зимових канікул.

116

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 302).

Датується на підставі змісту листа.

117

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 305).

Датується орієнтовно.

Від слів „Насамперед то було так“ — чорнова редакція новели „Вечірня година“.

Марійка — сестра Стефаніка, померла в 1892 р.

118

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 820).

„Посилаю Вам три маленькі праці“. Йдеться про новели „Засідання“, „З міста йдучи“, „Вечірня година“.

119

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 306).

Датується на підставі листа В. Морачевського до Стефаніка від 12 лютого 1898 р., прийнятого сумним настроєм. Стефанік на цьому листі зробив помітку: „Ой чого ти почорніло, зелене поле“.

120

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 307).

Датується орієнтовно, в зв'язку із змістом попереднього листа до Морачевського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 309).

Датується на підставі змісту попередніх листів до Морачевського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 308).

„...вкупі мусимо жити та будемо дужі“. Морачевський запрошував у березні 1898 р. Стефаніка до себе у Львів. На цій підставі й датуємо цей лист.

Публікується за автографом (ф. 8, № 311). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується в зв'язку із змістом попередніх листів про запрошення Морачевським Стефаніка до Львова.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 276).

Датується на підставі виразів: „Завтра їду до Русова і буду там до 15 мая“ та „...буду доктором у липню 98 р.“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 312).

„...сидів-ем над Дністром“. В травні Стефанік відпочивав над Дністром в с. Трійці, де жила сестра Ольги Гаморак — Євгенія Калитовська, дружина Василя Калитовського, священника цього села.

„По селах май і голод“. Весною 1898 р. на Покутті був голод. На цій підставі і датуємо даний лист.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 313).

Датується орієнтовно, на підставі змісту листа.

„Отепер прийшов Ваш гарний лист“. Йдеться про бадьорий лист Морачевського до Стефаніка, написаний 4 травня і надісланий до Кракова (Стефанік одержав його уже в Русові).

„Відай, усі їх покинули, лиш вояки коло них та й кати ще“. Йдеться про голодні бунти весною 1898 р., для придушення яких австрійська влада посилала військо.

„Переведіть знов та й дайте мені...“. Йдеться про переклад на польську мову новели „Сина книжечка“, яку Стефанік послав Морачевському ще в 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 314).

„Перевід „Синої книжечки“ — мені так подобався...“. Йдеться про переклад Морачевським новели „Сина книжечка“ на польську мову, що його Морачевський послав Стефанікові в Русів у червні 1898 р.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 683).

„Як приїдете до Белелуї, то я буду Вашим проводатором...“. О. Кобилянська деякий час жила в Белелуї, а пізніше їздила в це село до родини Сингалевичів. Від Белелуї до Русова три кілометри.

Публікується за автографом (ф. 8, № 316). Вперше надруковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі листа Стефаніка до О. Кобилянської від 18 червня 1898 р., де говориться про концерт співачки Соломії Крушельницької в м. Коломиї; про це йде мова також і в даному листі.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 814).

Дата встановлена на підставі поштового штемпеля.

„А корди“ — поезія в прозі О. Кобилянської, вперше надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1898 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 315).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

„Ви мені писали за Будзиновського. Я його не перестаю любити...“. В цих словах і далі В. Стефанік правильно підкреслює, що особисті симпатії до В. Будзиновського не можуть змінити негативної оцінки з боку Стефаніка політичного угодовства колишнього його товариша.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 675).

Огоновський Омелян (1833—1894) — професор Львівського університету, голова „Просвіти“, буржуазний націоналіст.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 318).

Датується орієнтовно.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 677).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

„...сваримось з Будзиновским за те, що він не хоче покинути тої зграї з „Діла“. Йдеться про загравання Будзиновського з „народовцями“ та їхнім органом — буржуазно-націоналістичною газетою „Діло“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 319).

Датується на підставі змісту попередніх листів про приїзд Ольги Кобилянської до Белелуї. В Белелуї деякий час жив батько Наталії Кобринської Іван Озаркевич.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 321). В листі є начерк поезії в прозі.

Датується орієнтовно.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 679).

„Ваша лілія тепер моя“. Про це читаємо в листі О. Кобилянської до Стефаника, написаному вже в квітні 1931 р. Вона писала:

„Дорогий Стефанику!

Давно це було, як ми були ще молоді, як одного року перебувала я під час ферій в селі Белелуя у моїх свояків Сінгалевичів, а ти прийшов відвідати мене. Ми ходили довго по гарнім саді і оглядали розкішний зільник під вікнами приходства. Про що говорили — не пригадую — може про літературу і писання. Ми були потрохи змішані. З зільника я подала тобі перед прощанням білу цвітку з помеже широкого буйного листа, що пахла оп'яняючим запахом... В моім цвітнику виростає і та біла цвітка, яку я тобі тоді передала...“.

В садибі музею О. Кобилянської ще й зараз є один кущ тих білих айлей, про які йде мова в листі.

138

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 616).

Датується на підставі поштового штемпеля.

139

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 684).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

140

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 680).

Цайгова одежа — найгірший матеріал, з якого шили одежу.

Цара (румунське з лат. terra — земля) — в західних областях вживається в розумінні „велика кількість людей“.

Трійця — Троїця, село Заболотівського району, Станіславської області.

В листі дано первісні начерки новел „Камінний хрест“ і „Новина“.

141

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 600).

„На ювілей поїду...“. Мова йде про ювілей з приводу 25-річчя літературної діяльності І. Франка, що відбувся 30 жовтня 1898 р. у Львові. В цьому ж році відзначався сторічний ювілей з дня виходу „Енеїди“ І. Котляревського. О. Кобилянська брала участь у ювілей Котляревського як представник Буковини. Стефаник через хворобу своєї матері на ювілей Франка не був.

В листі є кілька „образків“, з яких згодом постали новели „Мое слово“, „Озимина“.

142

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 597).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

...застане[те] в себе вже тоті новелки...“. В. Стефаник вислав О. Кобилянській новели „Лист“ і „Катруся“, які письменниця переклала на німецьку мову. „Лист“ був надрукований в берлінському журналі „Gesellschaft“ за березень 1899 р.

143

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 602).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„...Окуневські, Кобринські, Озаркевичі...“ — синоніми лібералів і народовців.

„Нічого“ — Ніцше Фрідріха (1844—1900), німецького буржуазного філософа-ідеаліста, ідейного попередника фашизму.

144

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 606).

Датується орієнтовно, за змістом листа.

„...несла просто в поліцію Франка, Павлика і його сестру“. Йдеться про арешти 1877 р.

„радуєся его прологом на представленю Наталки Полтавки“. Пролог виголошено перед ювілейною виставою „Наталки Полтавки“; під назвою „Великі роковини“ вийшов окремою книжкою (Львів, 1898).

„N. V. Rundschau“ — журнал, орган німецьких лібералів.

145

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 106).

Датується на підставі виразу: „Я вибираюся до Черновець на ювілей Котляревського 3 грудня“.

„Słowo polskie“ — реакційна польська газета.

Zeus — Зевс, у грецькій міфології — верховний бог.

Олімп — гора, де, за грецькою міфологією, жили боги.

Галя — сестра О. Гаморак.

Марця — служниця у Калитовських.

Петрилів — ліс в урочищі с. Троїця біля р. Прут.

„Нарис“ Ольги Кобилянської...“ Йдеться про нарис „На полях“, що був надрукований в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1898 р.

146

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 819).

Датується на підставі наступного листа до Морачевського.

147

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 322).

„Гепер також лагожу книжку новелок до друку“. Йдеться про збірку „Сина книжечка“, яку Стефаник готував наприкінці 1898 р. Вийшла з друку в 1899 р.

148

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 599).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„...ювілей у Вашім місті...“. Йдеться про сторіччя виходу „Енеїди“ Котляревського, яке святкувалось в Чернівцях 3 грудня 1898 р.

„...нарис „На полях“ (див. прим. до листа № 145). В основу новели взято правдивий епізод про попа с. Димка, якого в церкві побила п'яна жінка. Галицьке попівство обурилось проти Ольги Кобилянської за цей нарис.

„Отут, у Трійци, утопив мужик свою дівчинку у Пруті“, — первісний начерк новели „Новина“.

149

Публікується за автографом (ф. 8, № 323). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

В листі описані трагічні образки з життя села, які лягли в основу новели „Новина“. Ось чому В. Стефаник говорив з приводу свого листування: „Моя література — в моїх листах“.

Датується на підставі листа до Ольги Кобилянської від 16 грудня 1898 р., в якому описується ця ж сама подія.

150

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 604).

Датується на підставі змісту листа.

151

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 603).

Датується на підставі поштового штемпеля.

„...Грушівський видає річно 20.000 злр. на сю ціль, т. є. на рукописи з X, XI, XII ст...“. Тут Стефаник критикує наукову діяльність буржуазно-націоналістичного історика, ворога українського народу Грушевського (1866—1934), що мала на меті відвернути увагу громадськості від насущних питань сучасності.

„Маковей читав відповідь москальофілам“. Осип Маковей (1867—1925) — прогресивний західноукраїнський письменник і публіцист. Його доповідь „Слово і діло галицьких москвофілів“ була надрукована у „Літературно-науковому віснику“ кн. 5 за 1899 р.

„...Франко читав уривок зі своєї політичної поеми“. Йдеться про поему „Похорон“, яка була надрукована в збірці „Поєми“ (Львів, 1899).

„...а би Стоцький друкував мою книжочку“. Мова йде про друкування збірки новел „Сина книжечка“, яка справді друкувалася дуже довго і вийшла лише в лютому 1899 р.

152

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 609).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

153

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 113).

Датується на підставі попереднього листа до О. Кобилянської, в якому Стефаник дає негативну характеристику українській буржуазній інтелігенції у Львові.

„Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою з Росії“. Грушевський був прибічником австрійського уряду і ставлеником російського самодержавства не був.

„На дні“ і „Каменярі“ — твори Івана Франка.

Вітик Семен (нар. 1876 р.) — адвокат, буржуазний націоналіст, був членом радикальної партії, а згодом галицької соціал-демократичної партії та депутатом австрійського парламенту; входив до націоналістичного уряду так званої „Західно-української народної республіки“ (ЗУНР).

Міхась — селянин з Снятинщини, член радикальної партії.

Шмигельський Андрій (1866—1920) — член радикальної партії, співробітник газет „Народ“ і „Громадський голос“, депутат галицького сейму.

„Молот“ — галицько-український збірник, що його видавали Франко і Павляк після заборони „Дзвона“ в 1878 р.

„Дзвін“ — місячник, що його видавав Франко в 1878 р.

Руданський Степан (1834—1873) — прогресивний український поет.
Новаковський Михайло (1872—1939) — діяч націоналістичного напрямку, спочатку радикал, потім член націоналістичної націонал-демократичної партії, депутат галицького сейму.

Kasprówicz Ян (1860—1926) — видатний польський поет-лірик.

Knackfuss Герман (1848—1915) — німецький художник і мистецтвознавець, автор монографій про художників, що виходили починаючи з 1895 р.

154

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 619).

Датується приблизно, на підставі змісту попередніх листів.

„Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі...“. В цих словах Стефанік дав убивчу характеристику галицькій буржуазно-націоналістичній інтелігенції.

Епізод про емігрантів на Краківському вокзалі подано окремо в статті „Для дітей“, надрукованій в газеті „Громадський голос“ № 9 за 1899 р.

155

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 676).

Датується орієнтовно.

156

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 66).

„Скоро лишень книжка вийде з друку...“ — „Сина книжечка“.
„Добре, що-сьте дістали першу...“ — позитивну оцінку на екзаменах в гімназії (по першій групі).

Олег Калитовський — син Василя Калитовського.

„Ваш Олег“ (1884—1903) — син Кирила Гаморака, брат Ольги і Віктора.

157

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 107).

Філіппович Володимир — студент Краківського університету, товариш Стефаніка.

Олег троєцький — Олег Калитовський (з Трійці).

158

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 108).

Геня — Євгенія Калитовська.

159

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 598).

160

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 110).

161

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 607).

„...як Ви задивляєтеся на війну американську?“. Мова йде про грабіжницьку війну США за іспанські колонії в 1899 р.

„...прочитаю радо „Поетів“...“. Йдеться про новелу Ольги Кобилянської, яка була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1899 р.

„Interieur“ — драма М. Метерлінка.

162

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 111).

„Boska komedya“ — „Божественна комедія“ Данте.

„Melancholia“ — збірка оповідань Казіміра Тетмайера, польського письменника-модерніста з групи „Молода Польща“.

„...мое „Confiteor...“ — новела „Моє слово“, присвячена Євгенії Калитовській до дня її іменин 28 лютого 1899 р. На цій підставі лист орієнтовно датуємо 26 лютого 1899 р.

„Wahrheit und Dichtung“ — „Правда і вигадка“, твір Гете.

163

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 786).

Датується на підставі листа О. Гаморак від 1 лютого 1899 р., на який Стефаник дає відповідь в цьому листі.

164

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 109).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

Плошовський Леон — герой роману Г. Сенкевича „Без догмата“.

Von Logau — фон Логау Фрідріх (1604—1655), німецький поет-епіграматист.

„Нині післяв-єм до Франка статейку, п. з. „Наші поети і наша суспільність“. Стаття була надрукована під назвою „Поети і інтелігенція“ в „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1899 р.

Яричевський Сильвестр (1874—1918) — другорядний український поет з Буковини, вчитель.

Дарочка — племінниця Ольги Гаморак.

165

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 822).

„Що зробили-сьте з моїми переводами і з новелкою?“ Йдеться, напевне, про переклади новел німецького письменника Людвіга Тома „Тверді голови“ і „Смерть“ та новелу „Підпис“, що їх Стефаник надіслав до „Літературно-наукового вісника“, до складу редакції якого входив тоді Осип Маковей. Переклади новел Людвіга Тома були надруковані в „Літературно-науковому віснику“ кн. 2 за 1902 р., а новела „Підпис“ в кн. 5 за 1899 р.

166

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 114).

„Книжок від Стоцького ще нема“ — першого видання „Синої книжечки“.

„Крім двох новелок слабших...“. Одна з них — новела „Портрет“, друга невідома.

„Тоту рукопись, що Матейко читав у Франчихи...“. Ольга Гаморак у листі до Стефаника від 21 березня пише: „Матейко видів Вашу рукопись у Франка і Франчихи“. На цій підставі лист датується березнем 1899 р.

„Се був перший стріл до нашої інтелігенції...“. Мова йде про статтю Стефаника „Поети і інтелігенція“.

„Ще є плани... другу книжку друкувати щось з жінок і любови“. Смаль-Стоцький, як видавець, напевне, рекомендував Стефаникові замість соціальних тем перейти до тем еротичних.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 608).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„Поети“ — новела О. Кобилянської, яка вперше була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1899 р.

„...я написав до „Вістника“ остру статейку...“. Йдеться про статтю Стефаніка „Поети і інтелігенція“.

168

Публікується за автографом (ф. 8, № 67). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Помарніла наша доля“ — пісня, складена націоналістами. Слова В. Федоровича, музика Н. Вахнянина.

„Мої новелки вже надруковані...“. Йдеться про збірку „Сина книжечка“, що вийшла з друку в лютому 1899 р.

169

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 613).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

Івасюк Микола (1865—1938) — художник, родом з с. Застава, Чернівецької області.

„Кажіть єму, що я знаю таку сцену ідилічну...“. Йдеться про окремі місця з повісті М. Горького „Супруги Орловы“.

„Zusie“ — журнал польських письменників і художників-декадентів, редактором якого деякий час був С. Пшибишевський; виходив у 1898—1900 рр.

170

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 682).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„І вижу банду опришків...“. Стефанік тут називає руських (українських) панів бандою опришків, тобто розбійників.

„Хотів би-м, аби-сьте раз по раз кидали тим калікам такі вивози, як при кінці „Поетів“. О. Кобилянська закінчила свій нарис „Поети“ словами: „В моім краю поети — це жебраки!“.

171

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/6).

„Посидаю Вам кілька слів за еміграцію“. Йдеться про статтю Стефаніка „Для дітей“, яка була надрукована в газеті „Громадський голос“ № 9 від 1 травня 1899 р.

172

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 225).

„...викладає фізіологію і літературу в людовім університеті...“. Морачевський читав лекції з польської літератури в Народному університеті ім. Адама Міцкевича весною 1899 р.

Задубравець — Задубрівці, село Снятинського району, Станіславської області.

Lex Urbaniski — реакційний закон, що його запропонував польський поміщик Урбанський, про обмеження депутатам парламенту свободи у виголошуванні промов.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 116).
Датується на підставі даних попереднього листа до Морачевського.
Голейчук — особа не встановлена, можливо, уособлення бідності.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 610).

Датується орієнтовно на підставі змісту. Лист міг бути написаний пізніше, бо в травні 1899 р. В. Стефаник з Кракова не виїздив.

„Книжку пішлю...“ — йдеться про збірку „Сина книжечка“.

„Пришліть „Людину“...“ — мова йде про оповідання О. Кобилянської „Людина“, яке вперше вийшло окремою книжкою в 1899 р. в Чернівцях, а до того друкувалося в журналі „Зоря“ № 19—23 за 1894 р.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 611).

„Той Ваш визов далеко був не такий...“ — йдеться про скорочення редакцією „Літературно-наукового вісника“ нарису О. Кобилянської „Поети“. Як видно, Стефаник читав цей нарис у рукопису.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 117).

Датується на підставі змісту листа, який є відповіддю на лист О. Гаморак від 23 травня 1899 р.

„Будучність“ — журнал. В другому номері цього журналу за 1899 р. друкувалася новела Стефаника „Святий вечір“.

„...напишу до „Громадського Голосу“ про гарну смерть мужицку“. Йдеться про новелу „Скін“, яка була надрукована в цій газеті 1 листопада 1899 р.

Публікується за автографом (ф. 8, № 79). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Камінний хрест“. Ця новела була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 5 за 1899 р. з присвятою Кирилові Гаморакові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 68).

„Книжку я Вам післав...“ — збірку „Сина книжечка“.

Вітошинський Володимир — лікар у Кракові (помер у 1930 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 326).

Датується на підставі змісту листа — підготовка до весняних іспитів в університеті.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 118).

Датується на підставі даних листа Стефаника до К. Гаморака від 8 червня 1899 р. про присвяту новели „Камінний хрест“.

„...з Іванихою Плешкановою“ — з дружиною Івана Плешкана Оленою, сестрою Гаморак.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 327).

Wigzuckowski Stanisław — письменник, що після Пшибишевського очолював журнал „Życie“.

„...новий видавець...“ — Владислав Ярошинський, видавець у Кракові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 121).

Вижиця — містечко Чернівецької області.

Довгополе — Довгопілля, село Путильського району, Чернівецької області.

„Народна часопись“ — близька до галицьких урядових кіл газета, що виходила українською мовою у Львові; статтю про Стефаніка в ній було надруковано 20 травня 1899 р.

„Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том...“. Першою збіркою творів Горького, що в 1899 р. прибула до Галичини, були „Очерки і рассказы“ (1898 р.). Стефанік надіслав з Кракова до Гаморак тільки перший том, не діждавшись другого.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 328).

„...коли буде Ваша стаття друкowana“. Йдеться про одну з статей Морачевського в журналі „Życie“.

Паєнковна Анеля — польська художниця у Львові.

„Gazeta Lwowska“ — близька до урядових кіл польська газета в Галичині, що виходила з 1896 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 330).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 331).

Теодорович Йосип — ліберальний поміщик з с. Русова. Хоч Стефанік в автобіографії згадує його в позитивному плані, але русівські селяни були протилежної думки.

Gebethner — польський видавець, власник книгарень у Львові, Кракові й Варшаві.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 612).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 329).

Датується на підставі попереднього листа.

„Через Вас я стався славним і декадентом...“. Йдеться про статтю Морачевського про творчість Стефаніка, надруковану в декадентському журналі „Życie“ № 10 від 15 травня 1899 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 332).

„З книгарні Gebethner'a і Wolf'a я дістав лист...“. Гебетнер і Вольф згодились друкувати твори Стефаніка польською мовою в перекладі Морачевського (лист Гебетнера до Стефаніка від 4 серпня 1899 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 122).

Геня Данилович — Євген, брат Северина Даниловича.

Роздольська — дружина Йосипа Роздольського, етнографа і члена Наукового товариства ім. Шевченка.

Попель — піп с. Довгопілля, знайомий Стефаника, Франка і Маковея.

Устеріки — село в Карпатах, Жаб'ївського району, Станіславської області.

190

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 70).

„Я був з Дашинським у Буркуті...“. Особисте знайомство В. Стефаника з лідером польських соціал-угодівців не заважало йому різко критикувати політичні позиції Дашинського.

Буркут — курорт Жаб'ївського району, Станіславської області.

191

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2613).

„Новелу пришлю...“ — напевне, новелу „Скін“, яку тоді готував Стефаник.

192

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 681).

„Дякую Вам, що нагадали-сьте за мене — на Україні“. У серпні 1899 р. Ольга Кобилянська гостювала в Гадячі у Лесі Українки. Вона і дала Лесі Українці матеріал про буковинських письменників, зараховуючи Василя Стефаника до буковинців. Цей матеріал Леся Українка використала в своїй статті „Малорусские писатели на Буковине“, яка була надрукована в журналі „Жизнь“ кн. 9 за 1900 р. у Петербурзі.

„Дрейфуса вже засудили...“. Йдеться про процес над офіцером французького генерального штабу Дрейфусом. Цей гучний антисемітський процес викликав обурення серед демократичної суспільності Європи.

193

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 614).

194

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 123).

195

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2614).

„...посилаю маленьку новелку...“. Йдеться про новелу „Скін“, яку Павлик надрукував у „Громадському голосі“ № 23 за 1899 р.

„...кілько є правди в тім, що Франко з Романчуком і Грушевським нову партію розчинають“. Йдеться про організацію націонал-демократичної партії (партії націоналістичного напрямку), з якої Франко скоро вийшов, зрозумівши антинародну суть її.

196

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 617).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„Наші люде на селі“ — очевидно збірка повістей Грицька Григоренка, що вийшла в 1898 р. у Києві.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 124).

Датується на підставі даних про смерть матері Стефаника, яка померла 1 січня 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 333).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 125).

Лист писано після смерті матері, в січні, зі Львова.

„Русини мене вітають... з пошанівком злосливим“. Йдеться про неприязнь до Стефаника з боку буржуазно-націоналістичних кіл у зв'язку з його гострими статтями й промовами, спрямованими проти галицької буржуазної інтелігенції.

Шептицький Андрій (1865—1945) — граф, уніатський митрополит, резидент Ватикану в Галичині, запеклий ворог українського народу. В цей час він об'їздив свою парафію.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 336).

„...не писав нічо відколи зі Львова приїхав“. У попередньому листі до О. Гаморак Стефаник писав про перебування у Львові. В зв'язку з цим лист датуємо лютим 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 128).

Датується на підставі листа О. Гаморак до Стефаника 11 лютого 1900 р., в якому вона просить: „Ви обіцяли, що відпустите мені „Zusie“. Стефаник відповідає в цьому листі: „Zusie як буде виходити, то буде приходити до Вас“. Журнал „Zusie“ перестав виходити в січні 1900 р.

Копертинський — студент, юрист, домашній вчитель сім'ї Василя Калитовського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 127).

Іва — дружина С. Пишибшевського.

Морачевська Софія на початку 1900 р. жила в Кракові і складала іспити на звання доктора медицини.

„Посилаю „Дорогу“ для сестри“. Новела „Дорога“ була написана в лютому 1900 р. і надіслана для Євгенії Калитовської на день її іменин 28 лютого 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 337).

„...мамині очі померкли“. Йдеться про смерть матері Стефаника. Втрату матері він довгий час глибоко переживав.

В листі — начерки поезії в прозі „Дорога“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 129).

„Цілий день і половину ночі я пригадую собі маму“. Ці слова відбивають настрої Стефаника після смерті матері (в січні—лютому 1900 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 131).

„Від Морачевського ніякої вісти не маю... за патороч свою не згадує“. Під час однієї з лекцій у Станіславі про творчість Сенкевича Морачевський образив католицьку церкву, за що був притягнутий до судової відповідальності.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 816).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 788).

Датується орієнтовно на підставі змісту листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 784).

Датується орієнтовно на підставі змісту листа і в зв'язку із змістом попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 338).

„...тепер лагоджу більше новел до „Вістника...“. У „Віснику“ за 1900 р. надруковані були новели „Палій“ (кн. 6) і „Кленові листки“ (кн. 12).

„Ваша пані... буде зо всім готова“. Йдеться про С. Морачевську, яка тоді кінчала складати іспити в Краківському університеті на доктора медицини.

„Also sprach Z.“ („Так говорив Заратустра“). Морачевський переклав цю роботу Ніцше на польську мову і збирався її друкувати.

Nauman — видавець у Лейпцігу.

Липськ — Лейпціг.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 339).

Датується на підставі поштового штемпеля.

Nietzsche-Förster — спадкоємець Фрідріха Ніцше.

„Wiener Rundschau“ — австрійський буржуазний журнал.

„Кгутика“ — польський суспільно-науковий вісник, що виходив у Кракові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 343).

Jadwiga — очевидно, служниця сім'ї Морачевських.

Публікується за автографом (ф. 8, № 139). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„...афера станіславівська...“. Йдеться про суд над Морачевським за образу церкви (див. прим. до листа № 205).

„Я тепер борикаюся з пролетарієм сільським, з палієм...“. Йдеться про новелу „Палій“, над якою в той час працював Стефаник.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 341).

Датується на підставі змісту попередніх листів. Йдеться про підшукування видавців для видання новел Стефаника в перекладі Морачевського.

„Atheneum“ — польський громадсько-політичний журнал поміркованого напрямку.

„Gebethner казав, аби дати йому всі толковані новели...“. Йдеться про видання новел Стефаніка польською мовою в перекладі В. Морачевського. Видання не було здійснене.

214

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 133).

„...затрудилися до Параски“ — до сестри Стефаніка.

„Сими днями укажешся „Камінний хрест...“. Ця збірка Стефаніка з'явилася в книгарні в березні 1900 р., на підставі чого й датуємо цей лист.

215

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 789).

„Франко не вдоволений, що мене якийсь чех похвалив...“. Йдеться про статтю чеського критика Ріпача.

Цеглинський Григорій (1853—1912) — письменник і громадський діяч буржуазно-націоналістичного напрямку.

216

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 135).

Датується на підставі листа Ольги Гаморак до Стефаніка від 17 березня 1900 р., де сказано: „Чому такий сумний і розпучливий послідний лист? Що так болюче діткнуло, що лиш кінець Бортнянського може бути ідеалом?“.

Йдеться про російського композитора Дмитра Степановича Бортнянського (1751—1825), українець за походженням.

217

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 176).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Плешкани — сім'я Івана Плешкана.

„Чи дістали-сьте 2 книжці „Камінного хреста“?“. Збірка „Камінний хрест“ вийшла на початку 1900 р.

218

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 342).

„Врач“ — медичний журнал, який виходив у Росії.

„Przegląd“ — польський ліберальний журнал, що виходив у 90-х роках у Кракові.

„Na drogach duszy“ — збірка спогадів, статей і афоризмів С. Шибишевського; вийшла в 1900 р.

„Nargzd“ — орган галицьких соціал-демократів, видавався у Львові.

„З „Życia“ я взяв „Сама саміська“ і „Вечірна година“...“. Йдеться про рукописи перекладів Морачевського, які Стефанік передав Стенові — польському письменникові і перекладачеві, після того як перестав виходити журнал „Życie“.

219

Публікується за автографом (ф. 8, № 136). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Нумер з „Зарібником“ пришліть зараз...“. „Зарібник“ — оповідання Олега Гаморака, надруковане в „Громадському голосі“ № 6 від 18 березня 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 134).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

221

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 140).
Вітошинська — дружина Володимира Вітошинського.

222

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 815).

„Роблю тепер над драмою...“. Того року Стефаник працював над драмою „Палій“ (див. лист до Морачевського № 229).

223

Публікується за автографом (ф. 8, № 141).

224

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 811).

„...чи довго будете у батька свого? Зазнакомився я з ним у Тернополі...“. Стефаник гостював у Тернополі у Даниловича, де й зустрівся з батьком Крушельницької — священником Амвросієм Крушельницьким, який жив у с. Біла коло Тернополя.

225

Публікується за автографом (ф. 8, № 142). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р. В листі є начерк майбутньої новели.

226

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 72).

Датується на підставі даних листа: весною Віктор Гаморак складав іспити на атестат зрілості, про що і йде мова у цьому листі.

227

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 80).

„...сидіти до октобрія у Івана в Чортівці“ — у Івана Плешкана.
„...виготовляю дві книжки до друку...“. Йдеться про готування збірки „Дорога“; друга книжка під назвою „Поезії в прозі“ підготовлена не була.

228

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 143).

„...їду... до Івана...“ — до Івана Плешкана.

„...продався, знаєте, русинам...“. Йдеться про стипендію Наукового товариства ім. Шевченка, одержання якої зобов'язувало Стефаника давати безплатно свої твори до „Літературно-наукового вісника“.

229

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 347).

„Prawda“ — варшавський літературний журнал, в якому Морачевський вмістив статтю „Literatura małoguska“ (1900, кн. 10, № 43).

„Палій“ — новела, яку в червні Стефаник переробляв на драму, вперше друкувалась у „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1900 р.
„...я сам з неї дуже, дуже вдоволений“. Йдеться, очевидно, про новелу „Кленові листки“.

230

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 145).
В цей час Л. Мартович працював у м. Городку, біля Львова.

231

Публікується за автографом (ф. 8, № 148).

232

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 348).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

233

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 151).
Датується в зв'язку із змістом попередніх двох листів.
Сестра — Параска.

234

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 350).
Датується на підставі слів: „Нині виїжджаю до Трійці“. Відомо, що Стефаник виїхав з Чортівця у вересні.

235

Публікується за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 817).
Датується на підставі поштового штемпеля.

236

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 618).
Датується на підставі поштового штемпеля.

237

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 154).
Датується на підставі поштового штемпеля.
„Продав-ем тутки книжку новел...“. Йдеться про збірку „Дорога“.
„Поезії в прозі“ Стефаник збирався видавати окремою книжкою.

238

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 837).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

239

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 787).
Датується на підставі змісту наступних листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 155).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

„У Видавничій Спілці друкується вже збірка новел“
Йдеться про збірку „Дорога“, яка вийшла в 1901 р.

241

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 157).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

242

Публікується за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 818).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

„...як маєте IX річницю „Жизни“...“. Йдеться про номер журналу „Жизнь“, де була надрукована критична стаття Лесі Українки „Малорусские писатели на Буковине“, яка вийшла в перекладі на українську мову була надрукована в газеті „Буковина“ № 14 за 1900 р. у Чернівцях.

243

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 158).

Мисевич — студент, товариш Віктора Гаморака.

244

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 159).

Датується в зв'язку із змістом наступного листа.

245

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 138).

Датується орієнтовно.

„Моя книжка поезії...“. Мова йде про збірку поезій у прозі, яка не була здійснена.

246

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 160).

Датується на підставі поштового штемпеля.

„Confiteor“ („Моє слово“). Стефаник просив надіслати рукопис новели для переробки. Новела була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1901 р.

247

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 622).

Датується на підставі поштового штемпеля.

„...паскудну дуже карту...“ — мова йде про фото Стефаника.

248

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 162).

Датується в зв'язку із змістом листів № 252—253.

„Посилаю Вам... „Артельний договір“ Левитського і драму Тобілевича...“. Йдеться про так звані хліборобські спілки Левицького. М. В. Левицький („артельний батько“) — типовий представник ліберального народництва 90-х років XIX ст., засновник землеробських артелів в Херсонській губернії. Народники вважали такі артілі одним із засобів відвернення капіталізму і здійснення мирної „соціалізації села“ (без класової боротьби і революції). В цих артілях керівні позиції скоро захопили

куркулі, забравши в свої руки землю та сільськогосподарський реманент. Згодом ці артілі були ними ліквідовані. Драма І. Тобілевича „Понад Дніпром“, на якій позначився вплив думок Левицького, вийшла з друку восени 1900 р. „Южное обозрение“ — офіційна російська газета; виходила в Одесі в 90-х роках.

Леся Озаркевичева — дружина Лонгіна Озаркевича, адвоката в Городку, у якого працював Лесь Мартович.

249

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 208).
Датується в зв'язку із змістом листа.

250

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 351).

Датується у зв'язку із змістом попереднього листа.

Паренський — лікар у Кракові.

Єва і Юрчик — діти Морачевського.

251

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 785).

Датується на підставі змісту листа.

252

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 163).

Відносно спілок Левицького — див. прим. до листа № 248.

„Посилаю Вам мою „Дорогу“. Ця збірка новел Стефаніка з датою 1901 р. вийшла з друку в грудні 1900 р. в Русько-українській видавничій спілці у Львові.

253

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 165).

Датується на підставі поштового штемпеля.

254

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 167).

255

Публікується за автографом (ф. 8, № 171). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

Цей лист є начерком поезії в прозі.

Юрко — молодший брат В. Стефаніка.

256

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 177).

Датується на підставі змісту попереднього листа до Ольги Гаморак.

Ганя — Анна Данилович.

257

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 168).

Датується на підставі поштового штемпеля.

„Найшов-ем тутки Леся Українку“. На початку 1901 р. Леся Українка гостювала в Чернівцях у Ольги Кобилянської. Про зустріч із Стефаніком в листі до батьків від 15 квітня [ст. ст.] 1901 р. вона писала: „Бачила вчора й сьогодні Стефаніка, приїздив на два дні до Чернівців. На вид дуже здоровий, а в дійсності хворий, се видно навіть з його настрою...“.

258

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 169).

259

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 352).

„...роблю над своєю драмою...“. Згадана драма не була написана; можливо, це була драма „Огнище“.

Pístvan — курортне містечко в Угорщині, де в червні 1901 р. лікувався Стефаник.

О дер бер г — місто в Чехословаччині.

260

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 827).

Ш у х е в и ч Микола — адвокат у Львові.

261

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 81)

„Чи Ольови ліпше?...“ — Олегові Гамораку.

„...візьміть від Галі...“ — сестри Ольги Гаморак.

Ва г на — дружина С. Пшибишевського.

262

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 354).

„Мені оповідала Леся Українка в Чернівцях, що Вибули в Києві...“. Морачевський їздив до Києва в 1901 р.

263

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 828).

264

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 829).

265

Публікується за автографом Чернігівського музею М. Коцюбинського. Вперше надрукований у „Збірнику Музею М. Коцюбинського в Чернівці“ № 2, 1940.

„...будемо могли в Кулішевій книжці і наші роботи видіти“. Ні Стефаник, ні Мартович в альманасі „Дубове листя“, присвяченому пам'яті П. Куліша, участі не взяли.

266

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 355).

„Я від жовтня буду, відай, професором...“. Стефаник збирався стати учителем гімназії в Чернівцях.

267

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 183).

„Одна зі знайомих поеток наших дала мені rendez-vous...“, — напевне, Катря Гриневичева (нар. 1878 р.), другорядна українська поетеса.

„...був Кос посол...“ — Андрій Кос (1864—1918), адвокат в м. Калуші, депутат австрійського парламенту, один з галицьких буржуазно-націоналістичних політиків.

„...були академіки“ — члени Академічного товариства, студенти.

„Віктор вступить до мене до Микуличина“. У серпні 1901 р. Стефаник відпочивав у Микуличині (тепер Станіславської області).

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 820).

269

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 356).
„На професора не йду...“. Стефаник відмовився від наміру зайняти посаду вчителя в Чернівцях.

270

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 830).

271

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 620).

272

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 601).

273

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 826).

274

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 836).

275

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 187).
„Шухевич урядив мені хату...“. Йдеться про адвоката Миколу Шухевича, який по відношенню до Стефаника грав роль мецената.

276

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 191).
„На похорони я не їхав...“ — на похорон Івана Плешкана.
„...пришліть Ви мені його збірку поезій...“. Йдеться, очевидно, про збірку поезій Івана Плешкана, частину віршів з якої вміщено в „Літературно-науковому віснику“ за 1902 р.
„...аби докінчити свою повість „Листи до мами“. Як видно з листа, повість була написана, але не закінчена. В архіві Стефаника зберігся аркуш паперу, на якому стоїть заголовок „Мами“, з переліком розділів чи окремих частин повісті: „Голодники“, „Косар“, „Колядники“, „Грабариха“, „Сповідь“, „Муж“, „Венера“, „Байстрик“, „У вишневім саду“.

277

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 194).
„У „Віснику“ є велика поезія Іванова...“ — Івана Плешкана („Літературно-науковий вісник“ кн. 1 за 1902 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 195).

Спiритизм — безглузде визнання потойбiчного життя „духів“ померлих i можливостi зносити з ними за допомогою медiумiв, в ролi яких виступали рiзні пройдисвiти. Спiритизм був поширений в ХІХ ст. серед аристократiї i буржуазiї.

279

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 357).

280

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 198).

Любiнь — курортне мiстечко бiля Львова, де в липнi 1902 р. перебував з сестрою В. Стефаник.

281

Публікується вперше, за автографом Чернiвецького музею О. Кобилянської (№ 621).

„...анi не дякував Вам за „Землю“. Повiсть Кобилянської „Земля“ вийшла окремою книжкою у Львовi в 1902 р.

282

Публікується за автографом (ф. 8, № 202).

Вперше опублікований в журналі „Радянське лiтературознавство“ № 11 за 1949 р.

Стещенко Иван Матвiйович (1873—1918) — український буржуазно-нацiоналiстичний критик i письменник.

„В Петербурзi нема Горького, ото ж я вертаю“. Стефаник мав велике бажання особисто познайомитися з Горьким, якого він любив i поважав.

283

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 203).

284

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 832).

285

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 205).

„...свято ювiлейне Лисенка...“. Йдеться про 25-рiчний ювiлей творчої дiяльностi Миколи Вiталiйовича Лисенка (1842—1912).

286

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 206).

„...лишу одну довшу рiч...“. Можливо, повiстi „Послiднi“, „Присiлок“ або новелу „Богатирь“.

287

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 207).

„...дитина тота мене цікавить...“. Йдеться про майбутнього сина Семена. Семен Васильович Стефаник народився в 1904 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 814).

Лукіянович Денис Якович (нар. 1872 р.) — український письменник, педагог і журналіст, автор кількох повістей з селянського життя, член Спілки радянських письменників України.

„...для Павлика я зважуся на блямар“. Йдеться про виступ Василя Стефаніка на ювілеї М. Павлика в 1904 р.

289

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 368).

Датується на підставі запису М. Яцкова, але напевне відноситься до 1900 р.

Яцків Михайло Юрійович (нар. 1873 р.) — український письменник в Галичині, в минулому належав до молодомузівців. Нині член Спілки радянських письменників України.

„У наймах“ — повість, вперше надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 4 за 1900 р.

290

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 209).

Семенко — Семен, перший син В. Стефаніка.

291

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 873).

Калитовський Геронім — адвокат, близький друг В. Стефаніка.

Попель — священник з Заліщиків, народовець, виступав проти кандидатури Стефаніка в депутати австрійського парламенту в 1907 р.

Могилянницький — адвокат, радикал; жив деякий час у Снятині.

Охримович Володимир (1870—1931) — адвокат, депутат австрійського парламенту, один з діячів буржуазної націонал-демократичної партії, з яким суперничав В. Стефанік під час виборів до парламенту.

292

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 213).

Бінерт Ріхард (1863—1918) — австрійський міністр, реакціонер.

Потоцький Андрій (1861—1908) — граф, намісник австрійського уряду в Галичині, один з запеклих польських реакціонерів, що проводив у Галичині політику польських поміщиків і габсбурзької монархії.

293

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2615).

„Буду старатися на нашій групі переперти Вашу думку в справі Боснії і Герцеговини“. В 1908 р., коли Австро-Угорщина оголосила анексію Боснії й Герцеговини, політику австрійського імперіалізму підтримували галицькі націоналістичні діячі на чолі з К. Левицьким і Ю. Романчуком. Стефанік разом з групою радикалів, прислухаючись до голосу революційної соціал-демократії, виступав у парламентській групі проти анексії Боснії й Герцеговини.

294

Публікується за автографом Чернігівського музею М. Коцюбинського. Вперше надруковано в „Збірнику Музею М. Коцюбинського в Чернігові“ № 2, 1940.

295

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 188).

Датується орієнтовно.

296

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 427).

„...відчит, на який Ви ласкаво згоднісь прибути...“.
Йдеться про виступи Франка з поемою „Мойсей“ у 1912 р., коли письменник об'їжджав міста Галичини і читав цю поему.

297

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 823).

„...може до дирекції Вашого семінара...“.
Маковей тоді був директором гімназії в Заліщиках.

„Героєм одного Вашого оповідання був доктор Долинський...“.
Герой одного оповідання Маковей із збірки „Прижмуреним оком“ М. Долинський працював у Заліщиках.

298

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 816).

„В „Літературно-науковому Вістнику“ перечитав твої компліменти...“.
Йдеться про статтю Лукіяновича в „Літературно-науковому віснику“ кн. 2 за 1926 р. „Нова фаза творчості В. Стефаніка“.

299

Публікується вперше, за машинописною копією (ф. 8, № 812).

Кульчицька Олена Львівна (нар. 1877 р.) — українська народна художниця, нині живе у Львові.

300

Публікується за першодруком (журнал „Світ“ № 6 від 25 березня 1927 р.). Лист подано скорочено.

„Світ“ — прогресивний український журнал, що виходив у Львові в 20-х роках ХХ ст.

Касіян Василь Ілліч (нар. 1898 р.) — нині народний художник СРСР.

Федорцева Софія Михайлівна — артистка Харківського українського академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка.

Рудницький Михайло Іванович (нар. 1889 р.) — публіцист, критик, нині професор Львівського державного університету ім. І. Франка.

Пчілка Олена (1849—1930) — другорядна українська письменниця буржуазно-націоналістичного напрямку.

301

Публікується вперше, за рукописом Львівської бібліотеки АН УРСР (1300/24).

„На Україну буду таки їхати“.
Йдеться про поїздку Стефаніка на Україну в зв'язку із запрошенням Радянського уряду в 1927 р. Польсько-шляхетський уряд не дав дозволу на поїздку.

У зв'язку з хворобою, що почалась у квітні 1927 р., цей лист і всі наступні його листи писались синами. Письменник ставив лише свій підпис.

302

Публікується за першодруком (журнал „Плужанин“ № 3 за 1927 р.).
Дорошенко В. — буржуазно-націоналістичний літературознавець, бібліограф.

Публікується за рукописом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 1086). Вперше надрукований в альманасі „Ольга Кобилянська“ в пам'ять 40-річчя її літературної діяльності, Чернівці, 1928.

„В день Твого ювілею...“. Ювілей 40-річчя літературної діяльності Ольги Кобилянської відбувся 18 грудня 1927 р. в Чернівцях.

„Мої три сини, одні з криміналу, другі з волі...“. В 1927 р. два сини Василя Стефаника були заарештовані польською дефензивою (політичною поліцією) за антипольські виступи.

304

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 363).

„Райх“ — ресторан у Львові.

305

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 364).

„...обговорю діло видання“. Йдеться про видання творів Василя Стефаника в 1933 р., в якому брав участь М. Рудницький.

306

Публікується вперше, за рукописом, який знаходиться у адресата.

„...по написанню двох фейлетонів про Франка...“. Йдеться про статтю М. Рудницького про Франка, надруковану в газеті „Діло“ № 116—117 від 28 і 29 травня 1931 р.

307

Публікується вперше, за машинописною копією (ф. 8, № 812).

308

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 365).

309

Публікується за автографом (ф. 8, № 366).

Вахнюк — учитель з с. Русова, депутат польського сейму.

Доктор Стахів — адвокат, український буржуазний націоналіст, правий соціаліст, колишній голова радикальної партії; запеклий ворог Радянського Союзу.

310

Публікується за рукописом (ф. 8, № 797).

311

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 367).

„Назустріч“ — український літературний журнал; виходив у Львові в 30-х роках ХХ ст.

„...нотатку про „Землю“...“. Стаття „Під вражінням вистави „Землі“ була надрукована в газеті „Новий час“ № 15 за 1937 р.

Блавацький Йосиф — режисер, буржуазний націоналіст, який згодом став фашистом.

Новаковський Олександр — художник.

312

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 834).

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А

- Абстиненти* — здержливі (особливо щодо спиртних напоїв).
Аді (*ади, адьи*) — а диви.
Алювії — натяки.
Амант — любовник.
Анґлос — піджак.
Аранжер — організатор, упорядник.
Аспірації — прагнення, устремління.

Б

- Байда* — велика скибка хліба.
Балан — білий віл.
Бандерія — загін вершників.
Банно — сумно, тяжко.
Банувати — тужити, жаліти.
Барашкувати — бавікати.
Бахур — дитина.
Безвзглядність — безпощаадність, безумовність.
Безчельність — зухвалість.
Бельфер — єврейський учитель.
Бервено — колода.
Бештанина — лайка.
Бинди — стрічки.
Біме — їй-богу.
Блуди — помилки, хиби.
Блямар (*блямаж*) — сором, ганьба.
Блянш — білило (космет.)
Борво, борше — швидко, швидше.
Бузько — чорногоуз, бусел, лелека.
Бульбона — прірва, глибоке місце в річці, в ставі.
Бурк (*бурґ*) — місто, замок.
Бута — гордість, пиха, зарозумілість.
Бути — чоботи.
Бучок — кийок, палиця.

В

- Вакації* — канікули.
Валіза — чемодан.
Вандрувати — мандрувати.
Варіат — божевільний.
Вберія — убрання.
Вегетувати — животіти.

- Велебна* — шановна.
Вельонка — фата, вуаль.
Вербунок — набір.
Вереня — ряднина.
Верета — ряднина.
Взглядний — відносний.
Виділ — комітет, відділ.
Виелімінований — виключений, усунутий.
Вижбухати — раптово вириватися.
Виклярований — очищений, переброджений (в контексті — сформований, вироблений).
Випожичальня — бібліотека (з видачею книг за плату).
Випорпати — виколюпати (з землі).
Відай — мабуть.
Відпекуватися — відмовлятися.
Віншувати — вітати.
Віритель — позикодавець.
Віскресний — вилитий, викапаний.
Віц — дотеп.
Вритний — нав'язливий, настирливий, поганий.
Встеклий — скажений.
Втовмасювання — вштовхування, втопування.
Вужевка — шнур, вірówka.

Г

- Гадкувати* — гадати, думати.
Газда, газдиня — господар, господиня.
Галаган — дрібна монета в Австрії (галицька назва).
Ганделес — торговець старим.
Гандри бити — байдики бити.
Гарбата — чай.
Гармати — загарбувати.
Гелево — черево.
Герезії — в контексті — комедії (не ересі).
Гершт — ватажок, верховола.
Глипати — дивитись.
Глота — натовп.

Го — його.
Гобортка, горботка — рід плахти.
Гоміт — гомін.
Горн — димар, верх печі.
Гофа — подвір'я.
Гратулювати — поздоровляти.
Грижіти — набувати з великими
труднощами.
Гурма — юрба.

Д

Дабель (дабля) — диявол.
Данець — танець.
Двірець — вокзал.
Дезерція — дезертирство.
Деканальний — належний до декана,
благочинного попа (деканальний
соброр).
Демунціат — донощик.
Деревце — вживається в значенні
поворічної ялинки.
Десені — узори.
Диктандо — диктант.
Дідичність — спадщина.
Діурнист — нижчий судовий чин.
Доробчисько, доробкевич — вискокча.
Дранця — тонка дощечка.
Дрантивий — обшарпаний, потертий.
Дрош — дроз.
Душитися — душитися.
Дучка — отвір, яма.
Дьдя — батько, тато.

Е

Евентуальний — можливий при нагоді,
за певних обставин.

Є

Єрщений — див. ірщений.

Ж

Жовнір — солдат.

З

Заасеккурувати — застрахувати.
Забавлятися — крім прямого значен-
ня ще — баритися.
Забруканий — забруднений.
Завихнути — заспішити.
Заволання — запросини, заклик, ви-
клик („на заволаання“ — від-
разу, негайно).
Заедно — раз у раз, завжди.
Залучники — документи, додані до
прохання, заяви.
Запарі — зашпори.
Запудитися — налякатися.
Заряд — управління, керування.

Заснітитися — 1) зледашіти; 2) вкри-
тися цв'ялю, загнити.

Зашінокувати — зашібати, зашивати.

Збиткуватися — знущатися з когось.

Зігнути — згадати.

Зілядний — див. взглядний.

Зірібний — грубий, товстий (про
полотно).

Зіуста — часто.

Змарганий — виснажений тяжкою
працею, втомлений.

Змашкарити — скинути машкару.

Змерзити — спротизити, зогидити.

Змора — кошмар, гнітючий привид,
марення сонної людини.

Зредукувати — скоротити.

Зроблений — виснажений роботою.

І

Ігноранція — неущтво, нетямучість.

Імати — брати, взяти, піймати.

Імлений, ймлений — взятий, пійманий.

Імпертинсній — зневажливі слова.

Інтерн — внутрішній.

Інтерпеляції — запити.

Ірщений — хрещений.

І

Ідь — отрута.

К

Кавалки — шматочки.

Кадавер — труп.

Казетник — газетник.

Капа — покривало, ширма коло печі.

Катаринка — музичний інструмент.

Кастія — питання, проблема, справа.

Квізитник — урядовець, що стягує
борги (реквізує речі).

Кечин — качан.

Кібзуватися — здавати собі справу,
наважуватись.

Ківачок, кімачок — поліще, кусок де-
рева.

Кічня — згряя.

Клякати — ставати на коліна.

Кнайпа — трактир, пивна.

Кобітка — жінка.

Ковнір — комір.

Ковтати — 1) стукати; 2) ковтати.

Коедукація — спільне виховання хлоп-
ців і дівчат.

Колюмна — колона.

Комерс — обід на честь поважної
особи, бенкет.

Конклюдія — заключення.

Консеквенція — послідовність.

Контентний — задоволений.
Конфігура — варення.
Кошниця — комора, сарайчик.
Кременал — тюрма.
Креперувати — гинути, пропадати.
Кривати — шкутильгати.
Кривувати — кривавити, тяжко заробляти.
Куренди — циркуляри.

Л

Лайдацтво — розбещеність.
Ландувати — бурлакувати, нищити, плондрувати.
Ланц — ланцюг.
Леда — будь-хто.
Лижка — ложка
Лумер — число, номер.
Людодий (з польськ.) — народний.
Люксусовий — розкішний, пишний.
Люфа — дуло.
Люфт — повітря.
Лямпарт — розбещена людина, ледар.
Лямпартувати — ледарувати, гуляти.

М

Мазур — польський селянин Західної Галичини (за річкою Сян).
Марікувати — нарікати.
Маркувати — значити.
Матадори (з ісп.) — бійці биків; у контексті — верховоди.
Матура — екзамен на атестат зрілості.
Мацьок — шлунок.
Машір (з нім.) — іди геть!
Мева — чайка.
Мей — див. мой.
Мелдуватися — повідомляти про себе, заявлятися, приписатися.
Ми — мені.
Млака — трясовина, драговина.
Мнецкати — м'яти.
Мой — форма звернення, як от: гей ти, гей ви.
Мосіндзовий — бронзовий.
Моспан — форма звернення.
Моц — міць, сила.
Моцарстовий — державний.
Му — йому.
Мушій — шкідлива муха.

Н

Най — хай.
Накладця — видавець.
Намено — ім'я.
Наметність — пристрасть.
Направці — навпростець.

Напудити — налякати.
Негація — заперечення.
Нездадо — недобре, погано.
Нефоремний — безформений.
Нипати — нищпорити, вишукувати.
Нім — перш ніж, поки не.
Ніц (з польськ.) — ніщо.

О

Обава — побоювання, тривога.
Обістя (обійстя) — садиба.
Обмаєний — прикрашений (зеленню).
Оборожина — стовп в оборозі.
Обсерувати — спостерігати.
Обхарити — обчистити.
Обцаса — закаблук.
Оглада — добрі манери, вишколена поведінка.
Одіво — одяг.
Озди — тут, осьде.
Оконем (ставати) — ставати дїба.
Окраєць, крайчик — краєчок, шма-ток.
Окрайка — в'язаний жіночий пояс.
Ординаційний (зал) — приймальний зал (у лікаря).
Орнати — ризи католицького попа.
Остікатися — лютувати, скаженіти.
Офіцина (стагель) — флігель.
Ошука — обман.

П

Падькатися — бідкатися.
Пактувати — домовлятися.
Палестра — спортивна школа у стародавніх греків.
Паношитися — пишатися, задаватися.
Пантрувати — пильнувати, стерегти.
Паріас — парія.
Паробок — 1) хлопець; 2) лакей.
Пасминка — смужка.
Пасок — поясок.
Патороч — клопіт, біда.
Патрити — див. пантрувати.
Пацити — 1) скаженіти; 2) перетерплювати.
Персть — земляний порошок, пил.
Перфідно — зрадливо, віроломно.
Пиняво — мляво.
Півкошулька — маніжка.
Піганистий — строкато-смугастий.
Пістувати — доглядати.
Плебанія — садиба священника.
Поводувати — спричинювати, спрямовувати.
Позаяк — тому що.
Позлітка — золота блискітка.
Прецінь — адже, все ж таки.

Прибагати — забажати.
Прийшлість — майбутність.
Припис — припис, наказ, правило.
Прищега — присяга.
Пропутати — розтратити (гроші).
Проскрібований — викинутий з якоїсь громади.
Пукаги — тріскатися, рватися.
Пушка — пучка (пальця).
П. Т. — повним титулом — у листах скорочене написання замість переліку всіх титулів.
П'ятка — 1) п'ята; 2) п'ятірка (грошей).

Р

Рантух — намітка, тонке полотно, покривало.
Рапавий — шершавий, жорсткий.
Рата — частина платежу (розкладеного на частини — рати).
Реверс — письмове зобов'язання про повернення позиченої речі.
Регула — правило.
Реперувати — лагодити, латати.
Репухатий — товстий.
Ресторація (реставрація) — ресторан.
Ригороз(ум) — державний іспит на здобуття вченого ступеня.
Ринський — дві австрійські крони (біля карбованця).
Риншок — водостік.
Рискаль — лопата.
Ровчбитися — метушитися, клопотатися.
Ровчіканий — пошматований.
Рунтати — тривожити, непокоїти, руйнувати.
Рутенство — презирлива назва інтелігенції проавстрійської орієнтації.
Рутенський — заскорузлий; прикметник від *Рутенство*.
Ряд — уряд.
Рядовий — урядовий.

С

Сагара — Сахара, пустиня.
Саманати — бути подібним, скидатися.
Самолівка — пастка, сильце.
Сарака — нещасний, бідний.
Сардачина — верхній одяг, безрукавка.
Свідім — свідомий, знаючий.
Сильветка — силует.
Скаляний — заплямований, забруднений.
Скаменюшник — чорт, домовик.
Скоботати — лоскотати.
Сконд (skąd) — польськ.) — звідки.
Скреперувати — гинути, пропадати.

Скрипт — рукопис.
Сламазарність — повільність.
Слота — негода.
Смазований — обмазаний.
Смердзі — смердять.
Спауер — прогулянка.
Спіжарня — комора.
Споіло — зв'язок, з'єднання.
Сполокати — сполоскати.
Спотужнити — подужчати.
Спудитися — злякатися.
Стемль — гербовий збір.
Степенуватися — підвищуватися по службі.
Стилий — холодний, закляклий; до стилої матері — прокляття.
Сурдут — піджак.
Сутерен — підвал.

Т

Таний, таньший — дешевий, дешевший.
Тварь — лице.
Течка — сумка, портфель.
Ти — тобі.
Тоаст — тост.
Товмасити — вбивати в голову.
Толкований — перекладений.
Толкувати — перекладати.
Травити — їсти, перетравлювати.
Трахтувати — поводитися, відноситися.
Тріло — отрута.
Трунок — 1) напій; 2) шлунок.
Тручати — штовхати.
Трясовиця — гарячка.
Турбацький — неспокійний, суєтний.
Туск — туга.
Ты — тебе.

У

Уберія — див. *вберія*.
Ув'євати — в'язати.
Увихатися — поспішати, швидко робити.
Угортина — покривало.
Ужевка — див. *вужевка*.
Умислово — мислено, розумово.
Униматися — соромитися, ніяковіти.

Ф

Файний — гарний.
Фаяти — колихати, розвівати.
Ферії — канікули.
Филювати — хвилювати.
Філя — хвиля.
Фіра — віз.

Фідігорний — гордий.
Форсуватися — дуже напружуватися.
Фрізієр — перукар.
Фунь — пихатий, хвальковитий.

Х

Хінщина — китайщина (тут в значенні відсталості).
Хісно — корисно.
Хов — вирощування, плекання.
Хосен (хісна) — користь, вигода.
Хотя — хотять.

Ц

Цайговий — з простої матерії.
Цара — сила, велика кількість, натовп.
Цвинтар — кладовище.
Цертифікат — посвідчення.
Церувати — штопати.
Цівка — шпулька в човнику верстата, в прядці.
Ціха — знак, прикмета.
Цофнутися — відступити.

Ч

Чворогранний — чотиригранний.
Чей — мабуть.
Чересок — шкіряний пояс, в якому носять гроші.
Чипіти — стояти нерухомо, сторожити.
Читувати, чатувати — сторожити, підстерігати, вичікувати.
Чічка — квітка.
Чупер (чупра) — чуб, чуприна.

Ш

Швагро — швагер, чоловік сестри.
Шкоботати — див. скоботати.
Шлюс — край, кінець.
Шпетний — поганий.
Шпік — мозок у кістках.
Шпотатися — спотикатися.
Штудерний — хитрий, вигадливий.
Шубравий — обідраний, злиденний.
Шустка — десять крейцерів (близько десяти копійок).

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

У покажчик введені всі імена людей, географічні назви, назви журналів, газет, товариств, творів Стефаника та інших письменників.

Сторінки наведено до всіх імен. Покажчик охоплює основний текст та примітки. Цифри сторінок основного тексту відмежовані від цифр сторінок приміток знаком //.

А

- Австрія — 40, 104, 106 // 264, 265, 275, 300 [Австро-Угорщина].
 „Академічна громада“ — 28, 29 [„Громада“], 114 // 260, 276.
 „Akadem. Czytelnia“ — 31 // 259, 261.
 „Акорди“ — 144 // 280.
 „Альпи“ — 56.
 „Also sprach Zarathustra“ — 205 // 291.
 Altenberg — 110 // 275.
 Америка — 38, 39, 63, 141, 150, 172, 181 // 264, 269.
 „Ангел“ — // 272.
 Аполлон — // 270.
 „Артельний договір“ — 226, 227 [„Договір“] // 295.
 „Aphrodite“ — 126.
 „Athenaeum“ — 207 // 292.

Б

- Бадені К. — 43, 59, 106 // 265, 266, 275.
 Бадені [ксьондз] — // 267.
 Байрон Дж. — 57.
 Баліцька — 31.
 Баліцькі — 27, 28 // 259.
 Барвінський В. — // 263.
 Барвінський О. — 38, 52, 109, 163 // 258, 260, 262—265, 267.
 „Батьківщина“ — // 265.
 Бачинська Є. — 27, 29 [сестру], 32 [сестра], 37 [з сестрою], 64 [сестра], 66 [сестрі], 67 [Геія], 68 [сестра], 74—75 [сестра], 129 [вона], 130 [умерша] // 259, 269, 278.
 Бачинський Л. — 26—31, 34, 36, 37, 42, 43, 50, 52, 63, 66, 70, 72, 74, 249 // 258—260, 262, 265, 267, 269, 270.
 Бачинський Р. — 26 // 259.
 Бачинський Ю. — 50 // 266.
 „Без догмата“ — // 285.
 Белей І. — 105 // 274.
 Белеуя — 69, 142, 146, 147, 150, 195 // 270, 279, 280, 281.
 Берлін — 51.
 Бетховен — 249.
 Бжозовський — 204.
 Біборський І. — 53, 55, 59, 88 // 267.
 Бідолах — 25 // 258.
 Біла — // 293.
 Бінерт Р. — 246 // 300.
 Блавацький П. — 253 // 302.
 „Богатирь“ — // 299.
 Baudelaire — 57 // 268.
 Болехів — 51, 123, 210, // 267, 277.
 Борислав — 24.

- Борковський О. — 23, 24, 29, 32, 126 // 257.
 Боршнянський Д. — 209 // 292.
 Борщів — 58 // 268.
 „Boska komedya“ — 172 // 285.
 Боснія — 246 // 300.
 Бразилія — 53 // 267.
 „Bzratnia romos“ — // 261, 274.
 Броди — 28 // 260.
 Будапешт — 126.
 Будзиновський В. — 43, 50, 52, 58, 65, 144, 147, 163, 183, 186 — 188, 190, 232 // 265, 269, 270, 280.
 Будинці — 119 // 276.
 „Будучність“ — 185, 190 // 287.
 Буковина — 31, 35, 74, 106, 114, 238 [Довгополе Буковинське], 249 // 261, 264, 281, 285.
 „Буковина“ — 31, 194, 202 // 261, 295.
 Бурже П. — 83 // 272.
 Буркут — 193 // 289.

В

- Вавель — 88, 154 // 272.
 Вага — 233.
 Варвара — 143.
 „Wahrheit und Dichtung“ — 172 // 285.
 Варшава — 119, 120, 208 // 288.
 Василь — див. Котюк В.
 Ватикан — // 267, 290.
 Вахнюк — 252 // 302.
 Вахнянин Н. — 34, 83 // 258, 262, 265, 272, 286.
 Велючки — 73 // 270.
 Венера — 74 // 270.
 Verlaine — 56, 62, 75 // 268.
 „Веселка“ — 125.
 „Вечірня година“ — 135 [три маленькі праці], 210 // 278, 292.
 „Виводили з села“ — // 276.
 Wutzukowski С. — 188, 189 // 288.
 Вижиця — 179, 188, 233, 237 // 286.
 Відень — 33 [віденські радикали], 36, 50, 51, 58, 88, 106, 119, 120, 164, 165, 167, 169, 175, 190, 200, 206, 246 // 258, 262 [віденські радикали] 276.
 Віктор — див. Гаморак В.
 „Wiener Rundschau“ — 205, 207 // 291.
 Вісла — // 259.
 Вітик С. — 164 // 262, 283.
 Вітошинська — 212 // 293.
 Вітошинський В. — 95, 186 [Вітошинським], 212 // 273, 293.
 „Военна шкода“ — 248.

Войтинський — 222.
Володимир — див. Стефаник Волод.
Волошинський І. — 31, 36 // 261.
Wolf — 192 // 288.
„В поті чола“ — 24 // 257.
„Врач“ — 210 // 292.

Г

Гадяч — // 289.
„Gazeta Lwowska“ — 189 // 288
„Галичанин“ — 109, 111 // 262, 275
Галичина — 37, 44, 96, 106 [в Східній Галичині], 113, 114 // 257—260, 262—267, 274, 275 [в Східній Галичині], 288, 290, 300, 301.
Галя — див. Данилович А.
Гаморак В. — 150, 167, 186, 193, 210—212, 215, 216 [Вас], 221—229, 236 // 257, 284, 293, 295, 297.
Гаморак К. — 83 [Ваші тато], 86 [Вашого тата], 173 [Вашому татові], 185, 186 [Ви], 187, 188, 191 [Гамораки], 196 [Гамораки], 197 [Вашого тата], 200 [тато], 210—212 [тато], 216, 219, 222 [тата], 224 [тата], 229 [тата] 240, 244 [тато], 246 [тата] // 257, 272 [у сім'ї Гамораків], 284, 287.
Гаморак Олег — 165, 167—169, 175, 176, 208, 211, 224, 227, 233, 240, 242 // 284, 292, 297.
Гаморак Ольга — 23, 24 [Вас], 25, 56, 67, 83, 86, 98, 104, 105 [Вам], 109, 110, 113, 125, 129, 130 [Ви], 156, 163, 165 [Ви], 168—170, 171 [до Вас], 172—175, 176 [Вам], 177, 178 [Ви], 182, 187, 188, 189 [Ви], 190 [панна Ольга], 192, 195, 196, 197 [Вам], 198—203, 204 [Вас], 206, 209, 210 [Ви], 211—214, 216—219, 220 [Вас], 221—233, 236, 239—247, 250 [своєї мами] // 257, 279, 284, 285, 287, 288, 290, 292, 296, 297.
Ганкевич М. — 38, 53, 83, 87 // 262, 263, 267, 272.
Ганя — 119.
Ганя — див. Данилович А.
Гарасимович І. — 24 [Кривого із Спілки], 29, 73, 88, // 257.
Haupmann — 110, 179.
Gebethner — 190, 192, 205, 207 // 288, 292.
„Gesellschaft“ — // 281.
Гельветія — див. Швейцарія.
Геня — див. Калитовська Є.
Геня — див. Бачинська Є.
Гете — // 285.
Герцеговіна — 246 // 300.

Гілох — 190.
Глушків — 52.
Голейчук — 182 // 287.
Goussougt'i — 57 // 268.
Городенка — 26, 27, 32, 42, 43 [Городенщина], 44, 52 [Городенщина], 64, 114 [городенські радикали], 247 // 258, 259, 263—266, 269.
Городок — 228—233, 235—237, 240—242, 244 // 294, 296.
„Городчик до бога ридав“ — // 276.
Горький М. — 179, 189, 243 // 286, 288, 299.
Гриневичева К. — 236 [одна зі знайомих посток], 240, 252 // 297.
Грицько Григоренко — // 289.
„Громада“ — 70, 72, 73, 75, 105 // 270.
„Громадський голос“ — 58, 65, 70, 164, 180, 185, 195 // 262, 265, 268—270, 284, 286, 287, 289, 292.
Грушевський М. — 162—164, 195 // 259, 283, 289.
Гукевич — 36 // 263.
„Humanité Nouvelle“ — 208.
Гуцульщина — 41 [Гуцулія] // 276.

Д

Дагна — див. Пшибишевська Д.
Данилович А. — 157 [Галя], 207 [у Гані], 231, 233 [від Галі], 240 [Даниловичів], 244 [Ганя] // 282, 296, 297.
Данилович Д. — 175, 176, 217 [Даниловичі] // 285.
Данилович Є. — 192 // 289.
Данилович С. — 28 [Даниловичі], 35—38, 42, 44, 57, 70—74, 88, 105, 114, 186 [Даниловичам], 202 [до Даниловичів], 212, 214 [Даниловичам], 243 // 260—264, 289, 293.
Данте — 172 // 285.
Дарочка — див. Данилович Д.
Дашинська С. — 79 // 271.
Дашинський І. — 30, 106, 164, 165, 192, 193, 238 // 260, 275, 289.
„De profundis“ — 126 // 277.
„Дзвін“ — 165 // 283.
Дзерович Ю. — 247.
„Dziennik polski“ — 105 // 274.
Діана — 74 // 270.
„Дід“ — 248.
„Діло“ — 27, 28, 38, 105, 109, 111, 144, 147, 156, 163, 245, 250 // 260, 263, 274, 280, 302.
„Діти“ — // 276.

- „Ein Dichter des Verrathes“ — 104
[D. d. V], 105, 107 // 274.
„Для дітей“ — 180 [кілька слів за
еміграцію] // 284, 286.
Дніпро — 234, 243.
Дністер — 139, 147, 188, 194 //
279.
„Дністер“ — 37 // 263.
Добромиль — 35—36 [Добромиль-
щина], 96, 97 [Добромильський
повіт] // 273.
Довгополе — 179, 188, 191—194,
237, 238 // 286.
Долинський — 32 // 262.
Долинський М. — 248 // 301.
„Дорога“ — 199, 221 [книжку], 223,
229, 235 // 290, 293, 294—296.
Дорошенко В. — 249 // 301.
Дорундяк І. — 28 [Дорундяки] //
260.
Драгоманов М. — 31, 32, 35, 37,
53, 57, 58 // 261, 263, 268.
Дрейфус — 194 // 289.
Дригинич Н. — 51, 74 [до Н.] //
265, 266.
Дрогобич — 23—25, 123.
„Дубове листя“ — 235 // 297.
Дудикевич В. — 88 // 272.
Дунай — 101, 102.
Дунсчка — 173.
Дутчак — 31 // 261.
Дюма О. [син] — 27 // 259.

Е

- Енгельс Ф. — // 266.
„Енеїда“ — // 281, 282.
Ескулап — 26 // 259.

Є

- Єва — див. Морачевська Є.
Європа — 57, 172, 211 // 289.
Єлена — 157.
Єлісаветград — 227.

Ж

- „Жизнь“ — 224 // 289, 295.
„Житє і слово“ — 105 // 266, 274.
Житомир — 243.
„Зусіє“ — 173, 179, 189, 190, 198,
205, 210 // 285, 288, 290, 292.
Жуків — 50.

З

- Заболотів — 156, 163, 182, 190,
220.
Завадов — 105 // 274.
Залубравці — 181 // 286.
„Заздрі боги“ — 37 // 263.

- Залишки — 245 [Заліщицький по-
віт], 246, 248 // 300, 301.
„Зарібник“ — 211 // 292.
„Засідання“ — 135 [три маленькі
праці] // 278.
Заячківський — 28 // 260.
Заячківський — 221, 237.
Збараня — 35—36 [Збаражчина], 72
[Збаражчина], 75, 76 [Збаражчи-
на], 132 [повіт Збаравський] // 270.
Zwolinski — 205.
Зевс (Zeus) — 156 // 282.
„Земля“ — 243 // 299, 302.
„Земля“ — 253 // 302.
„З міста йдучи“ — 135 [три малень-
кі праці], 190 // 278.
Золя Е. — 27, 57, 75 // 259.
Зонечка — 173, 214.
„З осени“ — 122 // 276.
„Зоря“ — 24, 126 // 258, 287.
„Z pola walki“ — 123, 124 // 277.
„З хорім на двір“ — // 276.

І

- Ібсен Г. — 57, 214.
Іва — див. Пшибишевська І.
Іван — 162.
Іван [вуйко] — 169.
Івасюк М. — 178, 179 [єму] // 286.
„Interieur“ — 172 // 285.
Ісаків — 50.
Італія — 43.

Й

- „Йшов з поля“ — // 276.

К

- Кавказ — 233.
Калитовська Є. — 156 [Ваша сестра],
157 [з сестрою], 158 [сестра], 168
[Геня], 171 [для Гені], 172, 199
[Гені], 200 [Геня], 201, 214 [Гені],
226 [Геня], 236 [Геня] // 279, 284,
285, 290.
Калитовський В. — 156, 159 [Кали-
товські], 165, 173, 175, 191, 209
// 279, 284, 290.
Калитовський І. — 245, 246 [Вас]
// 300.
Калитовський О. — 167, 168, 214
// 284.
Калуш — // 297.
Кальвін Ж. — 117 // 276.
„Каменярі“ — 164 // 283.
„Камінний хрест“ — 173, 185, 207,
210, 235 // 281, 287, 292.
Кан — 41 // 264.
Канада — 178, 208.
Канів — 243.

- Карлів — // 259, 262, 263.
 Karlsbad — 232, 245.
 Касіян В. — 249 // 301.
 Kasprówiez Я. — 165 // 284.
 „Катруся“ — // 281.
 Кейван В. — // 259, 262.
 Кейван І. — // 259, 262.
 Келлер Г. — 59—61 // 268.
 Київ — 234, 235, 238, 243 // 289, 297.
 Кирило — див. Трильовський К.
 Кіркегард — 109 // 275.
 „Кленові листки“ — // 291, 294.
 Knackfuss — 165 // 284.
 Кобілянська О. — 45, 142, 143, 145, 146, 147 [Ольга], 148—151, 152 [у Вас], 153, 154 [Ви], 155, 157—159, 160 [Ви], 161—163, 165, 166, 167 [Ви], 169, 170 [Ви], 171, 176, 177 [Ви], 178, 179, 183, 184, 190, 191 [Ви], 194, 195, 202, 212, 213, 220, 221, 223, 224 [Ви], 226, 236—238, 243, 249, 250 [Ти] // 265, 279—283, 285—287, 289, 296, 299, 302.
 Кобрин Ф. — 24 // 258.
 Кобринська Н. — 55, 67, 154 [Кобринські], 194 // 264, 265, 266, 277, 280, 282 [Кобринські].
 Ковалевська С. — 67 // 270.
 Ковалиха — 127.
 Колесса О. — 24, 187 // 257.
 „Kółka literackie“ — 27 // 259.
 „Kółka rolnicze“ — // 270.
 „Коло“ — 88 // 272.
 Коломия — 23, 24, 26, 30, 33 [коломиєвських радикалів], 34 [коломиєвці], 42, 44 [Коломиєщина], 52 [Коломиєщина], 61, 70—73, 86, 87, 89, 125, 143—145, 149, 160, 161, 168, 209, 210, 220 // 257—263, 270, 272, 273, 280.
 Конопницька М. — 100 // 274.
 „Confiteor“ — див. „Моє слово“.
 Копертинський — 198 // 290.
 Корчак — 70.
 Кос А. — 263 // 297.
 Костецький І. — 36 // 263.
 Котляревський І. — 158 // 281, 282.
 Котюк В. — 124, 125 [старший хлопчик].
 Котюк Н. — 124, 125 [найменший хлопчик].
 Котюк Ф. — 123 [він], 124, 125 // 262, 277.
 Котюк Я. — 124.
 Коцюбинський — 235, 246, 249.
 Краків — 26—31, 33, 34, 36—38, 43, 45—51, 53—56, 58—63, 65, 66, 69—72, 74—83, 86, 88—90, 92, 94—98, 103—114, 120, 123, 125—133, 135—139, 159, 160, 163, 165—189, 191, 197—217, 220—230, 232 // 258—261, 265, 269—271, 274—275, 279, 287, 288, 290, 292, 296.
 Красноставці — 31 // 261.
 Крета — 72, 95.
 Креховичі — 122, 123 // 277.
 „Кругука“ — 205, 210 [в „Критиці“] // 291.
 Крушельницька С. — 75, 142—146, 214 // 270, 280, 293.
 Крушельницький А. — 214 [у батька свого] // 293.
 Куліш П. — // 268, 297.
 Кульчицька О. — 248, 251 // 301.
 „Kurjer Lwowski“ — 104, 106, 142 // 274.
 Кути — 78, 111, 113—115, 117 // 260, 275.

Л

- Лазар — 198.
 Langenscheidt — 66, 169 // 269.
 Левитський М. — 226, 227, 229 // 295—296.
 Левницький К. — // 259, 300.
 Левницький — 57 // 268.
 Лейпціг — 83, 205 // 291.
 Lepau — 57 // 268.
 Ленін В. І. — // 262.
 Лермонтов М. — 57.
 Леся Українка — Див. Українка Леся.
 Липськ — див. Лейпціг.
 Лисенко М. — 244 // 299.
 „Лис Микита“ — 125.
 „Лист“ — 190 // 262, 277, 281.
 „Листи до мамі“ — 240 // 298.
 „Літературно-науковий вісник“ [„Вісник“] — 135, 144, 157, 164, 167, 172—176, 190, 192, 204, 208, 216, 221, 226, 240, 241, 243, 248 // 280, 282, 283, 285—287, 291, 293—295, 298, 300, 301.
 Logau — 174 // 285.
 Лондон — // 277.
 Лопянка — 28 // 260.
 Лукіянович Д. — 245, 248 // 300, 301.
 „Лумера“ — 24 [якусь повістку], 54, 58 // 258, 267.
 Любінь — 242 // 299.
 „Людина“ — 183 // 287.
 „Ludowe stronnictwo“ — 44 // 265, 272.
 Luys P. — 126 // 277.
 Львів — 30—32, 33 [львівські радикали], 35, 37, 45 [львівська інтели-

генція], 53, 54, 79, 83, 86—88, 104, 110, 114, 120, 123, 125, 126, 132, 136, 143, 144, 153, 159, 161—165, 167—169, 183, 188, 192, 195—197, 204, 210, 212, 217, 218, 220—223, 227—229, 232, 235—240, 242—247, 250—253 // 258, 260, 261, 262 [Львівські радикали], 263, 265, 267, 271, 274—279, 281, 283, 288, 290, 292, 296, 297, 299, 301, 302.

М

„Mahabharata“ — 105 // 274.

Маєвський — 29, 32 // 260.

Макай — 55 // 267.

Маковой О. — 135, 163, 164, 175, 192, 238, 247, 248 [Вам] // 283, 285, 289, 301.

„Малорусские писатели на Буковине“ — // 289, 295.

„Маніфест Комуністичної партії“ — // 258.

Маратон — див. Марафон.

Марафон — 71, 72 // 270.

Марійка — див. Стефанік М.

Марія — 162.

Марко — 26—31, 35, 37, 66 // 258, 260.

Марков О. — 34, 163 // 262.

Марк К. — 25, 56 // 258, 266, 268.

Мартович Л. — 23—25, 27, 30 [Лесько], 31, 37, 64, 68, 70, 74, 190, 195, 212, 218, 226, 228—230, 232, 235, 236, 239 // 257—261, 267, 296, 297.

Марцинюк А. — 28 [Марцинюки] // 260.

Марця — 157 // 282.

Матейко — 84, 98, 168, 169, 175, 185, 208 // 272, 285.

„Melancholia“ — 172, 190 // 285.

Метерлінк — 83, 172 // 272, 285.

Микитюк — 114 // 276.

Микола II — // 270.

Микуличин — 236, 237 // 297.

Миронович О. — 95 [кандидата з Тернополя] // 273.

Мисевич — 224, 227 // 295.

Мілос — // 270.

Міхась — 164 // 283.

Міцкевич А. — 103—106 // 274.

Могильницький — 245 // 300.

„Мое слово“ — 172, 223, 226 // 281, 285, 295.

„Мойсей“ — // 301.

„Молот“ — 165 // 283.

„Monitor“ — 53 // 267.

Морачевський В. — 38—40, 42, 43, 45—49, 50 [Ви], 51—56, 59—62,

65, 69, 71, 75—81, 82 [Ви], 85, 88, 89, 94, 95 [Ви], 96, 97, 98 [Вам], 99, 100 [Вас], 101—103, 107, 108, 111—113, 115, 118, 119 [Ви], 120, 121—123, 125—128, 129 [Ви], 130—133, 135 [Вас], 136—141, 142 [Вас], 143, 144, 145 [Ваш], 146—148, 151, 158, 159 [Ви], 160, 165, 169, 181, 182 [Вас], 186, 188—192, 194, 196, 197, 200, 202, 204—206, 207 [Ви], 209 [у Морачевських], 210, 212 [Морачевські], 214, 217, 218 [Вам], 219, 220, 228, 232, 233, 235, 237, 242 // 264, 267, 268, 271, 272, 275—279, 282, 286—288, 291—293, 296, 297.

Морачевська Є. — 192 [дівчатко], 197 [дітей Морачевських], 228, 232 [Ваші діти], 234 [Ваших дітей], 235 // 296.

Морачевська С. — 39—40 [докторша], 45 [Вашої жінки], 48 [докторша], 50 [докторша], 52 [докторша], 61 [докторша], 67 [Окуневська], 76—77 [дружину Вашу], 80 [Ваша жінка], 84, 85 [Ви], 92 [мами], 94 [мама], 95, 96, 100 [паню доктор], 103 [паню Вашу], 112 [мати], 114, 117, 118 [Вашу жінку], 119, 120 [Ви], 123 [Вашій жінці], 125 [Ваша жінка], 131 [Ваша жінка], 140 [жінка], 151, 172, 190, 192 [жінку Вашу], 198, 199, 200 [Ваша пані], 204, 205 [до Вашої пані], 206, 212, 228 [пані Вашій] // 264, 290, 291.

Морачевський Ю. — 59 [малому докторкові], 61 [маленький хлопчик], 81, 84, 85, 90, 92, 94, 95, 99, 100, 103, 112 [мого приятеля], 115—117, 120, 123, 125, 131 [Ваш хлопчик], 140 [з сином], 141, 190, 192, 197 [дітей Морачевських], 228, 232 [Ваші діти], 234 [Ваших дітей], 235 // 268, 271, 296.

„Morituri“ — 248.

Мороз І. — 50 // 266.

Москва — 64, 71, 72, 115, 243 [Московщина] // 270.

Москва — 26, 52 // 259.

„Мужичка“ — 208.

Musset — 57 // 268.

Н

„Над його головою голуб“ — // 276.

„На дні“ — 164, 165 // 283.

„Na drogach duszy“ — 210 // 292.

„Назустріч“ — 253 // 302.

„На полях“ — 157 [„Нарис“], 160 // 282.

„Naprzód“ — 210 // 292.
„Народ“ — 24, 25, 28, 31, 35, 36,
38, 58, 165 // 258—260, 262, 263,
266—268.
„Народна воля“ — 32, 34, 35, 73 //
262.
„Народна рада“ — 31 // 261.
„Народна торгівля“ — 23 // 257.
„Народна часопись“ — 189 // 288.
„Народні спілки“ — 73 // 270.
„Наталка Полтавка“ — 155 // 282.
„Наука“ — 73 // 270.
„Наукове товариство ім. Шевченка“ —
105, 114, 216, 250 // 258, 289,
293.

Nauman — 205 // 291.
„Наші люде на селі“ — 195 // 289.
„Наші поети і наша суспільність“ —
див. „Поети і інтелігенція“.
Невестюк Я. — 24, 26, 27, 29, 35,
58 // 257.
Незвиськ — 50.
Некрасов М. — 98 // 274.
„Нечитальник“ — 53, 54, 58 // 267.
Никола — див. Котюк Н.
Німеччина — // 262.
Ніцше Ф. — 154 [Нічого] // 282,
291.
Nietzsche-Förster — 205 // 291.
Новаковський М. — 165 // 284.
Новаковський О. — 253 // 302.
Новаковський С. — 52 // 265, 267.
„Новий час“ — // 302.
„Новина“ — // 281—283.
„N. V. Rundschau“ — 156 // 282.
Ньютон — 87.

О

Обертин — 38 [Обертинщина], 39,
40, 42 [Обертинщина], 44, 194,
220.
„Огнище“ — // 297.
Оновський О. — 144, 145 // 280.
Орберг — 232 // 297.
Орса — // 296.
Озаркевич І. — 50, 51, 123 [Озар-
кевичам], 154 [Озаркевичі] // 266,
277, 280, 282 [Озаркевичі].
Озаркевич Леся — 227 // 296.
Озаркевич Лонгин — // 296
Озаркевич О. — 229, 235 [Озар-
кевичі].
„Озимина“ — // 273, 281.
Окуневська — див. Морачевська С.
Окуневський А. — 39, 103, 115
[Ваші тато], 119 [тато Ваші], 120
[Вашому татові], 206 [татові] // 264.
Окуневський Т. — 27, 28, 37,
43—45, 64, 87, 88, 154 [Окунев-

ський], 182, 245 // 259, 260, 263,
265, 267, 269, 272, 282 [Оку-
невський].

Олексівський — 24 // 258.
Олесницький Є. — 43, 64 [Олес-
ницькі] // 265.
Олімп — 156, 157 // 282.
Олімпія — 214.
Оля — див. Плешкан О.
Остапчук Д. — 52, 164 // 265, 267.
Охримович В. — 245 // 300.

П

Павлик А. — 155 [єго сестру] //
282.
Павлик М. — 24, 28, 31, 32, 35,
38, 57, 65, 75, 88, 155, 164, 165,
180, 194, 195, 210, 245, 246 //
258, 260, 263, 267, 282, 283, 300.
Павло — 162.
Паєковна — 189 // 288.
Палієв — 250.
„Палій“ — 208, 217 // 291, 293,
294.
Паніца О. — 29 // 260.
Параска — див. Стефанік П.
Паренський — 228 // 296.
Париж — 32, 139, 188, 199, 208,
210.
Пасічний О. — 125.
Перемишль — 44, 72, 87, 96, 208,
240 // 272, 273.
Петербург — 243 // 289, 299.
Петрилів — 157 // 282.
Печерський О. — 23 // 257.
Пігуляк І. — // 261.
„Під горою коло ліса“ — // 276.
„Підпис“ — // 285.
Пістин — 35, 125 // 262.
Pistyan — див. Піщани.
Піщани — 232—235, 242 // 297.
Плешкан І. — 57 [Плешкани], 58
[Іван], 110, 209 [до Плешканів],
216 [у Івана], 217, 218 [у Плеш-
канів], 219 [до Плешканів], 223
[Плешканів], 240 [єго збірку], 241
[поезія Іванова], 247 [по україн-
ському священику] // 268, 272,
275, 287, 292, 293, 298.
Плешкан Олена — 57, 111, 114,
187 [Іванихою Плешкановою], 222,
241 [Галя] // 287.
Плешкан Ольга — 247, 248 [Плеш-
канівна], 251.
„Плужанин“ — 249 // 301.
Подгурже — 27 // 259.
Поділля — 106, 188.
„Поєми“ — // 283.

„Поети“ — 172, 176, 180 // 285—287.
„Поети і інтелігенція“ — 174 [„Наші поети і наша суспільність“], 176 [остру статейку] // 285, 286.
Покуття — 252 // 267, 276, 279.
Польща — 105, 106 [польської суспільності], 110 [польська нація] // 261, 277.
„Понад Дніпром“ — 226 [драму Тобілевича] // 296.
Попель — 192, 193, 238, // 289.
Попель — 245 // 300.
„Портрет“ — 210 // 276, 285.
„Послідні“ — // 299.
„Поступ“ — 28, 37, 58, 70, 72, 73 // 260.
Потоцький А. — 246 // 300.
„Похорон“ [новела В. Стефаника] — // 270.
„Похорон“ [поема І. Франка] — 163 [уривок зі своєї політичної поеми] // 283.
„Prawda“ — 217 // 293.
Прага — 36, 245.
„Праця“ — 135, 190 // 265, 275, 278.
Прійма — 240.
„Присілок“ — // 299.
„Просвіта“ — 24, 33 // 257.
Прут — 87, 160, 161, 190 // 282.
„Przedświt“ — 123 // 277.
„Przegląd“ — 210 // 292.
Пугалоська — 26 // 259.
Пчілка О. — 249 // 301.
Пшибишевська Д. — 233 // 297.
Пшибишевська І. — 199, 204 [єго жінка], 210 [єго жінка] // 290.
Пшибишевський С. — 167, 168, 172, 185, 188, 189, 191, 198, 199, 204, 205, 207, 210 // 277, 286, 288, 290, 292, 297.

Р

„Радикал“ — 58 // 268, 269.
„Радянське літературознавство“ — // 286, 287, 291—293, 296, 299.
„Радянський Львів“ — // 265, 266, 268, 269, 271, 273, 276, 279, 280, 282.
„Рай і поступ“ — 37 // 263.
„Раненько чесала волося“ — // 276.
Рачинський — 210.
Рига — 32.
Рим — 25.
Ройче — 119.
Рожнів — 25 // 258.
Рожнітов — див. Рожнятів
Рожнятів — 122 // 277.

Роздольська — 192 // 289.
Роздольський П. — // 289.
Рожнів — див. Рожнів.
Романчук Ю. — 31, 34, 35, 105, 144, 163, 195 // 261, 262, 265, 289, 300.
Ромашкан Б. — 115.
Ромко — див. Бачинський Р.
Росія — 164, 194 // 264, 283, 292.
Руданський С. — 165 // 284.
Рудницький М. — 249—253 // 301, 302.
Румунія — 166.
Рупачек — // 292.
Русів — 32, 36, 43, 48, 50, 52, 53, 60, 61, 67, 74—76, 78, 79, 82, 84, 85, 88, 99—103, 111, 113, 120, 121, 122, 126, 129, 139—144, 146—148, 150, 151, 153, 155, 158, 160—162, 169, 170, 174, 176, 190—192, 194—196, 202, 206, 209, 213, 219, 220, 230, 231, 237—241, 243, 244, 247—253 // 257, 269—271, 273, 276, 279, 288.
„Руслан“ — // 264.
Русь — 26—28, 33, 35, 45 [руська інтелігенція], 83, 87, 154, 160 [Буковинська Русь], 165, 166, 178, 189, 191, 208, 215, 216, 234.

С

Сава [руський мудрець] — 31—32 // 261.
„Сама саміська“ — 210 // 292.
Самбір — 29 [Самбірщина].
Сандуляк І. — 37 // 263.
Сапега — 44 // 265.
„Світ“ — // 274.
„Світ“ — 249 // 301.
„Святий вечір“ — 185 [див. „Будучності“ новелу], 190 // 287.
Сембратович С. — 52 [до кардинала] // 263, 267.
Сенкевич Г. — // 285, 291.
Серафимці — 27, 30, 35, 37, 52, 63, 129 // 258, 262, 269.
Сибір — 110.
„Синя книжечка“ — 130, 141, 142, 146, 159 [книжку новелок], 173, 178 [Мої новелки], 183 [книжку], 184, 186 [книжку], 190, 192, 194, 235 // 278, 279, 282—287.
Сілезія — // 260.
Сіменович — 208.
Сінгалевичі — // 279, 281.
Сірхо І. — // 260.
„Січ“ — 114 // 276.
„Скін“ — 185 [напишу до „Громадского голосу“ про гарну смерть мужицку].

- 194 [Новелу пришло], 195 [маленьку новелку] // 287, 289.
 Словацький Ю. — 55, 59, 80, 108 // 267, 268.
 „Słowo Polskie“ — 156 // 282.
 Смаль-Стоцький — див. Стоцький.
 „Смерть“ — // 285.
 „Smigus“ — 105 // 274.
 „Сніп“ — // 262.
 Снятин — 25, 35—37, 73, 82, 83, 114 [Снятинщина], 122, 143—145, 150, 192, 195, 242, 243, 246 — 248 // 259, 270, 283, 300.
 „Союз“ — 31, 114 // 261.
 Спарта — // 274.
 Спенсер Г. — 27, 56 // 259.
 СРСР — // 261.
 Станіслав — 122, 124, 237, 247, 248 // 260, 291.
 Стапінський Я. — 88 // 272.
 Стахів — 252 // 302.
 Step — 210 // 292.
 Стефанік Василь — 23—32, 33 [я], 34—40, 41 [я], 42, 43, 45—66, 68—70, 72, 74—76, 77 [я], 78—81, 82 [я], 83—86, 87 [я], 88—90, 92, 94—100, 101 [я], 102—106, 108—115, 117—133, 134 [я], 135—137, 138 [я], 139—154, 155 [я], 156, 157 [я], 158—163, 164 [я], 165—180, 181 [я], 182—227, 228 [я], 229—253 // 257—273, 275—302.
 Стефанік Волод. — 53, 61, 111, 112 // 269.
 Стефанік К. [син] — 250 [сини].
 Стефанік М. — 50 [сестри], 82, 90 [сестра], 111, 134, 135, 203 // 278.
 Стефанік О. [мати] — 41, 45, 48—50, 52, 53, 61, 82, 90, 99, 103, 108, 111, 112, 122, 127, 130, 132, 134, 135, 147, 149—153, 156, 158—161, 166 [маминої руки], 172, 175, 177, 182, 183, 185, 188, 190—197, 200, 201, 203—206, 212 [На маминій трумні], 216, 217, 220, 224, 225, 231, 237, 241, 242 // 259, 290.
 Стефанік П. [сестра] — 50, [сестри] 61, 111, 122, 201, 206, 207, 209, 219, 242 // 269, 292, 294, 299 [з сестрою].
 Стефанік С. [батько] — 40—42, 47, 48, 50, 52, 54, 61, 111, 122, 127, 132, 133, 167, 168, 177, 182, 186—188, 190—192, 200, 203, 213, 219, 220, 225, 231, 238 // 266.
 Стефанік С. [син] — 244 [дитина та], 245, 246, 250 [сини] // 299, 300, 302 [сини].
 Стефанік Ю. — 61, 79 [брати], 111, 112, 232 // 269, 271, 296.
 Степева — 30, 57, 98, 150, 158, 169, 170, 182, 185, 188—190, 192, 199, 201, 215, 219, 232, 237—241, 244—246 // 257, 276.
 Стецюк П. — 50 // 266.
 Штеншо І. — 243 // 299.
 Сторожинець — 39, 55, 56, 61, 78, 83, 85, 89, 90, 112, 113, 115, 117—119, 136, 139, 146, 191, 192, 219, 237 // 264, 276.
 Стоцький [Смаль-Стоцький] — 35, 163, 166, 167, 169, 173, 175, 176, 179, 180, 184, 190, 194, 220, 238 // 261, 283, 285.
 Стояловський — 27 // 259.
 Стрий — 25, 105.
 Strindberg — 29 // 260.
 Strumien — 207.
 Stuart Mill — 67 // 270.
 „Супруги Орлови“ — 179 [таку сцену ідилічну...] // 286.
 „Сфінкс“ — 251.
 США — // 284.
 Сянок — 69 // 270.

Т

- „Taugenichts“ — 59 // 268.
 „Тверді голови“ — // 285.
 Теміда — див. Феміда.
 Теодорович Я. — 190, 247 // 269, 270, 288.
 Теодорович [панна] — 67 // 269.
 Тернопіль — 95, 96, 188, 189, 206, 209, 212, 214, 219, 240, 243, 244 // 260, 273, 293.
 Тетмайер К. — 190 // 285.
 Тиберій — 33.
 Тимофій — 169.
 Тиховський Д. — 24 // 258.
 Тишковці — // 259.
 Тобілевич І. — 226 // 295—296.
 „Товариш“ — 23 // 257.
 Толстой Л. — 56.
 Том Л. — // 285.
 Тонечка — 155.
 Торговиця — 27 // 259.
 Трильовський К. — 26, 28, 30, 31, 32 [Кирило], 36 [Кирило], 38, 45, 57, 70, 72—75, 88, 105, 114, 165 // 258, 260—263, 270.
 „Три політики“ — 248 [Вашого оповідання] // 301.
 Трійця — 149, 150, 156—161, 173, 174, 176, 185, 187, 190, 191, 192, 198, 199, 209, 210, 219—221, 229, 230, 232, 238 // 279, 281, 282, 284, 294.

У

- „У воздухах плавають ліси“ — // 276.
 Угорщина — // 297.
 Угри — 232, 235.
 Україна — 37, 65, 105, 114, 164, 194, 213, 227, 243, 246, 249 [Радянська Україна] // 289, 300, 301.
 Українка Леся — 192, 194, 202, 224, 232, 234, 249 // 289, 295—297.
 „У наймах“ — 245 // 300.
 Урбанський — 182 // 286
 Успенський Г. — 61 // 269.
 Устеріки — 192 // 289.

Ф

- Федір — див. Котюк Ф.
 Федорцева С. — 249 // 301.
 Федькович Ю. — 177.
 Фемида — 40, 41 // 264.
 Філіппович В. — 168, 181, 182, 199, 202, 204 // 284.
 Франко І. — 24, 27, 32, 35, 36, 38, 46, 74, 83, 87, 88, 96, 103—107, 109—111, 113, 114, 125, 155, 163—165, 173, 174, 176, 177, 183, 192, 193, 195, 208, 247, 250, 251 // 257—259, 261, 263, 265, 266, 267, 270, 272, 274, 275, 281—283, 285, 289, 292, 301, 302.
 Франко О. — 175, 176 // 285.
 Франція — // 266, 276.

Х

- Харків — 248.
 „Хлібороб“ — 25, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 70 // 258—260, 262, 263.
 Ходинка — 75 [Ходинская площадь] // 270.

Ц

- Цеглинський Г. — 208, 240 // 292.
 „Zeit“ — 103, 106 // 274.
 Цюрих — 97, 100.

Ч

- Чайковський — 26 // 259.
 Черемош — 115, 192.
 Чернелиця — 64 // 269.
 Чернівці — 29, 31, 35, 60, 82, 119, 142, 152, 156, 158, 165, 175, 183, 191, 192, 194, 195, 222, 232, 234, 236, 239 // 261, 278, 281, 282, 287, 295—298, 302.

- Чехов А. — 214.
 Чехословаччина — // 297.
 Чорне море — 243.
 Чорногора — 41, 193 // 264.
 Чортовець — 38, 39, 194, 216, 218—221 // 264, 293, 294.

Ш

- Шашкевич М. — // 259.
 Швейцарія — 46, 47, 76, 78 // 266, 268, 271, 275, 277.
 „Швейцарія“ — // 268.
 Швеція — 29.
 Шевченко Т. — 64, 79, 145, 177, 180, 193, 243.
 Шептицький А. — 197 // 290.
 Шлемкевич — 26 // 258.
 Шмигельська — 31 // 261.
 Шмигельський А. — 33, 164 // 262.
 Шмігер С. — 33, 36, 182, 199, 204 // 262.
 Шустер — 50 // 266.
 Шухевич Б. — 253 [малого Богдана].
 Шухевич В. — 44 // 265.
 Шухевич М. — 221, 233, 234, 235 [Вас], 237—239, 243, 253 // 297, 298.
 Шухевич О. — 27 // 259.

Щ

- Щакова — 37, 58 // 261.
 Щурат В. — 80, 83 // 271, 272.

Ю

- „Юдітка“ — 120.
 „Южное обозрение“ — 226 // 296.
 Юра собор — 79 // 271.
 Юрко — див. Стефанік Ю.
 Юрко — 86.
 Юрчик — див. Морачевський Ю.

Я

- Jadwiga — 206 // 291.
 Яворів — 146, 219.
 Яків — 162.
 Якобсен П. — 57 // 268.
 Якорбовський — 247.
 Ярина — див. Котюк Я.
 Яричевський С. — 175 // 285.
 Ярославич Р. — 29—31, 37, 57, 114, 164, 165, 246 // 260, 261.
 Ярошинський В. — 188 [новий видавець] // 288.
 Яцків М. — 245 // 300.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЛИСТІВ

1888

1. До редакції збірника
„Товариш“	2 жовтня	Коломия 23

1890

2. До О. К. Гаморак	29 серпня	Дрогобич 23
3. До М. І. Павлика	вересень	Дрогобич 24

1891

4. До О. К. Гаморак	19 вересня	Дрогобич 25

1893

5. До Л. В. Бачинського	5 листопада	Краків 26
6. До Л. В. Бачинського	4 грудня	Краків 26
7. До Л. В. Бачинського	15 грудня	Краків 27

1894

8. До Л. В. Бачинського	9 лютого	Краків 28
9. До Л. В. Бачинського	квітень	Краків 29
10. До Л. В. Бачинського	16 травня	Краків 30
11. До Л. В. Бачинського	2 червня	Краків 30
12. До Л. В. Бачинського	14 червня	Краків 31
13. До А. Шмигельського	червень	Краків 33
14. До Л. В. Бачинського	2 липня	Краків 34
15. До М. І. Павлика	24 серпня	Снятин 35
16. До І. Я. Франка	25 серпня	Русіє 36
17. До Л. В. Бачинського	6 листопада	Краків 36

1895

18. До Л. В. Бачинського	29 січня	Краків 37
19. До М. І. Павлика	3 лютого	Краків 38
20. До В. І. Морачевського	26 липня	Чортовець 38
21. До В. І. Морачевського	7 серпня	Обертин 39
22. До В. І. Морачевського	12 серпня	Обертин 40
23. До В. І. Морачевського	16 серпня	Коломия 42
24. До Л. В. Бачинського	8 вересня	42
25. До Л. В. Бачинського	9 жовтня	Краків 43
26. До В. І. Морачевського	16 жовтня	Краків 43
27. До В. І. Морачевського	жовтень	Краків 45
28. До В. І. Морачевського	30 жовтня	Краків 46

29. До В. І. Морачевського	4 листопада	Краків 47
30. До В. І. Морачевського	24 листопада	Краків 48
31. До В. І. Морачевського	29 листопада	Краків 49
32. До В. І. Морачевського	7 грудня	Краків 49
33. До Л. В. Бачинського	14 грудня	Краків 50
34. До В. І. Морачевського	15 грудня	Краків 51

1896

35. До Л. В. Бачинського	1 січня	Русів 52
36. До В. І. Морачевського	січень	Русів 52
37. До В. І. Морачевського	29 січня	Русів 53
38. До М. Ганкевича	14 лютого	Краків 53
39. До В. І. Морачевського	17 лютого	Краків 54
40. До В. І. Морачевського	25 лютого	Краків 55
41. До В. І. Морачевського	26 лютого	Краків 56
42. До О. К. Гаморак	29 лютого	Краків 56
43. До М. І. Павлика	2 березня	Краків 57
44. До В. І. Морачевського	3 березня	Краків 58
45. До В. І. Морачевського	15 березня	Краків 59
46. До В. І. Морачевського	26 березня	Краків 60
47. До В. І. Морачевського	2 квітня	Краків 61
48. До В. І. Морачевського	16 квітня	Краків 62
49. До В. І. Морачевського	22 квітня	Краків 62
50. До Л. В. Бачинського	29 квітня	Краків 63
51. До М. І. Павлика	11 травня	Краків 65
52. До В. І. Морачевського	11 травня	Краків 65
53. До Л. В. Бачинського	14 травня	Краків 66
54. До В. І. Морачевського	17 травня	Краків 69
55. До Л. В. Бачинського	27 травня	Краків 70
56. До В. І. Морачевського	9 червня	Краків 71
57. До Л. В. Бачинського	12 червня	Краків 72
58. До Л. В. Бачинського	26 червня	Краків 74
59. До В. І. Морачевського	3 липня	Краків 75
60. До В. І. Морачевського	7 липня	Краків 76
61. До В. І. Морачевського	липень	Краків 77
62. До В. І. Морачевського	8 серпня	Русів 78
63. До В. І. Морачевського	жовтень	Краків 78
64. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 79
65. До В. І. Морачевського	24 листопада	Краків 80
66. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 81
67. До О. К. Гаморак	грудень	Краків 83
68. До С. А. Морачевської	грудень	Русів 84

1897

69. До В. І. Морачевського	1 січня	Русів 85
70. До О. К. Гаморак	12 лютого	Львів 86
71. До В. І. Морачевського	12 лютого	Львів 88
72. До В. І. Морачевського	14 лютого	Краків 89
73. До Ю. В. Морачевського	лютий	Краків 90
74. До Ю. В. Морачевського	лютий	Краків 92
75. До В. І. Морачевського	березень	Краків 94
76. До С. А. Морачевської	13 березня	Краків 95
77. До С. А. Морачевської	14 березня	Перемишль 96
78. До С. А. Морачевської	16 березня	Перемишль 96
79. До В. І. Морачевського	19 березня	Краків 96
80. До В. І. Морачевського	березень	Краків 96
81. До В. І. Морачевського	березень	Краків 97
82. До О. К. Гаморак	березень	Краків 98
83. До В. І. Морачевського	24 квітня	Русів 99

84. До В. І. Морачевського	квітень	Русів 101
85. До В. І. Морачевського	травень	Русів 102
86. До В. І. Морачевського	травень	Краків 103
87. До О. К. Гаморак	травень	Краків 104
88. До І. Я. Франка	червень	Краків 105
89. До В. І. Морачевського	червень	Краків 107
90. До В. І. Морачевського	червень	Краків 108
91. До О. К. Гаморак	червень	Краків 109
92. До О. К. Гаморак	червень	Краків 110
93. До В. І. Морачевського	червень	Краків 111
94. До В. І. Морачевського	червень	Краків 112
95. До В. І. Морачевського	липень	Краків 113
96. До О. К. Гаморак	липень	Краків 113
97. До С. А. Морачевської	липень	Кути 114
98. До В. І. Морачевського	серпень	Кути 115
99. До С. А. Морачевської	серпень	Кути 117
100. До В. І. Морачевського	серпень	Сторожинець 118
101. До С. А. Морачевської	вересень	Сторожинець 119
102. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 120
103. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 121
104. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 122
105. До В. І. Морачевського	вересень	123
106. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 123
107. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 125
108. До О. К. Гаморак	листопад	Краків 125
109. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 126
110. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 127
111. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 128
112. До В. І. Морачевського	6 грудня	Краків 128
113. До О. К. Гаморак	грудень	Краків 129
114. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 130
115. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 131
116. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 132

1898

117. До В. І. Морачевського	січень	Краків 133
118. До О. С. Маковця	10 лютого	Краків 135
119. До В. І. Морачевського	лютий	Краків 136
120. До В. І. Морачевського	березень	Краків 136
121. До В. І. Морачевського	березень	Краків 136
122. До В. І. Морачевського	березень	Краків 137
123. До В. І. Морачевського	березень	Краків 137
124. До В. І. Морачевського	квітень	Краків 138
125. До В. І. Морачевського	травень	Русів 139
126. До В. І. Морачевського	червень	Русів 140
127. До В. І. Морачевського	червень	Русів 141
128. До О. Ю. Кобилянської	18 червня	Русів 142
129. До В. І. Морачевського	червень	Русів 143
130. До О. Ю. Кобилянської	20 червня	Русів 143
131. До В. І. Морачевського	червень	Русів 144
132. До О. Ю. Кобилянської	30 червня	Снятин 145
133. До В. І. Морачевського	липень	Русів 146
134. До О. Ю. Кобилянської	липень	Русів 146
135. До В. І. Морачевського	серпень	Русів 147
136. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 148
137. До О. Ю. Кобилянської	1 жовтня	Русів 148
138. До О. Ю. Кобилянської	4 жовтня	Трійця 149
139. До О. Ю. Кобилянської	4 жовтня	Снятин 150
140. До О. Ю. Кобилянської	14 жовтня	Русів 150
141. До О. Ю. Кобилянської	20 жовтня	Русів 151

142. До О. Ю. Кобилянської
 143. До О. Ю. Кобилянської
 144. До О. Ю. Кобилянської
 145. До О. К. Гаморак
 146. До О. Ю. Кобилянської
 147. До В. І. Морачевського
 148. До О. Ю. Кобилянської
 149. До В. І. Морачевського
 150. До О. Ю. Кобилянської

21 жовтня Русів 153
 листопад Русів 153
 листопад Русів 155
 листопад Трійця 156
 жовтень—
 листопад Русів 158
 грудень Трійця 158
 16 грудня Трійця 159
 середина грудня Трійця 160
 грудень Русів 161

1899

151. До О. Ю. Кобилянської
 152. До О. Ю. Кобилянської
 153. До О. К. Гаморак
 154. До О. Ю. Кобилянської
 155. До О. Ю. Кобилянської
 156. До В. К. Гаморака
 157. До О. К. Гаморак
 158. До О. К. Гаморак
 159. До О. Ю. Кобилянської
 160. До О. К. Гаморак
 161. До О. Ю. Кобилянської
 162. До О. К. Гаморак
 163. До О. К. Гаморак
 164. До О. К. Гаморак
 165. До О. С. Маковea
 166. До О. К. Гаморак
 167. До О. Ю. Кобилянської
 168. До В. К. Гаморака
 169. До О. Ю. Кобилянської
 170. До О. Ю. Кобилянської
 171. До М. І. Павлика
 172. До В. І. Морачевського
 173. До О. К. Гаморак
 174. До О. Ю. Кобилянської
 175. До О. Ю. Кобилянської
 176. До О. К. Гаморак
 177. До К. Гаморака
 178. До В. К. Гаморака
 179. До В. І. Морачевського
 180. До О. К. Гаморак
 181. До В. І. Морачевського
 182. До О. К. Гаморак
 183. До В. І. Морачевського
 184. До С. А. Морачевської
 185. До В. І. Морачевського
 186. До О. Ю. Кобилянської
 187. До В. І. Морачевського
 188. До В. І. Морачевського
 189. До О. К. Гаморак
 190. До В. К. Гаморака
 191. До М. І. Павлика
 192. До О. Ю. Кобилянської
 193. До О. Ю. Кобилянської
 194. До О. К. Гаморак
 195. До М. І. Павлика
 196. До О. Ю. Кобилянської
 197. До Гамораків
 198. До В. І. Морачевського

січень Львів 162
 18 січня Заболотів 163
 січень Львів 163
 кінець січня Краків 165
 лютий Краків 166
 7 лютого Краків 167
 10 лютого Краків 168
 11 лютого Краків 168
 13 лютого Краків 169
 19 лютого Краків 170
 26 лютого Краків 171
 26 лютого Краків 172
 лютий Краків 173
 березень Краків 174
 3 березня Краків 175
 березень Краків 175
 19 березня Краків 176
 29 березня Краків 177
 квітень Краків 178
 23 квітня Краків 179
 23 квітня Краків 180
 травень Краків 181
 травень Краків 182
 20 травня Краків 183
 5 червня Краків 184
 червень Краків 185
 8 червня Краків 185
 16 червня Краків 186
 червень Краків 186
 червень Краків 187
 червень Краків 188
 червень Краків 188
 червень Краків 189
 липень Степева 190
 липень Русів 190
 6 серпня Трійця 190
 серпень Довгополе 191
 серпень Довгополе 192
 серпень Довгополе 192
 серпень Довгополе 193
 серпень Чортовець 194
 12 вересня Русів 194
 23 вересня Русів 194
 12 листопада Снятин 195
 25 листопада Русів 195
 29 листопада Русів 195
 грудень Русів 196
 грудень Русів 196

1900

199. До О. К. Гаморак
 200. До В. І. Морачевського
 201. До О. К. Гаморак
 202. До О. К. Гаморак
 203. До В. І. Морачевського
 204. До О. К. Гаморак
 205. До О. К. Гаморак
 206. До О. Ю. Кобилянської
 207. До О. К. Гаморак
 208. До О. К. Гаморак
 209. До В. І. Морачевського
 210. До В. І. Морачевського
 211. До В. І. Морачевського
 212. До О. К. Гаморак
 213. До В. І. Морачевського
 214. До О. К. Гаморак
 215. До О. К. Гаморак
 216. До О. К. Гаморак
 217. До О. К. Гаморак
 218. До В. І. Морачевського
 219. До О. К. Гаморак
 220. До О. К. Гаморак
 221. До О. К. Гаморак
 222. До О. Ю. Кобилянської
 223. До О. К. Гаморак
 224. До С. А. Крушельницької
 225. До О. К. Гаморак
 226. До В. К. Гаморака
 227. До К. Гаморака
 228. До О. К. Гаморак
 229. До В. І. Морачевського
 230. До О. К. Гаморак
 231. До О. К. Гаморак
 232. До В. І. Морачевського
 233. До О. К. Гаморак
 234. До В. І. Морачевського
 235. До О. Ю. Кобилянської
 236. До О. Ю. Кобилянської
 237. До О. К. Гаморак
 238. До М. Шухевича
 239. До О. К. Гаморак
 240. До О. К. Гаморак
 241. До О. К. Гаморак
 242. До О. Ю. Кобилянської
 243. До О. К. Гаморак
 244. До О. К. Гаморак
 245. До О. К. Гаморак
 246. До О. К. Гаморак
 247. До О. Ю. Кобилянської
 248. До О. К. Гаморак
 249. До О. К. Гаморак
 250. До В. І. Морачевського
 251. До О. К. Гаморак
 252. До О. К. Гаморак
 253. До О. К. Гаморак

січень Львів 196
 лютий Краків 197
 лютий Краків 198
 лютий Краків 199
 лютий Краків 200
 лютий Краків 200
 27 лютого Краків 201
 28 лютого Краків 202
 березень Краків 202
 березень Краків 203
 березень Краків 204
 6 березня Краків 205
 березень Краків 205
 березень Краків 206
 березень Краків 206
 березень Краків 207
 березень Краків 208
 березень Краків 209
 березень Краків 209
 квітень Краків 210
 квітень Краків 211
 квітень Краків 211
 10 травня Львів 212
 16 травня Краків 212
 23 травня Краків 213
 25 травня Краків 214
 28 травня Краків 214
 травень Краків 215
 5 червня Краків 216
 6 червня Краків 217
 червень Краків 217
 18 червня Городок 218
 23 липня Чортовець 218
 липень Чортовець 219
 вересень Чортовець 219
 16 вересня Чортовець 220
 29 вересня Чортовець 220
 12 жовтня Трійця 221
 19 жовтня Львів 221
 жовтень Краків 221
 жовтень Краків 222
 жовтень Краків 222
 жовтень Краків 223
 жовтень Краків 223
 кінець жовтня Краків 223
 9 листопада Краків 224
 листопад Краків 224
 листопад Краків 225
 22 листопада Краків 226
 22 листопада Краків 226
 листопад Краків 226
 листопад Краків 227
 листопад Краків 228
 грудень Краків 228
 грудень Краків 229
 грудень Городок 229

1901

254. До О. К. Гаморак
 255. До О. К. Гаморак
 256. До О. К. Гаморак

січень Трійця 230
 15 лютого Городок 230
 лютий 231

257. До О. К. Гаморак	29 квітня	Чернівці 232
258. До О. К. Гаморак	6 червня	Львів 232
259. До В. І. Морачевського	червень	Піщани 232
260. До М. Шухевича	15 червня	Піщани 233
261. До О. К. Гаморак	15 червня	Піщани 233
262. До В. І. Морачевського	27 червня	Піщани 233
263. До М. Шухевича	1 липня	Піщани 234
264. До М. Шухевича	5 липня	Піщани 234
265. До М. М. Коцюбинського	8 липня	Піщани 235
266. До В. І. Морачевського	25 липня	Городок 235
267. До О. К. Гаморак	27 липня	Городок 236
268. До О. Ю. Кобилянської	30 липня	Городок 236
269. До В. І. Морачевського	28 серпня	Микуличин 237
270. До М. Шухевича	18 вересня	Русів 237
271. До О. Ю. Кобилянської	10 жовтня	Довгополе 237
272. До О. Ю. Кобилянської	13 жовтня	Трійця 238
273. До М. Шухевича	9 листопада	Стецева 238
274. До М. Шухевича	грудень	Русів 239
275. До О. К. Гаморак	26 грудня	Львів 239

1902

276. До О. К. Гаморак	січень	240
277. До О. К. Гаморак	11 березня	Городок 241
278. До О. К. Гаморак	16 березня	Городок 241
279. До В. І. Морачевського	16 березня	Городок 242
280. До О. К. Гаморак	липень	Любінь 242
281. До О. Ю. Кобилянської	4 жовтня	Русів 243

1903

282. До О. К. Гаморак	21 вересня	Канів 243
283. До О. К. Гаморак	23 вересня	Київ 243
284. До М. Шухевича	15 жовтня	Тернопіль 243
285. До О. К. Гаморак	30 листопада	Тернопіль 244
286. До О. К. Гаморак	16 грудня	Городок 244
287. До О. К. Гаморак	24 грудня	Львів 244

1904

288. До Д. Я. Лукіяновича	9 лютого	Стецева 245
289. До М. Ю. Яцкова	9 квітня	Стецева 245

1905

290. До О. К. Стефаник (Гаморак)	20 липня	245
-------------------------------------	----------	-----

1907

291. До І. Калитовського	3 квітня	Стецева 245
--------------------------	----------	-------------

1908

292. До О. К. Стефаник	10 квітня	Відень 246
293. До М. І. Павлика	3 грудня	Відень 246

1909

294. До М. М. Коцюбинського	24 червня	Відень 246
295. До О. К. Стефаник	липень—серпень	Русів 247

1912

296. До І. Я. Франка 24 вересня Снятин 247

1924

297. До О. С. Маковця 8 лютого Русів 247

1926

298. До Д. Я. Лукіяновича 4 квітня Русів 248

1927

299. До О. Л. Кульчицької 12 лютого Русів 248

300. До редакції журналу
„Світ“ 7 березня Русів 249

301. До Л. В. Бачинського 31 травня Русів 249

302. З листа до редакції
журналу „Плужанин“ 1 серпня 249

303. До О. Ю. Кобилянської 25 листопада Русів 249

1931

304. До М. І. Рудницького 20 березня Русів 250

305. До М. І. Рудницького 12 травня Русів 250

306. До М. І. Рудницького 3 червня Русів 250

307. До О. Л. Кульчицької 9 грудня Русів 251

1933

308. До М. І. Рудницького 27 січня Русів 251

309. До М. І. Рудницького 28 лютого Русів 252

310. До К. Гриневичеві 4 травня Русів 252

1934

311. До М. І. Рудницького 26 жовтня Русів 253

1935

312. До М. Шухевича 16 червня Русів 253

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	між стор.
1. В. Стефаник (фото 1933 р.)	4 — 5
2. І. Франко (фото 1890 р.)	24 — 25
3. Лист до В. Морачевського	42 — 43
4. В. Морачевський (фото 1948 р.)	62 — 63
5. О. К. Гаморак (фото 1901—1902 рр.)	84 — 85
6. Лист до О. Гаморак	98 — 99
7. С. Морачевська (фото 1902 р.)	114 — 115
8. О. Кобилянська (фото 1882 р.)	142 — 143
9. Лист до В. Гаморака	178 — 179
10. М. Павлик (фото 1900 р.)	194 — 195
11. М. Коцюбинський (фото 1908 р.)	236 — 237
12. Похорон В. С. Стефаника (фото 7 грудня 1936 р.)	252 — 253

ЗМІСТ

Від редакції	5
Листи Василя Стефаника С. Крижанівський	7
Листи	23
Примітки	255
Пояснення слів	303
Показчик імен і назв	309
Хронологічний показчик листів	319
Список ілюстрацій	326

Василь Стефаник
Полное собрание сочинений в трех томах
Том III.
(На украинском языке)

Редактор видавництва П. П. Рудницька

Техредактор Н. П. Рахліна
Коректор Ш. І. Вайнштейн

БФ 03865. Зам. № 1081. Тираж 12 000.
Формат паперу 60×92¹/₁₆. Друкарськ. арку-
шів 22+1 вклейка. Обл.-видавн. аркушів 28,6.
Паперових аркушів 11. Підписано до друку
12/VIII 1954 р.

Друкарня Видавництва АН УРСР,
Львів, вул. Стефаника, 11.

ПОПРАВКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба
275	18 зв.	Кіркєргардт	Кіркегард (К'єркегор)
281	5 зн.	берлінському	мюнхенському
286	20 зв.	(1865—1938)	(1864—1926)
292	15 зв.	Ріпчака	Ріпачека
297	8 зн.	1878	1875

ИСТОРИЯ

Годы	События	Источники	Стр.
1917 (1917—1918)	Революция	И. С. Ильин	127
(1918—1920)	Гражданская война	И. С. Ильин	128
1920	Падение монархии	И. С. Ильин	129

348002

ЦНАБ РБ 703

B 2.817/3

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

III

ВАСИЛЬ
СТЕФАНИК

III
ТОМ

ВИАЛІНЦА
АКАДЭМІЯ НАУК